

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 13.
.....

Demján Adalbert

**A tékozló fiú példázatának
magyar fordításairól**

Debrecen, 2012

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár. Kiadványok 13.
.....

Demján Adalbert

A tékozló fiú példázatának magyar fordításairól

Debrecen, 2012

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár

Kiadványok 13.

Szerkeszti: A. Molnár Ferenc

Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár

Kiadványok 13.

Demjén Adalbert

**A tékozló fiú példázatának magyar
fordításairól**

Debreceni Egyetemi Kiadó

Debrecen University Press

2012

Megjelent az OTKA K 69093 számú pályázata és
Tiszafüred Város Önkormányzata támogatásával

Demján Adalbert

A tékozló fiú példázatának magyar fordításairól

Lektorálta:
Dobi Edit és A. Molnár Ferenc

ISBN 978-963-318-238-3
ISSN 1587-6276

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press, beleértve
az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
www.dupress.hu
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta

Készült a Debreceni Egyetem sokszorosító üzemében, 2012-ben
12-231

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	7
Bevezetés	9
1. Az elemzett szövegek rövid bemutatása	11
2. A kiválasztott fordításokat általánosan jellemző sajátosságok	14
A szövegösszefüggés megvalósulása a szövegekben	25
1. A referenciális egységek és az általuk megvalósuló korreferencialitás	36
1.1. Az apa (i01)	37
1.2. Az ifjabbik fiú (i03).....	41
1.3. Az idősebbik fiú (i04).....	45
1.4. Egyéb szereplők.....	48
1.5. Tárgyak, dolgok:.....	51
1.6. Cselekvések, történések.....	66
2. A névmások.....	82
2.1. A névmási birtokos jelzős szerkezetek	82
2.2. Az anaforikus névmások alaki vált(ak)ozása és állandósulása	90
3. A kötőszók.....	91
4. A névelők	99
5. A szövegeken belüli időszerveződés.....	107
5.1. Az igeidők szerepe az időszerveződésben	107
5.2. Az összetett mondatok időviszonyai	119
5.3. Az igenevek időviszonyító szerepe	124
5.4. Időt jelölő lexémák, szerkezetek	132
5.5. Az igekötők szerepe az időviszonyításban	134
6. A szövegeken belüli térszerveződés.....	136

6.1. Térjelölő lexikális elemek	137
6.2. A helyhatározóragok.....	141
7. A stílus ökonómiája.....	145
Összegzés	148
Irodalomjegyzék	157
Függelék.....	169

ELŐSZÓ

Mint a cím is mutatja, könyvemben *A tékozló fiú* példázatával foglalkozom. Ez a Jézus elmondta bibliai történet nagyon ismert, számos irodalmi, képzőművészeti feldolgozása is van. Jőmagam már gyermekkoromban megkedveltem, később pedig az egyetemi éveim alatt magyar szakosként nyelvtörténeti szempontból is foglalkoztam vele.

Majd húsz évvel ezelőtt egy záródolgozat témájául kaptam azt a feladatot, hogy ennek a példázatnak a régi magyar fordításait – a mai katolikus és protestáns fordításokra és a latin, valamint a görög alapszövegekre is kitekintve – versről versre hasonlítsam össze: keressek bennük azonosságokat, eltéréseket, s próbáljam bemutatni a nyelvi variabilitás és a nyelvfejlődés jelenségét. A munka hamar megtetszett, mert nyelvünk korai emlékeivel kerülhettem közeli kapcsolatba, számos szöveget eredetiben olvashattam, és ahogy az ódon kiadványokat a kezemben tarthattam, az is hallatlanul érdekes és izgalmas volt. Az így kialakult lelkesedésnek köszönhetően a téma kutatása azóta szinte „hozzám nőtt”. A záródolgozatot egy, az 1995-ös Országos Tudományos Diákköri Konferencián díjat nyert dolgozat követte, majd e munkát tovább fejlesztve ebből írtam meg 1997-ben a szakdolgozatom. Munkám fő profilja a szöveg hagyományozódás szempontjából elsősorban a szó- és kifejezés-használat volt, de kitértem grammatikai kérdésekre is.

Később tovább foglalkoztam a bibliai példázattal, s immár egy doktori, PhD-dolgozat elkészítését tűztük ki célul. Ehhez a korábbinál még részletesebb munkára: szélesebb körű anyaggyűjtésre, további szakmunkákban való elmélyülésre volt szükség. Mindezen közben figyeltem fel Petőfi S. János és az *Officina Textologica* munkatársai által kidolgozott és felhasznált formális textológiai megközelítésre. A sorozatszerkesztő az egyik számban éppen egy bibliai példázaton mutatta be a szövegösszefüggés vizsgálatának és feltárásának általuk preferált metódusát és annak egyes lépéseit. A módszer felkeltette az érdeklődésemet, és ahogy jobban beleástam magam, úgy láttam, mindez számomra ugyancsak hasznosítható, mivel nagyon gyakorlatias és az egyes szövegek rejtett belső kapcsolatait kiválóan mutatja. E meglátás nyomán a munkámban részleges irányváltást hajtottam végre, az ő módszerüket (is) alkalmaztam a vizsgált példázat szövegeinek feldolgozására, az összehasonlítás háttérének kialakítására. A doktori disszertációm már így készítettem el, amelyet levelező PhD-hallgatóként 2008-ban védtem meg a Debreceni Egyetemen. E könyv pedig a disszertációm egy részlegesen átdolgozott, javított változata.

Az Előszót köszönetnyilvánítással zárom. E könyv nem láthatott volna napvilágot A. Molnár Ferenc professzor úr hathatós támogatása nélkül, aki említett dolgozataim témavezetője volt, és már idestova húsz éve segít és biztat ebben a munkámban. Köszönetet mondok tanácsaikért, megjegyzéseikért PhD-dolgozatom opponenseinek, Haader Leának és Korompay Klárának, s mindazoknak, akik szintén hozzászóltak munkámhoz és tanácsoltak, köztük M. Nagy Ilonának, akivel PhD-s hallgatóként a latin alapszövegek problémáit többször is megtárgyaltuk. Végül időrendi sorrendben utoljára, de nem utolsó sorban köszönöm meg könyvem lektorainak, Dobi Editnek és A. Molnár Ferencnek a segítségét.

Tiszafüred, 2012. június 10.

Demján Adalbert

BEVEZETÉS

A Biblia a világon a legtöbb kiadást megért mű. A történelem századai során állandóan másolták, kutatták, értelmezték, magyarázták, fordították a világ legkülönbözőbb nyelveire, s a munka ma is folyamatosan zajlik. Magyar nyelvre szintén több ízben tolmácsolták, a középkortól kezdve napjainkig – szóban vagy írásban – minden kor megalkotta a maga fordítását, fordításait. Érthető tehát a magyar nyelvtudomány s főként a történeti nyelvészet érdeklődése is a bibliafordítások iránt, hiszen a különböző korokban született munkák nyelvünk egy-egy szinkrón állapotának lenyomatai, amelyek segítségével kutatható az adott időszak nyelve, e lenyomatok egymásutánosságán pedig láthatóvá válhatnak a nyelvi változás irányai és tendenciái mind általánosságban, mind a nyelv különböző elemein, szintjein. Vizsgálható az egyes korok hangállománya, helyesírása, szókincse, alaktana, mondatszerkesztése, szövegfűzése, stílusa, területileg elkülönülő nyelvváltozatai, illetve ezek mozgásai az időben. A vizsgálódások eredményeképpen cikkek, tanulmányok, monográfiák egész sora látott napvilágot a legkiválóbb nyelvészek tollából. A téma azonban szinte kimeríthetetlen az anyag gazdagsága, az elemzési szempontok és módszerek sokasága folytán. Jómagam e kiadványban a Biblia egy kis részletét – A tékozló fiú példázatát – kívánom különös tekintettel megvizsgálni és behatóan tanulmányozni.

A Lukács evangéliumának 15. részében megjelenő parabola Jézus egyik legismertebb példázata. Az egyházi tanításban központi helyet foglal el az Atya kegyelmét és a bűnösök megtérésén érzett nagy örömét érzékeltető történetként, mely kiemeli a Teremtő megbocsátó irgalmát a kebelére visszatérő bűnösökkel kapcsolatban, valamint buzdít a megtértek elfogadására, illetve figyelmeztetésül szolgál az ezt megtagadók számára. A maga egyházi évének igehirdetési menetébe minden keresztény felekezet régtől fogva beépítette e példázatot. Az általam később bemutatandó szövegek szerzői közül is többen említést tesznek a felhasználásáról: az Érsekújvári Kódex korai fordítója/másolója a nagybójtí misék alkalmával felolvasandó evangéliumi részletek között tartja számon, Pesti Gábor az „wr nap wtan harmadÿk wafarnapÿ” evangéliumként emlegeti, Bornemisza Péter a „miden wafarnapra rendeltetett euangeliumok” sorába helyezi, de a mai katolikus rendtartásban ugyancsak megtaláljuk a nagybójtót követő negyedik vasárnapi evangéliumok közé sorolva.

Tanításbeli kiemelt helyzete okán minden valószínűséggel nagyon korán le is fordították magyarra, azóta pedig része minden újszövetség- és bibliafordításnak. Ám nem csak a Szentírás részeként kelt életre nyelvünkön, hanem egyéb munkákban is rendre megjelenik: a prédikációgyűjteményekben, a

vasárnapi evangéliumokat tartalmazó egyéb munkákban, a példázatmagyarázatokban stb. A történet emellett a művészek közkedvelt témája volt és maradt mind a mai napig. Ismertségét növeli az a számos verses, prózai, színpadi (pl. iskoladráma) és más feldolgozás, amely az idők során a példázat szövege alapján készült, például: Baranyai Pál: *Az tékozló fiúról* (verses feldolgozás); Szentmártoni Bodó János: *Az tékozló fiúnak historiaia* (verses feldolgozás); Bökényi János: *A tékozló fiú* (dráma); Juhász Gyula: *A tékozló fiú* (vers); Görgey Gábor: *A tékozló fiú novellája* – hogy csak néhányat említek közülük. (Bibliográfiai adataikat lásd az Irodalomjegyzékben.) Vagy a festők közül említsük meg csak Rembrandtot, aki kétszer is megfestette a tékozló fiú hazatérésének jelenetét. Épp a számos különböző korból származó fordítása és változata által lett e bibliai történetet ideális forrásanyaggá számomra egy olyan vizsgálat céljára, amely időben egymásután született szövegek összevetésén alapszik.

A munka fő célja ugyanis az volt, hogy az általam kiválasztott magyar fordítások keretein belül a példázat szövegének alakulását – mozgásokat és változásokat, valamint állandósulásokat és hagyományozódásokat – az egyes textusok részletes elemzése útján feltárjam, s a kirajzolódó folyamatoknak lehetőség szerint magyarázatát adjam, tekintetbe véve a nyelvben és a nyelvhasználatban általában zajló változási folyamatokat, és az egyéb meghatározó tényezőket: a fordítói gyakorlatot, elveket, célkitűzéseket, a szöveg-hagyományozódást stb. A kitűzött cél elérése érdekében több feladat elvégzését tartottam szükségesnek: a) alaposan összevetni a fordításokat az eredetivel (görög és latin szövegek) és egymással; b) regisztrálni a forrásszövegek egyes elemeinek átültetése során a magyar nyelvben adódó grammatikai, szemantikai variációs lehetőségeket, és kimutatni ezeknek a fordításokban való realizálódását, gyakorisági arányait, továbbélésüket, eltűnésüket; c) lehetőség szerint megkeresni a mozgások, változások, megszilárdulások kauzális és teleologikus, illetve külső és belső okait.

A munka elvégzésére többféle eljárás is megfelelőnek mutatkozott, leginkább talán a sokak által alkalmazott versenkénti elemzés kínálta magát. S hogy mégsem ezt választottam, annak leginkább az az oka, hogy bizonyos tendenciák, melyek nem csupán egy, hanem több verset érintenek, vagy éppen az egész szövegre jellemzőek, így sokkal kevésbé lennének láthatóak és ábrázolhatóak. Ennélfogva az elemzés kereteit az egyes versekről a teljes szövegre tágítottam, és majd ezen belül térek ki esetenként az egyes versek elemeinek taglalására. Vezérfonalul épp ezért a szövegösszefüggést (szöveg-összefüggőséget, kohéziót) választottam, mely alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a példázatszövegekben megjelenő különféle nyelvi elemek, jelenségek vizsgálatának kellően tág keretet biztosítson. Munkámban ennek eszközeit elemzem tehát, feltárva egyrészt viszonyukat a forrásszövegek megfelelő

eszközeihez, másrészt kimutatva és magyarázva az idők során lezajlott mozgásokat, változásokat, állandósulásokat. Az egyes eszközök textológiai alapú vizsgálata mellett alkalmanként sort keríték fonetikai, morfológiai, lexikológiai és szintaktikai analízisekre is, egy-két helyen pedig kitérek a helyesírás-történetre is. Ezek azonban, bármennyire csábítóak is, közvetlenül nem tartoznak a kutatás fő vonalához. Az elemzés során alkalmazott módszereket és eljárásokat az alkalmazásukat megelőzően részletesebben fogom ismertetni.

1. Az elemzett szövegek rövid bemutatása

Az elemzett korpusz magját A tékozló fiú példázatának (Lk 15,11–32) régi magyar fordításai képezik. Ide tartozik a parabola minden önálló átültetése a 15. század első felétől a 18. század közepéig, a szövegek döntő többsége – leszámítva a három korai kódexet – tehát a középmagyar korból származik. Az első és utolsó munka megjelenése között jó 300 év telt el, ami alatt a szövegben módosulások, változások következtek be, illetve végbement bizonyos elemek megszilárdulása is. A korpusz gerincét alkotó munkákon kívül a vizsgálatot – fordításokról lévén szó – az eredeti nyelven készült textusokra is kiterjesztettem. A magyar szövegek egy részének, főként a korai tolmácsolatoknak a latin Vulgata szolgált forrásul, a többinek pedig valamely görög nyelvű Újszövetség. A görög szövegnek több elfogadott kritikai kiadása ismert, ezek közül kétségtelenül a Nestle–Aland-féle (27. kiadás, Stuttgart, 1993; a továbbiakban rövidítve Nestle–Aland, a táblázatokban NA) a legismertebb és a legszélesebb körben alkalmazott szövegkiadás, ezért alapként én is ezt használom. A Szent Jeromos-féle Vulgata alapszövegéül pedig a Robert Weber gondozta kritikai kiadást vettem (Stuttgart, 1975; rövid. Vulgata, a táblázatokban V). Azzal viszont tisztában kell lennünk, hogy a fenti latin és görög szöveg egyaránt rekonstrukció, amely sokféle szövegvariáns figyelembevételével készült, tehát ebben a formájában közvetlen eredetije nem lehetett egyik korabeli fordításnak sem, ugyanakkor létezhetnek olyan szövegvariációk (elem- és struktúraváltozatok), amelyek alkalmanként meghatározóak lehetnek egy-egy fordítói megoldás megszületésében, magyarázatában, de e két alapszövegből hiányoznak. A pontosság kedvéért ezeket az alapszövegeket a versenkénti bontásban kiegészítem: egyrészt a bennük szereplő szavak, szerkezetek, grammatikai formák másutt felbukkanó variánsaival, másrészt a belőlük hiányzó, de az egyéb kritikai kiadások szövegében megtalálható elemekkel (lásd 33. sz. melléklet). A kiegészítésre felhasznált kiadások a következők voltak: a görög vonatkozásában az ún. textus receptus (1550), a Westcott–Hort-féle szöveg 1881-ből, a Merk-féle kiadás 1933-ból; a latinnál pedig az említett Weber-féle kiadványnak a lábjegyzetben hozott variánsadatait vettem

figyelembe. Mind a görög, mind a latin alapszöveget kiegészítettem azokkal a változatokkal is, amelyek Erasmus görög, illetve latin nyelvű Újszövetség-kiadásában voltak fellelhetők, ismerve Pesti és Sylvester fordításának közeli kapcsolatát e munkákkal.

A magyar szövegek közül a legkorábbi a Müncheneri Kódex (röv. MünchK., a táblázatokban M), mely egy 1466-os másolatban maradt ránk, eredetije feltehetőleg 20–30 évvel korábbi. Időben másodikként a Jordánszky-kódex (röv. JordK., J) anyaga következik, amely a fordító saját közlése alapján 1516-ban lett kész. Harmadik a sorban a nagyrészt Sövényházi Márta domonkosrendi apáca másolatában ránk maradt Érsekújvári Kódex 1529–1531-ből (röv. Érsk., É). A kódexek szövegének forrása feltehetőleg a Vulgata valamely variánsa lehetett. Őket követi a két erasmista munkája – Pesti Gábor *Nouum Testamentum* (1536-ból, röv. Pesti, P) és Sylvester János *Vy Testamentū magar nelwen* (1541-ből, röv. Sylvester, S) –, melyek mögött nagyrészt egy másik forrásszöveg állt, Rotterdami Erasmusé. Sylvester az ő görög nyelvű kritikai szövegéből, Pesti pedig ennek latin változatából fordított. Majd a protestáns fordítók munkái következnek, melyek a reformáció szellemében születtek: Heltai Gáspárnak és munkatársainak 1562-es munkája (*A JESVS Christvsnak Wy Testamentoma*, röv. Heltai, H), Félegyházi Tamás 1586-os *Vy Testamentoma* (röv. Félegyházi, F), a Vizsolyi Biblia (1590-ből, röv. Károlyi, K), Komáromi Csipkés György *Magyar Bibliája* (röv. Komáromi, Ko), valamint Medgyesi Pál töredékszövege (röv. Medgyesi, Me) és Torkos András lutheránus fordítása 1734-ből (röv. Torkos, T). Indíttatásával, forrásszövegével, célközönségével, fordítói magatartásával elkülönül tőlük Káldi György 1626-os kiadású katolikus Bibliája (röv. Káldi, Kd).

A példázatszöveg alakulásának folyamatát, mely a vizsgált korszak¹ szövegeiben megmutatkozik, tágabb időintervallumban szeretném látni és láttatni, követni és viszonyítani, ezért részlegesen későbbi magyar szövegekre is kitekintek. A mozgások mai végpontjának érzékeltetésére a legújabb katolikus és protestáns „csúcsfordításokat” vontam be a kutatásba (előbbi az 1973-as fordítás 1996-os javított kiadása, röv. Biblia 1996, rk, utóbbi az 1975-ös szöveg 1990-es javított kiadása, röv. Biblia 1990, pr). Az átmeneti időszak folyamatait pedig, túlságosan elszakítani nem kívánván a korpusz gerincét alkotó szövegektől, a két nagytekintélyű munka (Károlyi és Káldi) revízióin és javított kiadásain át fogom bemutatni. Ezek a következők:

¹ A vizsgált korszak kifejezéssel a továbbiakban, ahol másként nem jelzem, azt az időszakot jelölöm, amely a MünchK.-től Torkos András munkájáig tart. Ennek használata a szövegezés egyszerűsítését szolgálja, és nem jelenti azt, hogy figyelmen kívül hagynám az egyes munkák eltérő nyelvtörténeti korokba tartozását.

a) a Vizsolyi Biblia kiadásai és revíziói: Szenci Molnár Alberté (1612, Oppenheim, röv. Szenci, MA), Szenci Kertész Ábrahám kiadása (1661, Várad, röv. Kertész, KÁ), Tótfalusi Kis Miklós Bibliája (1685, Amszterdam, röv. Tótfalusi, Tó), Pethe Ferenc kiadása (1794, Utrecht, röv. Pethe, Pe), az 1878-as (röv. Biblia 1878, '78) és az 1908-as (röv. Biblia 1908, '08) revíziók, Kecskeméthy István munkája (1931, röv. Kecskeméthy, Ke), Ravasz László Újszövetsége (1971, röv. Ravasz, R; Ravasz László fordítása tulajdonképpen nem revízió, mivel azonban erősen felhasználta Károlyiék szövegét, ezúttal mégis a revíziók közé soroltam be);

b) Káldi-revíziói: a Szepesy Ignác-féle (1834, röv. Szepesy, Sz), a Tárkányi B. Józsefé (1865, röv. Tárkányi, Tá), az 1927-es átdolgozás (röv. Biblia 1927, '27) és a Káldi-Neo-Vulgata (1997, röv. Káldi NV., NV).

E szövegek bevonása azon feltételezés alapján történt – mely az elemzés során jobbra igazolódott is –, hogy alkotóik komolyabb átalakításokat nemigen végeztek a nagy elődök szövegén, leginkább csak akkor és ott változtattak rajtuk, ahol ezt a nyelvben/nyelvhasználatban időközben lezajlott változások feltétlenül szükségessé tették. Munkájukat jól jellemzi példának okáért Szenci Molnár Albert a Hanau-i Biblia (1608) dedikálásában: „*Az előbbi fordítást nagy igyekezettel megtartottam: hanem czac az szolafnac díztelen modgyát, mellyec az idegen nemzetből való corrector miat eftenek volt, azokat kitifztítottam*”, vagy Pethe Ferenc a Károlyi-kiadás Tudositásában: „*Mindenben a' KAROLI Forditáfa szerént való Nyomtatványokat követtem; az azokban eshetett nyomtatás-beli hibákat szorgalmatozon meg jobbítgattam*”. Az említett bibliakiadók munkája tehát legfeljebb a nyomdahibák kijavítására, a helyesírás, hangjelölés módosítására, a kimaradt részletek pótlására terjedt ki (vö. Szathmári 1968: passim).

A revíziók esetében már más a helyzet, hiszen ezeknél az alkotók egyik legfontosabb feladata éppen az, hogy a régi Bibliák korszerűbb nyelvi formába öntve kerüljenek az olvasóközönség elé. Készítőiknek tehát figyelembe kellett venniük a nyelvünk életében, illetve a szövegértelmezésben időközben lezajlott változásokat. Ballagi Mór (1864: 171) világosan kifejtette az esedékes Károlyi-revízió előkészületei alkalmával, hogy *csinos* akkor lesz egy fordítás, ha tisztán ragaszkodik nyelve törvényeihez, sajátos fordulataihoz, szójáráshoz. Ugyanakkor a magyar bibliarevíziók történetéből azt is világosan kiolvashatjuk, hogy az átdolgozók keze a változtatások tekintetében eléggé meg volt kötve, és az alapszövegen ők is csak mértékkel, a leginkább szükséges esetekben változtattak. Ezek alapján mind az újabb kiadások, mind az átdolgozások feltehetőleg megfelelő anyagot biztosítanak majd azon mozgások és állandósulások további nyomon követéséhez, amelyek a vizsgált korszak textusaiban kezdődtek.

2. A kiválasztott fordításokat általánosan jellemző sajátosságok

A korpuszt alkotó szövegek egyenként és csoportonként számos specifikummal bírnak, melyeket az elvégzendő munka során, valamint az adott folyamatok magyarázatánál mindenképpen szem előtt kellett tartanom. Ezen specifikumok közül kettő különösen jellemző valamennyi vizsgált szövegre, az elemzéskor lépten-nyomon szembesülünk velük, ezért hasznos, ha a bevezető részben kitérek rájuk. Az egyik a szövegek fordításjellege, a másik a szöveg hagyomány.

Annak az egyszerű ténynek, hogy valamennyi magyar szöveg lényegét tekintve fordítás, több megfontolandó következménye lehet. A fordítás tudniillik a kommunikáció sajátos formája, melyben a fordító összekötő kapocsként funkcionál: a két nyelven zajló közlési ciklusban egyrészt befogadóként, másrészt szövegalkotóként szerepel. A kommunikáció egyes tényezőihez (a forrás- és célnyelvhez, a forrásnyelvi adóhoz és szöveghez, a célnyelvi vevőhöz, valamint a két nyelvet hordozó társadalomhoz és a hozzájuk tartozó miliőhöz) való viszonya alapján, melyben az interpretátori elv, szándék, ízlés döntő szerepet játszik, különböző karakterű fordításokat hoz létre. Az eredményképpen létrejövő fordításokat E. Nida (vö. 1969: 101) nyomán ma leginkább két típusba szokták sorolni (vö. még pl. Tóth Kálmán 1994: 47–68; Hegedűs–Sutyinszki 1998: 21–5): az egyiknek az alapja a *formális ekvivalencia*, és eredménye a szó- és formahű fordítás, a másiké a *dinamikus/funkcionális ekvivalencia*, illetve a tartalmilag hű fordítás. Az előbbi során az átadó nyelv sajátosságai dominálnak, a fordító a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben, s a tartalom visszaadása mellett a formát is híven igyekszik közvetíteni: a grammatikai egységeket, szóhasználatot, mondatépítkezést, szövegfelépítést stb. A másik típus esetében a befogadó nyelv sajátosságai, valamint az átültetendő tartalom dominálnak, a fordító a célnyelvi befogadót tartja szem előtt, és igyekszik a forrásnyelvi szöveg „legközelebbi természetes ekvivalensét” létrehozni. Eközben három dolgra kell tekintettel lennie: a célnyelvi befogadókra, a befogadó nyelvre és kultúrára, a forrásnyelvi szöveg kontextusára. A így kapott dinamikus ekvivalens fordítás a célnyelvi olvasókban ugyanazt a hatást váltja ki, mint amit az eredeti mű az olvasók körében kiváltott (vö. Klaudy 1997: 75–7). Más megközelítésekben e kétféle magatartást az idegenítő és honosító, vagy a rekonstruktív és domesztikáló fordítás névpárokkaal is szokták illetni. A rekonstruktív fordító a művét alacsonyabb rendűnek véli a forrásszövegnél, mivel számára az az egyedül hitelesnek elfogadott textus, a másolandó minta; ezért a fordító a szavakat és grammatikát követi; ezzel szemben a honosítás során arra törekszik, hogy munkája a befogadó nyelv, közeg és kultúra szabályaihoz, elvárásaihoz minél jobban igazodjék (vö. Levý 1957: 15; Polgár 2003: 31; Ritoók 2006: 39–40).

E kétféle fordítói magatartás elkülönítése nem teljesen új keletű, az ókorban például már Cicerónál találkozhatunk vele. De ami még fontosabb, az ő nyomdokain haladva hasonlóan vélekedik a tolmácsolás mikéntjéről, módjairól Szent Jeromos is (vö. 1991: 90), aki sokáig mintául szolgált a bibliafordítás terén a középkor, koraújkor századaiban: „a görög szövegek fordításakor nem szóról szóra, hanem gondolatról gondolatra fordítok, kivéve a Szentírást, amelyben még a szórend is titkos tanítást hordoz” (*ubi et verborum ordo mysterium est*).

A bibliafordítás története azt mutatja, hogy az első jelentősebb fordítások – a Septuaginta, a Vulgata – készítői inkább a szószerintiséget hirdették, követték. Ezt Szent Jeromos fenti gondolatára szokás visszavezetni. Ő azonban itt a legkevésbé sem a formahű fordításra gondolt, mint erre Nida is figyelmeztet (Waard–Nida 2002: 246–50), hanem arra, hogy a Szentírás szövegének a betű szerinti értelmén túl van egy rejtett, titkos értelme, amit a fordításkor szem előtt kell tartani. Hieronimus e felfogása a középkorban általánosan ismert volt, minden bizonnyal nálunk is tudtak róla, s ennek értelmében a fordítók törekedtek arra, hogy a rejtett-lelki értelemről semmi se vesszen el. S mivel úgy vélték, hogy ezt a szavak illetve azok rendje hordozza, a lehető leghívebben ragaszkodtak a forrásszövegükhöz még a szórend tekintetében is. (A rejtett értelemmel és annak megőrzésével kapcsolatban vö. Balázs 1987a: 155–67.) A korai magyarításokban többnyire ez az elv érvényesül, s így általában véve megfelelnek a saját koruk által támasztott követelményeknek, beilleszkednek az akkori fordítói gyakorlatba. Mindez meglehetősen szoros fordításokat eredményezett.

A 16. század fordításelméleti gondolkodói más alapokra építkeztek. Erasmus, a kor meghatározó teoretikusa szerint, ha Isten azt akarja, hogy szavait mindenki megértse, a mindennapi emberi beszéd megszokott fordulataival kell szólnia hozzánk, tehát úgy, ahogy az egyszerű emberek beszélnek. Az Isten és ember közötti párbeszéd kódja ezért nem lehet más, mint a közönséges emberi nyelv. S ha az isteni üzenetet tolmácsoló Biblia tele is van képes beszéddel, ennek forrása sem lehet más, mint a hétköznapi beszéd. Végeredményben tehát, ha Isten hozzánk emberi szavakkal szól, a mindennapi beszéd megszokott módján, akkor kinyilatkoztatását nekünk is szabad a köznapi nyelvhasználat alapján fordítanunk és magyaráznunk. A célnyelv tekintetbe vétele mellett a rotterdami mester külön előírta az eredeti források használatát, a filológiai pontosságot, az egyértelműségre való törekvést is.

A kor másik nagy gondolkodója, Luther magáévá tette ugyan elődje elveit, de túl is lépett rajtuk. Törekedett a szószerinti értelem megállapítására grammatikai alapokon és filológiai gondossággal. Célja a mindenki számára érthető, idegenszerűségektől mentes fordítás volt. (Erasmus és Luther elveiről vö. Balázs 1987a: 303–4; 337–8.) „Meg kell kérdezni az anyákat otthonaikban, a

gyerekeket az utcán, és az egyszerű embert a piacon, hogy eldöntsük, pontosan hogyan beszélnek. És ezután ennek alapján kell fordítani, hogy megértsék és felismerjék: valaki németül beszél velük” – írja *Levél a tolmácsolásról* c. munkájában (idézi Friedenthal 1973: 371).

Luther és Erasmus elvei megtermékenyítőleg hatottak a későbbi fordítókra. Nálunk a rotterdami mester elvei mindenekelőtt Pesti és Sylvester munkájában jutottak érvényre (vö. Balázs 1958: passim), majd a reformáció viszi ezeket tovább. A hazai protestáns fordítók munkáinak háttérében ennek az új szellemi irányzatnak azon törekvése áll, hogy a Szentírást minden emberhez anyanyelvén juttassák el. Szépen illusztrálja ezt Károlyi Gáspár a Vizsolyi Biblia Előliari beszédében írtakkal: „nem csak akarja Isten hogy az Papoc olvassac az szent irást [...] hanem aztis akarja, hogy az Ó- és az Új- Testamentum könyvei minden nemzetségnek nyelvén legyenec, és azokat olvasnác, hányác vefséc mindenec, szegényec, gazdagoc, kiczinec, nagyoc, férfiac és afzfzoni allatoc. Mert az Isten egyaránt minden rendbéli embereket akar idvözíteni”. Ugyancsak őt idézhetjük, ha a reformáció fordítói elveiről képet akarunk kapni: a) a célnyelvhez való igazodásban: „Az fordításban éltűnc az mennyire lehetett tífza igaz Magyarfzóval, idegen szólásnac módgyát nem követtűc, sőt inkább a’ mi darabofnac tettett vagy a’ Sidó vagy a’ Deác szólásnac modgyában, annakis kimondáfában az Magyar nyelvenc szólásánac modgyát követtűc”, b) az eredeti forrásokhoz való visszatérésben: „Kétségnélkül job embernecc az forrásbol innya hogy nem az folyásból [...] kiczoda tilthat meg minket hogy a kút főből ne igyunc, az az, hogy az Ó testamentom könyvein a’ Sido betűt, az uy Testamentumén a’ Görögöt meg ne tekintsűc”. Heltai a maga Bibliája Előljáró beszédében ekként szól a tartalomhú fordítás szükségességéről: „Mert nem jár a Szentlélek mindenütt a grammatika után, hanem a grammatikának kell a Szentlélek értelme után járni” (idézi Botyán 1982: 45). Hasonlóan jellemzi Torkos András fordítását a szerző fia a mű Elöl járó Beszédében: „a’ görög textusnak kútfejből úgy forditaná Magyar nyelvre az Uj Testamentomot, hogy punctumról punctumra minden verfetskécc a’ Szent Léleknek értelmével meg egyezzenek.” A tartalomhú fordítás érvényesítésének szándéka tehát a humanista és protestáns fordításokban elvi szinten egyértelműen megragadható. A célnyelv és a befogadó előnyben részesítésének ezen szándéka szorosán összefüggött a reformáció anyanyelv- és hívőorientáltságával, illetőleg a magyar nyelvnek a latin alárendeltségéből való fokozatos kiemelkedésével is.

A reformáció kihívására adott katolikus válasz – a fordítás mikéntjét illetően – az előbbiekhöz hasonló eredményekre vezetett. Elég csak idéznem Horváth János (1976: 95–6) gondolatait, amelyekben Pázmány Péter fordítói magatartását, elveit összegezte: „idomult a latinhoz, de nem anyag szerint, mint a kódexek [...] A latintól jórészt felszabadult magyarság ez már, [...] a latintól nem anyagot kölcsönöz többé, csak elvet fogad el tőle: a szövegfegyelmélettség

elvét [...] Tudatosan kerüli a latin formák szolgálai követését, fordításában is arra törekszik, hogy szövege ne tűnjön idegenszerűnek, hanem »mint-ha először magyar embertől, magyarul íratott volna«.

A kiválasztott ó- és középmagyar kori szövegek (a nyelvészeti szempontú korszakhatárok: 896–1526, ill. 1526–1772; ezeken belül az itt tárgyalt fordításoké 1466–1526, ill. 1526–1734) végeredményben tehát olyan alkotók tollából származnak, akiket egymással részben ellentétes fordítói elvek vezéreltek. Ezen elvek – akár tudatosultak, akár nem – nyilván nem maradtak következmények nélkül a textusok megformálását, szóhasználatát, nyelvezetét illetően, noha nem feltétlenül kellett, hogy minden esetben kristálytisztán érvényre jussanak, hogy a szövegek minden egyes pontján megvalósuljanak. A nyelvi tények vizsgálatánál éppen ezért a forrásszöveghez való viszonyulás mindvégig fontos szempont lesz, a fordítói elv pedig egyike lesz az alapvető magyarázó tényezőknél.

Ezek után nézzük meg közelebbről a másik tényezőt, a szöveghagyományt. Ez minden olyan írásmű fordítására hatással van, amelynek léteznek korábbi tolmácsolatai. A Biblia tipikusan ilyen alkotás, és szövegét illetően kétféle hagyományozódásról beszélhetünk: egy szóbeliről és egy írásbeliről, s e kettő egymással szoros kölcsönhatásban van. Ezek kutatása az utóbbi időben egyre inkább az érdeklődés középpontjába került, amiben talán az egyik meghatározó jelentőségű tényező volt W. H. Kelbernek a *The Oral and the Written Gospel* c. könyve (web: nyitottegyetem.phil-inst.hu/filtort/ktar/szny/ong_mark.htm), melyben az orális és textuális kérégma viszonyát próbálta tisztázni. Számomra e munka azon megállapításai voltak relevánsak, amelyben a szerző kifejti, hogy az írott evangélium egy korábbi orális hagyományra támaszkodott, és a lejegyzés nem volt képes megszüntetni, leállítani az orális hagyományt, a szöveg a szóbeliségben tovább élt és hagyományozódott (vö. 1983: 91–5). A középkor és a korai újkor századaiban ugyanis a hívők nagy hányada írni és olvasni nem tudott, s ilyen körülmények között az oralitás kényszer volt a kultúrában, a vallásosságban. Mindennek pedig egyenes következménye volt a szóbeliség és az írásbeliség közötti szabad áramlás. Az írástudókra tudniillik, akik az olvasni nem tudók számára interpretálták a szent szövegeket, a szóbeliség gyakran erős hatást gyakorolt. „A szóbeli anyagokat textualizálták, majd a textuális anyagok [...] szabadon keringtek szóban, hogy aztán az oralitásból kiemelve ismételt szöveggé dolgozzák fel őket.” (W. J. Ong 1998).

A szóbeliség szerepe a bibliai példázatok magyar fordításait vizsgálva sem hagyható figyelmen kívül, mivel a Szentírás ilyen részeit, amelyek a szentbeszéd és más egyházi szónoklatok magyar nyelvű megalkotásaihoz kiindulópontul szolgáltak, minden bizonnyal már nagyon korán – feltehetőleg a XI. század elejétől – kezdték nyelvünkre lefordítani, igaz, jobbára még csak szóban, templomonként és alkalmilag (vö. Balázs 1987b: 403–10). Ezek a

magyar nyelvű vallásos szövegek ekkor még túlnyomórészt a szóbeliségben éltek, a literátus réteg őrizte a maga körén belül hagyományként, s adta tovább a következő nemzedékeknek. Az írók többé-kevésbé előbb tudták kívülről és a literátusi gyakorlatból a bibliai passzust, mint ahogy adott esetben leírták. A legismertebb szentírásrészleteket, evangéliumi textusokat az egész országban meglehetősen egyformán hirdették, így a köztudatba is nagyjából állandó formában éltek, számos szófordulat, kifejezés, szövegrészlet rögzült alakban terjedt, s vált általánossá az egész nyelvterületen (vö. Tarnai 1984: 244–50; Madas 1998: 48–50).

A Szentírás ezen részei az igehirdetés útján hamar kikerültek a kolostorok, templomok falain kívülre, illetve néhány bibliai történet életre kellett liturgikus színjátékok formájában is. Ezek többszereplős, kosztümös színjátékok voltak a nép nyelvén előadva. Hartvik győri püspök példának okáért a XI. századi *Pontificalejában* feljegyzett két ilyen játékot, amit az év két legfontosabb keresztény ünnepén mutattak be. A karácsonyi ünnepkörhöz tartozott a „*Stella*” (Csillag) című játék, amely Jézus születéséről és a háromkirályok imádásáról szólt. A húsvétkor előadott „*Quem queritas?*” (Kit kerestek?) pedig a feltámadás történetét idézte fel. A magyar nyelvű igehirdetés és a liturgikus játékok által a Biblia ezen részletei szélesebb közönség körében váltak ismertté, és hagyományozódtak e közösségben a szóbeliség által. E hagyományozódás aztán a korai szövegeket állandósíthatta, konzerválhatta már az oralitásban, s innen van az, hogy ezek jóval nagyobb mértékben egyeznek, és lassabban változnak. A szóbeli hagyomány a betűvetés terjedésével írásban is lecsapódott, amikor a Szentírás részleteit, vagy az azon alapuló szövegeket lejegyezték. Elég csak a Halotti Beszédnek kifejezetten a Bibliára visszavezethető szófordulataira gondolnunk: *pur es chomuv uogmuc* (vö. 1Mózes 18, 27); *halalnec es puculnec* (vö. JánJel. 20, 13.14), *ovdonia es ketnie* (vö. Máté 16.19), melyek mögött már sejthető a kiforrottság, továbbélésüket pedig számos későbbi szöveg igazolhatja (vö. Madas 1998: 48–9; A. Molnár 2009: 58). Van okunk feltételezni tehát, hogy a szóbeli tradíció nem maradt hatástalan, s fordítóink az egyes ismertebb részek tolmácsolásában kisebb-nagyobb mértékben támaszkodtak rá.

A fenti megállapítások értelemszerűen A tékozló fiú példázatára szintén vonatkozhatnak. Márcsak ismertsége révén is bizonyára nagyon korán megalkották a szöveg „magyarázatát”, azaz magyar fordítását, és azt nagy valószínűséggel el is mondták az istentiszteletek alkalmával, sőt liturgikus játék formájában is élhetett. Talán nem véletlen, hogy Comenius az 1658-ban kiadott híres *Orbis sensualium pictus c.* könyvében a „Komédiás (néznyi való) játék” szócikket épp a tékozló fiúról szóló színjáték képével és leírásával illusztrálja.

A szóbeli hagyományozódás mellett természetesen az írásbelivel is számolnunk kell. Horváth János (vö. 1976: 87) úgy látja, hogy a magyar

bibliafordításokban folytonosság van, a Szentírás átültetésében a hagyományozódás szinte töretlen, mivel a régi fordítások segítségül hívása már csak a feladat nehézségének okán is szükséges volt. Az írott hagyomány kialakulása szintén eléggé korai időkre vezethető vissza, az írásban rögzített magyar nyelvű szentírási szövegek iránti igény ugyanis hamar jelentkezett. Konkrét adatunk erre már a 13. századból van, Szent Margittal kapcsolatban jegyezték le, hogy „a szenvedés történetét anyanyelvén olvastatta fel magának” (vö. Mezey 1955: 91). A 15. századból már több bibliafordításról is tudunk: az elveszett Bátor László-féle Bibliáról és a másolatokban fennmaradt Huszita Bibliáról. A 16. század kezdetétől pedig egymás után születnek meg a perikópa- és szentírásfordítások: a Jordánszky-kódex, a Döbrentei-kódex, az Érdey-kódex, az Érsekújvári Kódex stb. Mindez már önmagában is valószínűsíti, hogy fordítóink a legkorábbi időtől fogva támaszkodhattak az írott hagyományra. Ennek a kutatók számos bizonyítékát meg is találták a különböző szövegek összevetése során (erről bővebben az Összefoglalás c. részben).

A hagyomány hatása még erőteljesebben jelentkezik a tekintélyes fordítások javított, revideált kiadásai esetében. Korábban részben már kitértem arra, hogy a régi, bevett szövegek tekintélye korlátozta azok mozgásterét, akik az átdolgozásukat végezték. Arra, hogy ez mennyire így volt, igazolásul álljon itt néhány jellemző szempont a protestáns és a katolikus revízió vezérfonalából. Az 1938-as Czeglédy–Raffay-féle revízió előtt a református és az evangélikus egyház közös bibliabizottsága ezekben az alapelvekben állapodott meg: „A revíziót úgy kell végezni, hogy Károli Gáspár bibliafordításának tiszteletreméltó és évszázados egyházi használata által a köztudatba átment szövegéből minél kevesebb menjen veszendőbe [...] Károli szövegétől csak ott kell eltérni, ahol az új szövegalap, a nyelv ódonsága, másfelől az újabb tudományos, exegetikai eredmények szükségessé teszik” (id. Bottyán János 1982: 129). Verseghy Ferenc (1822/1987: 369) elé pedig, akit a katolikus egyházi hatóság felkért Káldi György munkájából a Genézis könyvének javítására, a következő igen szigorú feltételt szabták: „a Káldi-féle fordításhoz, ha végső szükség nem követeli meg, az egyes szavakat illetően nem szabad nyúlni, és nem szabad azt megváltoztatni”.

A régi Bibliák szoros követésének kényszere gyakran a hívők által érvényesült, mivel a nagy tekintélynek örvendő Bibliák egy-egy ismertebb részlete olyannyira beleivódott a köztudatba, hogy ezeket az átdolgozásnál nem hagyhatták figyelmen kívül. Nálunk leginkább a Vizsolyi Bibliának voltak ilyen közszájon forgó részei. Jól jellemzi, mennyire óvatosan lehetett e Biblia szövegéhez közelíteni, Ballagi Mór fejtegetése a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1844-es számában (e folyóirat állandó fóruma volt a bibliafordítás és revízió ügyének): „A fordítás történik a görög szövegből (az Újszövetséget értjük) folytonos tekintettel a létező Károli féle fordításra, mint amelytől

harmadfél százados megszokás miatt a nép nem egykönnyen elszoktatható” (id. Bottyán 1982: 91). A Káldi-féle szöveg átdolgozása során hasonló helyzettel találták szembe magukat a szakemberek. Verseghy (1822/1987: 288) munkájában ezzel kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „A hívőknek a szokás szerint felolvasott szentleckéi miatt, úgy látszik, teljesen el akarja ítélni a Káldi-féle fordítás minden javításait [ti. az egyház]. Tudniillik úgy vélekednek, hogy a nép jelentős különbséget fog észlelni a régi és a javított perikópák között, és ennek végül veszedelmes következményei fenyegetnek”. A revízió folyamán tehát amellet, hogy a tekintéllyel bíró szövegek nyelvezetét a kor elvárásaihoz igazították, nagy gonddal ügyeltek arra, hogy mindezt az ódonszerűségük és bibliai zamatuk megőrzésével, minden felesleges meütközést vagy éppen botrányt kiváltható újítást gondosan kerülve tegyék. A megőrzés és modernizálás között az egyensúlyt megtalálni viszont nem volt könnyű feladat, és revíziója válogatja, hogy ez mennyire sikerült (e problémáról bővebben lásd Mészöly 1922: 4–6; Bárczi 1975: 752–4; Ruzsiczky 1976: 7–24; B. Lőrinczy 1978: 390–8).

Mindezek ismeretében az egyes jelenségek elemzésénél, a mozgások, változási folyamatok megvalósulásánál vagy éppen meg nem valósulásánál a hagyományozódást, a szövegtradíció „nyomását” mindenképpen figyelembe kell vennünk.

A tékozló fiú példázatának szövege

Az elemző rész előtt közlésem a parabola teljes szövegét az új katolikus és az új protestáns fordítású Bibliából, valamint latinul és görögül. A Függelékben ezeken felül közreadom a többi vizsgált, illetve felhasznált magyar és idegen nyelvű szöveget a fent bemutatott (ld. ui. 12–3) csoportosításban (1–28. sz.). Ugyanitt megtalálható a példázat egyesített versenkénti bontásban is (33. sz.). Ez utóbbit azért tartom szükségesnek, mivel így az egyes fonetikai, morfológiai, szintaktikai és textológiai jellegű jelenségek változásai, illetve állandósulásai a szövegek időrendben egymás alatti elhelyezése által követhetővé, átláthatóvá válnak, és az elemzés során tett megállapítások könnyebben visszakereshetőek lesznek.

A tékozló fiú (Lk. 15,11–32. Biblia. Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat. Bp., 1996)

11. Egy embernek volt két fia.

12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát.

-
13. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét, és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát.
 14. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.
 15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.
 16. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.
 17. Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben – mondta –, én meg éhen halok itt.
 18. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.
 19. Arra, hogy fiadnak nevezz, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.
 20. Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.
 21. Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.
 22. Az apa odaszólt a szolgálknak: Hozzatok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.
 23. Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk,
 24. hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.
 25. Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.
 26. Szólt az egyik szolgálknak és megkérdezte, mi történt.
 27. Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült – felelte.
 28. Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.
 29. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.
 30. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyonodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki.
 31. Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied.
 32. S illet vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.

Lk 15, 11–32 (Biblia. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Bp., 1990.)

11. Egy embernek volt két fia.

-
12. A fiatalabb ezt mondta az apjának: Atyám, add ki nekem a vagyon reám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont.
13. Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozolta a vagyonát, mert kicsapongó életet folytatott.
14. Miután elköltötte mindenét, nagy éhség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett.
15. Ekkor elment, és elszegődött annak a vidéknek egyik polgárához, aki kiküldte őt a földjeire disznókat legeltetni.
16. Ő pedig szívesen jól lakott volna akár azzal az eleséggel is, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.
17. Ekkor magába szállt és ezt mondta: Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok!
18. Útra kelek, és elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.
19. Nem vagyok többé méltó, hogy fiadnak nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy.
20. És útra kelve el is ment az apjához. Még távol volt, amikor az apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.
21. A fiú ekkor így szólt hozzá: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy te fiadnak nevezzenek.
22. Az apa viszont ezt mondta szolgálainak: Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábára!
23. Azután hozzátok ki a hízott borjút, és vágjátok le! Együnk és vigadjunk,
24. mert ez az én fiam maghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. És vigadozni kezdtek.
25. Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot.
26. Előhívott egy szolgát és megtudakolta tőle, hogy mi történik itt.
27. Mire a szolga így felelt: A testvéred jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, mivel egészségben visszakarta őt.
28. Ekkor az megharagudott és nem akart bemenni. De az apja kijött, és kérlelte.
29. Ő azonban ezt mondta az apjának: Látod, hány esztendeje szolgállok neked, soha nem szegtem meg parancsodat, és te soha nem adtál nekem még egy kecskegidát sem, hogy mulathassak barátaimmal.
30. Amikor pedig megjött ez a te fiad, aki parázna nővel tékozta el a te vagyonodat, levágattad neki a hízott borjút.
31. Ő azonban ezt mondta neki: Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tied.
32. Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.

(Nova Vulgata. Bibliorum Sacrorum Editio. Web:
http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_index_lt.html)

11. Homo quidam habebat duos filios. 12. Et dixit adolescentior ex illis patri: „Pater, da mihi portionem substantiae, quae me contingit”. Et divisit illis substantiam.

13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose.

14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere. 15. Et abiit et adhaesit uni civium regionis illius, et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos; 16. et cupiebat saturari de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi dabat. 17. In se autem reversus dixit: „Quanti mercennarii patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor.

18. Surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi: Pater, peccavi in caelum et coram te 19. et iam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercennariis tuis”. 20. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius et misericordia motus est et accurrens cecidit supra collum eius et osculatus est illum. 21. Dixitque ei filius: „Pater, peccavi in caelum et coram te; iam non sum dignus vocari filius tuus”. 22. Dixit autem pater ad servos suos: „Cito proferte stolam primam et induite illum et date anulum in manum eius et calceamenta in pedes 23. et adducite vitulum saginatum, occidite et manducemus et epulemur, 24. quia hic filius meus mortuus erat et revixit, perierat et inventus est”. Et coeperunt epulari.

25. Erat autem filius eius senior in agro et, cum veniret et appropinquaret domui, audivit symphoniam et choros 26. et vocavit unum de servis et interrogavit quae haec essent. 27. Isque dixit illi: „Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit”.

28. Indignatus est autem et nolebat introire. Pater ergo illius egressus coepit rogare illum. 29. At ille respondens dixit patri suo: „Ecce tot annis servio tibi et numquam mandatum tuum praeterii, et numquam dedisti mihi haedum, ut cum amicis meis epularer; 30. sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam tuam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum”. 31. At ipse dixit illi: „Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt; 32. epulari autem et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat et revixit, perierat et inventus est”.

(Novum Testamentum Graece. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.). 27th ed. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993.)

¹¹ Ἄνθρωπός τις εἶχεν δύο υἱούς. ¹² καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ, Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. ὁ δὲ διεἴλεν αὐτοῖς τὸν βίον. ¹³ καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν πάντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως. ¹⁴ δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. ¹⁵ καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους, ¹⁶ καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι ἐκ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. ¹⁷ εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη, Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ὧδε ἀπόλλυμαι. ¹⁸ ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ, Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, ¹⁹ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. ²⁰ καὶ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ ἐσπλαγχνίσθη καὶ δραμῶν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ²¹ εἶπεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτῷ, Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου. ²² εἶπεν δὲ ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ταχὺ ἐξενέγκατε στολὴν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, ²³ καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ²⁴ ὅτι οὗτος ὁ υἱὸς μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἦν ἀπολωλώς καὶ εὐρέθη. καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ²⁵ Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν, ²⁶ καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα τῶν παίδων ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη ταῦτα. ²⁷ ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἤκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν. ²⁸ ὠργίσθη δὲ καὶ οὐκ ἠθέλην εἰσελεθεῖν, ὁ δὲ πατήρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν. ²⁹ ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρὶ αὐτοῦ, Ἴδου τосαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ· ³⁰ ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγὼν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον. ³¹ ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν· ³² εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ ἐζησεν, καὶ ἀπολωλώς καὶ εὐρέθη.

A SZÖVEGÖSSZEFÜGGÉS MEGVALÓSULÁSA A SZÖVEGEKBEN

A szövegösszefüggést megvalósító eszközök elemzése során három részfeladat elvégzésére vállalkozom összhangban az írásom elején megfogalmazott céllal és feladatokkal: a) előkészítésként fel kívánom tární, majd ábrázolni a példázat szövegének összefüggés-hálózatát, b) aztán összevetem a forrásszövegek és a fordítások szövegkohéziós eszközeit, c) végül töreksem megtalálni és kimutatni e téren az idők folyamán lezajlott mozgásokat, állandósulásokat.

Írásom szűkös keretei között arra nem vállalkoz(hat)om, hogy részletesen ismertessem mindazokat az elméleteket, amelyek a szövegösszefüggés mibenlétét, illetve a megvalósulását biztosító elemeket tárgyalják. Ez irányú kíváncsiságát minden érdeklődő bizonyára kielégítheti az itt felsorolt szakírók munkáinak, és esetleg más, újabb publikációknak a felhasználásával: Halliday (1964, 1976), Nagy Ferenc (1983), Petőfi S. János (1994), Szikszainé Nagy Irma (1999), Dobi Edit (2002), Tolcsvai Nagy Gábor (2003), Kocsány Piroska (2005), Vass László (é. n.). A kohéziós eszközök azonosításában és definiálásában jómagam elsősorban Beaugrande és Dressler munkájára támaszkodom, ahol a kohézió a szerzők értelmezésében „azt jelenti, hogy a SZÖVEGFELSZÍN részei, vagyis maguk a hallott vagy látott szavak között kölcsönös összefüggések vannak egy adott szósorozaton belül” (2000: 24). Számomra ugyanis műveleti szempontból ez a felfogás volt hasznosítható, mivel azon a feltevésen alapul, hogy a szövegfelszínen megjelenő különféle elemek közötti összefüggés révén az egyes elemeknek szerepük lehet más elemek elérésében. Ez alapján ide tartoznak „mindazok a funkciók, amelyek a felszíni elemek közötti viszonyok jelzésére használatosak” (uo.), legyenek azok egészében szemantikai, vagy szemantikai és grammatikai természetűek.

A szövegösszefüggést megvalósító eszközök terén végzendő állapotfelmérésre és az összefüggés-hálózat feltárására célszerűnek ítélem azokat a módszereket és eljárásokat, amelyeket Petőfi S. János és munkatársai az *Officina Textologica* köteteiben ismertettek. Itt a szerző éppen egy bibliai részleten mutatta be az analízis egyes lépéseit (Petőfi 1997, 1998: 8–19). A szöveg-összefüggőséget vizsgálva munkájuk során behatóan foglalkoztak a korreferenciális² elemekkel és a korreferenciarelációkkal. Korreferenciális elemeknek azokat a nyelvi elemeket/kifejezéseket tartják, amelyek verbális megjelenési formájukat tekintve különbözőek lehetnek, de a befogadó szerint a

² A *korreferencia* szónak és származékainak a helyesírásában a magyarban általánosan elfogadott formát használom, bár az említett munkákban rövid *r*-rel írják.

szövegvilág ugyanazon tárgyra/tényére utalnak. Korreferenciarelációknak pedig az ilyen elemek között fennálló viszonyokat nevezik, a feltételezeten ugyanazon entitásúra utaló szövegösszetevők egyfajta kapcsolatát, amelyek magukban foglalnak grammatikai és szemantikai összefüggéseken alapuló kapcsolatokat egyaránt.

Az első részfeladat elvégzésekor tehát az általuk kidolgozott korreferenciaelemzési módszert alkalmaztam, mely a befogadó/értelmező szerint kifejezésre jutó világdarab mentális képe és a szöveg fizikai megjelenési formája közti kapcsolat figyelembevételével készült.³ A konkrét kohéziós eszközök feltárásának műveletsora megegyezett Petőfi S. János mintatanulmányáéval (1998: 8–19). Ezen belül az egyes fázisokat alább a gyakorlati alkalmazásuk előtt bővebben bemutatom majd, és rögtön utánuk közzéteszem a kapott részeredményeket is Káldi szövegével illusztrálva. Annak, hogy e feltáró módszer lépéseit a Káldi-féle fordításon mutatom be, az az oka, hogy a szövegösszefüggést megvalósító elemek feltárásakor olyan fordításra kívántam támaszkodni, amelyben a fordító igyekezett minél hűbben követni a forrásszövegét; a korreferencialitás-vizsgálat során ugyanis így kaphattam kifejezetten jó kiindulópontot az összevetésre mind a forrásszöveg, mind a fordításszövegek viszonylatában. Ezért előzetesen kiválasztottam egy olyan latin és egy olyan görög forrású szöveget, amelyeknél e követelményt – a fordítói hűséget – leginkább teljesülni láttam: Káldi valamint Komáromi Csipkés fordítását. Az elemzési fázisokat mindkettőn elvégeztem, az egyes lépések bemutatására viszont elegendőnek véltem, ha csak az egyiket, Káldiét építem be a főszövegbe, a különbségeket, sajátosságokat pedig később az összevető elemzésekben, táblázatokban, grafikonokban ismertetem.

Az analízis első lépéseként az egyes szövegeket szövegmondatokra bontottam. Külön egységnek, akárcsak a mintatanulmány szerzője, a nagybetűvel kezdődő és ponttal, kettősponttal, felkiáltójellel vagy kérdőjellel lezárt egységeket tekintettem. Az elhatárolás azonban nem minden esetben volt egyszerű feladat. Különösen érvényes ez a kódexekre, amelyekből gyakran hiányoznak az említett határjelző elemek, vagy azok használata nem egyértelmű, nem következetes (a MünchK.-ben például a virgula egyszerre mondat- és tagmondathatároló jel is lehet), de mindez részben igaz a korai nyomtatványok írásjelezésére is. Ezért az általam létrehozott bontás nem feltétlenül az egyedül lehetséges tagolás. Vitás esetekben igyekeztem a forrásszövegek tagolására támaszkodni: ez a görög estében az Nestle–Aland, a latinnál a Vulgata Clementina volt, valamint Keszler Borbála erre vonatkozó munkáját is figyelembe vettem (2004: 112, 124, 130–1). A tagolást követően minden egyes

³ A meghatározások Vass László Terminológiai szótárából, valamint az *Officina Textologica* említett köteteiből valók.

szövegmondathoz szögletes zárójelben egy-egy azonosító kódot rendeltem, pl.: [K01], ahol a „K” a makrokompozíciós egységre (szövegmondat) utal, a szám pedig a szövegmondat sorszáma. Emellett, hogy az egyes szövegek közti átjárhatóságot biztosítsam – tudniillik a különböző textusok szövegmondat-bontása nem feltétlenül azonos –, az evangéliumi számozásokat felső indexbe téve megtartottam, és ahol nem volt ilyen versszámozás, oda beiktattam. A felbontás eredménye az alábbihoz hasonló, kódokkal ellátott szöveg lett (ez itt a Káldi-féle fordítás szövegmondatokra bontott változata).

¹¹[K01] Egy embernek két fia vala: ¹²[K02] és monda az ifiabbik közzűlők az attyának: [K03] Atyám, ádd-ki nékem az öröklég részét, melly engem illet. [K04] És el-oftá nekik az örökléget. ¹³[K05] És nem fok napok-után, egybe-gyűjtven mindeneket, az ifiabbik fia mezfzve méne távúl-valo tartományba, és ott el-tékozlá az ő öröklégét buja étellel. ¹⁴[K06] És minek-utánna mindeneket megemészttet vólna, nagy éhfég lőn abban a' tartományban, és ő szűkölködni kezde. ¹⁵[K07] És el-méne, és annak a' tartománnak egy polgárához adá magát. [K08] És az ő majorjába küldé őtet, hogy a' dífznókat őrizné. ¹⁶[K09] És kívánnya vala a' hafát bé-tőlteni a' malátával, mellyet a' dífznók éfznek vala; és fenki nem adgya vala néki. ¹⁷[K10] Magába térvén pedig, monda: [K11] Menyi bérefek az atyám házában bévelkődnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg! ¹⁸[K12] Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom néki: [K13] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: ¹⁹[K14] már nē vagyok méltó hogy te fiadnak hívattáflam: tégy engem mint egyget a' te bérefid-közzűl. ²⁰ [K15] És fel-kelvén el-méne az attyához. [K16] Mikor pedig még távúl vólna, meg-látá őtet az ő attya, és irgalmafságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára esék, és meg-chókolá őtet. ²¹[K17] És monda néki a' fia: [K18] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattáflam. ²²[K19] Monda pedig az attya a' fzolgainak: [K20] Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztetsétek-fel őtet, és adgyatok gyűrőt a' kezébe, és farut a' lábaiba: ²³[K21] és hozzátok-elő a' hizlalt borjút, és öllyétek-meg, és együnk, és vígan lakjunk: ²⁴[K22] mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vefzett vala, és meg-találtatott. [K23] És vígan kezdenek lakni. ²⁵[K24] Az ő időlbik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz közelgetne, hallá az énekléft, és a' tanczot: ²⁶[K25] és híva egyget a' fzolgák-közzűl, és meg-kérdé mi dolog vólna az. ²⁷[K26] És az monda néki: [K27] Az őtféd jött meg, és az atyád a' hizlalt borjút ölte-meg, hogy egéfségefen meg-jött. ²⁸[K28] Bofzfzonkodék pedig, és nem akara bé-menni. [K29] Az attya azért ki-jővén, kezdé kérni őtet. ²⁹[K30] Ama' pedig felevén, monda az attyának: [K31] Ímé ennyi efsztendeig fzolgálok néked, és foha parancholatodat által nem hágtam, és foha nem adtál nékem egy gödölyét hogy barátimmal vígan laktam vólna: ³⁰[K32] de minek-utánna ez a' te fiad, ki az ő öröklégét a' kurvákkel meg-emészttette, meg jött, a' hizlalt borjút ölted-meg néki. ³¹[K33] Ő pedig monda

néki: [K34] Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem tiéd; ³² vígan lakni pedig, és örvendezni kell vala, mert ez a' te őtféd meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vefzett vala, és meg-találtatott.

A második fázisban mindegyik szövegmondatot kiegészítettem azokkal a verbális kifejezésekkel, melyek ezen mondatok verbális környezetéből (kontextus) és/vagy a világra vonatkozó ismereteinkből származnak. Egyrészt tehát minden toldalékban, mutatószóban, illetőleg névmásban stb. kifejezésre jutó utalást önálló jelentésű szavakkal lexikailag is kifejezésre juttattam (ezek azok a szavak, amelyekről az említett utaló elemek a referenciájukat nyerték). Másrészt felszínre hoztam az utalóelemek és a világmodellbeli személyek, tárgyak, helyek közötti összefüggéseket. Az összes ilyen kiegészítéseket beépítettem az adott fordításszövegbe: zárójelben vannak, és kurzívan lettek szedve. Az így kiegészített szövegmondatokat szögletes zárójelben a sorszámozott kódjuk után álló „/&vb” szimbólum jelzi, pl.: [K01/&vb] = verbális kifejezésekkel bővített első szövegmondat. A több elemből álló kifejezéseket egyetlen összetevőnek veszem, az elemeket a közéjük tett „^” jellel kapcsolom. Íme az eredményül kapott, verbális kifejezésekkel kiegészített Káldi-fordítás.

¹¹[K01/&vb] Egy^embernek két^fia vala: ¹²[K02/&vb] és monda az^ifiabbik (fiú)^ közzűlők (a két fiú közül) az (ő, az ifjabb fiú)^attyának (aki az előbb említett emberrel azonos, a következőket): [K03/&vb] Atyám (enyém, az ifjabbik fiúé), ádd–ki (te, az atya) nékem (az ifjabbik fiúnak) az^öröklég^részét, melly (örökségrész) engem (az ifjabbik fiút) illet. [K04/&vb] És (erre a kijelentésre válaszul) el-olftá (az atya) nékik (a két fiúnak) az^örökléget. ¹³[K05/&vb] És nem lók napok-után (ami alatt átvette az örökségét), egybe-gyűjtván (az ifjabb fiú) mindeneket (az örökségét), az^ifiabbik fia (az atyának) mezfzje méne (az atya házából) távul-valo^tartományba, és ott (a távol való tartományban) el-tékozlá (az ifjabb fiú) az^ő (az ifjabb fiú)^öröklégét buja étellel. ¹⁴[K06/&vb] És minek-utánna mindeneket (az örökségét) megemészített volna (az ifjabb fiú), (akkor) nagy éhség lőn abban a'^tartományban, és ő (az ifjabb fiú az éhség miatt) szűkölködni kezdte. ¹⁵[K07/&vb] És el-méne (az ifjabb fiú), és annak a'^tartománynak egy^polgárához adá (az ifjabb fiú) magát (az ifjabb fiút). [K08/&vb] És az ő (a polgár) majorjába (a polgáréba) küldé őtet (az ifjabb fiút), hogy a'^díznókat őrizné (az ifjabb fiú). ¹⁶[K09/&vb] És (az éhség miatt) kívánnya vala a'(ifjabb fiú) halát (az ifjabb fiúét) bé-tölteni a'^malátával, mellyeket (a malátákat) díznók éfznek vala; és fenki nem adgya vala (a malátákat) néki (az ifjabb fiúnak). ¹⁷[K10/&vb] Magába térvén (az ifjabb fiú) pedig, monda (az ifjabb fiú a következőket): [K11/&vb] Menyi bérefek az^atyám (enyém, az ifjabb fiúé)^házában bévelkődnek kenyerekkel, én (az ifjabb fiú) pedig itt (a távol való tartományban) éhel halok-meg! ¹⁸[K12/&vb] (ezért) Fel-kelek (én, az ifjabb fiú), és az^én (az ifjabb

fiú) atyámhoz megyek, és ezt mondom (én, az ifjabb fiú) néki (az atyának): [K13/&vb] Atyám (Enyém, Az ifjabb fiúé), vétkeztem (én, az ifjabb fiú) az ég-ellen, és te-ellened (az atya ellen): ¹⁹[K14/&vb] (Ezért/és a korábbi cselekedeteim miatt) már nē vagyok (én, az ifjabb fiú) méltó hogy te fiadnak (az atyaénak) hívattallam (én, az ifjabb fiú): tégy (atyám) engem (az ifjabb fiadat, olyan jogállásúnak) mint egytet a' te^bérefid (az atyáé)-közzül ²⁰[K15/&vb] És (a magába szállás következményeként) fel-kelvén (az ifjabb fiú) el-méne (az ifjabb fiú) az^attyához (az ifjabb fiúéhoz). [K16/&vb] Mikor pedig még távul volna (az ifjabb fiú, az atya házától), meg-látá Őtet (az ifjabb fiút) az ő (az ifjabb fiú) atya, és irgalmalságra indítaték (az atya az ifjabb fiú látványától), és hozzája (az ifjabb fiúhoz) futván (az atya) a' nyakára (az ifjabb fiúéra) esék (az atya), és meg-chokolá (az atya) Őtet (az ifjabb fiút). ²¹[K17/&vb] És monda (az ifjabb fiú) néki (az atyának) a'^fia (atyaé) (a következőket): [K18/&vb] Atyám (Enyém, Az ifjabb fiúé), vétkeztem (én, az ifjabb fiú) az ég-ellen, és te-ellened (az atya ellen): már (a korábbi cselekedeteim miatt) nem vagyok (én, az ifjabb fiú) méltó hogy te fiadnak (az atyaénak) hívattallam (én, az ifjabb fiú). ²²[K19/&vb] Monda pedig az^attya (az ifjabb fiúé) a'^szolgainak (az atyaénak, a következőket): [K20/&vb] Hamar hozzátok-elő (szolgák) a' leg-jobb ruhát, és Őltőztefésétek-fel (szolgák) Őtet (az ifjabb fiút), és adgyatok (szolgák) gyűrőt a' kezébe (az ifjabb fiúéra), és (szolgák adgyatok) farut a' lábaiba (az ifjabb fiúéra): ²³[K21/&vb] És hozzátok-elő (szolgák) a'^hizlalt^borjút, és űlyétek-meg (szolgák a hizlalt borjút), és együnk, és^vigan^lakjunk (mi: az atya, az ifjabb fiú, a szolgák): ²⁴[K22/&vb] mert ez (az ifjabb fiú) az^én^fiam (az atyáé) meg-hólt vala, és meg-elevenedett (az ifjabb fiú); el-vefzett vala (az ifjabb fiú), és meg-találtatott (az ifjabb fiú). [K23/&vb] És (miután a szolgák az atya minden parancsát teljesítették, akkor) vigan^kezdének^lakni (az atya, az ifjabb fiú, a szolgák). ²⁵[K24/&vb] Az^ő (az atya)^időbik^fia pedig (az ifjabb fiú visszatérése és visszafogadása alatt) a' mezőn vala; és midőn meg-jőne (az idősebb fiú a mezőről), és a'^házhoz közelgetne (az idősebb fiú), hallá (az idősebb fiú) az^éneklést,^és^a'^tanczot: ²⁶[K25/&vb] És (mivel nem értette, miért az éneklés és táncolás) híva (az idősebb fiú) egytet^a'^szolgák-közzül, és meg-kérdé (az idősebb fiú a szolgától) mi dolog volna az (az éneklés és táncolás). ²⁷[K26/&vb] És az (a szolgál) monda néki (az idősebb fiúnak a következőket): [K27/&vb] Az^őtféd (a tied, az idősebb fiúé, azaz az ifjabbik fiú) jött meg (a távoli tartományból az atya házához), és az^atyád (az idősebb fiúé) a'^hizlalt^borjút űlte-meg, (annak öröme) hogy egétségfen meg-jött (az ifjabbik fiú a távoli tartományból az atya házához). ²⁸[K28/&vb] Bofzfzonkodék (az idősebbik fiú) pedig (hogy az ifjabb fiúnak, aki eltékozolta örökségét ahelyett, hogy megbüntették volna, levágták a hizlalt borjút), és nem akara (az idősebbik fiú a bosszúsága miatt) bé-menni (a házba). [K29/&vb] Az^attya (az övé, az idősebbik fiúé) azért (mert megtudta, hogy az idősebb fiú bosszankodik,

és nem akar bejönni) ki-jővén (az idősebb fiúhoz), kezdé (az atya) kérni Őtet (az idősebbik fiút). ²⁹[K30/&vb] Ama' (az idősebbik fiú) pedig felevén, monda (az idősebbik fiú) az^attyának (az idősebbik fiúénak a következőket): [K31/&vb] Ímé ennyi elztondeig szolgalok (az idősebbik fiú) néked (az atyának), és fo ha (a sok esztendő alatt) parancholatodat (a tiédet, az atyaét) által nem hágtam (én, az idősebbik fiú), és fo ha (a sok esztendő alatt) nem adtál (te, az atya) nékem (az idősebbik fiúnak) egy gödölyét hogy barátimmal (enyéimmal, az idősebbik fiúéval) vígan^laktam^vólna (én, az idősebbik fiú): ³⁰[K32/&vb] de minek-utánna ez (az ifjabb fiú) a'^te^fiad (az atyaé), ki (az ifjabb fiú) az ő (az ifjabbik fiú)^öröklégét a' kurvákkaal meg-emélszette, meg jött (az ifjabb fiú a távoli tartományból az atya házához), (az ifjabb fiúnak, aki eltékozolta örökségét, ahelyett, hogy megbüntetted volna) a'^hizlalt^borjút őtled-meg (az atya) néki (az ifjabb fiúnak). ³¹[K33/&vb] Ő (az atya, az idősebb fiú kijelentésére válaszul) pedig monda néki (az idősebb fiúnak a következőket): [K34/&vb] Fiam (Enyém, az atyaé), te (az idősebb fiú) mindenkor velem (az atyával) vagy, és mindenem (az atya összes vagyona) tiéd (az idősebb fiúé); ³²vígan^lakni pedig, és őrvendezni kell vala (minekünk, az atyának, az ifjabb fiúnak, a szolgálknak), mert ez (az ifjabb fiú) a'^te^őtféd (az idősebb fiúé) meg-hólt vala, és meg-elevenedett (az ifjabb fiú); el-vezett vala (az ifjabb fiú), és meg-találtatott (az ifjabb fiú).

Ezután a szövegmondatok egyes referenciális egységeit korreferencia-indexekkel láttam el, amelyek egy „i”-betűből és egy-egy (kétjegyű) sorszámából álló kódból állnak. Ezzel a módszerrel létrehoztam a szövegmondatok korreferenciaindexekkel ellátott változatát úgy, hogy az indexek a velük megjelölendő elemhez tapadtak szögletes zárójelbe téve. Az ilyen mondatok a sorszámozott kódjuk után álló „/&ind” azonosító jelet kaptak, pl: [K01/&ind] = korreferenciaindexekkel ellátott első szövegmondat. Minden referenciális egységnél az első előfordulásakor az indexet vastagon szedem, és elé egyenlőségjelet teszek. A birtokos és birtok egyazon szón való indexelése a következőképpen történik, pl.: Atyám (i03)[i01] = az ifjabbik fiúnak (i03) az atya [i01], ahol elsőként a birtokos, azt követően a birtok indexe áll. Az egyazon állítmányhoz kapcsolódó alany és határozott tárgy a következő sorrendben indexelődik, pl.: Őrizné(i03|i11) = őrizné az ifjabb fiú (i03) a disznókat (i11), vagy monda (i03|„[K03]“) = monda az ifjabb fiú (i03) a „[K03]”-as kódszámú mondatban foglaltakat. A „[K03]” típusú szimbólum a szövegrészletre való utalás jele, a [=01'] a megszólítást jelzi. A [δ] a halmazhoz való tartozást jelöli, ami után ez a szimbólum áll, az a dolog az indexszel jelölt halmazhoz tartozik, pl.: eggyet^a'^szolgák-közzűl[=i18δi13] = az i18-al jelölt szolga része az i13-al jelzett szolgák halmazának. A különböző zárójelek az utalás eltérő természetét jelzik: (...): grammatikai utalás (pl. névmások, igei személyrag, birtokos személyrag); [...]: fogalmi referenciájú elemmel történő

utalás (pl. teljes vagy részleges ismétlés, szinonim kifejezések stb.) Kapitálissal szedem a mondatokbeli tényállások logikai viszonyait kifejező eszközöket: a szövegmondatokat kapcsoló kötőszókat és az időhatározói kötőelemeket (ide véve a hasonló szerepet is megvalósító határozói igeneveket). Ha egy szövegmondat beljebb kezdődik a megelőzőnél, az a felette álló szövegmondatba való beágyazottságát érzékelteti. A korreferenciális viszonyok feltárását az egyszerűség kedvéért nem a kiegészített, hanem az eredeti szövegen végzem, ami voltaképpen azért is indokolt, mert a fordítások alapjául is ez a szöveg szolgál. Az előre- és visszautalások hálózatának feltérképezéséhez az alábbi elemeket volt célszerű referenciaindexekkel helyettesíteni:

i01 = ember, = apa,	i10 = polgár,
i02 = az atya háza,	i11 = disznók,
i03 = ifjabb fiú, = ötséd,	i12 = maláta,
i04 = idősebb fiú,	i13 = szolgák,
i05 = örökség,	i14 = meghal, = elveszik,
i06 = távol való tartomány,	i15 = hizlalt borjú,
i07 = eltékozol, = megemészt,	i16 = megöl,
i08 = éhség,	i17 = éneklés és táncolás,
i09 = vigan lakik, = eszik,	i18 = egy a szolgák közül.

Petőfi S. János formális szövegrepresentációiban a predikátumok referenciális értékének különbözősége a statikus fogalmi jelentésektől az indexálásban is megnyilvánul. Az általam végzett vizsgálat ezt az eljárást nem tette szükségessé, ráadásul a predikatív referenciális értékek közül is csak azokat követtem nyomon, amelyeknek a szövegértelem visszaadását tekintve az egyes fordításokban fontos szerep jut.

A behelyettesítések nyomán az alábbi szövegvariánst kaptam:

¹¹[K01/&ind]

Egy ember[=i01]nek két[^]fia(i01)[=i03,=i04] vala(i03,i04):

¹²[K02/&ind]

ÉS monda(i03|K03) az[^]ifjabbik[i03][^]közzűlők[(i03,i04) az[^]attyá(i03)[i01]nak:

[K03/&ind]

Atyám(i03)[=i01'], ádd-ki(i01|i05) nekem(i03) az[^]öröklég[=i05][^]részé(i05)t, melly(i05) engem(i03) illet(i05).

[K04/&ind]

ÉS el-olztá(i01|i05) nekik(i03,i04) az[^]öröklég[i05]et.

¹³[K05/&ind]

ÉS NEM IOK NAPOK-UTÁN, EGYBE-GYŰJTIVÉN mindenek(i05)et, azⁱfiabbikⁱfia(i01)[i03] mezfzve méne(i03) távúl-valóⁱtaromány[=i06]ba, és ott(i06) el-tékozlá[=i07](i03|i05) az^o(i03)^orőkfége(i03)[i05]t buja étlettel.

¹⁴[K06/&ind]

ÉS MINEK-UTÁNNA mindenek(i05)et megeméftett[i07](i03)^vólna, nagy éhség[=i08] lőn(i08) abban^aⁱtaromány[i06]ban, és ő(i03) fűkőkőkődni[i08] kezd(i03).

¹⁵[K07/&ind]

ÉS el(i06-höz)méne(i03), és annak^aⁱtartomány[i06]nak egyⁱpolgárá(i06)[=i10]hoz adá(i03|i03) magá(i03)t.

[K08/&ind]

ÉS az ő(i10) majorjá(i10)ba küldé(i10|i03) Őtet(i03), hogy aⁱdifznók[=i11]at Őrizné(i03|i11).

¹⁶[K09/&ind]

ÉS kívánnya(i03) vala aⁱ hasá(i03)t^{bé-t}őlteni[i09] aⁱmalátá[=i12]val, mellyeket(i12) aⁱdifznók[i11] éfznek[=i09](i11) vala; és senki nem adgya(i12) vala néki(i03).

¹⁷[K10/&ind]

MAGÁ(i03)BA TÉRVÉN PEDIG, monda(i03|[K11][^][K12][^][K13][^][K14]):

[K11/&ind]

Mennyi bérel[=i13]ek azⁱatyám(i03)[i01]ⁱházá(i03)[=i02]ban bévelkődnek(i13) kenyerekkel, én(i03) pedig itt(i06) éh[i08]el halok-meg[=i14](i03)!

¹⁸[K12/&ind]

(EZÉRT) Fel-kelek(i03), és azⁱén(i03)ⁱatyám(i03)[i01]hoz megyek(i03), és ezt(K13[^]K14) mondom(i03)(K13[^]K14) néki(i01):

[K13/&ind]

Atyám(i03)[=i01'], vétkeztem(i03) az ég-ellen, és te(i01)-ellened(i01):

¹⁹[K14/&ind]

(EZÉRT/ÉS) MÁR nē vagyok(i03) méltó hogy te(i01) fiad(i01)[i03]nak hívattáflam(i03): tégy(i01) engem(i03) mint egyyet(δi13)ⁱaⁱte(i01)ⁱbérefid(i01)[i13] között.

²⁰[K15/&ind]

ÉS FEL-KELVÉN el-méne(i03) azⁱattyá(i03)[i01]hoz.

[K16/&ind]

MIKOR PEDIG MÉG távúl vólna(i03), meg-látá(i01|i03) Őtet(i03) az^o(i03)ⁱattya(i03)[i01], és irgalmafságraⁱindítaték(i01), és hozzája(i03) futván aⁱ nyaká(i03)ra esék(i01), és meg-chókolá(i01|i03) Őtet(i03).

²¹[K17/&ind]

ÉS monda(i03|K18) néki(i01) aⁱfia(i01)[i03]:

[K18/&ind]

Atyám(i03)[i01]', vétkeztem(i03) az ég-ellen és te(i01)-ellened(i01): már nem vagyok(i03) méltó hogy te(i01) fiad(i01)[i03]nak hivattaffam(i03).

²²[K19/&ind]

Monda(i01|K20^K21^K22) PEDIG az^attya(i03)[i01] a'^fzolgai(i01)[i13]nak:

[K20/&ind]

Hamar hozzátok(i13)-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztetsétek(i13|i03)-felötet(i03), és adgyatok(i13) gyűrőt a' kezé(i03)be, és farut a' lábai(i03)ba:

²³[K21/&ind]

És hozzátok(i13|i15)-elő a'^hizlalt^borjú[=i15]t, és öllyétek(i13|i15)[=i16]-meg, és együnk[i09](i01, i03, i13), és vígan ^lak[i09]junk(i01, i03, i13):

²⁴[K22/&ind]

MERT ez(i03) az^én(i01)^fiam(i01)[i03] meg-hólt[i14](i03) vala, és meg-elevenedett(i03); el-vefzett[i14](i03) vala, és meg-találtatott(i03).

[K23/&ind]

És vígan^kezdének(i01,i03,i13)^lakni[i09].

²⁵[K24/&ind]

Az^ő(i01)^időbik^fia[i04](i01) PEDIG a' mezőn vala(i04); és MIDŐN meg-jőne(i04), és a'^házhoz[i02] közelgetne(i04), hallá(i04|i17) az^ének-léft^és^a'^tanczot[=i17]:

²⁶[K25/&ind]

És híva(i04) egyet^a'^fzolgák-közzül[=i18δi13], és meg-kérdé(i04) mi dolog[i17] vólna az(i17).

²⁷[K26/&ind]

És az(i18) monda(i18|K27) néki(i04):

[K27/&ind]

Az^őtféd(i04)[i03] jött(i03) meg, és az^atyád(i04)[i01] a'^hizlalt^borjú[i15]t ől[i16]te(i01|i15) meg, hogy egéfségelen meg-jött(i03).

²⁸[K28/&ind]

Bofzfzonkodék(i04) PEDIG, és nem akara(i04) bé(i02)-menni.

[K29/&ind]

Az^attya(i04)[i01] AZÉRT KI-JÖVÉN(i01), kezdé(i01) kérni ötet(i04).

²⁹[K30/&ind]

Ama'(i04) PEDIG FELEVÉN(i04), monda(i04|K31^K32) az^attyá(i04)[i01]nak:

[K31/&ind]

Imé ENNYI EIZTENDEIG fzolgalok(i04/i13) néked(i01), és IOHA paran-cholatod(i01)at által^nem^hágtam(i04), és IOHA nem adtál(i01) nékem(i04) egy gödölyét hogy barátim(i04)mal vígan^lak[i09]tam(i04) vólna:

³⁰[K32/&ind]

DE MINEK-UTÁNNA ez(i03) a'^te(i01)^fiad(i01)[i03], ki(i03) az^ő(i03)^örökfégé(i03)[i05]t a' kurvákcal meg-eméftette(i03|i05)[i07], meg jött(i03), a'^hizlalt^borjú[i15]t ōlted(i01|i15)[i16]-meg néki(i03).

³¹[K33/&ind]

Ő(i01) PEDIG monda(i01|K34) néki(i04):

[K34/&ind]

Fiam(i01)[=i04'], te(i04) MINDENKOR velem(i01) vagy, és mindenem(i01)[i05] tiéd(i04); ³²Vígan^lak[i09]ni pedig, és őrvendezni kell^vala(i01, i03, i13), mert ez(i03) a'^te(i04)^őt^féd(i04)[i03] meg-hólt(i03)[i14]^vala, és meg-elevenedett(i03); el-vefzett(i03)[i14]^vala, és meg-találtatott(i03).

Az elemzés utolsó lépéseként mondatonként haladva táblázatba szedtem az egyes referenciális egységek és a velük korreferáló elemek előfordulásait. Az így kapott eredmények felhasználhatóak további részfeladatok elvégzéséhez.

A Káldi-szöveg korreferáló elemeit bemutató táblázat

	K01	K02	K03	K04	K05	K17	K18
i01	- egy embernek fia	- attyának	- Atyám - add-ki	- el-osztá	- fia	- néki - fia	- Atyám - te-ellened - te fiadnak
	K21	K22	K23	K24	K27	K29	K30
	- együnk - lakjunk	- én fiam	-kezdének	- ő fia	- atyád - ölte meg	-attya - ki- jövén - kezdé	- attyának
	K31	K32	K33	K34	i02	K11	K24
-néked parantfolatodat -adtál	- te fiad -ölted- meg	-Ő monda	-Fiam -velem - mindenem	-atyám házában		-házhoz	

	K01	K02	K03	K04	K05	K06	K07
i03	-fia	-ifjabbik közülök -attyának	-Atyám -nékem -engem	-nékik	-egybe- gyűjtven -fia, - méne -el-tékozlá -ő örökségét	megemésztt vólna -ő kezdé	-el-méne -adá - magát
	K08	K09	K10	K11	K12	K13	K14
	-küldé ötet -őrizné	kivánnya vala -hasát -néki	-Magába -térven -monda	-atyám -én halok meg	-Fel-kelek -én atyámhoz -megyek -mondom	-Atyám -vétkeztem	-nem vagyok -fiadnak -hivattaffam -engem

	K15	K16	K17	K18	K20	K21
	-Fel- kelvén -el-méne -attyához	-volna, -ötet -ő atya -hozzája -nyakára -ötet	-monda - a fia	-Atyám -vétkeztem -nem vagyok -fiadnak -hivattaffam	-ötet -kezébe -lábaiba	-együnk -lakjunk
	K22		K23	K27	K32	
	-ez, -fiam mehólt vala meg-levenedett -el-vefzett vala -meg-találtatott		kezdéne	-ötséd jött-meg -meg-jött	-ez, -fiad -ki -ö örökségét -meg-eméftette -meg-jött -néki	
					-ez, -ötséd mehólt vala meg- levenedett -el-vefzett vala -meg- találtatott	

i04	K01	K02	K04	K24	K25	K27	K28
	-fia	-közülök	-nékik	-fia vala -meg-jöne -közelgetne -hallá	-hiva -meg- kérdé	-ötséd -atyád	Bofzfzonkodék -nem akara
	K29	K30	K31	K33	K34		
	-attya -ötet	-ama -felevén -monda -attyának	-fzolgálok -által nem hágtam -nékem -barátimmal -laktam volna	-néki	-Fiam -te vagy -tiéd -te ötséd		

i05	K03	K04	K05	K06	K32	K34
	-Add-ki az -örökség részét -mely -illet	-örökséget	-mindeneket - örökségét	-mindeneket	-örökségét	-mindenem tiéd
i06	K05		K06		K07	K11
	-távül-való tartományba -ott		-abban a tartományban		-annak a tartománynak -polgárához	-itt
i07	K05	K06	K32		i08	K06
	-el-tékozlá	-megemésztett	-meg-eméftette			-éhség
i09	K09		K21	K23	K31	
	-a hasát betölteni -esznek vala		-együnk -lakjunk	-lakni	- laktam volna	
i10	K07		K08	i11	K08	K09
	-egy polgárához		-ő küldé -majorjába		-disznókat	-disznók
						K34
						-maláta -mellyeket -nem adgya vala

i13	K11	K14	K19	K20	K21	K23	
	-bérefek bévelkődnek	-egyed a te bérefid- közül	-fzolgainak	-hozzátok-elő -öltöztesétek-fel -adgyatok [-adgyatok]	-hozzátok-elő -öllyétek-meg -együnk -lakjunk	-kezdének	
i15	K25	i14	K11	K22	K34		
	-fzolgák-közül		-halok-meg	-meghólt vala -el-vefzett vala	-meghólt vala -el-vefzett vala		
i17	K21	K27	K32	i16	K21	K27	K32
	-hizlalt borjút -öllyétek-meg	-hizlalt borjút	-hizlalt borjút		-öllyétek- meg	- ölte meg	-ölted meg
i18	K24	K25	i18	K25		K26	
	-énekléft és a tántzot	- mi dolog -az		-egyed a' fzolgák-közül		-az mondá	

1. A referenciális egységek és az általuk megvalósuló korreferencialitás

Az első részfeladat eredményeire támaszkodva hozzáláthatunk a további részfeladatok elvégzéséhez: a források és a fordítások összehasonlításához, az egyes fordítások egymással való összevetéséhez, valamint a kohéziós eszközök történeti szempontú elemzéséhez. Ezeknek a feladatoknak az megvalósításához felhasználtam egyrészt azt az eljárást, amelyet Károly Sándorék követtek a TNyt. II/2. *Szöveggrammatika* című fejezetében (1995: 759–834), másrészt Beaugrande–Dressler már említett munkáját, valamint Szikszainé Nagy Irma *Leíró magyar szövegtanát* (1999).

Az összehasonlítás első művelte az volt, hogy a görög és a latin forrásszöveg referenciális egységeihez és korreferens elemeihez hozzátársítottam az egyes fordítások megoldásait. Ezután a kapott eredmények alapján igyekeztem megragadni a jellemző tendenciákat, legyen az azonosság vagy különbözőség, illetve igyekeztem felfedni a változási irányokat. Az anyag feldolgozása táblázatos formában történt. A szöveg minden egyes referenciális egységéhez (i01, i02 stb.) külön táblázatot rendeltem. Ezekben soronként láthatjuk az adott egységre vonatkozó korreferens elemeket a kohéziós eszköz fajtájának megfelelően csoportosítva. A továbbiakban az eredményeket két-két szövegpár segítségével rendszerezem, ezek: a Vulgata és a vele összefüggő Káldi-fordítás, valamint a Nestle–Aland-féle szöveg és a rá épülő Komáromi Csipkés-fordítás. A többi fordításból – a sorozatos ismétlődéseket elkerülendő – csak azokat a korreferens elemeket, sajátosságokat közlöm, amelyek a bemutatottaktól eltérnek, ezek az egyes táblázatok után sorakoznak. A korreferenciális elemek, eszközök kurzívan vannak szedve a táblázatokban, az egyes elemek melletti számindex a bibliavers számát jelöli; a kövér betűs szedés a forrásszövegben

található megoldástól való eltérést jelzi, a „-” jel az adott eszköz hiányát mutatja a magyar fordításban. Az eszközcsoportok elnevezéseit az első oszlopban kapitálissal szedtem, meghatározásukat lábjegyzetben adtam meg. Az egyes elnevezések a magyar elemek besorolhatóságát tükrözik, s így előfordulhat, hogy az idegen elem egyébként nem az adott csoportba tartozna, de magyar megfeleltetése miatt mégis oda kerül. A „ø” jelet az igék, illetve a birtokszavak mellé akkor is kiteszem, ha azok személyragjai, személyjelei nem E/3. személyre utalnak, jelezve ezzel az egyébként kitehető, adott helyzetben azonban kifejtetlen névmási összetevőt.

Végül az egyes referenciális egységek stílusbeli változatosságának jellemzésére is sort keríték. Ennek mértékét a szakirodalomban leginkább az azonos lexémával korreferáló szóismétlések illetve szóváltoztatások arányával szokták leírni. Ezen belül szóváltoztatásnak tekintik, ha az adott lexémára annak szinonimájával, hipo- vagy hiperonimájával stb. utalnak vissza, illetve ha a lexéma valamilyen sajátos jelzővel ismétlődik meg (vö. Károly 1995: 813–5).

1.1. Az apa (i01)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység	<i>Homo quidam</i> ¹¹	<i>Egy embernek</i> ¹¹	Ἀνθρωπός τις ¹¹	<i>egy embernek</i> ¹¹
AZONOSÍTÁS ⁴ :	<i>Patri</i> ¹²	<i>az atyának</i> ¹²	τῶ πατρι ¹²	<i>az atyának</i> ¹²
VISSZATÉRÉSEK ⁵ :	<i>Pater</i> ^{12,18, 21,22} <i>patris mei</i> ¹⁷ <i>ad patrem meum</i> ¹⁸ <i>ad patrem suum</i> ²⁰ <i>pater ipsius</i> ²⁰ <i>pater illius</i> ²⁸ <i>pater tuus</i> ²⁷ <i>patri suo</i> ²⁹	<i>Atyám</i> ^{12,18, 21,} <i>az atya</i> ²² <i>az atyám házában</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az atyához</i> ²⁰ <i>az ő att</i> ²⁰ <i>az ő atya</i> ²⁸ <i>az atyád</i> ²⁷ <i>az atyának</i> ²⁹	<i>Πάτερ</i> ^{12, 18,21,22} <i>πατρός μου</i> ¹⁷ <i>πρός πατέρα μου</i> ¹⁸ <i>πρός πατέρα αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>πατήρ αὐτοῦ</i> ^{20,28} <i>πατήρ σου</i> ²⁷ <i>πατρι αὐτοῦ</i> ²⁹	<i>atyám</i> ^{12, 18,21} <i>az atya</i> ²² <i>az én atyámnak</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az ő atyához</i> ²⁰ <i>az ő atya</i> ²⁰ <i>az ő atya</i> ²⁸ <i>a' te atyád</i> ²⁷ <i>az atyának</i> ²⁹
SZÓMÁSOK ⁶ - névmás alanyként:	<i>ipse</i> ³¹	<i>ὁ</i> ³¹	<i>ὁ</i> ^{12, 31}	<i>-</i> ^{12, 31}
- névmás birtokos jelzőként:	<i>filius tuus</i> ^{19, 21, 30} <i>de mercennariis tuis</i> ¹⁹	<i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>a' te fiad</i> ³⁰ <i>a' te bérefid-közzül</i> ¹⁹	<i>υἱός σου</i> ^{19, 21, 30,} <i>μισθίων σου</i> ¹⁹ <i>δούλους αὐτοῦ</i> ²²	<i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>te fiad</i> ³⁰ <i>te bérefidnek</i> ¹⁹

⁴ Az azonosítás logikai tágításon, vagy szűkítéson, mezőösszefüggéson alapuló korreferencia (vö. Szikszainé 1999: 183–4).

⁵ Visszatérések (ismétlések) – avagy az elemek közvetlen megismétlődése, újrafelhasználása (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 81).

⁶ Szómasok – vagyis olyan önálló tartalom nélküli rövid helyfoglalók, amelyek tartalmas elemeket helyettesítenek (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 74).

	<i>ad servos suos</i> ²² <i>filiius meus</i> ²⁴ <i>filiius eius</i> ²⁵ <i>mandatum tuum</i> ²⁹ <i>coram te</i> ^{18, 21} <i>omnia mea</i> ³¹	<i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>az ő időbik fia</i> ²⁵	<i>υἱός μου</i> ²⁴ <i>υἱός αὐτοῦ</i> ²⁵ <i>ἐντολήν σου</i> ²⁹ <i>ἐνώπιόν σου</i> ^{18, 21} <i>πάντα τὰ ἐμὰ</i> ³¹	<i>az ő szolgáinak</i> ²² <i>az én fiam</i> ²⁴ <i>az ő vénebbik fia</i> ²⁵ <i>mindenek a'mellyek enyimek</i> ³¹
- névmás határozóként:	<i>illi (ei)</i> ^{18, 21} , <i>ei</i> ²¹ , <i>tibi</i> ²⁹ , <i>mecum</i> ³¹ <i>coram te</i> ^{18, 21}	<i>néki</i> ^{18, 21} , <i>néked</i> ²⁹ , <i>velem</i> ³¹ te-ellened ^{18, 21}	<i>αὐτῶ</i> ^{18, 21} , <i>σοι</i> ²⁹ , <i>μετ' ἐμοῦ</i> ³¹ <i>ἐνώπιόν σου</i> ^{18, 21}	<i>nékie</i> ¹⁸ , <i>néki</i> ²¹ , <i>tenéked</i> ²⁹ , <i>én velem</i> ³¹ te előtted ^{18, 21}
- ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø divisit</i> ¹² <i>ø motus est</i> ²⁰ <i>ø cecidit</i> ²⁰ <i>ø osculatus est</i> ²⁰ <i>ø recepit</i> ²⁷ <i>ø da</i> ¹² <i>ø fac</i> ¹⁹ <i>ø manducemus</i> ²³ <i>ø epulemur</i> ²³ <i>ø coeperunt</i> ²⁴ <i>ø dedisti</i> ²⁹ <i>ø occidisti</i> ³⁰	<i>ø el-oztá</i> ¹² <i>ø indíttaték</i> ²⁰ <i>ø esék</i> ²⁰ <i>ø meg-tsókolá</i> ²⁰ <i>ø ádd-ki</i> ¹² <i>ø tégy</i> ¹⁹ <i>ø együnk</i> ²³ <i>ø lakjunk</i> ²³ <i>ø kezdének</i> ²⁴ <i>ø adtál</i> ²⁹ <i>ø öldted meg</i> ³⁰	<i>ó δὲ διεῖλεν</i> ¹² <i>ø ἐσπλαγχνίσθη</i> ²⁰ <i>ø ἐπέπεσεν</i> ²⁰ <i>ø κατεφίλησεν</i> ²⁰ <i>ø ἀπέλαβεν</i> ²⁷ <i>ø δός</i> ¹² <i>ø ποιήσόν</i> ¹⁹ <i>ø εὐφρανθῶμεν</i> ²³ <i>ø ἤρξαντο</i> ²⁴ <i>ø ἔδωκας</i> ²⁹ <i>ø ἔθυσας</i> ³⁰	ø meg-oztá ¹² <i>ø meg-fzáná</i> ²⁰ <i>ø esék</i> ²⁰ <i>ø meg-tsókolá</i> ²⁰ <i>ø fogta</i> ²⁷ <i>ø add-ki</i> ¹² <i>ø tégy</i> ¹⁹ <i>ø vigadgyunk</i> ²³ <i>ø kezdének</i> ²⁴ <i>ø adtál</i> ²⁹ <i>ø meg-öldted</i> ³⁰
ø névmás birtokos jelzőként:	<i>filiius tuus</i> ²¹ <i>ad servos suos</i> ²² <i>mandatum tuum</i> ²⁹ <i>omnia mea</i> ³¹	az ø fia ^{18, 21} a' ø szolgáinak ²² ø parantsolatodat ²⁹ ø mindenem ³¹	<i>ἐντολήν σου</i> ²⁹	parantsolatodat ²⁹

Az apa (i01) referenciális egységgel (*Homo* ~ ἄνθρωπος ~ *ember*) korreferáló első elem (a *patri* ~ πατήρ ~ *atyának*) mindjárt a korreferencia egy érdekes jelenségét állítja elének, az azonosítást. Itt ennek az az esete jelentkezik, amikor a hiperonim elem megelőzi a hiponimáját. A példázat indításának ez sajátos menete, mert a történet kezdetén belépő szereplő a határozatlansága mellett általános referenciával is bír, ami által jelzést kapunk arra is, hogy nem az ő személye, hanem a vele történtek a fontosak. Az általánosítás eszköze itt maga az ἄνθρωπος ~ *Homo* ~ *ember* szó volt, amelyet minimális tartalma miatt egyes szakírók álnévmásnak, vagy névmásszerűségnek is tartanak (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 95), s az Újszövetségben jelentése sokszor a *valaki* határozatlan névmáséval analóg. Ez a fajta jelentésbeli általánosodás egyébként a magyar *ember* szónak szintén sajátja. Ez az elem némely nyelvekben teljes tartalomvesztésen, ill. grammatikalizálódáson esett át; a németben például a *man* a határozatlan alany kifejezőjévé vált. A határozatlanság megvalósulásáról bővebben a névelőknél szövegek majd.

A VISSZATÉRÉS az ilyen típusú elbeszélő szövegekben gyakori jelenség, az előbeszédhez való közelségük okán. Az *apa* izotópiálánca is nagy számban tartalmaz szóismétléseket, amelyekben a szó nem vagy kevéssé változik, esetleg belép valamilyen szerkezetbe, anaforikus elemmel bővül. A bemutatott két fordítás ebben nem tér el a forrásszövegektől. Akadnak azonban olyan munkák, amelyekben a visszatérések száma gyarapodik valamely más utalóeszköz rovására. A 31. vers névmási alanya helyébe például tartalmas lexémát vagy birtokos szerkezetet léptetnek hármán: *ipse* ~ *ó* → JordK.: *hv̄ attya*; ÉrsK.: *ew attya*; Pesti: *ø attya*. E lépésre talán az indíthatta a szerzőket, hogy az adott szituációban – beszélőváltáskor – a megszólalót egyértelműen kívánták azonosítani, segítve ezzel az olvasó szövegfeldolgozását. Az anaforikus névmások feldolgozása ugyanis komolyabb erőfeszítést kíván a befogadótól. A kódexek esetében ennek valószínűségét növelheti, hogy az alkotók szóbeli felolvasásra is szánták őket, ezért törekedhettek rá, hogy a szöveget minél követhetőbbé tegyék a hallgatók számára.

Az apával korreferáló elemként számos SZÓMÁST találtam, sokféle funkcióban. Ezeket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy testes formában vannak-e jelen a szövegben, vagy kifejtetlenül (valamilyen grammatikai utalás referenciális értékeként). Az alanyi funkcióban álló személyes névmások általában és szabályosan nincsenek kifejtve (implicit személyes névmásoknak nevezem őket), mivel mind a forrásnyelvekre, mind a magyarra jellemző, hogy ezeket csak bizonyos jól meghatározott esetekben teszik ki (vö. Károly 1995: 786–91; Szikszainé 1999: 146–7, 153). Ez nyelvünkben régtől fogva így van: „a magyar szövegalkotásban már az ómagyar korban érvényesült az a máig érvényes szabály, hogy az egymást követő szövegmondatok azonos alanyait nem ismételték meg [...] még névmással sem utaltak vissza rá (ø névmás alanyként)” – olvassuk Károly Sándornál (1987: 472). Ilyenkor az igei személyragozás utal az alany személyére. A forrásokban éppen ezért csupán két alkalommal fordul elő testes névmási alany, az egyik az előbb emlegetett 31. versben. Itt a dialóguson belül hirtelen beszélőváltás történik, ezt jelzik a kitett névmással. A magyar munkákban ezen a helyen az eredetinek megfelelően, többségében E/3. személyes névmást találunk. Három fordító (Sylvester, Félegyházi és Torkos) az *az* mutató névmással él, amely akkoriban gyakran előfordult személyre utaló szerepben, és alkalmazását az is előmozdíthatta, hogy a görögben szintén efféle elem, a *ó* határozott névelő/mutató névmás áll. A MünchK.-ben viszont a névmás itt is implicit: „Es ø mōda annac”. A másik testes névmási alany csak a görögben jelenik meg a 12. versben (a latinban ø). A magyar munkák közül az eredetit Heltai, Károlyi és Medgyesi munkája követi *az*, *a*’ mutató névmások beépítésével. A többi fordítás itt sem fejt ki a névmást.

A határozói funkciót ellátó forrásnyelvi anaforikus névmásokat a magyarban láthatóan a személyes névmások határozóragos, illetve névutós formáival

feleltették meg. Eltérést csak a *te-ellened*, *te-előtted* formák mutatnak, mivel ezek nem névmás, hanem adverbium/prepozíció+pronomen szerkezet helyébe lépnek (*coram te – ἐνώπιόν σου*^{18, 21}). Az eredeti pontos fordítása némileg talán félrevezető lenne, az ige ugyanis a magyarban más vonzatot követel meg. Talán ezért helyettesítik a kifejezést valamennyien kezdettől fogva szózással, kivétel egyedül az ÉrsK.: *te zynednek előtte*. A birtokos jelzői szerepben megjelenő explicit és implicit névmásokról összefoglaló jelleggel külön szöveg majd.

Az egyes fordításokban az utalóeszközök használatát vizsgálva számos egyéb eltérést is regisztráltam a forrásszövegekhez képest. A 13. versben a *fiú* szót többen birtokos személyjellel látják el, s így az az apával is korreferál: *filius ~ υἱός* → MünchK.: *fiu*; Sylvester: *fiu* stb.; viszont a JordK.: *ffya*; ÉrsK.: *fya*; Félegyházi, Károlyi, és Káldi: *fia*. Ugyanezt láthatjuk a *Filius ~ ó υἱός*²¹ esetében: Pesti: *ø fya* (még így Heltai, Félegyházi és Káldi), sőt némelyek még a névmási birtokos jelzőt is beiktatják: JordK.: *hw fya*, (még ugyanígy az ÉrsK. és Károlyi). Hasonló esettel állunk szemben a 12. versben, ahol is a vagyon hovatartozására az eredetiben nem utalnak nyelvi elemmel, egy-két fordításban viszont az apát jelölik meg birtokosként a személyjellel: *substantiam ~ τὸν βίον* → ÉrsK.: *ø yozogat*; Sylvester: *ű ileit*; Heltai: *ø marháiat*. Az újabb munkákban is találhatunk ilyen alakokat: Biblia 1927, Káldi NV. és Biblia 1996: *vagyonát*.

Ugyancsak a vagyon birtokosának megnevezésében látunk újat a görögből fordított szövegek 30. versében, mert akárcsak forrásuk, ők is az atyára utalnak mint birtokosra: *σου(τιέδ) τὸν βίον* – Sylvester: *te iletedet*; Heltai és Károlyi: *te marhádat*; Félegyházi: *te iofzodat*; Komáromi.: *te életedet*; Torkos: *te javaidat*; sőt Pesti is: *te marhadat* (bár Erasmus latin szövegében a fiú birtoka a vagyon, vagyis Pesti eltért pretextusától, megoldása inkább a mester görög szövegében levővel azonos). A 31. versben Sylvester a névmást birtokos személyjeles főnévre cseréli: „monda az *ø fiānak*”. A 20. versben ugyanő egy az eredetiben nem szereplő, az apára utaló elemet iktat be a mondatba: *ø ἐσπλαγχνίσθη*²⁰ ~ „meg esék az *ű fűe* rayta”.

Néhányszor az utalás eszközének kiválasztása megoszlik a forrásszövegtől függően. A 12. versben például a latinban az apára *ø* névmási alany utal, a görögben viszont kitett névmás: *ø divisit ~ ó* → a latin megoldását követi a MünchK.: *ø mǫg oʒta*; a JordK.: *ø el oztha*; az ÉrsK.: *ø meg ozta*; Pesti: *ø meg ozta*; Káldi: *ø el-ofztá*, a görög után megy Heltai: *Az meg ofʒta*; Károlyi: *az, meg ofʒta*; Medgyesi: *a' megofztá*. Nem teszi ki a névmást viszont: Sylvester: *ø meg ofʒtā*; Félegyházi: *ø ket fele ozta*; Komáromi: *ø meg-ofztá*; Torkos: *ø elofztá*.

Az apára utaló névmási birtokos szerkezetekkel még számos versben találkozunk, s ezeket magyarra rendszerint főnév és személyes névmási birtokos jelző együttesével ültetik át, ez ugyan a magyarban sokszor redundáns jelenség, a névmás mégis csak elvétele marad el a fordításokból, és főként csak a

későbbiekből: pl.: *filius tuus*^{19, 21, 30} → Káldi: *te fiadnak*; *νίός σου* ~ *filius tuus*^{19,21} → Torkos: *ø fiadnak*; *δούλους αὐτοῦ* ~ *ad servos suos*²² → Heltai: *ø szolgainac*; Káldi: *a' ø szolgainak*; *νίός αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος* ~ *filius eius senior*²⁵ → Pesti: *a ø nagyobbýk fýa*; *ἐντολήν σου* ~ *mandatum tuum*²⁹ → Károlyi; Káldi és Komáromi: *ø parantsfolatodat. Τέκνον* ~ *fili*³¹ → a megszólításként szereplő főnevet valamennyi fordító ellátta az apára utaló birtokos személyjellel, pl.: ÉrsK.: *ø Fyam*; Sylvester: *ø fiam*; Károlyi: *ø fiam*.

1.2. Az ifjabbik fiú (i03)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>duos filios</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹	<i>δύο νιούς</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹
VISSZATÉRÉSEK:	<i>Adulescentior filius</i> ¹³ <i>filius tuus</i> ^{19, 21} <i>filius</i> ²¹ <i>hic filius meus</i> ²⁴ <i>filius tuus hic</i> ³⁰	<i>az ifjabbik fia</i> ¹³ <i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>a' fia</i> ²¹ <i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>ez a' te fiad</i> ³⁰	<i>ὁ νεώτερος νιός</i> ¹³ <i>νίός σου</i> ^{19,21} <i>νίός</i> ²¹ <i>οὗτος ὁ νιός μου</i> ²⁴ <i>ὁ νιός σου</i> <i>οὗτος</i> ³⁰	<i>az ifjabbik fiú</i> ¹² <i>te fiadnak</i> ^{19, 21} <i>a' fiú</i> ²¹ <i>ez az én fiam</i> ²⁴ <i>ez a' te fiad</i> ³⁰
AZONOSÍTÁS: (anaforikus elemmel vagy nélküle)	<i>frater tuus</i> ²⁷ <i>frater tuus hic</i> ³²	<i>az ötféd</i> ²⁷ <i>ez a' te ötféd</i> ³²	<i>ἀδελφός σου</i> ²⁷ <i>ἀδελφός σου</i> <i>οὗτος</i> ³²	<i>a' te ötséd</i> ²⁷ <i>ez a' te atyádfia</i> ³²
SZÓMÁSOK:				
- névmás alanyként:	<i>ipse</i> ¹⁴ <i>ego</i> ¹⁷	<i>ὁ</i> ¹⁴ <i>ἐν</i> ^{17, 18}	<i>αὐτός</i> ¹⁴ <i>ἐγώ</i> ¹⁷	<i>ὁ</i> ¹⁴ <i>ἐν</i> ¹⁷
- névmás birtokos jelzőként:	<i>substantiam suam</i> ^{13, 30} <i>ventrem suum</i> ¹⁶ <i>patris mei</i> ¹⁷ <i>ad patrem meum</i> ¹⁸ <i>ad patrem suum</i> ²⁰ <i>pater ipsius</i> ²⁰ <i>supra collum eius</i> ²⁰ <i>in manum eius</i> ²² <i>in pedes (eius)</i> ²²	<i>az ὁ ὀρθόκfégét</i> ^{13,30} <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az ὁ atya</i> ²⁰	<i>οὐσίαν αὐτοῦ</i> ¹³ <i>(την κοιλίαν αὐτοῦ)</i> ¹⁶ <i>πατρός μου</i> ¹⁷ <i>πατέρα μου</i> ¹⁸ <i>πατέρα αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>πατήρ αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>χεῖρα αὐτοῦ</i> ²²	<i>az ὁ jófzágát</i> ¹³ <i>az ὁ hafát</i> ¹⁶ <i>az én atyámnak</i> ¹⁷ <i>az én atyámhoz</i> ¹⁸ <i>az ὁ atyáéhoz</i> ²⁰ <i>az ὁ atya</i> ²⁰ <i>az ὁ nyakára</i> ²⁰ <i>az ὁ kezébe</i> ²²
- névmás határozóként:	<i>adulescentior ex illis</i> ¹² <i>mihi</i> ¹² , <i>illis</i> ¹² , <i>illi</i> ^{16, 30} <i>in se</i> ¹⁷ , <i>adcurrentes</i> ²⁰	<i>az ifjabbik közzéőők</i> ¹² <i>nékem</i> ¹² , <i>nékik</i> ¹² , <i>néki</i> ^{16, 30} <i>magába</i> ¹⁷ , <i>hozzája</i> ²⁰	<i>νεώτερος αὐτῶν</i> ¹² <i>μοι</i> ¹² , <i>αὐτοῖς</i> ¹² , <i>αὐτῶ</i> ^{16, 30} , <i>εἰς ἑαυτὸν</i> ¹⁷ ,	<i>azok közül az ifjabbik</i> ¹² <i>én reám</i> ¹² <i>nékem</i> ¹² , <i>nékiek</i> ¹² , <i>néki</i> ¹⁶ , <i>ὁ néki</i> ³⁰ , <i>magában</i> ¹⁷ , <i>hozzája</i> ²⁰

- névmás tárgyi funkcióban	<i>me</i> ^{12, 19} , <i>illum</i> ^{15, 20, 20, 22, 27} <i>adhaesit</i> ¹⁵	<i>engemet</i> ^{12, 19} <i>ötet</i> ^{15, 20, 20, 22, 27} (adá) magát ¹⁵	<i>με</i> ¹⁹ <i>αὐτοῦ</i> ^{15, 20, 20, 22, 27}	<i>engemet</i> ¹⁹ <i>ötet</i> ^{15, 20, 20, 22, 27}
-ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø dissipavit</i> ¹³ <i>ø consummasset</i> ¹⁴ <i>ø abiit</i> ¹⁵ <i>ø adhaesit</i> ¹⁵ <i>ø pasceret</i> ¹⁵ <i>ø cupiebat</i> ¹⁶ <i>ø dixit</i> ¹⁷ <i>ø venit</i> ²⁰ <i>ø longe esset</i> ²⁰ <i>ø surgam</i> ¹⁸ <i>ø ibo</i> ¹⁸ <i>ø dicam</i> ¹⁸ <i>ø peccavi</i> ^{18, 21} <i>ø sum</i> ^{19, 21} <i>illum recepit</i> ²⁷	<i>ø el-tékozlá</i> ¹³ <i>ø megemészített</i> <i>vólna</i> ¹⁴ <i>ø el-méne</i> ¹⁵ <i>ø adá</i> ¹⁵ <i>ø Őrizné</i> ¹⁵ <i>ø kívánnya vala</i> ¹⁶ <i>ø monda</i> ¹⁷ <i>ø el-méne</i> ²⁰ <i>ø távúl vólna</i> ²⁰ <i>ø fel-kelek</i> ¹⁸ <i>ø megyek</i> ¹⁸ <i>ø mondom</i> ¹⁸ <i>ø vétkeztem</i> ¹⁹ <i>ø vagyok</i> ¹⁹ <i>ø meg-jött</i> ²⁷	<i>ø διεσκόρπισεν</i> ¹³ <i>δαπανήσαντος</i> ¹⁴ <i>ø ἐκολλήθη</i> ¹⁵ <i>ø βόσκειν</i> ¹⁵ <i>ø ἐπεθύμει</i> ¹⁶ <i>ø ἔφη</i> ¹⁷ <i>ø ἦλθεν</i> ²⁰ <i>αὐτοῦ</i> ²⁰ <i>ø πορεύσομαι</i> ¹⁸ <i>ø ἐρῶ</i> ¹⁸ <i>ø ἡμαρτον</i> ¹⁹ <i>ø εἰμι</i> ¹⁹	<i>ø el-tékozlá</i> ¹³ <i>ø el-költött</i> <i>vólna</i> ¹⁴ <i>ø ragafzkodék</i> ¹⁵ <i>ø legeltetné</i> ¹⁵ <i>ø kívánnya</i> <i>vala</i> ¹⁶ <i>ø monda</i> ¹⁷ <i>ø el-méne</i> ²⁰ <i>ø távól vólna</i> ²⁰ <i>ø el-mégyek</i> ¹⁸ <i>ø mondok</i> ¹⁸ <i>ø vétkeztem</i> ¹⁹ <i>ø vagyok</i> ¹⁹
- ø névmás birtokos jelzői funkcióban:	<i>patri</i> ¹² <i>ventrem suum</i> ¹⁶ <i>pater</i> ^{12, 18, 21} <i>pateris mei</i> ¹⁷ <i>ad patrem suum</i> ²⁰ <i>collum eius</i> ²⁰ <i>pater ipsius</i> ²⁰ , <i>pater</i> ²⁸ <i>in manum eius</i> ²² <i>in pedes</i> ²²	<i>az ø attyának</i> ¹² <i>a' ø hasát</i> ¹⁶ <i>az ø atyám</i> ^{12, 17, 18, 21} <i>az ø atyahoz</i> ²⁰ <i>a' ø nyakára</i> ²⁰ <i>az ø attya</i> ^{22, 28} <i>a' ø kezébe</i> ²² <i>a' ø lábaiba</i> ²²	<i>τῷ πατρί</i> ¹² <i>Πάτερ</i> ^{12, 18, 21} <i>Τοῦς πόδας</i> ²²	<i>az ø attyának</i> ¹² <i>ø atyám</i> ^{12, 18, 21} <i>ø lábaiba</i> ²²

A fiatalabbik fiú tematikus láncában a szóismétlések száma aránylag nem nagy, ami meglepőnek tűnhet, ha figyelembe vesszük, hogy a parabolának ő a központi szereplője. A VISSZATÉRÉSEK között itt kiemelendők az anaforikus névmási jelzővel bővített ismétlődések. Ezek nagyrészt az eredeti alakok leképezései: *ὁ υἱός μου*²⁴ ~ *filius meus* → *az én fiam*; *ὁ υἱός σου*³⁰ ~ *filius tuus* → *a' te fiad*. A kódexek korában azonban az *az* mutató névmási és névelői funkciója nem feltétlenül különült még el teljesen, ezért anaforikus névmási jelzős esetnek tekinthetjük akár a következőket is: „*adulescentior filius*”¹³ → MünchK.: „*az ifiab fiu*”; JordK.: „*az yffabbyk ffya*”; ÉrsK.: „*Az kyflebyk fya*”; *filius*²¹ → MünchK.: *a' fiu*; JordK.: *az hw ffya*; ÉrsK.: *az ew fya*. Az AZONOSÍTÁSOK között szintén vannak anaforikus névmási jelzős formák, megint csak a források mintájának megfelelően. A névmási jelző csupán Károlyi szövegéből marad el a névszó mellől. E csoporton belül azonban nem is ez a jelenség, hanem az azonosítás szemantikai műveletei az érdekesek. A forrásszövegekben mindkét helyen ugyanaz a szó szerepel: Lk 15, 27.32:

ἀδελφός σου ~ *frater tuus*. A görög lexéma magja a δελφός 'anyaméh' szó, amelynek előtagja az 'egyazon anyaméhből való' jelentést generálja, és közönségesen 'testvér', szűkebben 'fiútestvér' értelemben szerepel. A latin szó elsődlegesen fivért jelent. Ezeknek a fordításokban a következő magyarításai jelennek meg: MünchK.: *a'adfia* (2-szer); JordK.: *atyadffya* (2-szer); ÉrsK.: *attyadfyá* (2-szer); Pesti: *attjadfyá* (2-szer); Sylvester: *úczed, a'ādfia*; Heltai: *őtféd* (2-szer); Félegyházi: *attiadfia* (2-szer); Károlyi: *őtféd, atyádfia*; Káldi: *őtséd* (2-szer); Komáromi: *őtséd, atyádfia*; Torkos: *őtséd* (2-szer). Az újabb kiadások és revíziók megfeleltetései ezek voltak: Szenci: *őcséd, atyádfia*; Kertész: *őcséd, atyádfia*; Tótfalusi: *őtséd, atyádfia*; Pethe: *őtféd, atyádfia*; Biblia 1878: *őcséd, testvéred*; Biblia 1908: *őcséd, testvéred*; Kecskeméthy: *őcséd, testvéred*; Ravasz: *őcséd, testvéred*; illetve Szepesy: *őtséd* (2-szer); Tárkányi: *Őcséd* (2-szer); Biblia 1927: *őcséd* (2-szer); Káldi NV.: *őcséd* (2-szer). A két új fordításban pedig ezt látjuk: Biblia 1996: *őcséd* (2-szer); Biblia 1990: *testvéred* (2-szer). Az adatokból világosan kitűnik, hogy a korai önálló fordításokban az *atyádfia* általánosan elterjedt ekvivalense volt a görög–latin szavaknak, mivel a szó eredeti jelentése 'vér szerinti fiútestvér, fivér' volt (vö. TESz. *atyafi*). A kereszténység felvételével azonban kialakult egy 'hittestvér', a reformációval megjelenő különböző keresztény irányzatok idejében pedig az 'azonos felekezethez tartozó hittestvér' mellékjelentése (vö. TESz.). A szent szövegekben való gyakori szereplése nyomán pedig emelkedettebb színezetet kapott. A mi esetünkben a forrásszövegek egyértelművé teszik, hogy a szónak itt a fiútestvér értelme jelenik meg. Mivel azonban a példázatnak nyilván van egy tágabb, átvitt értelmezése is, a lexéma akár egyszerre hordozhatta mindkét értelmet. Talán e kettős értelmet tételezhetjük fel azon fordításokban, ahol az *atyádfia* kizárólag a tanításbelileg hangsúlyos záróversben fordul elő, míg az azonos szövegű 27.-ben ugyanezen forrásnyelvi szavak helyén az *őcséd* áll (konkrétan Sylvesternél, Károlyiéknál és Komáromi Csipkésnél). Az utolsó versben ugyanis nem csupán egy egyszerű párbeszéd eleme a vizsgált szó, hanem a példázat teológiai konzekvenciáját, tanításbeli summáját tartalmazó mondat része lett.

Az idők során az említett mellékjelentések elsődlegessé válhattak, háttérbe szorítva a 'vér szerinti testvér' értelmet, s talán ez okozta, hogy az *atyádfia* használata fokozatosan visszaszorult, az *őcséd* pedig láthatóan mindinkább teret nyert. Kezdetben egymás mellett éltek, s mint egymás szinonimái váltakoztak a szövegekben. Aztán az *őcséd* a 27. versből teljesen, a 32.-ből pedig részben kiszorította az *atyádfia*-t. Természetesen e mögött az is állhat, hogy az *őcs*-ben alapvető tartalmi elem a 'fiatalabb testvér', amely által a példázat kontextusába kiválóan illeszkedik. Később, a revíziók tanúsága szerint, az *atyádfia* teljesen eltűnt, helyébe a vele közel azonos jelentésű *testvéred* lépett, amely az egyházi használatban a 'hittestvér' jelentést is felvette. A *testvéred* az *őcséd*-del ezt

követően fordításonként, illetve akár fordításokon belül is mind a mai napig szabadon váltakozik. Az *öcséd*-del kapcsolatban megjegyzendő még, hogy alkalmazásakor a fordítók jelentésszűkítést hajtottak végre (vö. Klaudy 1997: 209–19), azaz a hiponimával (*öcs*) váltották fel a hiperonimát (*frater*), amire az ad lehetőséget, hogy a forrásnyelv és a célnyelv eltérően tagolja a világot, az *atyádfiá*-nál erről nincs szó (részben ez is indokolhatja gyakoriságát a vizsgált korszakban, mivel megfelel a szoros fordítás követelményének, hiszen a latinban is ilyen tágabb értelmű szó szerepel).

A fiatalabb fiúra testes, azaz kifejtett SZÓMÁSOK, valamint más grammatikai eszközök (igei, birtokos személyragok) sokaságával történik utalás. Ezek általában a forrásoknak megfelelően sorakoznak a fordításszövegekben. Az eredetitől eltérő utalásokban ennek ellenére a fiatalabbik fiú izotópiája is bővelkedik. A *Patri* ~ *πατρι*¹² – esetében a forrásokban a singularis dativusos alakok implicite utalnak a fiúra, a magyar fordítók ezzel szemben birtokos személyjellel explicitté teszik a birtokviszonyt (lásd a táblázat), néhányan azonban még a névmást is kiteszik: JordK.: *hŕ attyanak*; Sylvester: *az ű attānak*; Torkos: *ő atyának*. Az eredetiben megjelenő névmási birtokos szerkezetek helyett számos fordító pusztán a birtokos személyjellel teremti meg a korreferenciát: *οὐσίαν αὐτοῦ* ~ *substantiam suam*¹³ → Pesti, Heltai és Károlyi: *ø marháját*; Medgyesi és Torkos: *ø jószágát*; [+ER, +TR *την κοιλιαν αυτου*] ~ *ventrem suum*¹⁶ → Heltai és Torkos: *ø hasát*; *ἐπι τὸν τράχηλον αὐτοῦ* ~ *supra collum eius*²⁰ → JordK., Pesti, Heltai és Félégyházi: *ø nyakára*; *εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ* ~ *in manum eius*²² → Pesti és Károlyi: *ø kezébe*. Néhányan az eredeti *ø*-alany helyére redundáns névmási alanyt iktatnak be a szövegbe: *δαπανήσαντος* ~ *ø consummasset*¹⁴ → Félégyházi és Komáromi: *ø el-költött volna*; *ø ἔφη* ~ *ø dixit*¹⁷ → MünchK.: *Ø mōda*. Névmási alanyt cserélt főnévire Sylvester a 14. versben: *αὐτὸς* ~ *ipse* → *az fiu*, ugyanitt Medgyesi, változatlan alanyról lévén szó elhagyta a névmást: *ø meg kezdde fogyatkozni*. Névmási tárgy helyébe *ø*-alany lép az állítmány cseréje következtében (transzitiv → intranszitiv): *αὐτὸν ἀπέλαβεν* ~ *illum recepit*²⁷ → Sylvester: „*ø iútt volna haza*”; Károlyi és Káldi: *ø jött-meg*; Torkos: *ø érkezett meg*. Személyes névmást törölnek a szövegből hárman: *δοῦς μοι* ~ *da mihi*¹² → JordK.: *ad ky [nekem]*; Pesti: *atkÿ [nekem]*; Félégyházi: *ad meg [nekem]*. Ugyanebben a versben néhányan az utalóelemet nem tartalmazó forrásnyelvi szerkezetet névmási jelzős szerkezettel cserélik fel: „*ἐπιβάλλον μέρος*” ~ „*portionem substantiae*” → JordK., Pesti, Károlyi és Medgyesi: *az én részemet*, Komáromi: *az én reám eső részt*. Az állítmány megváltoztatása vonzatszerét eredményez, s ez névmási tárgy betoldásával jár együtt a 15. versben: *ἐκολλήθη* ~ *adhaesit* → Heltai, Káldi, Medgyesi és Torkos: *adá magát*. Utaló szerepű névmások betoldására még számos helyen van példa: „*δοῦτε δακτύλιον*” ~ „*date anulum*”²² → MünchK.: „*aggatoc ø neki gürot*”; „*ἔθυσεν τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν*” ~ „*occidit*

vitulum saginatum”²⁷ → Pesti: „meg ewltet *ew nekj* az h̄ȳzlalt borjw”. A 20. versben ilyen pótlólagos anaforikus elemek egész sorát láthatjuk: *δραμῶν ~ adcurrrens* → MünchK.: *èlèibè futuan*; JordK.: *eleyben fwthwan*; ÉrsK.: *eleyben mene*; Pesti: *eleybe mene*; Sylvester: *hosszā fotamuān*; Heltai, Károlyi, Káldi és Komáromi: *hosszája futván*; „ἐσπλαγχνίσθη” ~ „misericordia motus est” → JordK.: „yrgalmaffagra yndwla *h̄w̄ raytta*”; Sylvester: „meg esék az ū f̄z̄ue *rayta*”; Heltai: „könyörüle *rayta*”; Károlyi és Komáromi: „meg-fzáná *ötet*”.

A középfokú melléknév névmási vagy főnévi szerkezete helyett kiemelőjellel utalnak a fiúra a következő munkákban: „ὁ νεώτερος αὐτῶν” ~ „adulescentior *ex illis*”¹² → JordK., Pesti, Félegyházi, Károlyi, Medgyesi: *az ifjabbik*; „ὁ νεώτερος υἱός” ~ „adulescentior *filius*”¹³ → Pesti: *az iffyabj̄k*. A kiemelőjeles melléknév itt jelentéstapadással főnévi értékben szerepel, egy jelzős szerkezetet helyettesít, átveszi jelzett szava szófaji jellemzőit, mondatrészi funkcióját és referenciáját, s mindemellett egyedít is (vö. Szikszané 1999: 155; Balogh 2000: 189; Kugler 2000: 406).

A forrásokban szereplő formát sokan részben vagy egészében explicit birtokos szerkezetre változtatják: *πατήρ ~ pater*²² → Pesti, Sylvester, Káldi és Komáromi: *az ø attya*, JordK., ÉrsK., Heltai, Félegyházi és Károlyi: *az ø attya*. Míg a görög szöveg és a belőle fordított munkák, mint láttuk a 30. versben, a vagyont az apa birtokaként tartják számon, addig a Vulgatában és a latinból magyarított munkákban ez a fiú tulajdonaként jelenik meg: *substantiam suam* → MünchK.: *ø iauat*; JordK.: „ø mynden *yozagath*”; ÉrsK.: *az ew yozagat*; Káldi: *az ø órókségét*.

1.3. Az idősebbik fiú (i04)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>duos filios</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹	<i>δύο υἱούς</i> ¹¹	<i>két fia</i> ¹¹
VISSZA-TÉRÉSEK:	<i>filius eius</i> ²⁵ <i>Fili</i> ³¹	<i>az ő fia</i> ²⁵ <i>Fiam</i> ³¹	<i>υἱός αὐτοῦ</i> ²⁵ <i>Τέκνον</i> ³¹	<i>az ő fia</i> ²⁵ <i>Fiam</i> ³¹
SZÓMÁSOK: - névmás alanyként:	<i>ille</i> ²⁹ , <i>tu</i> ³¹	<i>Ama</i> ²⁹ , <i>te</i> ³¹	<i>ὁ</i> ²⁹ , <i>σὺ</i> ³¹	<i>az</i> ²⁹ , <i>te</i> ³¹
- névmás birtokos jelzőként:	<i>frater tuus</i> ^{27, 32} <i>pater tuus</i> ²⁷ <i>pater illius</i> ²⁸ <i>patri suo</i> ²⁹ <i>cum amicis</i> <i>meis</i> ²⁹	<i>a' te ótséd</i> ³²	<i>ἀδελφός</i> <i>σου</i> ^{27, 32} <i>πατήρ σου</i> ²⁷ <i>πατήρ αὐτοῦ</i> ²⁸ <i>πατρὶ αὐτοῦ</i> ²⁹ <i>φίλων μου</i> ²⁹	<i>a' te ótséd</i> ²⁷ <i>a' te atyádfia</i> ³² <i>a' te atyád</i> ²⁷ <i>az ő attya</i> ²⁸ <i>az én</i> <i>barátimmal</i> ²⁹
- névmás határozóként:	<i>adulescentior ex</i> <i>illis</i> ¹² <i>illi</i> ^{27, 31} <i>mihi</i> ²⁹	<i>az ifjabbik</i> <i>kózz-űők</i> ¹² <i>néki</i> ^{27, 31}	<i>νεώτερος</i> <i>αὐτῶν</i> ¹² <i>αὐτῶ</i> ^{27, 31}	<i>azok között az</i> <i>ifjabbik</i> ¹² <i>néki</i> ^{27, 31} <i>énnékem</i> ²⁹

- névmás tárgyi funkcióban	<i>illum</i> ²⁸	<i>nékem</i> ²⁹ <i>őiei</i> ²⁸	<i>ἐμοί</i> ²⁹ <i>αὐτόν</i> ²⁸	<i>hozzá híván</i> ²⁶ <i>őiei</i> ²⁸
- birtokos névmás állítmányként	<i>tua</i> ³¹	<i>Tiéd</i> ³¹	<i>σά</i> ³¹	<i>tiéd</i> ³¹
- ø névmás alanyi funkcióban:	<i>ø veniret</i> ²⁵ <i>ø adpropinquaret</i> ²⁵ <i>ø audivit</i> ²⁵ <i>ø vocavit</i> ²⁶ <i>ø interrogavit</i> ²⁶ <i>ø indignatus est</i> ²⁸ <i>ø nolebat</i> ²⁸ <i>ø servio</i> ²⁹ <i>ø praeterit</i> ²⁹ <i>ø epularet</i> ²⁹	<i>ø meg-jőne</i> ²⁵ <i>ø közelgetne</i> ²⁵ <i>ø hallá</i> ²⁵ <i>ø hívá</i> ²⁶ <i>ø meg-kérd</i> ²⁶ <i>ø Bozsfzonkodék</i> ²⁸ <i>ø nem akara</i> ²⁸ <i>ø szolgálok</i> ²⁹ <i>ø által nem hágtam</i> ²⁹ <i>ø laktam volna</i> ²⁹	<i>ø ἤγγισεν</i> ²⁵ <i>ø ἤκουσεν</i> ²⁵ <i>ø ἐπυνθάνετο</i> ²⁶ <i>ø ὠργίσθη</i> ²⁸ <i>ø ἤθελεν</i> ²⁸ <i>ø δουλεύω</i> ²⁹ <i>ø παρήλθον</i> ²⁹ <i>ø εὐφρανθῶ</i> ²⁹	<i>ø közelgetett volna</i> ²⁵ <i>ø hallá</i> ²⁵ <i>ø meg-tudakozá</i> ²⁶ <i>ø meg-haragunék</i> ²⁸ <i>ø nem akara</i> ²⁸ <i>ø szolgálok</i> ²⁹ <i>ø által nem hágtam</i> ²⁹ <i>ø vigadtam volna</i> ²⁹
- ø névmás birtokos jelzőként:	<i>frater tuus</i> ²⁷ <i>pater tuus</i> ²⁷ <i>pater illius</i> ²⁸ <i>patri suo</i> ²⁹ <i>cum amicis meis</i>	<i>Az ø őtséd</i> ²⁷ <i>az ø atyád</i> ²⁷ <i>Az ø atya</i> ²⁸ <i>az ø atyának</i> ²⁹ <i>ø barátimmal</i> ²⁹	<i>πατρι αὐτοῦ</i> ²⁹	<i>az ø atyának</i> ²⁹

A *fiú*-hoz itt a fiatalabbiktól való megkülönböztetés végett sajátos jelzőt kapcsoltak: *πρεσβύτερος* – *senior*. Ennek a visszaadására többféle melléknevet is használtak az idők folyamán, de nem egyenlő eloszlásban. A vizsgált korszakban egyértelműen a *nagyobb(ik)* dominált (5 előfordulás), egyben ez volt a korai szövegek sajátja, a második leggyakoribb az *idősb(ik)* volt (3-szor jelent meg), s mellettük még kétszer előkerül az *öreg* és egyszer a *vén* középfoka, ez utóbbiak a 16. sz. közepétől variálódhatnak. Sylvester szókapcsolatot alkalmaz: *nagubb ideiu*. Károlyi és Káldi megoldásai továbbélnék az ő nyomvonalukon: *nagyobbik, idősbik/idősebb*.

Az ismétlések száma ennél az egységnél csekély, ami valószínűleg azzal van összefüggésben, hogy az idősebb fiú csak a történet vége felé kapcsolódik be az eseményekbe. Innentől fogva viszont ő lesz a középpontban, ezért névmási anaforák egész sora korreferál vele. Ezek magyarítása, mint ahogy ez a táblázatból kitetszik, következetesen az eredetinek megfelelően történik. Emellett azonban a névmási birtokos szerkezeteket megint gyakran váltják fel törölt névmási jelzős szavakkal: *ἀδελφός σου* ~ *frater tuus*²⁷ → Káldi: *ø őtséd*; *πατήρ σου* ~ *pater tuus*²⁷ → Heltai és Káldi: *az ø atyád*; *πατρι αὐτοῦ* ~ *patri suo*²⁹ → Sylvester, Heltai, Károlyi, Káldi és Komáromi: *az ø atyának*; *μετὰ τῶν φίλων μου* ~ *cum amicis meis*²⁹ → Pesti és Káldi: *ø barátimmal*. Névmási alany pótlólagos beiktatására szintén több példa van: *ὠργίσθη* ~ *indignatus*

*est*²⁸ → Pesti, Sylvester, Heltai és Károlyi: „Meg haragodéc pedig az”; *εὐφρανθῶ* ~ *epularer*²⁹ → ÉrsK.: „*een* megh öttem wolna”; *ἐρχόμενος ἤγγισεν* ~ *veniret et adpropinquaret*²⁵ → Félegyházi: „az eliōuen kōszelite az hazhoz”, Károlyi és Torkos: „*ki* mikor háza iōuén kōszelgetet vólna”. Egyéb névmások betoldására ugyancsak akad példa: *προσκαλεσάμενος* ~ *vocavit*²⁶ → Sylvester: „*ú* hozzā f3olijta”; *ἕνα τῶν παίδων* ~ *de servis*²⁶ → JordK.: *hw̃ zolgay kezzel*; Sylvester: *az ú f3olgāinak kōzzōle*; *ἐξελθῶν* ~ *egressus*²⁸ → JordK.: „*ky* menwen *eleybe*”. Névmás helyett két alkalommal tartalmas főnévet találunk Sylvesternél: *ὁ* ~ *ille*²⁹ → *az fiu*; *αὐτῶ* ~ *illi*³¹ → *az fiānak*.

A 27. vers *αὐτῶ* ~ *illi* névmásait a személyes névmás részesragos formájára váltják át a fordítók, de míg kezdetben ennek a nyomatékos és egyszerű formája változva fordul elő (MünchK.: *ϕnēki*; JordK.: *hw̃neky*; Sylvester: *úneki*; ÉrsK.: *neky*; Pesti: *nek̃y*), később már csak az egyszerű alak dominál. Károlyiéknál a névmás implicit (*Az pedig monda* ∅), de az alig száz évvel későbbi Tótfalusi-féle kiadásába már bekerült a *neki* névmás.

A 31. vers anaforikus eleme az *αὐτῶ* ~ *illi* személyes névmás, illetve személyhez kötött mutató névmás. Ugyanezt a funkciót a magyar szövegekben szintén névmások töltik be, elsősorban a személyes névmás részesragos formái, s ezen belül előbb nyomatékosan: JordK.: *hw̃neky*; ÉrsK.: *ew neky*, később egyszerűbb alakban: *neki/nēki*. A legkorábbi kódexben a többtől eltérően mutató névmást találunk: *annac*.

1.4. Egyéb szereplők

1.4.1. Szolgák (i13), egy szolga (i18)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>mercennarii</i> ¹⁷	<i>bérefék</i> ¹⁷	<i>Μισθιοι</i> ¹⁷	<i>bérefi</i> ¹⁷
VISSZATÉ- RÉS:	<i>mercennariis tuis</i> ¹⁹	<i>a' te bérefid</i> ¹⁹	<i>μισθίων σου</i> ¹⁹	<i>a' te bérefidnek</i> ¹⁹
PARAFRÁ- ZIS ⁷	<i>ad servos suos</i> ²² <i>unum de servis</i> ²⁶	<i>a' szolgainak</i> ²² <i>egyed a' szolgák- közül</i> ²⁶	<i>τοὺς δούλους</i> ²² <i>ένα τῶν παιδων</i> ²⁶	<i>az ő szolgáinak</i> ²² <i>egyed a gyermekek közül</i> ²⁶
RÉSZLEGES VISSZATÉ- RÉS ⁸	<i>ø servio</i> ²⁹	<i>ø szolgálok</i> ⁹	<i>ø δουλεύω</i> ²⁹	<i>ø szolgálok</i> ²⁹
SZÓMÁSOK:				
- névmás alanyként:	<i>is-</i> ²⁷	<i>az</i> ²⁷	<i>ὁ</i> ²⁷	<i>az</i> ²⁷
- ø névmás alanyi funkcióban	<i>ø proferte</i> ²² <i>ø induite</i> ²² <i>ø date</i> ²² <i>ø adducite</i> ²³ <i>ø occidite</i> ²³	<i>ø hozzátok-elő</i> ²² <i>ø öltöztetésék- fel</i> ²² <i>ø adgyatok</i> ²² <i>ø hozzátok-elő</i> ²³ <i>ø öllýétek-meg</i> ²³	<i>ø ἐξενέγκατε</i> ²² <i>ø ἐνδύσατε</i> ²² <i>ø δότε</i> ²² <i>ø φέρετε</i> ²³ <i>ø θύσατε</i> ²³	<i>ø hozzátok-ki</i> ²² <i>ø öltöztetésék- fel</i> ²² <i>ø adgyatok</i> ²² <i>ø öllýétek-meg</i> ²³

A 26. versben az előhívott személy a forrásszövegekben eltérően van kifejezve: *παιδων* [+ER *αὐτὸν*] – *servis* [+ER *suis*], a görög szó ugyanis elsődlegesen kisgyermeket jelent, az adott példázatban nyilván a háznéphez tartozó fiatalok cselédek. A latinban viszont szó szerinti értelmében is szolgálat jelöl. A latinon alapuló munkák ennél fogva valamennyien *szolga*-val fordítják, a görögből fordítók pedig részben a kontextus figyelembevételével, részben bizonyára a szöveggyománny nyomán használják ugyanezt a szót. Két szerző, Félegyházi és Komáromi Csipkés azonban a görög szót az alapjelentésében ültette át magyarra: *gyermek*, *gyermek*. Ezt természetesen egymástól függetlenül is teheték, de nem elképzelhetetlen, hogy ez egyik bizonyítéka a két munka kapcsolatának (vö. Demján 2003a: 69–70). Két szövegben a szolgát a forrásoktól függetlenül mint a fiú tulajdonát nevezik meg:

⁷Parafrázis (szinonimitás, értelmező meghatározás) – azaz a tartalom visszatérése megváltozott kifejezéssel (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 87).

⁸Részleges visszatérés – amikor egy lexéma más szófajba áttolva ismétlődik meg (vö. Beaugrande–Dressler 2000: 85).

JordK.: *hw̄ zolgay*; Sylvester: *ú ſolgāinak*. Utóbbi fordító ezt bizonyára Erasmus szövege nyomán tette (παίδων αὐτὸν).

A szolgálkkal kapcsolatosan tapasztaljuk először a parafrázis műveletét. Szemantikai értelemben itt lényegében rokon értelmű szóval való helyettesítés történik, ahol is a korreferencia alapja a közel ekvivalens jelentés (vö. Szikszainé 1999: 184). Ugyanitt találunk elsőként részleges visszatérést is. Igaz, a *δουλεύω* ~ *servio*²⁹ nem közvetlen módon kapcsolódik a béresek/szolgák antecedenshez, hiszen az idősebbik fiú nem része a szolgák halmazának, de mint az atya, a 'pater familias' alárendeltje, közvetetten mégis hozzájuk tartozónak fogható fel. Amennyiben pedig az atyára mint a mennyei Atya viselkedésmintájának megtestesítőjére tekintünk, akkor a fiú szolgálai mivolta még nyilvánvalóbb.

A „Ὁ δὲ εἶπεν” ~ „isque dixit”²⁷– mondat az alanyt anaforikusan megjelölő mutató névmással indul, melynek átváltásában az alábbi tendenciák érvényesültek. A legkorábbi kódex E/3.-ű személyes névmással (*o*), a fordítók nagy hányada távolra mutató névmással (*az*), Sylvester tartalmaz alannal helyettesíti (*ſolga*), a JordK.-ben pedig implicit alany van: „Monda \emptyset hw̄neky ottan”. A mutató névmások dominanciája itt nyilván a forrásszövegek megoldásainak is betudható. A tartalmaz alany beiktatása Sylvesternek egyéni stílusával és az egyértelműsége való törekvésével hozható kapcsolatba, hiszen ebben a mondatban beszélőváltás történik, és az új megszólaló azonosítására a szerző esetleg nem tartotta elég egyértelműnek a névmási utalást. Ugyanezzel a megoldással később a legújabb protestáns fordításban találkozhatunk: „Mire a *szolga* így felelt”.

1.4.2. A tartománybeli polgár (i10)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>Uni civium</i> ¹⁵	<i>Egy polgárához</i> ¹⁵	<i>Τῶν πολιτῶν</i> ¹⁵	<i>egy polgárához</i> ¹⁵
SZÓMÁSOK:				
- névmás birtokos jelzőként:	<i>in villam suam</i> ¹⁵	<i>az ő majorjába</i> ¹⁵	<i>ἀγροῦς αὐτοῦ</i> ¹⁵	<i>az ő mezeire</i> ¹⁵
- \emptyset névmás alanyi funkcióban:	<i>o misit</i> ¹⁵	<i>o küldé</i> ¹⁵	<i>o ἔπεμψεν</i> ¹⁵	<i>Ø elküldé</i> ¹⁵

A *πολίτης* – *civis*¹⁵ szót leggyakrabban a *polgár*-ral feleltették meg mint legközelebbi ekvivalenssel. Ennek a szónak egy ritkább alakja bukkan fel a JordK.-ben: *palogarhoz*. Néhányan azonban ez alkalommal is sajátosan fordítottak: az előbbi szó rokon értelmű párjával: *egy lakofához* (Károlyi és Medgyesi), egy-egy szerkezettel, amelyben a *polgár* jelentését generalizálják, illetve konkretizálják a foglalkozása alapján (vö. Klaudy 1997: 116–28): *lako*

emberhöz (Heltai); *lakozó egy gazdához* (Torkos). A Károlyi-kiadásokban a *lakos* megőrződött, de az első átdolgozásokban a korábban is uralkodó *polgár* tért vissza, s ezzel – főként az 1908-as revízió nyomán – a protestáns bibliafordításban új hagyományozódás indult, aminek következtében többen preferálták e szót. Káldi nyomvonalán kevésbé egységes a kép. Az ő *polgár*-át még ketten követik, de megjelenik a *lakos* is, majd pedig legújabbban ismét felbukkan a *gazda*. Összességében azt mondhatjuk, hogy némi ingadozással bár, de a *polgár* szó kezdettől fogva napjainkig a legkedveltebb megoldás, a második a sorban a *lakos*, amely az eredetihez szintén közeli, a három alkalommal megjelenő *gazda* viszont inkább csak színesíti a képet.

Az εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ” – *in villam suam*¹⁵ fordításának érdekessége a dologszám problémája (magára a szóra a térvizonyok elemzésénél térek majd ki). A görög szón megjelenő többes számot ugyanis a Vulgata nem veszi át. Talán ennek következményeként a magyarban is csak kevés esetben jelenik meg: nincs meg a kódexekben, Káldinál és a későbbi katolikus szövegekben sem. Akiknél mégis felbukkan, azok a görögből dolgoztak, és a dolog többségére birtoktöbbsesítő jellel utaltak, pl.: Félegyházi: *mefzeire*; Károlyi: *mezeire*. Ezt a megoldást csakis a protestáns vonalon lehet tetten érni, de ott még a legújabb fordításban is megvan. Ez esetben tehát a forrásszövegek különbsége, illetve a felekezeti vonalon érvényesülő hagyományozódás kétféle nyelvi formát eredményezett és őriz a mai napig a magyar fordításokban.

A grammatikai formáknál maradván nézzünk meg még néhány sajátosságot. A görögben és a latinban egyaránt egy birtokos szerkezet birtokszava az előbb vizsgált lexéma, melynek birtokosára birtokos névmással utalnak. Ezt a fordítások is követték, természetesen a magyar nyelv erre alkalmas eszközeivel – egy birtokos személyjeles főnév és az előtte álló személyes névmási birtokos jelző párosításával, pl.: MünchK.: *o faluiaba*; Sylvester: *ú maiorāba*; Torkos: *o mezejere*. Félegyházi annyiban módosít, hogy a névmásnak egy nyomatékosított változatát használja: *ōnnōn mefzeire*. A birtokviszony másik jelölője a pusztá személyjel volt. A szövegekben a birtokos személyjelezésnek érdekes párosát fedezhetjük fel: Sylvester: *maiorāba* ~ Káldi: *majorjába*. A *-j*-vel bővült személyjel használata már az ómagyar kor végén is szabályosabbnak volt vehető a *major*-hoz hasonló hangtani helyzetben (likvidára végződő tő; vö. Korompay 1992a: 332), hogy Sylvesternél mégsem ez van, az lehet nyelvjárási sajátosság, de a két forma nyelvhasználatban való vetélkedésének bizonyítéka is. Egy másik sajátos szó pár: Heltai: *mezőiére* ~ Medgyesi: *mezejére*. A birtokos személyjel előtt megjelenő két töváltózat közül az utóbbi tekinthető az elfogadottabbnak (vö. Sárosi 1992: 263), amit a vizsgált fordítások többsége meg is erősít (lásd Félegyházi, Károlyi, Komáromi és Torkos munkáit), a másik forma, amely a nominativus mintájára jött létre, és korlátozottabb használatú, szűkebb körben elterjedt variánsnak fogható fel. Az viszont jól látható, hogy a mainak megfelelő

használat és forma az időben későbbi szövegekben jelentkezik, amit akár tekinthetünk a nyelvhasználati egységesülés jelének is.

A „καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ” – „et *misit* illum in villam suam”¹⁵ tagmondat állítmányának a leggyakoribb ekvivalense az *(el)küld* volt, hiszen két kivétellel minden szövegben ez áll, sőt a későbbi munkák mindegyikében is. A kivételként megjelenő két szó – a MünchK.-beli *èzèzte* és a Sylvesternél található *boczātā* – az előbbi szinonimái, de csak a korai időszakra jellemzőek. Hasonló eloszlást figyelt meg Bottyánfy Éva is a *bocsát* ige szinonim megfelelőit vizsgálva a magyar bibliafordításokban (1997: 28–43). Az általa vizsgált anyagban az *ereszt* és a *bocsát* szintén a korai munkákra jellemző, a *küld* pedig a későbbiekre. Néhány fordító az eredeti állítmány melletti implicit alanyt vonatkozó névmás formájában kiteszi: *ὁ ἔπεμψεν* ~ *ὁ misit*¹⁵ → Károlyi, Medgyesi és Torkos: *ki elküldé*. Pesti és Sylvester ugyanide főnévi alanyt iktat be: *a polgar kylde*, noha a forrásként számon tartott erasmusi szövegben nincs ilyen.

1.5. Tárgyak, dolgok:

1.5.1. Az örökség (i05)

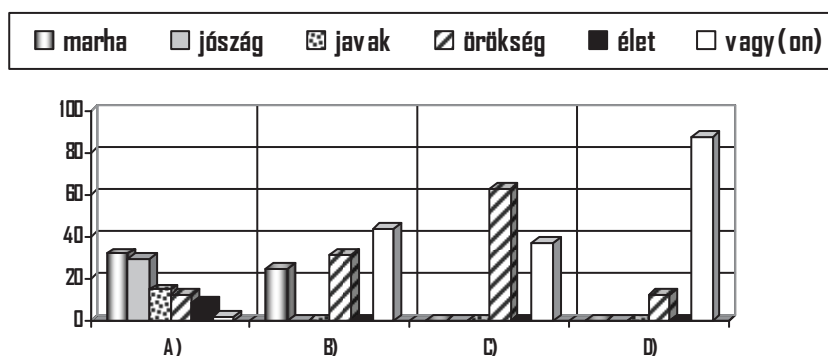
	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>substantiae</i> ¹²	<i>az örökfég</i> ¹²	<i>Οὐσία</i> ¹²	<i>a' jófzágból</i> ¹²
VISSZATÉRÉSEK:	<i>substantiam</i> ¹² <i>substantiam suam</i> ^{13, 30}	<i>az örökféget</i> ¹² <i>az ő örökfégét</i> ^{13, 30}	<i>Οὐσίαν αὐτοῦ</i> ¹³	<i>az ő jófzágát</i> ¹³
PARAFRÁZIS:	–	–	<i>Τὸν βίον</i> ^{12, 30}	<i>az élete</i> ^{12, 30}
SZÓMÁSOK:				
- névmás tárgyi funkcióban	<i>omnibus</i> ¹³ , <i>omnia</i> ¹⁴	<i>mindeneket</i> ^{13, 14}	<i>πάντα</i> ^{13, 14}	<i>Mindeneket</i> ^{13, 14}
- névmás birtokviszony-nál	<i>omnia mea</i> ³¹	<i>mindenem</i> ³¹	<i>πάντα τὰ ἐμὰ</i> ³¹	<i>mindenek</i> ³¹

A 'vagyon' jelentésű szavak a példázatban négy alkalommal kerülnek elő, s ebből háromszor egymást szorosan követő mondatokban (Lk 15,12.13.30). A fogalom a görögben két szinonim lexéma által van megjelenítve: *οὐσία* ('vagyon', Lk 15,12.13), illetve *βίος* ('javak, megélhetés', Lk 15,12.13.30), a latin Vulgatában viszont mindvégig ugyanazon szóval fordították: *substantia*. A magyar szövegekben az alábbi módon tolmácsolták őket: a) az önálló fordításokban: MünchK.: *iobol, vagot, iauat, iauat*; JordK.: *yozagbol, yozagot, yozagat, yozagath*; ÉrsK.: *marhaat, yozagat, yozagat, yozagat*; Pesti: *marhabol, marhat, marhaját, marhadat*; Sylvester: *marhābol, iletīt, marhāiat, iletedet*; Heltai: *marhai, marháiát, marháiát, marhadat*; Félegyházi: *iofzagbol, marhat,*

marhaiat, iofzagodat; Károlyi: örökségből, örökséget, marháiat, marhádat; Káldi: örökség, örökféget, örökségét, örökségét; Medgyesi: jókból, jokat, jauait; Komáromi: jófzágból, életet, jófzágát, életedet; Torkos: jófzágból, jófzágot, jószágát, javaidat; b) a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában és revízióiban: Szenci: örökségből, örökséget, marháját, marhádat; Kertész: örökségből, örökséget, marháját, marhádat; Tótfalusi: örökségből, örökséget, marhájá, marhádat; Pethe: örökfégből, örökféget, örökféget, marhádat; Biblia 1878: örökségből, örökséget, vagyonát, vagyonodat; Biblia 1908: vagyonból, vagyont, vagyonát, vagyonodat; Kecskeméthy: vagyonból, vagyont, vagyonát, vagyonodat; Ravasz: vagyon, vagyont, vagyonát, vagyonodat; c) a Káldi-átdolgozásokban: Szepesy: részörökséget, örökséget, örökséget, örökségét; Tárkányi: örökségrész, örökséget, örökséget, örökségét; Biblia 1927: örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat; Káldi NV.: örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat; d) az új fordításokban: Biblia 1990: vagyon, vagyont, vagyonát, vagyonodat; Biblia 1996: örökség, vagyonát, vagyonát, vagyonodat.

Az anyag statisztikus feldolgozása az alábbi eredményeket adta: a) a korai önálló szövegekben 6 szinonima variálódik (zárójelben az előfordulási szám/százalékos arány): *marha* (15/31,9%), *jószág* (14/29,8%), *jó/javak* (7/14,9%), *örökség* (6/12,8%), *ilet/élet* (4/8,5%), *vagy* (1/2,1%); b) a Károlyi-kiadásokban és -revíziókban 3-féle lexéma váltakozik: *örökség* (10/31,2%), *marha* (8/25%), *vagyon* (14/43,8%); c) a Káldi-átdolgozásokban kétféle: *örökség/ részörökség/ örökségrész* (10/62,5%), *vagyon* (6/37,5%), d) és végül az új fordításokban szintén kétféle: *örökség* (1/12,5%), *vagyon* (7/87,5%).

Az alábbi ábra a különböző szinonim elemek százalékos arányait tükrözi az említett négy (a–d) csoporton belül.

Az ábráról leolvasható, hogy az ó- és középmagyar korban a hatféle szinonim elem közül markánsabb szerephez három jutott: a *marha*, *jószág* és *örökség*;

jelentősnek számít még a *jó/javak* is. A *vagy* és az *ület/élet* elenyésző számban fordul elő. A továbbiakban a felhasznált elemek száma háromra redukálódott: *marha*, *örökség*, *vagyon*. Vajon a nyelv kínálta többféle lehetőség közül a szerzők miért azt választották, amit, s ez a választás mennyiben volt szabad, illetve meghatározott, korlátozott?

Az időben legelső elemek a MünchK.-ből valók, amely koraiságával némileg elkülönül. Ez részben a szóhasználatában is tükröződik, hiszen a korai szövegekben gyakori elemek egyike sem jelenik meg benne. Ha feltételezzük, hogy minden fordító mint jelhasználó egy forrásnyelvi szó magyar egyenértékét keresve a szójelentésből, vagyis a jel használati értékéből indul ki, akkor azt látva, hogy a kódexben a *jó/javak* háromszori megjelenésével szemben a *vagy* csak egyszer fordult elő, sejthető, hogy e szavak nem egyenlő mértékben voltak alkalmasak az idegen szó jelentésének közvetítésére. A *vagy*-nak az adott jelentésben való használata nem is igen jellemző a korai időkre, ezért lehet, hogy az adott forrásnyelvi szó ekvivalenseként ekkor még csak alkalmilag jött számításba, igaz a Huszita Bibliában többször is felbukkan a latin *substantia* helyettesítőjeként (vö. Nyíri 1993). Létrejöttét maga a latin szó is indukálhatta, hiszen a *vagy* annak tükörfordítása. Legkorábbi ekvivalensnek ezért inkább a *jó/javak*-at tekinthetjük. Ezt megerősítik a további előfordulási adatok, hiszen míg a *jó/javak* jelen van több az első kódexhez időben közeli munkában, addig a *vagy* csak a 19. század második felében tűnik fel ismét.

Ha megfigyeljük az a) csoport textusaiban megjelenő szavak időbeli eloszlását, kiderül, hogy a kódexekben közülük a *jószág* dominált, később viszont jelenléte sporadikus lett. A *marha* a 16. század első harmadától tűnik fel, ekkortól viszont egészen a századvégig szinte uralja a szóhasználatot. A 16. és 17. század fordulóján aztán felbukkan vetélytársa, az *örökség*, majd fokozatosan fölé is kerekedik. Mindez akár arra is utalhatna, hogy a szóválasztást az időben változó szókínálat szabályozta. Csakhogy a korabeli szójegyzékek, szótárak, kódexszövegek stb. anyaga azt mutatja, hogy a 16. század elején már mindhárom szó használatban volt (vö. Gl.; NySz). De míg a *marha* és a *jószág* kezdettől fogva megszokott ekvivalense volt a latin *substantiá*-nak (vö. MA.), emellett szoros szinonimitást mutatnak, s a használatban egymást válthatják (ÉrsK., Félegyházi), addig az *örökség* szótárilag a latin *hereditas*-nak volt lekötve (vö. Gl.), s az előbbiekkal szinonim jelentést csak a kontextusból nyert. Ezek az ekvivalencia-kötöttségek a fordítói szokásokkal és azok módosulásával párosulva részben magyarázatot adhatnak az egyes szavak eloszlására és a megjelenésük közti fáziseltolódásokra. A kódexek korában többnyire a szószerintiség elve uralkodott, később viszont sokkal inkább előtérbe került az értelem szerinti fordítás elve, a célnyelv és a célnyelvi befogadó aspektusa. A kódexek korának fordítói normája korlátozhatta az akkori fordítók választási lehetőségeit, jobbára a „szótári megfeleltetésre” szorítva azt, jelen esetben a

marha és *jószág* lexémák alkalmazására. Az értelem szerinti fordítás elve aztán e korlátozásokat feloldhatta, ami esetünkben kedvezett az *örökség* feltűnésének és terjedésének.

A forrásszöveg hatása bizonyos esetekben mintha még azt is befolyásolta volna, hogy hányféle szó jelenjék meg a fordításban. A régiek közt példának okáért akad több textus, amely a Vulgatához kötődik abban, hogy akárcsak Jeromos, egyféle szót használ mind a négy helyen: a JordK.: *yozag*, Káldi: *örökség*, talán még Heltai: *marha*. A görög szövegből fordítók nagy része viszont eredetijéhez hasonlóan legalább kétféle lexémával élt, s ez oldotta az egyes szavak (pl. *marha*) dominanciáját, segítette más elemek (pl. *örökség*, *jószág*) megjelenését, újbóli alkalmazását, terjedését. Itt kell szólnom az a) csoport hatodik szinonimájáról, az *ilet/élet*-ről. Ez tudniillik egészen szoros ekvivalense a görög szövegben levő *βίος*-nak. Elsőként Sylvester János munkájában fedezhetjük fel, két alkalommal bukkan elő párhuzamosan a görög szóval. Erre már Balázs János is felfigyelt (1958: 254–5): „(Sylvester) [...] Figyelmét nem kerülte el, hogy a szóban forgó helyeken a görögben két rokon értelmű szó szerepel. Ezért az elsőt *marhának* fordította, a másodikat a görög eredetinek megfelelően *iletnek*.” Hasonlóan hűen követi a görögöt Komáromi Csipkés a *jószág* és *élet* szavak kombinálásával. E két fordító szóválasztását tehát a korábban vázolt ekvivalencia-relációk és a hagyomány mellett a forrásszöveg is meghatározta.

Az *örökség* elsőként Károlyinál jelent meg, és feltehetően a kontextusból adódóan kerülhetett az alkotók látókörébe, hiszen a fiú tulajdonképpen a leendő örökségét kérte ki. A szó alkalmazását két dolog segíthette elő, az értelem szerinti fordításra törekvés, és a görög szövegből való fordítás, előbbi azzal, hogy el lehetett szakadni a megszokott ekvivalencia-kötődésektől, utóbbi azzal, hogy a görögben is kétféle elem volt, ami változatosságra serkentett a fordításban.

Arra már talán választ kaptunk, mi segíthette elő az egyes elemek megjelenését a szövegben, de mi okozta eltérő frekvenciájukat. A csak alkalmilag előforduló szavak (*vagy*, *élet*) alacsony frekvenciáját maga az alkalmiság ténye magyarázza, a *jószág* és a *marha* gyakoriságát pedig a közvetlen ekvivalencia. De miért tűnik el a *jószág* egy időre, s miért foglalja el helyét a *marha*, holott mindkettő az eredeti szó megszokott ekvivalense volt. Erre pontos választ adni nehéz. Gondolhatunk esetleg a szavak használati-, stílusértékében bekövetkezett változásra, vagy gyakorisági eltérésekre, de mint alább látni fogjuk, felvetődhet a szöveghagyomány hatásának lehetősége is.

A későbbi szövegek között több Károlyi- és Káldi-revízió, újabb kiadás van. Ezeket összevetve az alapszövegünkkel azt tapasztaltam, hogy a 17. és a 18. századi kiadások szinte semmit sem változtattak Károlyi szóhasználatán (lásd Szenci Molnár, Kertész, Tótfalusi, Pethe szövegét), és azonos a kép a 19.

századi Káldi-revízióknál is (Szepesy, Tárkányi). Ez pedig fontos következményekkel jár elemzésünk szempontjából. A *marha* és az *örökség* szavak előfordulásának gyakorisága a 17–18. századi munkákban tudniillik egyenes összefüggésben áll a Károlyi- és a Káldi-féle Bibliával, mivel megjelenésük nagyrészt ezek hatásának tudható be, amennyiben ugyanis az újabb kiadások és revíziók szavait kivesszük az adatsorból, eltűnik az összes *marha* és *örökség*, s csak a *jó/javak*, a *jószág* és az *élet* szavak maradnak. Ha ugyanezt a vizsgálatot elvégezzük a c) csoportbeli Káldi- és Károlyi-revíziókkal összefüggésben, eltűnik az egyedüli *marha*, és az *örökség* előfordulása jelentősen csökken. Mindez pedig azt jelenti, hogy az újabb kiadások és revíziók szóválasztását a nagy elődök szóhasználata erőteljesen determinálta.

A tekintélyes Bibliák hatása azonban nyilván csak addig tarthatott, amíg az általuk használt szavak valós lehetőségként éltek a későbbi fordítók számára. Amint ugyanis valamelyik – használati visszaszorulás, kivésés, jelentésmódosulás stb. miatt – kikerült a választható lehetőségek közül, az alkotók kénytelenek voltak új ekvivalens után nézni. Ez történt a *marha* és a *jószág* szavakkal, mivel jelentésük idővel szűkülésen ment át: a *marha* használati értéke a háziállatok, a lábasmarha, majd tovább szűkülve a szarvasmarha jelölésére korlátozódott, a *jószág*-é pedig a lábajószág megjelölésére. E jelentésváltozás nyomán egy idő után már nem voltak alkalmasak a forrásnyelvi fogalom közvetítésére, ráadásul a szókincsben megjelentek az eredeti jelentést jobban lefedő újabb lexémák, aminek a hatására a régiek eltűntek a fordításokból. Ezt láthatjuk a 19. század Károlyi-átdolgozásaiban, ahol a Vizsolyi Biblia *marha* szavait rendre felcserélték a *vagyon*-nal. Ez nyilván annak tudható be, hogy addigra a *marha* jelentésében a változások lezajlottak, illetve hogy a MünchK.-ben még csak alkalmilag megjelenő *vagy(on)* ekkora már szokásossá vált ebben a forrásszavakkal ekvivalens jelentésben.

Mindezen folyamatok eredményeképpen a 19. és a 20. században igazából már csak két elem állt valós alternatívaként a fordítók rendelkezésére: a korai időktől használatban levő és jelentését megőrző *örökség*, és a újonnan elterjedő *vagyon*. Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, miért nem jelennek meg más lehetséges alternatívák, pl. a *javak*. Ebben a hagyománynak, a két nagy tekintélyű fordítás befolyásának lehet elsődleges szerepe. Ennek egyenes következménye az *örökség* magas frekvenciája, főként a Káldi-revíziókban. Ugyanennek tudható be az is, hogy a protestáns szövegekben a *vagyon* uralkodik, az 1908-as Károlyi-átdolgozás ugyanis tulajdonképpen új hagyományt indít. És szintén a hagyomány nyomait fedezhetjük fel az új fordítások szóhasználatában: a katolikusban továbbra is jelen van az *örökség*, a protestánsban viszont csakis a *vagyon* szerepel. Nem szabad azonban figyelmen

kívül hagyni azt sem, hogy a nyelvhasználati szokás ugyancsak ebbe az irányba hatott, hiszen az adott jelentésben épp ezek a szavak a leggyakoribbak.

1.5.2. A disznók (i11)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>porcos</i> ¹⁵	<i>a' difznókat</i> ¹⁵	<i>χοίρους</i> ¹⁵	<i>difznókat</i> ¹⁵
VISSZATÉRÉSEK:	<i>porci</i> ¹⁶	<i>a' difznók</i> ¹⁶	<i>χοῖροι</i> ¹⁶	<i>a' difznók</i> ¹⁶

A szót mindvégig a legkézenfekvőbb magyar megfelelővel, a *disznóval* fordították. A 19. századtól elenyésző számban fel-felbukkanó *sertés* (Tárkányi; Kecskeméthy; Biblia 1996) véleményem szerint azért nem tudott elterjedni, mert a példázat egyszerű nyelvezetétől a maga emelkedett, választékos stíluszínezetével túlságosan elüt.

1.5.3. A disznók eledele (i12)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>de siliquis</i> ¹⁶	<i>a' malátával</i> ¹⁶	<i>ἐκ τῶν κερατίων</i> ¹⁶	<i>a' korpákból</i> ¹⁶
SZÓMÁS: ø tárgy	<i>dabat</i> ø ¹⁶	<i>nem adgya vala</i> ø ¹⁶	<i>οὐδεὶς ἐδίδου</i> ø ¹⁶	<i>nem adgya vala</i> ø ¹⁶

A *ἐκ [~απο] τῶν κερατίων* – *de siliquis*¹⁶ szószerkezet a példázat egyik legproblémásabb eleme, ezért némileg tágabb teret kíván a vele kapcsolatos kérdések vizsgálata. A bibliatudomány mai álláspontja szerint a görög *κερατίον* szó a szentjánoskenyérfa (*cerationa siliqua*) termését, esetleg valami ahhoz hasonló növény termését jelenti. Ennek a gyümölcsnek a következő jellegzetességeit szokták kiemelni a lexikonokban, bibliamagyarázatokban: hüvelyes termés, melyet élelemként való hasznosítás céljából feldolgoznak, kisajtolnak, a fennmaradó részeket pedig állatok, főként disznók takarmányozására használják. Ez a növény a Földközi-tenger déli és délkeleti partvidékének jellegzetes növénye, termését az ínséges időkben a szegények táplálékul fogyasztották. (A szentjánoskenyéréről vö. Incze–Herepi 1852; Haag 1989; Kereszty 1998: 161–2; Varga 1992; kommentár a Lk 15-höz).

Az idézett görög szóval egyező értelemben a *szentjánoskenyér* 1852-ből adathozható (ld. TESz.). Ettől függetlenül ez a szó, illetve a *Szent János kenyere* kifejezés egy páfrányfajta gyökerét is jelenthette, erre már korábban, 1577 tájáról is van adatunk. Az általam vizsgált korban a különböző régi görög–magyar és latin–magyar szótáraink, szójegyzékeink tanúsága szerint a görög–latin szónak a következő ekvivalensei éltek: *maláta* (SchlSzej. 525; Sermdom. II. 574; Bartal 1901), *törköly* (Bartal 1901), *vetemén magoknak toka* (Cal. és MA. *siliqua* címszó al.), *Borsó-héja* (MA. és PPB. *siliqua* címszó), *Szent János kenyere* (PPB. *siliqua* és *ceratium* címszó). A bibliafordításokban pedig az

alábbi megfeleléseket találhatjuk: MünchK.: *malatacbol*; JordK.: *az zyrokbol*; ÉrsK.: *malatakbol*; Pesti: *a tewrkellyel*; Sylvester: *az malātāual*; Heltai: *à tórkölyőckel*; Félegyházi: *az korpakbol*; Károlyi: *az mosléckal*; Káldi: *a' malátával*; Medgyesi: *a' díznók eledelével*; Komáromi: *a' korpákból*; Torkos: *a' bürökkel*. Ebből az tűnik ki, hogy a szótárakban látott ekvivalensek a fordítások alig felében jelennek meg. A probléma gyökere a fordíthatóságban van, a szó ugyanis többé-kevésbé bibliai reáliának tekinthető, azaz olyan kulturálisan motivált lexémának, amely elsősorban használatának kulturális és földrajzi közegében volt élő és ismert, más adottságok között és más időben élő népek számára ismeretlen vagy kevésbé ismert lehetett. Ennek már korai fordítóink is tudatában lehettek. Jó példa erre Sylvester vallomása munkája függelékében: „**Malāta – ez f3oual ilik mikoron mās f3ot nem találnik. Jegez ez ighe minden āllatot / melluel dí3not tartanak / akar tórkól legen / akar borfeprű / akar fer feprű / akar felezet / akar mi egēb / iol lehet eltāuozi3 ez ighe az góróg f3otul.**” (Sylvester: Az nehéz ighik... kiemelés tőlem – D. A.). A részlet rávilágít arra, hogy az eredetiben található szó értelmével Sylvester tisztában volt, viszont pontos magyar megfelelőt nem tudott rá, s ezzel valószínűleg nem volt egyedül. A fordítók ezért megpróbálták helyettesíteni egy hozzá alakban, fajtában hasonló, a magyar viszonyok között is ismert növényi termés nevével, vagy azonos funkciójú táplálék elnevezésével. A példaanyag alapján mindenesetre a következőket állapíthatjuk meg: korai fordításszövegekben (1466–1736) hétféle szó szerepel: *malāta* 4; *tórköly* 2; *korpa* 2; *zsír* 1; *moslék* 1; *bürök* 1; *disznók eledele* 1; a Vizsolyi Biblia újabb kiadásai, de még a revíziók jó része is megmaradt annál a szónál, amit Károlyi használt (*az mosléckal*), csupán ketten használnak mást: ellenben az 1878-as revízió – (*maghüvely*); Kecskeméthy (*becő*); Káldi (*a' malátával*) – megoldását egy revíziója sem alkalmazza, de van *hüvelyes gyümölbsből*; *a' moslékkal*; *a' sertések eledelével*; *a disznók eledelével*.

A *szentjánoskenyér héja* láthatóan sem a fordításokban, sem a revíziókban nem szerepel. A 16. század közepe előtt született munkák esetében ezt magyarázhatjuk azzal, hogy a szó még nem élt a 'cerationa siliqua' jelentésben. De azzal is érvelhetünk, hogy a termés ezt a nevet valamikor a középkor folyamán kapta egy Szent Jánossal kapcsolatos legenda alapján, Jézus szájába adva így anakronizmusként hatott volna (vö. Varga 1992). Ezen elnevezés bizonytalanságával egyébiránt akkoriban tisztában is voltak: „Zent Janos kenyere; lehetőségős hogy az kőróztóló z. puztaban valo laktaban elt vele” (Beythe 1595: 133). Azt, hogy mit használtak helyette, láthattuk. A következőkben azt mutatom be, hogyan léphettek ezek a megoldások az eredeti helyébe, azaz mi alapján váltak a fordítók számára alkalmassá a vizsgált szó magyarítására?

Időrendi sorrendben haladva közülük a legkorábbi a MünchK.-beli *malata* szó, amely azután feltűnik még az ÉrsK.-ben, Sylvesternél és Káldinál, de ezt láthattuk a korai szótárakban, szójegyzékekben is. Szláv jövevényként korán került nyelvünkbe feltehetően 'mosléknak való seprő' jelentésben (vö. TESz.), s már első előfordulásakor (1395) 'moslák' (BesztSzj. 839) értékben szerepelt. Feltételezhetően sorozatos metonimikus átvitelek útján a ser- és szeszfőzés alapanyaga felvette a 'moslák' mellékjelentést. Sylvester idézete alapján pedig jelentésbeli bővülést figyelhetünk meg rajta (*Jegez ez ighe minden állatot / melluel dífznot tartanak*), egyfajta hiperonimája lett a disznók etetésére szolgáló eledelnek. A *maláta* tehát funkcióbeli azonossága (disznók eledele) és a forrásnyelvi szóval való számos érintkezési pontja (növényi eredet, feldolgozási folyamatok mellékterméke stb.) alapján kiválóan alkalmas volt az adott kontextusban a kívánt tartalmak közvetítésére és az eredeti szó helyettesítésére. Előfordulási arányai alapján az is elképzelhető, hogy a 15–16. században ez volt a görög–latin szó bevett ekvivalense, amit Bartal Antal szótára is megerősít (lásd fent). A Káldi utáni fordításokban azonban sehol sem jelenik meg, aminek az a legvalószínűbb oka, hogy a szó jelentésében eltolódások következtek be, a 'csíráztatott, aszalt, gabona' (ÉKsz.) érték kiemelkedett, a többi értelem pedig fokozatosan visszaszorult, esetleg el is tűnt.

A JordK.-ben található *zsír*-nak a régiségben volt egy a maitól eltérő, általánosabb 'valaminek gyümölcse, terméke; Frucht, Ertrag' (vö. TESz.) jelentése, amit a kódexekben, bibliafordításokban gyakran használtak: „Feldnek mynden *syryath* eewek” (KulcsK. 42); „és ez földnec *firját* éfzitec” (Károlyi: 1Móz 45,18). A JordK. szerzője szerintem szintén csak az előbbi 'termés' értelemben használhatta fel a latin *siliqua* visszaadására. Jó magyar ekvivalens híján a szóba jöhető magyar szavak közül ugyanis olyat választott, amelynek jelentése eléggé tág ahhoz, hogy a forrásnyelvi szót lefedje.

A *törköly*-lyel Pestinél és Heltainál találkozhatunk, de Sylvester fejében is megfordult. A TESz. a *törköly*-t a NádK.-ből hozza először 'szőlő kisajtolása után visszamaradó mag, szőlőhéj' jelentésben, de már a korai időkben, akárcsak ma (vö. ÉKsz.) általánosabban más növényi termékek kisajtolása, feldolgozása után felmaradt héjakat és egyéb részeket szintén jelenthetett. Megfelelő szövegkörnyezetbe helyezve ezért fordítóink joggal tarthatták alkalmasnak az eredeti szóban foglalt jelentés(ek) visszaadására. Nem véletlen, hogy Bartal Antal *A magyarországi latinság szótárában* a *silica*, *siliqua* egyik szokásos ekvivalenseként tartja számon.

A *korpa*-ról 1138-ból van írásos forrásunk (TESz.). Szláv eredetű, és már átvételekor kialakulhatott a vizsgált görög–latin szó fordítására alkalmas, mindmáig élő jelentése: 'a gabonaszem finomra őrölt héja, amelyet főleg takarmányozásra használnak'. A későbbiekben ez az érteleme hasonlóságon alapuló átvittel kiterjedt más növények termésére is: „**Korpa** – Szélesb ért.

másféle megtört magok héja (CzF. *Korpa* címszó al.)”. Jelentésében fellelhetőek a görög eredetihez kapcsolódó mozzanatok: növényi termésnek a feldolgozás után fennmaradó héja, mely állati takarmány. Alkalmassága ellenére a *korpa* csak Félégyházinál és Komárominál van meg, viszont a példázat irodalmi feldolgozásaiban gyakorta megjelent, pl.: „*Korpából* csinált kenyeret kezébe, tőn kebelébe” (Baranyai TF.: 268); „Az disznók-is meg marák egyszer s’ mind két ujját, / Hogy el kanyaritotta előlük a *corpát*” (Szentmártoni TF.: 412).

A *moslék* szónak a TESz. a GyöngySzt.-ből az alábbi jelentését hozza ’állatok, főként disznók etetésére való mosogatólé, ételmaradék stb. felhasználásával készült híg étel’. Később a ’disznók szokásos eledele’ általánosabb értelmet vette fel. A Vizsolyi Bibliában, ahol a szó a fordítások közül elsőként megjelent, feltehetőleg már a tágabb jelentésében szerepelt. Ezt követően még tíz bibliakiadásban van meg. A *moslék*-nak ugyancsak számos kapcsolódási pontja van a *κερατίον*-nal, dominál benne a ’sertések eledele’ elem, de markánsan jelen vannak azok is, amelyek a *malátá*-nál, *törköly*-nél és a *corpá*-nál is megjelentek: növényi termés felmaradó salakanyaga, melyet disznók hizlalására használnak.

Felmerülhet viszont a kérdés: ha a *maláta*, *törköly*, *korpa* és *moslék* egyaránt és majdhogynem egyenlő módon lett volna képes helyettesíteni a görög–latin szót, miért csak a *moslék* terjedt el, és maradt használatban mind a mai napig. Mik lehettek vajon a *moslék* előnyei az elődeivel szemben? Véleményem szerint legalább két dolog támogatta alkalmazhatóságát: egyrészt az, hogy a ’disznók szokásos eledele’ jelentésben kizárólagossá vált, másrészt az, hogy a Vizsolyi Bibliában előfordult. Egy ilyen széles körben elterjedt és nagytekintélyű fordításban jelentkező megoldással nem lehetett versenyezni. A Károlyi-revizíók, újabb kiadások természetesen tartották meg, a későbbi fordítók közül pedig többen épp a Károlyi Biblia hatására szintén ezt találták a legmegfelelőbbnek. A legújabb, a 20. század második feléből származó fordításokból viszont a *moslék* is kiszorult. Ez talán kapcsolatba hozható a bibliai kifejezés jelentésének pontosabb átadására való törekvéssel (Biblia 1878: *a’ maghüvelylyel*; Kecskeméthy: *a becőkkel* (hosszúkás, magokat rejtő termésfajta, hasonló a hüvelyterméshez); Szepesy: *azon hüvelyes gyümölsből*; valamint a *moslék*-nak az egyes szakmunkákban való „kárhóztatásával”, aminek az eredménye többnyire a kifejezés pontos magyarítását kikerülő, általánosító fordítás lett (Biblia 1927: *a’sertések eledelével*; Káldi NV.: *a disznók eledelével*). Utóbbi esetben a fordítók lényegében ún. lexikai generalizálást végeztek (Klaudy 1997: 121–8), vagyis egy fölérendelt kategória nevével adták vissza a görög–latin szót. Ez a reáliák tolmácsolásának eléggé elterjedt módja, s különösen akkor alkalmazható, ha a reáliának nincs az ilyen helyettesítést korlátozó, erőteljes funkciója a szövegben. E tendenciák egyébként nem újkeletűek, hiszen tulajdonképpen már Medgyesi Pál (1653)

munkájában ezeket látjuk: a pontosságra törekvést: „nem kaphatván femmi eledelt, még csak a’ disznóknak való hitván *hivelyk héjakat-is*” (19); a közérthetőségre törekvő általánosító fordítást: *a’ disznók eledelével* (19).

Torkos András fordításában a görög szó *bürök*-kel van fordítva. A szó értelmezésekor némi nehézségem támadt. Első gondolatom ugyanis az volt, hogy itt a *bürök* növényről van szó. Amikor azonban utána néztem ennek a lexikonokban, kiderült, ez egy mérgező növény, állati takarmányként való alkalmazhatósága ennél fogva megkérdőjelezhető. Ugyanakkor köztudott, hogy a növények elnevezésében a korai időkben és még ma is nagy a tarkaság, ezért elképzelhető, hogy valamilyen nem mérgező, sertések etetésére alkalmas növényt jelöltek ezzel a névvel.

A másik értelmezési lehetőség az, hogy itt a *bűr~bőr* szavunk szerepel. Ez nem elképzelhetetlen, hiszen ennek a régisében élt egy a ’termés burka’ jelentése is (*bőr*: ’kéreg, héj’ SzófSz.), ami hüvelyesek esetében a hüvely, mint azt az MA.-ban a *babbőr* is mutatja. A szó ezért itt esetleg a hüvely szinonimájának tekinthető, annál is inkább, mivel az eredeti szövegben épp hüvelyes termés szerepel. Mindenesetre Torkos Andrásnál kívül senkinek nem jutott eszébe ez a megoldás, ami arra enged következtetni, hogy ez nem volt elterjedt megfelelője a görög szónak.

Az eddigiekből kiderült tehát, hogy ennek a szónak a fordítása kezdettől fogva probléma volt, nem állt ugyanis rendelkezésre pontos magyar ekvivalens, ezért az ó- és középmagyar kor fordítói aránylag sokféle kifejezéssel adták át. Ebben elsősorban az a törekvés vezérelte őket, hogy olyan szót építsenek be a szövegbe, amely disznók etetésére alkalmas növényi termést jelölt, és amelynek jelentése több ponton érintkezett a forrásnyelvi szóéval (*maláta, törköly, korpa, moslák*), vagy pedig olyat, amelyik elég általános értelmű volt, és képes volt lefedni az eredeti jelentést (pl. *maláta, zsír, moslák, disznóeledel*). Azt is megfigyelhetjük, hogy némely magyar szó mintha elindult volna a kizárólagossá válás felé. A *maláta* a korai szójegyzékekben és fordításokban, a Vizsolyi Bibliában először megjelenő *moslák* pedig a Károlyi átdolgozásokban, kiadásokban uralkodik, sőt sok újabb munkában is. A szó fordításának kérdése ugyanakkor máig nincs lezárva. A modern szövegekben szintén nagy a tarkaság, általánosan elfogadott megfelelőt nem sikerült találni. A fentebb idézett új katolikus és protestáns fordítású Biblia példáján viszont látható, hogy a hívek széles körének szánt fordításokban az a gyakorlat kezd kikristályosodni, hogy a görög szerkezetet egy egészen tág értelmű *eledel, eleség* szóval fordítják. Az igényesebb olvasók számára pedig a vershez kapcsolódó jegyzetanyagban pontosan azonosítják a növényt: Biblia 1996: „de még a disznók eledele, a szentjánoskenyér sem jutott neki”; az új protestáns fordítású Biblia 1997-es kiadása: „az eredeti szöveg szerint a disznók elesége a szentjánoskenyér volt”.

A "ὡν ἡσθιον οἱ χοῖροι" – „*quas* [~*quos*] porci manducabant"¹⁶ tagmondat az eledelre anaforikusan utaló vonatkozó névmással kapcsolódik az előzőhöz, és jelzői alárendeléseként funkcionál. Az utaló és egyben kötőszói szerepet a fordításokban vonatkozó névmások töltik be, és ezek az eredetihez az alaptagjukkal való egyeztetés nyomán sokszor többes számukban is igazodnak: MünchK.: *malatabol kikèt* (még az ÉrsK.) ~ Heltai: *à tórkölyöckel, mellyeket* (hasonlóan Félegyházi és Komáromi Csipkés). A többiek viszont egyes számba teszik a névmást: JordK.: az *zyrokbol, kyt*, vagy alaki egyeztetést végeznek, mert az antecedensük is egyes számban van: Pesti: *a tewrkellyel mellyet*. A *kit/kiket* kötőelemet csak a kódexek használják, a további textusokban a *mellyet* veszi át a helyét, s ez valószínűleg annak tudható be, hogy elkezdődik a *ki* specializálódása a személyvonatkozásra, és megindul az a folyamat, ami a vonatkozó névmási kötőszók funkciómegoszlásához vezet (vö. G. Varga 1992: 525). A 20. századvégi szövegekben ismét újabb elem jelenik meg, az *amit*, párosulva egy mutató névmási utalószóval: *azzal/avval*.

Három magyar szövegben az utolsó tagmondatból a hiányzó tárgyat mutató névmási tárggyal váltják fel: *ἐδίδον ο* ~ *dabat ο*¹⁶ → Sylvester: „*azt* fem agğa vala”; Károlyi és Medgyesi: „*aztis* fenki nem adgya vala”.

1.5.4. A visszafogadás jelképei: köntös, gyűrű, saru

A [+ER, +TR *την*] *στολήν τήν πρώτην* – *stolam primam*²² szerkezet egyrészt tartalmaz egy reáliaszerű elemet, melynek a példázatban ráadásul szimbolikus jelentése van, másrészt egy felsőfokban levő többjelentésű adjectivumot. A *στολή* lepelszerű felsőruhát jelöl, amely gyakran szolgált társadalmi megkülönböztetésre, de jelölhetett általában vett díszruhát is. A történetben fontos szerepe van, a fiúságba való visszafogadást jelzi. A *stóla* szó latin közvetítéssel jutott el nyelvünkbe, s a TESz. alapján a kódexek korában már használatban volt. Ennek ellenére mindösszesen a MünchK. alkalmazza, aminek több oka lehet. A korai időkben egyrészt a jelentésbeli távolság – (stóla 'talár, papi nyakszalag, bokáig érő talárszerű ruhadarab (előkelő hölgyek számára)' vö. TESz.; Farkas 1982) – akadályozhatta használatát, másrészt talán az idegensége, esetleg ismertségének, használatának szűk köre is. Később pedig minden bizonnyal a szó jelentésében történt változás ('hosszúkás női vállkendő') lett gátja az alkalmazásának. Fordítóink ezért inkább az általánosító *ruha* lexemával ültetik át a forrásnyelvi szót, amely korán meghonosodott, közhasználatúvá vált, és talán elfogadottabb volt a *stóla*-nál.

A hozzá kapcsolódó felsőfokú jelző többféleképpen árnyalja a ruha „minőségét”. Mindkét forrásnyelvben a szó az *egy* számnévből keletkezett, fő jelentése ennél fogva a '(sorrendben, időben) legelső', s ebből alakult aztán ki a 'legjobb, legkiválóbb, legfőbb' mellékjelentés. A szókapcsolat együttesen tehát egyrészt azt fejezi ki, hogy az apa a fiúnak egy díszes, ünnepi öltözetet adatott,

ami nagy kitüntetés volt (vö. Jeremias 1990: 93), másrészt azt, hogy a korábbi megkülönböztető öltözékét juttatta neki vissza (vö. Kozma 2002: 240). A magyar fordítók közül hárman ezt a kettősséget az eredetivel azonos módon, az egy számnévből képzett szóval próbálták visszaadni: JordK.: *az elfe rwhayat*; Félegyházi: „*az ruhat amaz elfő*”; Komáromi: *első ruhát*. Ezekhez állhat közel a MünchK. megoldása: *èlo stolat*, ahol az *elő* utalhat egyszerre a ruha elsőségére, kiválóságára és talán időbeli korábbiságára is. A többi munkában lévő melléknevek inkább az öltözék kiválóságát hangsúlyozzák, köztük vannak alap-, közép- és felsőfokban állók egyaránt: ÉrsK.: *az yelesb rwhat*; Sylvester: *fű ruhāt*, Heltai: *ielesbic ruhāt*; Pesti: *a legiobbjyk rwhat*; Káldi: *a' leg-jobb ruhāt*; Torkos: *legszebb öltözetet*. Károlyiék megoldása minden korábbitól eltérő: *én fő öltöző ruhámat*, mert bár hasonló szavakat használnak, mint a megelőző szerzők, de a ruhát egyértelműen az atya tulajdonaként jelölik meg. Az atya náluk tehát a saját öltözékei közül adta oda fiának a legszebbet, ez a rendkívüli kitüntetés azonban nem következik a példázat forrásszövegeiből. A revideált kiadásokban éppen ezért ki is javították az eredetinek megfelelően, pl.: Biblia 1878: *a legdíszesebb ruhāt*; Biblia 1908: *a legszebb ruhāt*. A további szövegekben jobbra a már látott szavak jelennek meg, egy-két újítás azonban felfedezhető bennük: a *ruha* mellett itt-ott előfordul a konkretizáló és archaizáló *köntös*, a *legjobb* és *legszebb* pedig néha a *legdíszesebb*, *legdrágább* jelzőknek adja át helyét.

A ruhára sem a forrásokban, sem a korai fordításokban közvetlen visszautalás nincs, közvetve viszont nyilván rá vonatkozik az *ἐνδύσατε* – *induítte* ige, melynek jelentése 'felöltözik, magára vesz, felöltöztet', itt imperativusban van és T/2.-ben (*öltöztessétek fel*). Magyar fordítása egyöntetű eredményt hozott, pl.: JordK.: *ewtezteffeetek ffele*; Sylvester: *öltözteffitek fel*; Káldi: *öltözteffitek-fel*. A MünchK. csupán az igekötőben tér el: *oltözteffetecmeé*. Az *öltöztessétek* kezdetben sokféle alakváltozatban áll elénk (kiemelések tölem D. A.): MünchK.: *oltözteffetec* ~ Pesti: *ewltezteffetek*; ÉrsK.: *öltözteffeetek* ~ JordK.: *ewtezteffeetek*; ÉrsK.: *öltözteffeetek* ~ Heltai: *öltözteffitek*; MünchK.: *oltözteffetec* ~ Sylvester: *öltözteffitek*. Félegyházi fordításától kezdődően azonban az alakváltozatok közül csak az *öltöztessétek* maradt meg, ami az emelkedett nyelvhasználat egységesülésének jele lehet. Egyedül Torkos András munkájában van más szóhasználat: *adjátok reá*, viszont ez a megoldás mára uralkodó lett.

A másik jelképes tárgy a *gyűrű*. A szó szintén sokféle fonetikai variánsban testesült meg: MünchK.: *güröt* (még ugyanígy Heltai, Félegyházi, Károlyi, Káldi és Komáromi) ~ ÉrsK.: *gywrwt* (még Sylvester és Torkos) ~ Pesti: *gywret*. Az egységesülés itt csak jóval Torkos fordítását követően mutatható ki, a sokféle alak a *gyűrűt*-ben egyenlítődik ki. A harmadik visszafogadási szimbólum a görögben a *ὑποδήματα* szóval van megjelenítve. Ez egy speciális

korabeli lábbelit jelent, mely egy bőrtalpból áll, és szíjakkal erősítik a lábra (erre a görög szó alapszava világosan utal ὑποδεώ 'megköt, felköt'). A latin *calciamenta* vagy *calceamenta* pedig általában lábbelit, az adott kontextusban viszont inkább sarut jelölt. A magyar szövegekben mind a mai napig kizárólagosan a *saru* szerepel, ami tökéletesen illik az adott példázat miliójébe.

1.5.5. A hizlalt borjú (i15)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>Vitulum saginatum</i> ²³	<i>a' hizlalt borjút</i> ²³	μóσχον τὸν σιτευτόν ²³	<i>meg-hizlalt tulkot</i> ²³
VISSZATÉRÉSEK:	<i>Vitulum saginatum</i> ^{27, 30}	<i>a' hizlalt borjút</i> ^{27, 30}	μóσχον τὸν σιτευτόν ^{27, 30}	<i>hizlalt tulkot</i> ^{27, 30}
∅ tárgy	<i>occidite</i> ∅ ²³	<i>öllyétek-meg</i> ∅ ²³	θύσατε ∅ ²³	<i>öllyétek meg</i> ∅ ²³

A μόσχον τὸν σιτευτόν ~ *vitulum saginatum* (Lk 15,23.27.30) 'hizlalt borjút' kifejezés háromszor fordul elő a példázatban változatlan formában. Ezt általában ugyanígy adták vissza a magyar Bibliák is, pl.: JordK.: *kówer thwl''kot*^{23, 27,30}; Heltai: *hizlalt borjút*^{23,27,30}; Komáromi: *meg-hizlalt tulkot*^{23,27,30}. Variabilitást csupán Félégyházi fordításában tapasztalhatunk: *meg hizlaltatot tulkot*²³, *hizlaltatot tulkot*²⁷, *kóuer tulkot*³⁰. Az idősíkra kivetítve a fordításokat azt láthatjuk, hogy a vizsgált korszak elején a *borjú* és *tulok* egymással szabadon váltakozik, de a 16. század közepéig a *borjú* a gyakoribb, ezt követően azonban Káldi munkájának kivételével csak a *tulok* jelenik meg. A két szó között ekkor még nagy a jelentésbeli közelség, a TESz. szerint mindkettő egyaránt szerepelt 'fiatal szarvasmarha' értelemben, és ezt mutatja váltakozásuk is a vizsgált korszak elején. Később, úgy látszik, a *tulok* kiszorította a *borjú*-t ebből a kontextusból. Elképzelhető, hogy a példázat értelmezésében kialakult egy olyan nézet, hogy az a bizonyos állat egy *fiatal ökör* volt, amihez a *tulok* jelentése áll közelebb. A 18. sz. elejére mintha kikristályosodni látszanék egy uralkodó szókapcsolat, a *hizlalt tulok*. A további szövegek vizsgálata viszont azt mutatja, hogy ez csak a protestáns közegben volt „kötelező”, talán a Vizsolyi Biblia hatására. Katolikus vonalon ugyanis a Káldi-féle verzió jelentkezik mindenütt. Ez pedig egyrészt azt jelenti, hogy a két variáció, a *hizlalt tulok* és *hizlalt borjú* egyaránt megfelelő volt, ellenkező esetben ugyanis a revízió során kijavították volna, másrészt azt is, hogy a szóhasználatban felekezeti megoszlás van. A legújabb munkákban viszont azt tapasztaljuk, hogy a *tulok* helyét mindinkább a *borjú* veszi át, ami jelzi a két szó ismertségének, frekvenciájának, a szókincsben elfoglalt helyének eltolódását egymáshoz képest. Időközben ugyanis ez az állatfajta (ökör) szinte teljesen eltűnt a környezetünkől, és a *tulok* szónak kialakult egy 'a szarvasmarhával rokon, vadon élő állatfajta' mellékjelentése, ami elterjedt, és a többi jelentést visszaszorította. Újabb

jelenség az is, hogy a *hizlalt* jelző mellett megjelent a *hízott*. A *hizlalt* teljes dominanciáját azonban ez nem tudja befolyásolni. Ennek előnye a *kövér*-rel és *hízott*-tal szemben ugyanis abban van, hogy benne a hizlalás mint folyamat jelenik meg, a ’különleges alkalomra tartás/tartogatás’ jelentésmozzanattal együtt.

A *hizlalt* borjú ellenpontjaként jelenik meg a szövegben a *kecske*. Az idősebbik fiú ugyanis azzal vádolja az apját, hogy tékozló fiának *hizlalt* borjút vágatott le, neki, az engedelmesnek pedig még egy kecskét sem adott. A források *ἔριφον* ~ *hedum*²⁹ szava ’kecskét, kecskegidát’ jelent, és fordítóink nagyrészt ennek megfelelően közvetítették. A MünchK.-ben és Sylvesternél a *kecske olló*-t láthatjuk, amely szókapcsolatban/összetett szóban az utótag ’vmely patás állat kicsinyét’ jelöli, és ezek körét szűkíti az előtag (vö. TESz. *olló*²). Ezzel analóg megoldást találunk az ÉrsK.-ben: *keczke kedeleeth*, valamint Károlyinál és Komárominál: *kecske fiat*. A *gödölye* önállóan is felbukkan több helyen (JordK., Heltai, Félegyházi, Káldi, Torkos), ezek szerint a szó ’*kecske kicsinye*’ értelme már ekkoriban elsődleges volt más patás állatok kicsinyének a jelölésével szemben (vö. TESz.), ami talán éppen a kecskével való gyakori együttes szereplése során létrejött tapadásos jelentésváltozás következménye. A többiektől teljesen eltérő fordítást fedezhetünk fel Pestinél: *baran faját*, melynek olvasata talán a *bárány faját*, s ’bárányfélét’ értelemben szerepel. Szerintem azonban az sem elképzelhetetlen, hogy a *faját*-ban az első *a* íráshiba, s a szó eredetileg *fjät* (fiat) akart lenni, mivel ez jobban megfelel az eredeti értelemnek, a magyar értelmezési hagyománynak, és másoknál is van rá példa (Károlyi, Komáromi: *ketske-fiat*). A *bárány* az eredeti szövegekből nem következik ugyan, de adott esetben lényegében mindegy, hogy fiatal kecskét vagy bárányt szeretett-e volna kapni az idősebb fiú. A Biblia ráadásul több esetben együtt emlegeti a két állatfaj egyedeit, és pedig azonos funkcióban, sőt az is előfordul, hogy a *bárány* szót a kecske jelölésére is használják, pl.: Károlyi: 2Móz 12,5 – „Az *bárány* pedig épp, hím, és efitendős legyen, mellyet vagy az *juhoc* vagy az *keczkéc közzül* válafzfzátoc” (lásd még NySz. *gödölye* al.). A későbbi munkák többsége Károlyi vagy Káldi megoldását követte aszerint, hogy melyik munkából indult ki. A legújabb munkákban elég nagy a változatosság, négy rokon értelmű szó jelentkezik a 70-es évek közel egy időben született fordításaiban: Ravasz: *kecskegödölyét*; Káldi NV.: *kecskét*; Biblia 1996: *gödölyét*; Biblia 1990: *kecskegidát*.

1.5.6. Zene és tánc (i17)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>symphoniam et chorum</i> ²⁵	<i>az énekléft és a tántzot</i> ²⁵	<i>συμφωνίας και χορῶν</i> ²⁵	<i>énekléseket és tánczolásokat</i> ²⁵
SZÓMÁS:	<i>haec</i> ²⁶	<i>az</i> ²⁶	<i>ταῦτα</i> ²⁶	<i>ez</i> ²⁶

E két lexéma fordításában meglehetősen tarka kép tárul elénk. Az első szó, a *συμφωνία* szó szerint összhangot jelent, s általában hangszerek együttes hangzását, közönségesen pedig a zenét értik rajta. A latin *symphonia* görög jövevény, mely az átvétel után jelentését megtartotta, latin közvetítéssel a magyar nyelvbe is eljutott, mégpedig elég korán (vö. Farkas 1982) és az eredetivel azonos jelentésben. A korabeli latin–magyar szótárak így adják át: ’éneklésekbe való egyenlő zöngés’ (MA.), ’éneklésekbe való egyenlő zöngés, öszve igazítása a’ nótának’ (PPB.). A magyar fordítások kiindulópontja elsősorban tehát az említett jelentés lehetett, de bizonyára befolyásolta őket a szituáció is, valamint ismereteik az adott kor és vidék mulatozási szokásairól, arról, hogy általában miképpen zajlik egy vigasság. Mindezek eredménye változatos fordítás lett. Némely megoldás az eredeti szavak alapjelentéséhez közelítve utal a vigadozást kísérő hangjelenségre, mely lehet akár zene, akár ének: *hangoflatot* (MünchK.); *zenghefth* (JordK., Heltai). Mások világosabban fogalmaznak a hangjelenség mibenlétét illetően: *fyp zot* (ÉrsK.); *fipolāfi* (Sylvester); *énekléfi* (Félegyházi, Károlyi, Káldi, Komáromi); *muřikát* (Torkos). Pesti pedig általában utal a mulatás megvalósulására: *wygafag tetement*, bár ennek ’zene’ jelentése is lehetett. A további szövegek közül a Károlyi-biblia újabb kiadásai megmaradnak elődjük megoldásánál, rajtuk kívül azonban már csak két szövegben találhatunk korábban is meglévő elemeket: Tárkányi: *éneklést*; Biblia 1927: *muzsikát*. A munkák döntő hányadában a *zene*, illetve *zeneszó* szerepel. A magyarba korán bekerült *szimfónia*, amint láthatjuk, egyetlen egyszer sem jelenik meg. Ennek feltehetőleg nyelvhasználati okai lehetnek: a szó idegensége, az aktuális jelentését jól kifejező közhasználatú magyar elemek (*zengés*, *éneklés*, *zene*) megléte, később a szó jelentésében végbement változás (egy konkrét zenei műfaj jelölője lett). Bizonyos fordítóknál az is közrejátszhatott, hogy Erasmusnál nem is ez, hanem a *concentus* ’összehangzó ének v. zene’ jelenik meg. Szintén nyelvhasználati és szemantikai okai lehetnek a *muzsika* aránylag ritka megjelenésének, amely szintén a görögből érkezett latin közvetítéssel (vö. Farkas 1982); illetve a *hangoslat* csupán egyszeri, MünchK.-beli megjelenésének (ez a szó a ’zene’ jelentését valószínűleg korán elvesztette, vagy egyébként is csak alkalmilag birtokolta).

A második elem a *χορῶν* – *chorum*²⁵ ’körtánc’ jelentésű szó, mely a kontextus függvényében egyéb értelemmel is bírt: táncegyüttes, tánckar. A TESz. szerint ugyancsak a görögből, és ugyancsak latin közvetítéssel jutott el hozzánk, s 1560-ból már ’énekkar’ jelentésben adatható. Fordítása valamivel egységesebben történt a párjánál, hiszen a szövegek többségében a *tánc* lexémával fejezték ki. A MünchK.-ben a *ka2* szó közvetíti. Mindkét lexéma bevett ekvivalense lehetett a forrásnyelvinek, a korabeli szótárak legalábbis erre utalnak (vö. MA.; PPB.). Három szövegben (ÉrsK., Heltai, Károlyi) az eredeti

szóval szituatív összefüggésben levő *vigasság*, *vigadás*, *vigadozás* elemekkel váltják át, vagyis a fordítók lexikai generalizációt végeztek. A későbbi szövegek fordítási képe még kevésbé színes. Csupán Tárkányinál látjuk viszont a *vigadozás* szót, a többieknél kizárólag a *tánc* jelenik meg.

Végül akad egy textus, amelyben e két szót meglehetősen furcsán adták vissza: Szepesy: *a pengő hangzást, és lejtőjárást*. Ez a szópár ugyanis nem illik a fordítási hagyományba, és véleményem szerint a korabeli nyelvszokástól is távol áll.

A két lexéma fordításának másik érdekessége az, hogy Félegyházinál és Komáromi Csipkésnél egyaránt többes számban vannak, míg a többieknél egyes számban. A többes szám itt feltehetőleg a görög nyelvtani alak hűségese követésének újabb jele e fordítóknál.

Különbség mutatkozik abban is, hogy a fordításokban a mutató névmás palatális vagy veláris változatával utalnak vissza a *vigadozásra*, illetve, hogy e névmás egyes számban vagy az eredetinek megfelelően többes számban szerepel-e: MünchK.: *èzec*; Sylvester: *azok*; Félegyházi: *ez*; JordK., Pesti, Károlyi, Torkos: *az*. Az ÉrsK.-ból és Heltai szövegéből viszont elmaradt a névmás, ami némi hiányérzetet kelt: „és megh keerde hogy mi dologh volna [az/ez]” – „meg tudakozéc rayta, hogy mi dolog volna [az/ez]?”

1.6. Cselekvések, történések

1.6.1. Eltékozol (i07)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>dissipavit</i> ¹³	<i>el-tékozlá</i> ¹³	<i>διδασκόρπισεν</i> ¹³	<i>el-tékozlá</i> ¹³
PARAFRÁZIS:	<i>consummasset</i> ¹⁴ <i>devoravit</i> ³⁰	<i>megeméztett</i> <i>vólna</i> ¹⁴	<i>δαπανήσαντος</i> ¹⁴ <i>καταφαγών</i> ³⁰	<i>el-költött vólna</i> ¹⁴ <i>meg-eméztette</i> ³⁰
VISSZATÉRÉS:	<i>(devoravit</i> ³⁰)	<i>meg-eméztette</i> ³⁰		

A 'tékozlás' a példázat egyik központi fogalma. A forrásszövegekben három alkalommal, három különböző szó által megjelenítve találkozunk vele: *διδασκόρπισεν*¹³, *δαπανήσαντος*¹⁴, *καταφαγών*³⁰ ~ *dissipavit*¹³, *consummasset*¹⁴, *devoravit*³⁰. A fordításokban azonban ez a változatosság nem minden esetben marad meg: MünchK.: *eltékozlotta*¹³, *m̄g eméztetuolna*¹⁴, *bèñelte*³⁰; JordK.: *el tekozlya*¹³, *meg emeztete vona*¹⁴, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *eel thekozla*¹³, *el tekozloth volna*¹⁴, *el kewltötte*³⁰; Pesti: *el tekozla*¹³, *meg emeztet volna*¹⁴, *fel laktá*³⁰; Sylvester: *elkölte*¹³, *el költött volna*¹⁴, *fel laktá*³⁰; Heltai: *eltékozlá*¹³, *elköltet volna*¹⁴, *fel lactá*³⁰; Félegyházi: *el tekozla*¹³, *elköltöt volna*¹⁴, *meg emeztette*³⁰; Károlyi: *el tékozlá*¹³, *el tékozlott volna*¹⁴, *költötte el*³⁰; Káldi: *el-tékozlá*¹³, *meg-eméztett volna*¹⁴, *meg-eméztette*³⁰; Medgyesi: *el-*

*tékozlá*¹³, *el-fogyatot volna*¹⁴; Komáromi: *el-tékozlá*¹³, *el-költött volna*¹⁴, *meg-eméjztette*³⁰; Torkos: *eltékozolta*¹³, *meg eméjztettvólna*¹⁴, *költötte-el*³⁰.

Első megjelenésekor, a 13. versben a fogalom szinte végig a *tékozol* szóval volt átültetve. Az egész vizsgált anyagban csupán két eltérő megfogalmazást találtam: Sylvester: *elkölte*; Szepesy: *elpazarlá*. A kivételek azt jelzik, hogy a fordítóknak lett volna más választása is. Ezt megerősítik azon vizsgálataim, amiket a latin-magyar ekvivalencia-viszonyok terén végeztem a *dissipo* szó kapcsán. Eredményül azt kaptam, hogy akár a latin szó magyar megfeleltetési szokásait (*dissipo* = *elhányom, elszélesztem, pusztítom, olykor tékozlom*; vö. MA.; PPB.), akár a *tékozol* szó latin forrásnyelvi megfelelőit nézem (Gl. *tékozlás, tékozlom* = *prodigalitas, dissipare, abligurio, devastatio*, PestiNom. *tékozló* = *prodigus, decoctor, discintus, largus*; MA. *eltékozlom* = *prodigo, disperdo*; PPB. *eltékozlom* = *dilapido, disperdo, abligurio*), nincs szoros kötöttség a *dissipo* és *tékozlom* között, a fordítók tehát elvben többféle szinonim lehetőség közül választhattak volna. A görög alapszó szintén többféle lehetőséget kínál az átváltásra: *szétszór, elszéleszt, széthány, eltékozol*. Az, hogy mégis szinte kivétel nélkül a *tékozol* szót használták, véleményem szerint a példázat szövegében és elnevezésében tapasztalható többszázados hagyománynak tudható be. Ez az elnevezés – *A tékozló fiú* – minden bizonnyal nagyon korán kialakult (akár a 11–12. században), feltehetőleg még a szóbeliségben s a köztudatban való korai rögződésével e szót szinte predesztinálta a fogalom példázatbeli jelölésére.

A második alkalommal a fogalmat a latinban és görögben egy-egy rokon lexéma jelöli. A *consummasset* alapszavát a latin–magyar szótárak meglehetősen egységesen két szóval feleltették meg: *megemészt* és *elkölt* (vö. MA.; PPB.), közülük az előbbinél erősebb köteléket tételezek fel a latin és magyar szó között, egyrészt azért, mert minden szótárban ez az első elem, s ez fordul elő a latin lexéma egyéb alakjaiban is, másrészt azért, mert a *megemészt* latin megfelelői közt a *consumo* szinte minden korai emlékből megtalálható (vö. Gl.; NySz.). Nem véletlen tehát, hogy a legkorábbi szövegekben, s azt követően is legtöbbször a *megemésztet*-tel feleltették meg. A második legfrekvenciáltabb elem, az *elkölt* a görögből fordított szövegek sajátja, a *δαπανήσαντος*¹⁴ ugyanis közvetlenül kiadást, költséget jelent. Az ÉrsK.-ben és Károlynál újból a *tékozol* jelentkezik, részben bizonyára a fent említett tényezők hatására is. A Medgyesi szövegében látható *el-fogyatot* a *megemésztett* szinonimája ugyan (vö. CzF. *Emésztés* al.), de egyszeri előfordulása miatt szerintem itt alkalmi megfeleltetésnek tekinthető. A későbbi szövegek szóválasztása részben a tradíció jegyében zajlott: a Károlyi-kiadások és a 19. századi Káldi-átdolgozások kiinduló szövegük szóhasználatát őrizték meg. Mindkét vonalon bekövetkezik azonban a váltás. A Károlyi-revíziók talán a forrásszövegek szinonima-variálására reagálva cserélik fel a *tékozol*-t *elkölt*-re, a Káldi-

revíziókban pedig talán az archaizálás kerülése, a modernizálás szándéka idézte elő a *megemésztett* → *elpazarolt* cserét. E cserék aztán láthatóan hatással voltak az újabb fordításokra.

A 30. versben a források újabb rokon szóval élnek. Mind a *devoravit*, mind a *καταφαγών* elsődlegesen 'megesz, elnyel, felfal, megemészt' jelentéssel bírt, mely jelentésekből aztán mindkét nyelvben kialakult az átvitt 'felemészt, eltékozol, elpazarol' értelem (vö. Cal.; MA.; PPB.; Varga 1992). A korai szövegek nagy részében a konkrét jelentést is magukban hordozó lexémák vannak többségben: *benyelte*, *megemésztette*, *fellakta*. Mellettük csupán egy olyan elem jelenik meg, mely eleve az átvitt értelmet közvetíti: az *elkölt*. A Károlyi-kiadások most sem változtatnak a szóhasználaton, a revíziók viszont visszatérnek az eredetit jobban megközelítő megoldásokhoz: *el-/fölemésztette*, *ette meg*. A Káldi-átdolgozások ezzel szemben inkább az elvontabb megfogalmazás felé hajlanak: Tárkányi: *ellatorkodta*; Biblia 1927: *elmulatta*; Káldi NV.: *elköltötte*. Ez utóbbi tendencia az új fordításokra ugyancsak jellemző: Biblia 1996: *elpazarolta*; Biblia 1990: *eltékozolta*.

A szinonimák számát tekintve két csoportba sorolhatjuk a munkákat: a) az eredeti szöveg változatosságát követve három különböző lexémát használnak: a MünchK., Pesti, Heltai, Félegyházi, Komáromi, Torkos; b) kétféle lexémával fordítanak, melyek közül az egyik ismétlődik: JordK., ÉrsK., Sylvester, Károlyi, Káldi. Az egyes lexémák előfordulási tendenciái és arányai a következők. A 13. versben szinte kizárólagosan a *tékozol* ige jelenik meg (kivételem Sylvester: *elkölt*), a 14.-ben: *megemészt* (5-ször), *elkölt* (4-szer), *eltékozol* (2-szer), *elfogyat* (1-szer), a 30.-ban pedig: *megemészt* (4-szer), *fellak* (3-szor), *elkölt* (3-szor), *benyel* (1-szer). Összesítve az adatokat legtöbbször a *tékozol* fordul elő (13-szor) és az ó- és középmagyar kor szövegeiben mindvégig jelen van; a második leggyakoribb a *megemészt* (9-szer), ezt követi szoroson az *elkölt* (8-szor), mindkét szó fellelhető e korszak egészében; jóval kevesebbszer jelentkezik a *fellak* (3-szor), viszont három időben egymást követő munkában (Pesti, Sylvester, Heltai); végül csupán egy-egy szövegben bukkan fel a *benyel* és az *elfogyat*. A *tékozol*, *megemészt* és *elkölt* tekinthető a vizsgált korszakban a 'tékozolás' fogalmához a fordítók tudatában legtermészetesebben társuló szónak, a *fellak*, *benyel* és *elfogyat* pedig láthatóan kevésbé megszokott, szűkebb körben elterjedt ekvivalensek, melyek valószínűleg a *megemészt* jelentéséhez kapcsolódó asszociációk eredményeként lettek alkalmasak e fogalom jelölésére.

A tékozolás jelentéssíkjához hozzátartoznak még azok az elemek, melyek a cselekvés folyamatát, módját fejezik ki, konkrétan a *ζῶν ἀσώτως* – *vivendo luxuriose*¹³ és a *μετὰ πορνῶν* – *cum meretricibus*³⁰ szerkezetek és ezek fordításai. Az első struktúra magyarra átültetése nem egyszerű az eredetiben levő nyelvtani formák – a görögben az aoristos participium imperfectum, a latinban gerundium – miatt. Az aoristos participium leggyakrabban

előidejűséget fejez ki, olykor azonban okhatározói funkciója is lehet. Magyarra fordítani leginkább az igenév igésítésével lehet, azaz a szerkezet tagmondatszintre emelésével. A gerundium a latinban a melléknévi igenevek egyik fajtája, aminek a magyarban nincs megfelelője. Az igei tartalmat névszói elvontsággal közvetíti, ezért fordítani is valamilyen elvont cselekvést kifejező szóval lehet. A probléma ezzel az, hogy míg a gerundium a latinban igeire jellemzően bővíthető, például adverbiummal, addig a magyar megfelelőnek névszói alárendeltjei lehetnek. Mindez az átváltását is nagyban meghatározza, leginkább kétféle formát kínálva: főnév megfelelő jelzővel, illetve igenév határozóval. A fordításokban leggyakrabban ez utóbbit találjuk, és pedig határozói igenevet módhatározói szerepű elemmel/elemekkel bővülve: MünchK.: *èhuen bèlèndefòl*; JordK.: *gyenyerwffegghel eelwen*; Komáromi: *tékozolva élvén*; Torkos: *élvén tékozlással* (hasonlóan még az ÉrsK.; Pesti; Sylvester). A görögre visszamenő munkák egy részében mintha az aoristos participium okhatározói és/vagy módhatározói értelmezése jelenne meg, párosulva a szerkezet tagmondatszintre emelésével és okhatározói/módhatározói kötőszó beiktatásával: Károlyi: *miuel hogy nagy tékozlással élne*; Medgyesi: *mivel nagy tékozlással él vala*. Végül ketten elvont cselekvést kifejező szóval adták vissza az igenevet: Káldi: *buja étettel* (az adverbiumból melléknévi jelző lett); Heltai: *tobzódással* (az adverbium kimaradt). Sylvesternél különös megoldást találunk, mivel egyrészt halmozza a minőségjelzőket, másrészt felbontja az igenevet, tárgyasszerkezetté alakítva azt: *mirtikletlen es faytalan íletet vífeluiñ*. A Károlyi-revíziók – az 1908-as kivételével – elődjük mellékmondatos megoldását nem követik, egyesek a görög alapján inkább az igeneves formát választják: Biblia 1878: *élvén tobzódva*; Ravasz: *feslett íletet élve*, Kecskeméthy pedig az elvont főneves fordítást alkalmazza: *dobzódó étettel*. A Káldi-átdolgozások ezzel szemben többnyire megmaradnak kiinduló szövegük fordításmódjánál: *buja/léha étettel*. Közülük csak az 1834-es igazodik a göröghöz: *buja íletet úzvén*. Az új fordításokban az igeneves felállás mellett a mellékmondatos is megjelenik. Az igenévvel való fordítás tehát mindmáig dominál e vers különleges grammatikai formáinak átültetésében, de a 16. sz. második felétől kezdve a mellékmondatos és elvont főneves átváltás mint alternatív lehetőség szintén jelen van.

A tékozlás módjának kifejezésére a görögben az *ἀσώτως* 'züllötten' jelentésű szó szolgál, a Vulgatában pedig a *luxuriose* 'fényűzően' értelmű. A magyar szövegekben nagyon tarka kép tárul elénk, sokféle, többé-kevésbé azonos fogalomkörbe tartozó vagy éppen szinonim lexéma váltakozik bennük. Ezeket némi fantáziával akár egy fokozati skálán is elhelyezhetjük aszerint, milyen mértékben ítélik el a fiú magatartását. Erősen elítélők a testi bűnökre utaló megfogalmazások: ÉrsK.: *tefty faytalanfagban eelwen*; Sylvester: *mirtikletlen es faytalan íletet vífeluiñ* (ő ráadásul még azt is hozzáteszi előbb,

hogy: „marhāiat gonofzul elkölte”); Káldi: *buja étlettel*; és talán még a JordK.: *gyenyerwffegghel eelwen*. Szigorúak azok is, akik általában az élvezetek hajszolására mutatnak rá: MünchK.: *eluen beléndesfol* (a *beléndes* szavunk már a Schlägli szójegyzékben ’fornicator’ /kicsapongó/ jelentésben szerepelt); Pesti: *elwen myndenbewl kedwezerynt*; Heltai: *tobzódáfsal*; Félegyházi: *eluen maga tartoztatlanul*. Végül talán a legenyhébbek azok a megfogalmazások, ahol elsősorban a vagyon gondatlan kezelésére és elprédálására utalnak: Károlyi: *nagy tékozláffal élne*; Medgyesi: *nagy tékozláffal él vala*; Komáromi: *tékozolva élvén*; Torkos: *élvén tékozláffal*.

A *μετὰ πορνῶν ~ cum meretricibus*³⁰ szerkezetben a lexémák jelentése ’parázna nő, kéjnő, szajha’. E fontos szövegelem szintén a tékozlás körülményeit jellemzi, s fordítása eléggé változatosra sikeredett. A vizsgált időszak kezdetén, a kódexek korában nyelvünkben már legalább két pontos megfelelője volt a görög–latin szónak, éspedig a *kurva* és a *parázna*. Mindkettő korán meg is jelenik, előbbi Pestinél, utóbbi az ÉrsK.-ben. Vetélkedésük a *parázna* javára dől el e példázat fordításában, valószínűleg azért, mert kevésbé erős, vagy talán választékosabb, vagy az egyházi szóhasználatba jobban illik. A *kurva* ezt követően ugyanis már csak Káldi szövegében bukkan fel, a *parázna* viszont még ötször jelentkezik. A MünchK.-ből érdekes módon teljesen elmaradt a szó fordítása, ezáltal enyhébbé vált a fiatalabb fiú elleni vád. A JordK. szerzője fordítástechnikai szempontból generalizálást hajtott végre, amikor az eredetileg szűkebb jelentésű szót a tágabb értelmű *gonosz*-szal helyettesítette, melynek jelentése ’erkölcsileg romlott’ (vö. TESz.). Hasonló generalizálást végzett Heltai is a *fertelmes fšóméllyeckel* szókapcsolat alkalmazásával. A Károlyi-kiadások és -revíziók az alapszöveg *parázna* szavát mindmáig megőrizték. Káldi *kurva* lexémája viszont csak a legkorábbi átdolgozásban maradt meg, ezt követően vagy kihagyták (lásd Tárkányi), vagy helyettesítették a *parázná*-val. Jól látható tehát, hogy míg az ó- és középmagyar kor textusaiban a két nagyjából azonos jelentésű lexéma, ha nem is azonos arányban, de végig jelen volt, addig a későbbiekben a *kurva* – a jelentésében és stílusminősítésében végbement változás okán – kiszorult a példázatfordításokból. A *parázna* ezzel szemben jelentését megtartva a választékos stílus elemévé vált, s ennek nyomán gyakorlatilag kizárta vetélytársa alkalmazását. Az időben legkésőbbi szövegek megoldásait elemezve még azt is megfigyelhetjük, hogy a vizsgált szó fordításánál általánossá vált a lexikai felbontás művelete: Ravasz; Káldi NV. és Biblia 1990: *parázna nőkkell/nőkre*; Biblia 1927: *parázna személyekkel*; Biblia 1996: *rossz nőkre*.

1.6.2. Éheznek, meghal (i08, i14)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>fames valida</i> ¹⁴	<i>nagy éhség</i> ¹⁴	λιμός ισχυρά ¹⁴	<i>erős éhség</i> ¹⁴
VISSZATÉRÉS:	<i>famae pereō</i> ¹⁷	<i>éhel halok-meg</i> ¹⁷	λιμῶ ἀπόλλυμαι ¹⁷	<i>éhel vefzek el</i> ¹⁷
PARAFRÁZIS:	<i>coepit egere</i> ¹⁴	<i>fzűkőkődni kezde</i> ¹⁴	ἤρξατο ύστερεῖσθα ¹⁴	<i>megkezde fogyatkozni</i> ¹⁴
	<i>Mortuus erat</i> ^{24, 32} <i>perierat</i> ^{24, 32}	<i>meg-hólt vala</i> ^{24, 32} <i>el-vefzett vala</i> ^{24, 32}	<i>νεκρός ἦν</i> ^{24, 32} <i>ἦν ἀπολωλώς</i> ^{24, 32}	<i>meg-hólt vala</i> ^{24, 32} <i>el-vefzett vala</i> ^{24, 32}

A táblázaton belüli nyíl arra utal, hogy a 17. vers kifejezése egyben antecedense a 24. és 32. versben megjelenő kifejezésnek. Ez ugyan nem közvetlen visszautalás az antecedensre, de az általa elindított fogalmi sík vonzáskörébe a konkrét értelme révén bevonódik.

A 14. versben a λιμός ~ *famēs* 'éhség, éhínség' jelentésű szónak majdnem mindenki a legközelebbi magyar megfelelőjét szőtte bele a szövegbe, pl.: MünchK.: *éhseg*¹⁴; Pesti: *ehseg*¹⁴; Károlyi: *éhség*¹⁴. Sylvester rokon értelmű elemet választott *fűksig*¹⁴. Heltai *drágaság* szavát a korban szintén használták a forrásnyelvi szóval azonos jelentésben, főként Erdélyben (vö. SzT.). Talán képzetársítás eredményeként jelenik meg ez a használat, mivel az éhínség együtt járt a gabona és egyéb élelmiszerek árának ugrásszerű emelkedésével. A szóhoz kapcsolódó nyomatékosító funkciójú jelző a *valida* jelentése 'erős, hatalmas, pusztító erejű'. Ehhez hangulatban legjobban talán a Félégyházi által hozott „*kemeni ehseg*”, illetve a Komáromi alkalmazta „*erős éhség*” hasonlít, a többiek által használt „*nagy éhség*” kevésbé expresszív, de a magyar nyelvhasználatban ez az elterjedtebb.

A 17. versben megjelenő λιμῶ – *fame* szó két azonos töből származó lexémával lett magyarítva: *éh* (8-szor) és *éhség* (4-szer), melyek okhatározói vonzatként megfelelő viszonyító elemeket kaptak: az esetek túlnyomó többségében *-vel* ragot, két helyen pedig *miatt* ~ *myatta* névutót. A vonzat érdekessége, hogy olyan igékhez kapcsolódott, amelyekhez ma már nem vagy ritkán: *elveszek/meghalok* vmivel, időközben tehát vonzatváltozás történt. A változás láthatóan a 19. században ért a végéhez, a századelőn Szepessyéknél még felbukkan az *éhel halok meg*, azt követően azonban az *éhen halok/veszek* dominál. A *-vel* rag kapcsolódása a néma *h*-ra végződő tő okán néhol igazán figyelemre méltó. A MünchK.-ben a ma is elfogadott írásmóddal lejegyezve látjuk: *éhhél*, viszont a két következő kéziratos munkában *ehel* és *eehel* jelenik meg, a későbbiekben pedig az *éhel* forma egészen általános lett (talán nem

jelölték a hosszúságot, mivel az a kiejtésben sem hangzik). A rag nem hasonult formában kapcsolódik Károlynál: *ehuel*, és ez a forma az új kiadásokban is majdnem végig megmarad, Pethénél van elsőként hasonult alak. Ez esetleg ismét a Vizsolyi Biblia nyelvezetének a determináló hatását példázza, hiszen ugyanezen szövegek a többi helyen rendre hasonult alakokat írtak, ráadásul a hasonult forma a 17. században már minden valószínűség szerint normatívnak számított (vö. Szathmári i. m. 293).

A szó két előfordulása lehetőséget adott volna szinonimák váltakoztatására, de mivel ezt a pretextusok nem támogatták, csak kevesen éltek vele: Sylvester: *szüksig*¹⁴, *ehsiguel*¹⁷; Heltai: *drágafság*¹⁴, *ehel*¹⁷. Néhány szövegben az *éh* szó a *-ség* képzős származékával variálódik: MünchK.: *èhség*¹⁴, *èhhèl*¹⁷; Károlyi: *èhség*¹⁴, *ehuel*¹⁷.

A 14. vers parafrázisában az infinitivus a jelentéstartalma által kapcsolódik a megelőző elemek által képviselt síkhoz. Ez a szó egyébként meglehetősen szemléletes: *ύστερεισθαι* 'nélkülözni, híján lenni valaminek, szűkölködni', *egere* 'szűkölködni, nyomorban élni'. Talán éppen ennek köszönhető, hogy aránylag sokféleképpen próbálták meg magyarítani: MünchK.: *naua'lgania*; JordK.: *ehezny*; ÉrsK.: *zykeskedny*; Sylvester: *szüksigben ilni*; Károlyi: *fogyátkozni*. A MünchK.-ben levő elemnek ekkor még valószínűleg megvolt a szláv *nevoľa*-ból származó 'ínség, szükség' értelme (vö. TESz.), s ezért használhatta a fordító. Az *éhezni* a vers korábbi részének eseményszálára fűződik fel az ott elindult jelentéssík visszatérő elemeként. A *fogyatkozik*-nak szintén volt akkoriban 'ínség, szükség' jelentése (*fogyatkozást lát vmiben*).

A 24. és 32. versekben vizsgált szópár különleges pozícióban van. Részét képezik egy – halál és feltámadás, elveszés és megtalálás – gondolati párhuzam kifejezésének. Az elveszés és megtalálás motívum egyben visszacsatolás a Lukács 15. két megelőző parabolájára, az elveszett juhról és az elveszett drachmáról szóló példázatokra. A gondolati párhuzamok két ellentéppárra épülnek, s velük magyarázza az apa háznépének, miért rendez örömmünnetet tékozló fia hazatértén. A görög szövegben a párok első elemei a következő kifejezések: *νεκρός ἦν* (halott volt), *ἦν ἀπολωλώς* (elveszett volt, elpusztult volt, halott volt). A latin ezek legközelebbi ekvivalenseit használja: *mortuus erat* (halott volt), *perierat* (elveszett volt, elpusztult volt, halott volt). Az ellentéppárok másik két tagja a következő: *ἀνέζησεν* ~ *revixit* (feléledt, életre kelt, feltámadt, megelevenedett) *εὑρέθη* ~ *inventus est* (megtaláltatott, megleletett). Mivel e párok a két versben teljesen megisméltődnek, lehetővé válik, hogy szóhasználati összehasonlításokat végezzünk rajtuk a szövegen belül. Fordításukban már első ránézésre nagy következetességet tapasztalhatunk, a helyzet, amelyben megjelennek, tudniillik nem nagyon engedi meg a változtatást. E szavak ismétlődése a szövegben ugyanis egy majdhogynem refrénszerűen visszatérő, a példázat két szakaszát lezáró mondaton belül valósul

meg, amely mondat a példázatban kulcsfontosságú. Pozíciójával nyilván már a legkorábbi fordítók is tisztában voltak, s ez mindvégig nagyfokú kötöttséget jelenthetett a fordításban. Talán már a legkorábbi időkben kialakulhatott, sőt többé-kevésbé rögzülhetett is ennek a mondatnak a formája, amely aztán nagyjából azonos változatokban örökíthető át nemzedékről nemzedékre a szóbeliségben, majd az írásbeliségben. Ettől a köztudatba beivódott formától pedig nemigen lehetett eltérni. Nem csoda hát, hogy magyarításában alig találunk különbséget. De lássuk a konkrét nyelvi adatokat:

$\nu\epsilon\kappa\rho\acute{o}\varsigma \ \eta\tilde{\nu} \sim \text{mortuus erat}^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *megholt vala* (2-szer); JordK.: *megh holt vala* (2-szer); ÉrsK.: *meg holt wala* (2-szer); Pesti: *meg holt wala* (2-szer); Sylvester: *meg holt vala* (2-szer); Heltai: *meg hólt vala* (2-szer); Félegyházi: *meg holt vala* (2-szer); Károlyi: *meg hólt vala* (2-szer); Káldi: *meg-hólt vala* (2-szer); Komáromi: *meg-hólt vala* (2-szer); Torkos: *meghólt vala* (2-szer).

$\acute{\alpha}\pi\omicron\lambda\omega\lambda\acute{o}\varsigma \sim \text{perierat}^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *él uèzétuala* (2-szer); JordK.: *el vezet vala* (2-szer); ÉrsK.: *el wezóth wala* (2-szer); Pesti: *el wezet wala* (2-szer); Sylvester: *elvefzett vala* (2-szer); Heltai: *Eluefzet vala* (2-szer); Félegyházi: *el vefzót vala* (2-szer); Károlyi: *el vefzett vala* (2-szer); Káldi: *el-vefzett vala* (2-szer); Komáromi: *el-vefzett vala* (2-szer); Torkos: *elvefzett* (2-szer).

$\acute{\epsilon}\zeta\eta\sigma\epsilon\nu \sim \text{revixit}^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *megèléuenedet* (2-szer); JordK.: *megh eeledet* (2-szer); ÉrsK.: *meg elewenódeek* (2-szer); Pesti: *meg eledet* (2-szer); Sylvester: *meg eleuenedek* (2-szer); Heltai: *meg eleuenedet* (2-szer); Félegyházi: *meg eleuenedót* (2-szer); Károlyi: *fel támadott, megeleuenedet*; Káldi: *meg-eleuenedett* (2-szer); Komáromi: *meg-eleuenedett* (2-szer); Torkos: *megelevnedett* (2-szer).

$\acute{\epsilon}\upsilon\rho\acute{\epsilon}\theta\eta \sim \text{inventus est}^{24, 32} \rightarrow$ MünchK.: *me glèlèttètet* (2-szer); JordK.: *megh leeletet* (2-szer); ÉrsK.: *megh leletteteek* (2-szer); Pesti: *meg talaltatot* (2-szer); Sylvester: *meg lelettetek* (2-szer); Heltai: *meg találtatot* (2-szer); Félegyházi: *meg talaltatot* (2-szer); Károlyi: *meg talaltatot* (2-szer); Káldi: *meg-találtatott* (2-szer); Komáromi: *meg-találtatott* (2-szer); Torkos: *megtaláltatott* (2-szer).

Látható, hogy az első és a második ígét valamennyi munkában ugyanazon igékkel adták vissza: *megholt vala* és *elveszett vala* (de Torkos: *elveszett*). A másik két szó közül az első átváltására legtöbbször a *megelevenedik* ige valamely múlt idejű alakját használták: Torkos: *megelevnedett* (még MünchK., Heltai, Káldi és Komáromi) ~ Sylvester: *meg eleuenedek*. Ezekon kívül az *éled* jelenik meg két helyen (JordK. és Pesti). A kétféle ige közül az *éled* csak a két korai szövegben él, a *megelevenedik* viszont a korai fordításokban is megvan, később pedig kizárólagos lett. Végül Károlyiék munkájában a *fel támadott* is felbukkan. Jellemző viszont, hogy a példázat záró mondatában, amely erősen hangsúlyos pozíciót foglal el, ők is a hagyomány által szentesített és megszokott *megelevenedett*-hez térnek vissza. A mondat negyedik igéjének átváltásai

hasonló eloszlást mutatnak az előbbihez. Itt is két magyar megfelelő variálódik fordításonként: *meglel* és *meotalál*. Az előbbi a korai munkákra jellemző, majd eltűnik, az utóbbi pedig korai szórványos jelenléte után a későbbiekben dominánssá válik.

A szópárok átváltásának további sorsát erősen befolyásolta a tekintélyes fordítások gyakorlata, de az is tény, hogy bizonyos szavakat ma sem nagyon lehetne másképp tolmácsolni. Gondolok itt elsősorban a *νεκρὸς ἦν* ~ *mortuus erat*^{24, 32} és *ἀπολωλὼς* ~ *perierat*^{24,32} szavakra, hiszen ezeket a *megholt*-on (később *meghalt*), és *elveszett*-en kívül nemigen tudnánk mással átváltani. Az *εὐρέθη* ~ *inventus est*^{24, 32} fordítása már sokkal inkább a hagyomány miatt alakult úgy, hogy többségében a *meotaláltatott-nak* feleltetik meg, ennek a korábbi *meglel*, valamint az újabb *megkerül* ekvivalensei ugyanis szintén alkalmasak lettek volna a közvetítésére. Az *ἐζήσεν* ~ *revixit*^{24, 32} sorsa sajátosan alakult. Mind Károlyi, mind Káldi másodsorra a *megelevenedett*-tel ülteti át. A revíziókban azonban ezt a megoldást hamar elvetették, sőt a Vizsolyi Biblia kiadói közül már Tótfalusi is, s helyette leginkább a *fel/föltámadott*-at használják. Ez a Károlyi-átdolgozásokban az alapszövegtől nem teljesen független megoldás, mivel ott is megtalálható a 24. versben, de véleményem szerint legalább ennyire betudható a feltámadással kapcsolatos egyházi tanítás szóhasználati hagyományának. S feltehetőleg ez utóbbi miatt használják a Káldi-revíziókban. Újabban más szinonimák is felbukkantak: *föleledt*, *életre kelt*, de ezek legfeljebb csak tarkítják a képet.

Az *ἀπολωλὼς* ~ *pereo* igének van még egy előfordulása a példázatban, a 17. versben: *ἀπόλλυμαι* ~ *pereo*¹⁷ → MünchK.: *élűezec*; JordK.: *halok megh*; ÉrsK.: *halok meg*; Pesti: *wezek el*; Sylvester: *halok meg*; Heltai: *haloc meg*; Félegyházi: *el vefzek*; Károlyi: *haloc meg*; Káldi: *halok-meg*; Komáromi: *vefzek-el*; Torkos: *vefzek el*. Az adatsorból kiderül, hogy ebben a hagyomány által kevésbé kötött mondatban a fordítók jobban megengedték maguknak, hogy szinonimával éljenek, így az *elveszek* mellett gyakran megjelenik a *meghalok*.

1.6.3. Esznek (i09)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>manducabant</i> ¹⁶	<i>éfnék vala</i> ¹⁶	<i>ἤσθιον</i> ¹⁶	<i>éfnék vala</i> ¹⁶
VISSZATÉRÉS:	<i>manducemus</i> ²³	<i>együnk</i> ²³	(<i>φαγόντες</i> ²³)	<i>evén</i> ²³
PARAFRÁZIS: Visszatérésekkel és részleges visszatérésekkel	<i>implere ventrem suum</i> ¹⁶ <i>epulemur</i> ²³ <i>epulari</i> ²⁴ <i>epularer</i> ²⁹ <i>epulari</i> ³² <i>gaudere</i> ³²	<i>a hasát be- tölteni</i> ¹⁶ <i>vígan lakjunk</i> ²³ <i>vígan lakni</i> ²⁴ <i>vígan laktam</i> <i>vólna</i> ²⁹ <i>vígan lakni</i> ³² <i>örvendezni</i> ³²	<i>χορτασθῆναι</i> ¹⁶ <i>φαγόντες</i> ²³ <i>εὐφρανθῶμεν</i> ²³ <i>εὐφραίνεσθαι</i> ²⁴ <i>εὐφρανθῶ</i> ²⁹ <i>εὐφραίνεσθαι</i> ³² <i>χαρῆναι</i> ³²	<i>a hasát betölteni</i> ¹⁶ <i>evén</i> ²³ <i>vigadgyunk</i> ²³ <i>vigadni</i> ²⁴ <i>vigadtam</i> <i>vólna</i> ²⁹ <i>vigadnod</i> ³² <i>örülöd</i> ³²

Ez a tematikus lánc elemei nagyon változatosak. A témaszó konkrét visszatérésén túl, megjelennek szinonim szavak, kifejezések, konkrét vagy átvitt értelemben egyaránt. Ami összeköti őket, az a közös fogalomkör.

Az egység érdekessége mindenekelőtt két-két szinonimapár a 23. és a 32. versben. Az első pár eltérő szerkesztésben jelenik meg a görögben és a latinban. Az előbbiben egy aoristos participium és egy aoristos coniunctivusban levő ige szerkezetéből áll, ahol a kötőmód T/1. személye a felszólítás kifejezésére szolgáló ún. coniunctivus hortativus: *καὶ φαγόντες ἐνφρανθῶμεν*. Erasmus megoldása a göröghöz áll közel: *sumptisque epulis laetemur*. A Vulgata viszont nem követi a görögöt, benne két imperativusban levő ige egymást erősítő párosa jelenik meg: *manducemus et epulemur*. Ennek nyomán született a MünchK. megoldása: *egonc τ γενεζεkeggonc*. A további latinon alapuló szövegek szerzői még ezzel sem elégedtek meg, és a két amúgy is erőteljes párost újabb elemekkel bővítették: JordK.: *egywnk ygywnk es lakozywnk*; ÉrsK.: *őgyőnk Es wygan lakozyonk* (hasonlóan Káldi is). Pesti és Sylvester hasonló módon fordított: *egjiewnk ees lakozywnk*, illetve *lakiunk iol / es vigaggunk*.

A görögben levő struktúra magyarul leginkább egy határozói igenév és egy felszólító módú ige szerkezetével adható vissza. Ezzel magyarázható, hogy néhány szövegben éppen ez a megoldás köszön vissza: Heltai: *es őuén vigadgyűc*; Komáromi: *és evén vigadgyunk*; Torkos: *es evén, vigan legyünk*. Károlyiék pedig a második elemet határozóvá alakítják át, és egy jelzővel nyomatékosítják: *lakozzunc nagy vigafággal*. Az egyik elemet kihagyja a szövegből Félegyházi: *őruendőfzōnk*.

Az első szó fordításában mindannyiszor az *együnk* ige, illetve ennek igenévi változata, az *evén* jelent meg. Mindkettőnek felbukkantak alakváltozatai: *együnk* ~ *őgyőnk*, *evén* ~ *őuén*. A személyrag is kétféle – zártabb és nyíltabb – variánsban szerepelt: *együnk* ~ *őgyőnk*, *lakozywnk* ~ *lakozyonk*. Mind a tő, mind a toldalékok esetében megfigyelhető, hogy körülbelül a 16. sz. végéig váltakozó a variánsok használata, azt követően azonban a töben csak az *e-ző* (Káldi, Komáromi, Torkos), toldalékban csak a felső nyelvválású változatok jelentkeznek (Károlyi, Káldi stb.), ami nyilván ezek formájának történeti alakulásával függ össze.

A szópár másik eleme nagyobb változatosságot mutat, több szinonim lexéma által jelenítődik meg: *gyönyörködni* (MünchK.), *lakni* ~ *lakozni* (JordK., ÉrsK., Pesti, Károlyi és Káldi), *vigadni* (Sylvester, Heltai, Komáromi), *vigan lenni* (Torkos), *örvendezni* (Félegyházi). Ez nyilván annak tudható be, hogy a fordítók az adott forrásnyelvi szó rokon magyar ekvivalensei közül válogattak. A tarkaság hátterében azonban részben az is állhat, hogy a Vulgata és Erasmus más-más szót használt, s ezek közül az *epulor* jelentését inkább a *lakik*, *lakozik* közvetíti, a *laetor*-ét pedig az *örvend*, *vigad*. Sylvesternél példának okáért szerintem nem véletlen, hogy épp a *vigaggunk* szerepel, hiszen ő Erasmus

szövegéből fordított. A későbbi szövegekben szintén nagy változatosságot tapasztalhatunk, s meglepő módon még a Vizsolyi Biblia újabb kiadásában sincs egységes kép. Szenci Oppenheimi Bibliája még követi Károlyiék megoldását, de a váradi kiadás már változtat rajta: *egyűnc s' vigadgyunc*, s ezt követően a többi is: Tótfalusi és Pethe: *lakozzunk vigan*. Az első két revízió is változtat elődje szövegén: Biblia 1878: *vigadozzunk lakozással*; Biblia 1908: *együnk és vigadjunk*. Ugyanezt teszik Káldi első átdolgozói: Szepesy: *együnk és vigan múlassunk*; Tárkányi: *együnk és vigadjunk*. A 20. századra végül mégis egységesül a kérdéses rész fordítása mind a katolikus, mind a protestáns szövegekben: *együnk és vigadjunk*.

A 32. vers szinonimapárjának – *εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι* ~ *epulari* [*laetari*] *autem et gaudere* – különlegessége a fordítói hagyományban van. Az ilyen típusú, sajátos stílusértékkel bíró, érzelmi hatást fokozó halmozásoknak tudniillik kialakult a maga átváltási szokása, tradíciója. A kérdéssel az utóbbi időben többek között M. Nagy Ilona foglalkozott behatóbban több tanulmányában. Ezek egyikében (2003: 149–68) az itt találhatóhoz hasonló jelentésű szó párokat is elemzett. E tanulmányból is kiderül, hogy az ilyen lexémapárok nagy múltra tekintenek vissza, tradíciójuk a magyar egyházi nyelvben minden valószínűség szerint nagyon korán, még a szóbeliségben kialakult. Az egyházi használatban az orális használat során kristályosodtak ki, és írásos lejegyzésre már kicsiszolódott formájukban kerültek. S ettől fogva lényegében önálló életet éltek, formulává váltak, a fordításszövegekben a latin alapszövegektől kevésbé befolyásolva jelentek meg, csak a témában – az öröm kifejezésében – kapcsolódtak hozzájuk. A sokféle latin szinonimapárt a MünchK.-től fogva több századon át leginkább az *örül* (*örvend*) és *vigad*, ritkábban az *örül* és *örvend* lexémapárokkal váltották át. Lássuk ezek után a mi fordításainkat. Ezekben a kép a klasszikus esettől (vö. uo. 152) annyiban tér el, hogy benne a gyakori *gaudeo* egy a párosításokban ritkábban résztvevő elemmel kerül össze a Vulgátában, az *epulor*-ral. Mivel azonban a görög *εὐφρανθῆναι*-nak a latin szövegben mindhárom korábbi alkalommal az *epulor* volt az ekvivalense, a következetesség itt is ennek használatát követelte meg. Erasmus latin szövegében azonban mindannyiszor a *laetor* jelenik meg az *epulor* helyén, ami a *gaudere*-vel megszokott párost alkot. Nézzük, mennyiben befolyásolta mindez a magyar fordítások szinonimavariációit: MünchK.: *genēzkednōc τ πορνōc*; JordK.: *lakoznom es ewrwlnem*; ÉrsK.: *lakoznom Es wygadnom*; Pesti: *laknod ees wigadnod*; Sylvester: *vigann laknānk lēs ōruendenink*; Heltai: *ōrueneded, es wigadnod*; Félegyházi: „*Ōruendōznōd pedig es wigadnod*”; Károlyi: *Vig keduel ... lened, és ōruendezned*; Káldi: „*vigan lakni pedig, és ōrvendezni*”; Komáromi: *Vigadnod és örülnöd*; Torkos: *örülni és vigadni*. Az anyagból kiderül, hogy a dominánsnak vett *örül* (*örvend*) és *vigad* nálunk Heltainál bukkan fel először, igaz ettől fogva kizárólagos lesz, legfeljebb némi

változatosságot mutat. A kérdés tehát az, hogy a korábbi fordítók az egyébként előszeretettel alkalmazott szinonimapárt itt miért nem tartották megfelelőnek. Ennek okát lehetne keresni a szokatlan latin lexémapárban, de – ahogy M. Nagy is kimutatta (2003: 162) – a kikristályosodott formula alkalmazását a forrásszövegben levő elemek nem nagyon befolyásolták. Ezért szerintem ugyanarról van itt szó, ami miatt a Vulgatában az *epulor*-t használták, nevezetesen, hogy a szópár első eleme ugyanazon funkcióban korábban már háromszor szerepelt a szövegben. A fordítóknak, ha következetesek akartak maradni, itt is a korábban már alkalmazott szót kellett hozniuk, annál is inkább, mivel a forrásuk is ezt tette. A másik tag, a *gaudeo* ekvivalensei viszont már a korai szövegekben is a szokásosnak tekinthető *örül* és *vigad* lexémák közül valók.

A vizsgált korszakot követő fordításokban szinte kizárólagosan a hagyomány által szentesített *örül* (*örvend*) és *vigad* páros szerepel, csupán Szepesy szövegében látunk eltérést, de ez a munka nem is igen sorolható a hagyományos vonalhoz: „*Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni.*”

A szövegösszefüggés szempontjából fontos momentum az, hogy kikre vonatkozik ez a két elvont cselekvés. A lakomázás résztvevőire az eredeti szövegekben csak általánosan történik utalás: *εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει* ~ *epulari autem et gaudere oportebat*. Bár itt sem az igék sem az igenevek nem jelölik meg világosan, ki mindenkinek kellene vigadoznia, mulatoznia, de sejteni lehet, hogy mindez az atya egész háznépére, tehát őrá magára, hazatért fiára és a szolgálókra vonatkozik. Magyarra általában szintén ilyen személytelen formában ültették át: Káldi: *vigan lakni pedig, és örvendezni kell vala*; Torkos: *szükség örülni és vigadni*; vagy pedig általánosan az egész háznépre vonatkoztatták T/1-ű személyragok segítségével: MünchK.: „*Kel vala kegenēzkeđnōc τ ρρlnōc*”; Sylvester: „*Kell vala kedigleñ ez / hoğ vigann laknānk /eş Őruendenink*”. Néhány fordító azonban az eredetitől eltérően csak az apára vonatkoztatta a cselekvéseket: JordK.: „*ylyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrwlmem*”; ÉrsK.: „*zykfeegh wala lakoznom Es wygadnom*”. Még érdekesebb azonban az az eset, amikor az idősebb fiú kötelességévé teszik a vigadozást: Pesti: „*laknod ees wigadnod kel wala*”; Heltai: „*Kel vala kedig Őrueneded, es wigadnod*”; Félegyházi: „*Őruendōznōd pedig es wigadnod kel vala*”; Károlyi: „*Vig keduel kell vala pedig te néked lenned*”; Komáromi: „*Vigadnod és örülnöd kell vala*”.

Ez nem következik automatikusan a forrásszövegből, de teológiai szempontból nagyon is lényeges lehet a lakomázás szükségességének az idősebb fiúra való vonatkoztatása. A példázat értelmezéseiben nagyon korán megjelenik, és mindmáig él ugyanis az a vonal, amely a szöveg célközönségének a farizeusokat tartja, akik lenézve a bűnös népet nem vállaltak vele (asztal)közösséget (vö. Jeremias 1990: 94; Kozma 2002: 231). Annak

hangsúlyozása tehát, hogy az idősebb fiúnak szükséges részt vennie a visszafogadási lakomán, a célközönség tagjait eddigi magatartásuk megváltoztatására szólítja fel. Egyébként az eredetiben található általános fogalmazás nem zárja ki az idősebb fiúra való vonatkozást, sőt személytelenségénél fogva hatóköre egyenesen mindenkire kiterjed.

A stílus változatossága szempontjából érdekes lehet a forrásokban ismétlődő elemek fordítása. Az *ἔσθιω* (*ἡσθιον*¹⁶, *φαγόντες*²³) ~ *mandūcō*^{16,23} 'eszik' kétszer szerepel a szövegben, és mindkétszer többségében az *eszik* igével fordították, pl.: ÉrsK.: *eeznek*¹⁶, *ogyōnk*²³; Heltai: *éřnek*¹⁶, *duén*²³. Változatos átültetést csupán két szövegben fedezhetünk fel: Sylvester: *īřnek*¹⁶, *lakiunk iol*²³, és Károlyi: *éřnec*¹⁶, *lakozzunc*²³.

A 'lakomázás, vigadozás' jelentésű *ἐϋφραίνω* ~ *epulor* négyszer bukkan fel a példázatban változatlanul (Lk 15,23.24.29.32). Nézzük, mit találunk az említett helyeken a magyar munkákban: MünchK.: *geñezkeggonc*, *geñezkednièc*, *geñezkednèm*, *geñezkednoc*; JordK.: *lakozywnk*, *lakozy*, *megh eeltem vona*, *lakozyonk*, *lakozy*, *megh õttem wolna*, *lakozyonk*, *lakozy*, *megh õttem wolna*, *lakozyonk*; Pesti: *lakozywnk*, *lakozy*, *lakozyonk*, *laknod*; Sylvester: *vigaggunk*, *lakozni*, *vigañ lakoznām*, *vigann laknānk*; Heltai: *vigadgyūc*, *vigadni*, *vigadnām*, *vigadnod*; Félegyházi: *õruendõfzõnk*, *õruendõzni*, *õruendõztem volna*, *Õruendõznõd*; Károlyi: *vigafággal*, *vigan lakni*, *vigan laknām*, *Vig keduel lenned*; Káldi: *vigan lakjunk*, *vigan lakni*, *vigan laktam volna*, *vigan lakni*; Komáromi: *vigadgyunk*, *vigadni*, *vigadtam volna*, *Vigadnod*; Torkos: *vigan legyünk*, *vigadni*, *vigadhattam volna*, *vigadni*.

A változatosság láthatóan nem nagyon jellemző a fordításokra. Ugyan többféle lexéma és kifejezés jeleníti meg bennük a 'vigadozás, mulatozás' fogalmát, de nem egyenlő eloszlásban és arányban: *gyönyörködik* (a MünchK.-ben 4-szer), *örvendezik* (Félegyházi 4-szer), *lak(oz)ik* (JordK. 3-szor, ÉrsK. 3-szor, Pesti 4-szer, Sylvester 1-szer – összesen 11-szer), *víg*, *vigad*, *vigan van* (Sylvester 1-szer, Heltai 4-szer, Károlyi 1-szer, Komáromi 4-szer, Torkos 4-szer – összesen 14-szer), *vigan lakik* (Sylvester 2-szer, Károlyi 2-szer, Káldi 4-szer – összesen 8-szor), *víg kedvvel van* (Károlyi 1-szer), *megél* (JordK. 1-szer), *megeszi* (ÉrsK. 1-szer). A MünchK., Pesti, Heltai, Félegyházi, Káldi, Komáromi Csipkés és Torkos, tehát a fordítók többsége a forrásszövegek mintáját követi, következetesen egyazon szóval, kifejezéssel élve. A két másik kódex a 29. versben hoz új elemet. Ennek oka az lehet, hogy ebben a versben más a szó vonatkozása, az idősebb fiú elmaradt lakomája az, egy konkrét étkezés, a gödölye elfogyasztása. A másik három előforduláskor viszont a szavak referenciája az a bizonyos visszafogadási lakoma, általában vett vigadozás (táncsal, énekkel), amelynek ráadásul van egy átvitt, teológiai értelme is: az atya öröme a megtérő bűnösön, a bűnösökkel való asztalközösség stb. Elképzelhető tehát, hogy a megkülönböztetés szándéka vagy az étkezés konkrétabb volta áll

az eltérő szavak alkalmazásának hátterében, és ezek valóban konkrétabb cselekvést fejeznek ki: JordK.: *megh eeltem vona*; ÉrsK.: *megh öttem wolna*. Figyelemre méltó Sylvester ötletessége, aki úgy színesíti szövegét, hogy előbb két különböző lexémát használ: *vigagǵunk*, *lakozni*; majd ezeket összeszerkeszti: *vigann laknānk*.

Az újabb kiadások és revíziók még kevésbé variálgatnak, szinte kizárólagosan a *víg* szó valamely alakváltozatát, szerkezetes formáját hozzák. Ez elsősorban persze annak tulajdonítható, hogy követték az alapszövegük szóhasználatát, és annak, hogy ez esetben változatosságot az eredeti munkák sem követeltek meg. A protestáns vonalon semminemű újítással nem találkozunk, a *vígnak* csak azon változatai ismétlődnek náluk mind a mai napig, amelyek már korábban is előfordultak. Csupán abban láthatunk valamiféle változást, hogy a *vigad* alak, amely a Vizsolyi Bibliában és újabb kiadásaiban nem található meg, vagy elvértve jelentkezik, a revíziókban mindvégig abszolút egyeduralgó formá lett. A Káldi-revíziókra ezzel szemben kezdettől fogva jellemző az újítás. A Káldi által használt lexémát például új szerkezetekbe építették bele: Szepesy: – *vigan múlassunk*, *vigan vendégeskedni*; Tárkányi: – *vigan elkölthettem volna*, vagy pedig teljesen új szavakat alkalmaztak: Biblia 1927 – *lakmározsam*; Káldi NV.: *mulathassak*. Az is feltűnő, hogy ezen újabb elemek felbukkanása leginkább a 29. verset érinti, s ez megerősítheti fentebbi vélekedésemet e vers igéjével kapcsolatban, sőt a új fordítások is ezt támogatják, hiszen épp ebben a versben hoznak más szót: Biblia 1996: *vigadjunk*, *vigadozni*, ***mulathassak***, *vigadnunk*; Biblia 1990: *vigadjunk*, *vigadozni*, ***mulathassak***, *vigadnod*.

A 16. versben található megfogalmazás eléggé elüt a jelentéssík többi elemétől. Már azzal is, hogy a részletnek a görögben két változata ismert: egy ige és egy infinitívus kéttagú szerkezete (*ἐπεθύμει χορτασθῆναι* – kívánt jóllakni), illetve egy azonos szerkezet, de más jelentésű igenévvvel, és kiegészítve egy az igenévnék alárendelt szintagmával (ER, TR *γέμισαι, την κοιλίαν αυτου* – kívánta megtölteni az ő hasát). Az első variáns azonban sem a latin fordításban – *cupiebat implere ventrem suum* –, sem a vizsgált korszak egyetlen magyar szövegében nem fordul elő, csakis a második. Ez egyrészt arra enged következtetni, hogy a görögre visszamenő magyarítások Erasmus munkájára vagy az ennek alapján készült textus receptusra vezethetők vissza. De nyilván volt egy azonos korábbi görög változat is, amely alapján a Vulgata megfelelő variánsa készült, ami aztán forrása lett a korai szövegeknek és a Káldi fordításának. Az első változat csak a legújabb, a 20. század végén kiadott munkákban jelenik meg, e mögött pedig az áll, hogy az újabban használt pretextusok – a Nestle–Aland-féle kiadás és a Nova Vulgata (*et cupiebat saturari*) – szintén ezt preferálják: Káldi NV.: *Szeretett volna jóllakni*; Biblia 1990: *szívesen jóllakott volna*.

A görög és a latin ige jelentése 'vágyakozik, kíván, óhajt', amit egészen a legújabb időkig egységesen a *kíván*-nal adtak vissza, s ennek grammatikai formája is nagyrészt egységes, pl.: *kívánnya vala*. A főnévi igenévi tárgy jelentését – 'megtölteni, kielégíteni, jóllakolni' – szintén közel egységesen fordítják: *be-/megtölteni*. Egyedül a JordK.-ben bukkan fel egy ezzel az adott kontextusban szinonim elem, a *megh elegheytenye*. Az igenév tárgya a magyarban kétféle lexémával, a *has* (10 munkában) és a *gyomor* (2-ben) szavakkal van kifejezve, és mindkettő pontosan megfelel az eredetinek. A vizsgált időszakban az előbbi dominanciája vitathatatlan, azt követően azonban részint a Vizsolyi Biblia hatására az utóbbi került túlsúlyba. A szerkezet grammatikai felépítésén sem nagyon változtatnak a fordítók. Nagyobb változtatást, a pontosságra való törekvés okán, ismét csak Sylvester végez, a szerkezetet három tagból álló összetett mondatná alakítja át, melyben az igenévet egy alárendelő tárgyi mellékmondat állítmányává igésíti, és beiktat számos az eredetiben nem szereplő elemet: „nem kiuān vala egebet hanem csak hoğ az malātāual tólthetņe be az ű hafat”.

Nem közvetlenül, de áttételesen ehhez a referenciaegységhez kapcsolható a következő kifejezés is: *περισσεύονται ἄρτων* – *abundant panibus*¹⁷ (bővelkednek kenyérben). A szintagma igei tagja rendkívüli változatosságban jelenik meg a magyar szövegekben, bár mindegyik fordítás ugyanazt a *bővelkednek* igét használja. A szó ugyanakkor nagyon sokféle fonetikai variánsban realizálódik, ami érzékelteti, hogy még csak kialakulóban van az egységes normatív nyelvváltozat a maga szabályozó, egységesítő erejével, így a különböző dialektusokhoz tartozó szerzők a maguk variánsát alkalmazzák annak ellenére, hogy külön-külön a nyelvi tudatosságnak aránylag magas fokán álltak, és az írott szövegek általában véve szabályozottabbak a szóbelieknél: MünchK.: *bouplkodnec* (hasonlóan még Medgyesi és Torkos;) ~ JordK.: *bewelködnek* és Káldi: *bévelkődnek* ~ ÉrsK.: *bewelkednek* és Pesti: *beuelkednek* ~ Heltai: *bőuelkődnec* ~ Károlyi: *bőuelkednec* és Komáromi: *bővelkednek* ~ Félégyházi: *beűölkődnek* ~ Sylvester: *vagyon búón*. Egységesebb írásképet még a Vizsolyi Biblia korai revízióiban és újabb kiadásában sem találunk, kétféle variáns szerepel bennük: *bővelkednec* (Szenci, Tótfalusi), *bővelkedik* (Kecskeméthy) ~ *bővölkődnec* (Váradi, Pethe), *bővölkődik* (Biblia 1908). A Károlyi-féle Biblia normativitása e szó esetében nem volt olyan erős, mint amennyire ez máshol tapasztalható, ezzel szemben a Káldi-revíziókban a 19. sz. elejétől fogva a ma is használatos *bővelkedik* variáns szerepel.

A *kenyér* szó az eredeti nyelveken pluralisban áll, ez azonban a magyar változatok nem mindegyikében jut érvényre, az adott kontextusban ugyanis a többes szám semmit nem tesz hozzá az értelemhez, az egyes szám pedig semmit nem vesz el belőle: *bővelkednek kenyerekkel* ~ *kenyérrel*. Szokásos tőváltozata mellett a JordK.-ben egy *kynyer* variáns is felbukkan. Az ige vonzataként a szó

általában *-vel* ragot kapott (*bővelkedni vmivel*). A rag *v*-je kezdettől fogva írásban is hasonló az előtte álló mássalhangzóhoz, pl.: MünchK.: *kenèzèckèl*; ÉrsK.: *kenyeerrel*. Torkos fordításában egy partitivusi vonzatot látunk: *bövölködnek kenyérből*, ez azonban – ismerve a többi munkát – nem lehetett általánosan elterjedt. Az idők folyamán azonban vonzatváltás történt: *bővelkedik vmiben*. Ennek első jelei a 19. század elején mutatkoztak meg a Káldi-reviziókban, a 20. századra azonban ez minden mást kiszorított.

1.6.4. Felkel

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>surgam</i> ¹⁸	<i>Fel-kelek</i> ¹⁸	<i>ἀναστᾶς</i> ¹⁸	<i>fel-kelvén</i> ¹⁸
VISSZATÉRÉS:			<i>ἀναστᾶς</i> ²⁰	<i>fel-kelvén</i> ²⁰
RÉSZLEGES VISSZATÉRÉS:	<i>surgens</i> ²⁰	<i>fel-kelvén</i> ²⁰		

A fordítások közti eltérés itt a forrásszövegek különbözőségére vezethető vissza, a görögben tudniillik mindkét esetben igenév szerepel, a latinban viszont előbb egy ige, majd egy participium. Ennélfogva a görögre visszamenő szövegekben egyszerű visszatéréssel van dolgunk, a latinból fordítottakban pedig részleges visszatéréssel, pl.: Félegyházi: *Felkeluen*¹⁸, *felkeluen*²⁰; Károlyi: *Fel keluén*¹⁸, *Fel keluén*²⁰; Torkos: ÚT.: *Felkelvén*¹⁸, *felkelvén*²⁰; illetve MünchK.: *felkèlec*¹⁸, *fèl kèluē*²⁰; Pesti: *fel kelek*¹⁸, *fel kelwen*²⁰; Káldi: *fel-kelek*¹⁸, *fel-kelvén*²⁰. Kettőn viszont eltérnek a görög forrásban levő formáktól: Sylvester: *fel kelek*¹⁸, *fel keluīn*²⁰; Heltai: *fel kelec*¹⁸, *fel keluén*²⁰. De lehet, hogy itt a latin minta után mentek, vagy a latinon alapuló szöveghagyomány vezette őket erre a megoldásra.

1.6.5. Megöl (i16)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>occidite</i> ²³	<i>őllyétek-meg</i> ²³	<i>θύσατε</i> ²³	<i>őllyétek-meg</i> ²³
VISSZATÉRÉSEK:	<i>occidit</i> ²⁷ <i>occidisti</i> ³⁰	<i>őlte-meg</i> ²⁷ <i>őlted-meg</i> ³⁰	<i>ἔθυσεν</i> ²⁷ <i>ἔθυσας</i> ³⁰	<i>meg-őlé</i> ²⁷ <i>meg-őletted</i> ³⁰

A *θύω* ~ *occīdō* (Lk 15,23.27.30) 'megöl, levág' értelmű lexémát többségében a göröghöz/latinhoz igazodva fordítják magyarra; mindahányszor vagy a *megöl*, vagy a *levág* szó ismétlődik, pl.: ÉrsK.: *őlyeetek megh*²³, *megh őlee*²⁷, *Meg ewlteth*³⁰; Torkos: *vágjátok-le*²³, *levágatta*²⁷, *vágattad le*³⁰. Két szerző azonban e szavak kombinálásával színesítette a szövege stílusát: a JordK.: *őllyetek megh*²³, *vagatot megh*²⁷, *őlettel megh*³⁰; Sylvester: *vāgiātok meg*²³, *meg őlé*²⁷, *meg őlted*³⁰.

2. A névmások

2.1. A névmási birtokos jelzős szerkezetek

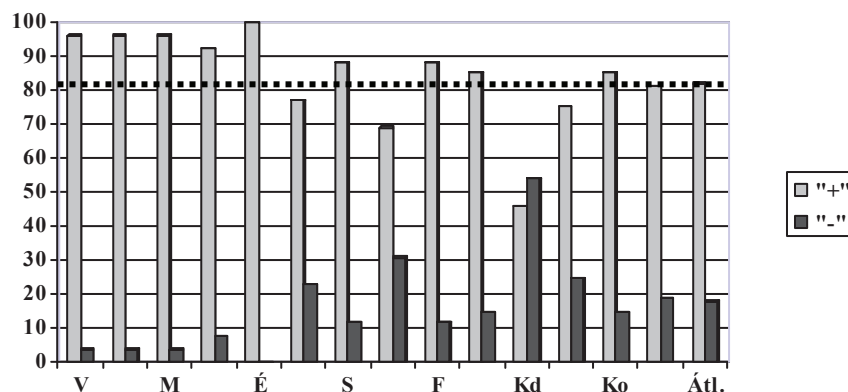
A tékozló fiú példázatának eredeti görög és latin szövegében számos helyen találkozhatunk névmást tartalmazó birtokos szerkezetekkel. Ezekben a névmások – egyéb funkcióik mellett – egyben a szövegösszefüggés megvalósításában is részt vesznek. Önálló tartalmuk nem lévén referenciájukat ugyanis általában egy korábban megnevezett személytől, dologtól kapják, vele lesznek korreferensek. A latinban és görögben az ilyen szerkezetek nagyon gyakoriak, mert e nyelvekre a birtokviszony ezen explicitása tipológiailag jellemző. Ennek megfelelően a példázatszöveg latin változatában a birtokos személyét rendszerint a birtokszó után álló birtokos névmás jelöli, a görögben pedig többnyire az ugyanilyen helyzetű birtokos, vagy személyes névmás. Mindkét grammatikai forma az eredeti mintával analóg módon is átültethető magyarra, mégpedig egy főnév és egy személyes névmási birtokos jelző összekapcsolásával. Az így kapott szintagmák nem idegenek nyelvünkötől, a Történeti nyelvtan tanúsága szerint már vizsgálatom kezdőpontjában, a kései ómagyar korban igen gyakoriak voltak (vö. S. Hámori 1995: 381). Közismert azonban, hogy a birtokos személyének jelölésére a magyarban régtől fogva él egy egyszerűbb forma, amikor birtokos személyjel segítségével utalunk rá (HB.: *feleym, zumtuchel*). Ennélfogva a személyes névmási birtokos jelző, mivel használata bizonyos esetek kivételével fölösleges, korábban is és ma is általában törlődik (vö. Károly 1995: 796; Szikszainé 1999: 146–7, 153). A középmagyar kor elejére a személyes névmási birtokos jelzőnek a valóságos birtokviszonyt jelölő szerepe egyre inkább háttérbe szorult, helyébe a birtokviszonyt nyomósító, illetve a birtokos személyére visszautaló szerep lépett. Ennek eredményeképpen az implicit birtokos jelzős alakok száma, ami egyébként is jelentős volt, még inkább növekedett. Ezen előzmények után lássuk, mit találunk a példázat korai magyar fordításaiban!

Versenként haladva összegyűjtöttem a latin és görög a forrásszövegekben fellelhető összes birtokos névmási szerkezetet és összevettem a magyar fordításukkal. Begyűjtöttem azokat is, amelyek a magyar munkákban ezen felül bukkantak fel. Az adatokat táblázatba szedtem. Alább ennek az eredményeit láthatjuk összefoglalva (külön-külön lásd a 29–31. sz. függelékben), azt követően pedig egy ábrán érzékeltetem a mozgásokat (a „+” a névmási birt. jelző meglétét, a „-” annak hiányát jelöli).

A névmási birtokos jelzõt tartalmazó birtokos szerkezetek statisztikai táblázata

	V	NA	M	J	É	P	S	H	F	K	Kd	Me	Ko	T	+	-	
Σ	+	25	24	25	24	25	20	23	18	23	22	12	3	22	21	238	
	-	1	1	1	2	0	6	3	8	3	4	14	1	4	5		51
%	+	96	96	96	92	100	77	88	69	88	85	46	75	85	81	82	
	-	4	4	4	8	0	23	12	31	12	15	54	25	15	19		18

A névmás meglétének és hiányának arányait ábrázoló grafikon
(A szaggatott vonal a névmási birt. jelzõs szerkezetek átlagát mutatja)

A fordításokban több helyen az eredetiben nem szereplõ névmási birtokos jelzõs szerkezetek is felbukkannak: *πατρι* ~ *patri*¹² → JordK.: *hŵ attyanak*; Sylvester: *az ũ attānak*; Torkos: *az õ attyának*; *μου* ~ *mihi*¹² → JordK., Pesti: *az een rezetmet*; *τὸν βίον* ~ *substantiam*¹² → Sylvester: *az ũ ileit*; *πάντα* ~ *omnibus*¹³ → JordK.: *az hŵ reezeeth*; *ὁ νεώτερος υἱός* ~ *adulescentior filius*¹³ → Károlyi: *az õ iffiabbic fia*; *ἐσπλαγχνίσθη* ~ *misericordia motus est*²⁰ → Sylvester: „meg esek *az ũ szúe rayta*”; *ὁ πατήρ* ~ *pater*²² → JordK.: *az hŵ attya*; ÉrsK.: *az ew attya*; Heltai: *az õ Attya*; Félégyházi: *az õ attia*; Károlyi: *az õ attya*; „στολήν τὴν πρώτην” ~ „*stolam primam*”²² → Károlyi: „*én fõ õltzõ ruhámat*”; *τῶν παιδῶν* ~ *de servis*²⁶ → JordK.: *hŵ zolgay kezzel*; Sylvester: *az ũ szolgāinak kōzzõle*; *ὁ* ~ *ipse*³¹ → JordK.: *Az hŵ attya*; ÉrsK.: *az ew attya*. Összességében a JordK.-ben 6, Sylvesternél és Károlyinál 4, az ÉrsK.-ben 2, Pestinél, Heltainál, Félégyházinál, Medgyesinél és Torkosnál pedig egy-egy ilyet találtam.

Az előbbi táblázat és ábra adatainak elemzése sok érdekes eredménnyel szolgált. Amennyiben például az egyes munkák százalékarányait összevetjük az átlagos százalékaránnyal, szembetűnik, hogy: a) a kódexekben az átlagot magasan túlszárnyalja, és a forrásszövegek arányaihoz közelít a névmási birtokos szerkezetek mutatója; b) a későbbi fordításokban a névmásos megoldások aránya csökkent (Pesti, Heltai, Káldi); c) viszont e csökkenési tendencia nem egyenletes (Sylvester, Félegyházi, Károlyi, Komáromi Csipkés, Torkos). A kódexek „viselkedése” nem meglepő, sőt inkább természetesnek vehető, ha nyelvük fordításnyelv jellegére gondolunk. A latin hatását e téren mi sem érzékelteti jobban, mint az, hogy ezt a latintól eltanult szerkezetípust a kódexek (lásd JordK.; ÉrsK.) akkor is alkalmazták, amikor ezt az eredeti textus nem indokolta. Némileg meglepő viszont, hogy számos későbbi fordításban, köztük Károlyiék munkájában is, a kódexekét megközelítően magas a névmási szerkezetek aránya, és hogy ilyeneket az eredeti szövegekkel szemben is alkalmaznak (lásd Sylvester, Károlyi). Ez részben magyarázható a fordítói hűséggel, mely az egész korra általában véve jellemző, főként egy ilyen szakrális szöveg esetében. Ugyancsak ez irányban hathatott a latin-magyar fordítási gyakorlat, mely az egyes grammatikai formák átváltása tekintetében egyfajta tradíciót alakított ki. Idővel azonban a mindennapi nyelvhasználattal összhangban és annak nyomására fokozatosan visszaszorultak az explicit névmási szerkezetek, és helyükbe mindinkább az implicit formák léptek. Ezt tükrözi Pesti, Heltai és Káldi szövege, amelyekben a személyes névmási birtokos jelzős szerkezetek száma nagyobb mértékben csökkent. Közülük Káldi abból a szempontból különösen érdekes, hogy nála a esetek többségében inkább az a jellemző, hogy a latin forrásszöveget a grammatika terén is igyekszik hűségesen követni. Itt viszont ennek épp az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, mikor is a fordító kevésbé a latinnak, és sokkal inkább a magyar nyelvszokásnak engedelmessé válik. Ez a sajátos kettős viselkedés, ingadozás Káldinál több esetben tapasztalható volt, az összegzés során ezért külön kitérek majd rá.

Az egyes esetek tételes elemzése során kiderült, hogy a vizsgált szerkezetek sorsa a különböző helyeken nem egyformán alakult: némelyek jobban ellenálltak az élőnyelvi forma hatásának, míg másoknál a névmások nagyobb arányban törölődtek. Ez arra utalhat, hogy bizonyos versekben a névmás sajátos funkciót hordoz – kiemel, nyomatékosít, azonosít –, ami jelenlétét indokoltá teszi. Főleg ott merülhet fel ennek gyanúja, ahol az explicit alakok aránya magas, sőt később is, egészen máig megjelennek a szövegekben. Ilyenek a következők voltak: a) a névmások a korai szövegekből egyáltalán nem törölődtek: *ἀγρὸς αὐτοῦ ~ in villam suam*¹⁵ → Torkos: *az ő mezejere, πρὸς τὸν πατέρα μου ~ patrem meum*¹⁸ → Torkos: *az én atyámhoz, πατήρ αὐτοῦ ~ pater ipsius*²⁰ → Torkos: *az ő atya, ὁ υἱός μου ~ filius meus*²⁴ → Káldi: *az én fiam, ὁ υἱός σου ~ filius tuus*³⁰ → Torkos: *a' te fiad, σου τὸν βίον ~ substantiam*

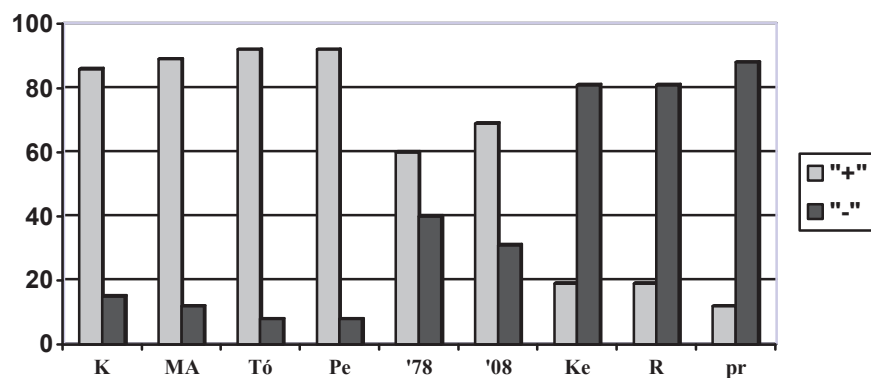
*suam*³⁰ → Káldi: *az ő örökségét, ó ἀδελφός σου ~ frater tuus*³² → Károlyi: *az te atyádfia*; b) egy-egy szövegből törlődtek csupán: *τοῦ πατρός μου ~ patris mei*¹⁷ → Károlyi: *Az én atyámnac*, de Káldi: *az atyám, υἱός σου ~ filius tuus*^{19,21} → Káldi: *te fiadnak*, de Torkos: *fiadnak, πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ ~ ad patrem suum*²⁰ → Torkos: *az ő atyához*, de Káldi: *az atyához, ó υἱός αὐτοῦ ~ filius eius*²⁵ → Félegyházi: *az ő fia*, de Pesti: *a nagyobbik fya, Ὁ ἀδελφός σου ~ frater tuus*²⁷ → Torkos: *a' te ötséd*, de Káldi: *Az ötséd, πατήρ αὐτοῦ ~ pater illius*²⁸ → Torkos: *az ő atya*, de Káldi: *az atya*. Természetesen az előfordulás nagy aránya nem jelenti azt, hogy a névmásnak valóban volt speciális funkciója. Némileg árnyalhatja a képet, ha megnézzük ugyanezeket az eseteket a későbbi szövegekben. Persze nem feledhetjük, hogy a későbbi gyakorlat nem feltétlenül azonos a korábbival, nem magyarázhatja azt, de talán rávilágíthat azokra a helyekre, ahol a névmás kitétele indokoltabb. Az elemzésből kiderült, hogy az implicit megoldások száma mindössze négy esetben (24., 25., 30., 32. vers) múlja felül markánsan az expliciteket, két esetben (17. és 18. vers) majdnem kiegyenlített az arányuk, a többiben viszont az implicit formák vannak túlsúlyban. A képet még jobban pontosíthatjuk, ha tudatosítjuk, hogy a Vizsolyi Biblia újabb kiadásaiban a változtatások mértéke elenyésző, azaz ezek Károlyiék szövegéhez a lehető leghűségesebben ragaszkodtak. Ebből pedig az következik, hogy őket a megfelelő grammatikai forma megválasztásában a nagy előd szövege befolyásolta. E négy munka adataitól elvonatkoztatva még nagyobb eltolódásokat kapunk az implicit megoldások javára. Vizsgáljuk most meg azt a hat esetet, ahol a kitett névmások többségükben mégis megmaradtak. Kiderül, hogy kettőben (17. és 18. vers) felekezeti megoszlást tapasztalhatunk: a protestáns fordításokban csak explicit, a katolikus munkákban csak implicit formák állnak. Ez ismét csak nem lehet az élő nyelv hatásának eredménye, sokkal inkább a példázat adott felekezeten belüli szöveghagyományának lecsapódása. Maradt tehát négy eset, amelyekben a névmások felszíni megjelenése valós funkciót hordozhat, mégpedig elsősorban egyfajta nyomatékosító funkciót. A 24.-ben az atya hangsúlyozhatja az *én fiam* formával azt, hogy fiát teljesen visszafogadta, a 25.-ben talán a eseményszál változása, az új szereplő azonosítása teszi szükségessé a névmás kitételét, a 30.-ban az idősebb fiú nyomatékosíthatja *te fiad* szerkezettel elhatárolódását az öccsétől mondván: a *te fiad*, nekem nincs hozzá közöm; a 32.-ben pedig az atya hasonló formával reagál idősebb fia viselkedésére, a *te ötséd*-del kiemelve, hogy a fiatalabb fiú az ő testvére, tehát így kell vele szemben viselkednie.

Az előbb utaltam rá, hogy bizonyos helyeken a névmások explicitása és implicitása felekezeti megoszlást mutat. Vajon mi állhat ennek hátterében? A problémát az alábbi kimutatások segítségével próbálom kibontani és elemezni (+ 'explicit névmás', - 'implicit névmás').

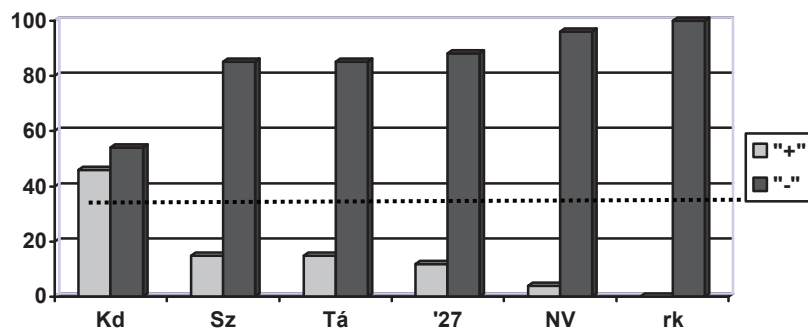
A revíziókat és új fordításokat áttekintő táblázat

		MA	Tó	Pe	'78	'08	Ke	R	Sz	Tá	'27	NV	rk	pr
Σ	+	23	24	24	15	18	5	5	4	4	3	1	0	3
	-	3	2	2	10	8	21	21	22	22	23	25	24	21
%	+	88	92	92	60	69	19	19	15	15	12	4	0	12,5
	-	12	8	8	40	31	81	81	85	85	88	96	100	87,5

A Károlyi-revíziók és újabb kiadások százalékarányait összehasonlító ábra

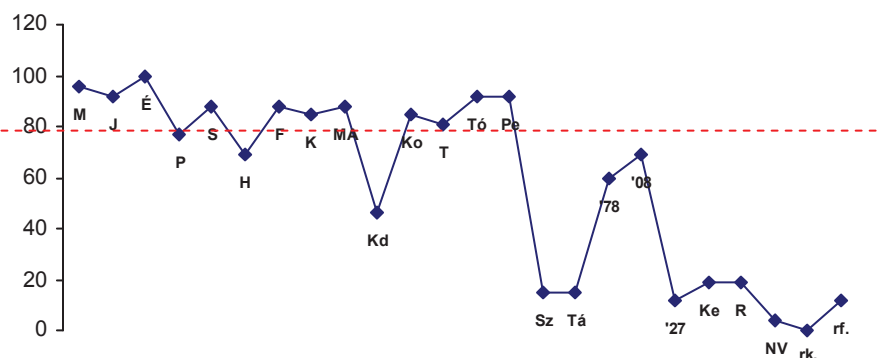

A Káldi-revíziók százalékarányait összehasonlító ábra

A táblázatból és az ábrákból szintén kiolvasható néhány tendencia: a) az újabb kiadások ragaszkodtak a Vizsolyi Biblia megoldásaihoz, sőt a névmási szerkezetek alkalmazásának területén még túl is szárnyalták, b) az átdolgozásokban viszont ezen szerkezetek aránya erősen csökkent, c) e téren azonban különbség mutatkozik a Károlyi- és Káldi-revíziók között, mégpedig az utóbbiaknál a névmási szerkezetek nagyobb mértékben szorultak vissza. A Károlyi-féle biblia újabb kiadásainak említett sajátossága természetesnek vehető, ha meggondoljuk, hogy ezek általában nem törekedtek nagyobb változtatásokra. Viszont hogy e szerkezetek alkalmazása terén az alapszövegüket felülmúlták, valószínűleg annak tudható be, hogy az idegen forrásszöveget még Károlyiéknál is jobban figyelembe vették. A revíziók viselkedése is természetszerű, hiszen ezek létrejöttek egyik fő oka épp az, hogy a nagy tekintélyű Bibliák korszerűbb nyelvezetben álljanak az olvasók elé. Jól látható viszont a két revíziócsoporthoz – a katolikus és a protestáns – eléggé jelentős eltérése a vizsgált jelenséggel kapcsolatban. A személyes névmási birtokos jelzős szerkezetek aránya, mint látjuk, előbbieknél max. 15 százalék volt, és időben előrehaladva az arány folyamatosan csökkent, az utóbbiaknál ezzel szemben a csökkenési tendencia ellenére sem lett kisebb a mutató 19 százaléknál, a maximumérték pedig 69 százalék volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a két csoport revideált szövegei nagyjából azonos korszakot ölelnek fel, sőt az egyes művek közel azonos időben születtek, és hogy a nyelvi fejlődés iránya az explicit formák csökkenése felé mutat (lásd az időbeli változást érzékeltető ábrát és a új fordítások mutatóit), akkor azt kell feltételeznünk, hogy a Káldi-revíziók közelebb állnak koruk élő nyelvállapotához, mint a Károlyi-átdolgozások. A kérdés most tehát az, mi állhat ez utóbbiak konzervatívabb viselkedése mögött. Több tényező is közrejátszhatott ebben: a Vizsolyi Biblia óriási tekintélye, e biblia szövegének rögződése a köztudatban, a szentírás nyelvezetével kapcsolatos vita a hagyományörzés és az újítás körül. A Káldi-revíziók viselkedése mögött természetesen szintén ott állt az előd tekintélye, de ez nem volt olyan nagy, mint a Vizsolyi Bibliáé, szövege nem rögződött a köztudatban annyira, hogy akadálya lett volna bármiféle változtatásnak. Ráadásul Káldi a maga szövegében már eleve az implicit formákat részesítette előnyben, ami akár ösztönzőleg is hathatott a későbbiekben, de semmiképpen sem gátolóan.

Az alábbi ábra összefoglalóan ábrázolja a példázat szövegében előforduló személyes névmási birtokos jelzők arányát a kezdetektől napjainkig. Jól nyomon követhető rajta folyamatos csökkenésük, Káldi kiugrása és a megfigyelt ingadozások.

A kérdéskör lezárásaként érintőlegesen még két dologról érdemes szólni: a páros testrészek ingadozó számban való használatáról a birtokviszonyban, valamint a birtokos névmások alaki sajátosságairól.

Az előbbi sajátossága, hogy a páros testrészek hol többes számban jelennek meg birtoktöbbsesítő jellel: *lábaiba(n)/-ra*²² (de ÉrsK.: *labaaban*), hol pedig egyes számban: *kezébe/-re* ~ *ujjába/-ra* (de Tárkányi: *kezeire*). Ez a korai szövegekben nagyfokú azonosságot mutat a kései ómagyar korra jellemző tendenciával (vö. Korompay 1992a: 324–42). A tendencia azonban egészen a 20. század elejéig tartott, s csak azt követően lett általános az egyes számú használat. Ez már önmagában is meglepő, az pedig mindenképpen figyelemre méltó, hogy az ingadozó használat nem egyenletesen oszlik el ebben a két szóban, melyek a szövegben egymást követik, hanem az egyes szám csak a *keze* ~ *ujja* szóra jellemző, a többes szám pedig a *lábá*-ra. Ez szerintem mással nem magyarázható, mint a forrásszövegekben megjelenő ugyanilyen eloszlás pontos követésével (*τὴν χεῖρα, τοὺς πόδας, in manum, in pedes*), amit erősíthetett a fordításokban ezáltal kialakuló hagyomány. Mindez láthatóan annyira erős kötöttség lett, hogy csak a legutóbbi időkben tört meg.

Birtokos névmások a magyarban csupán a 31. versben jelennek meg, de ott halmozottan: „καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν” – „et omnia mea tua sunt” → MünchK.: „τ μεδ аз *èneim tieid*”; JordK.: „es az *enymók* myndenek *tyedek*”; ÉrsK.: „Es mynden *lozaagom tyeed*”; Pesti: „ees myndenek kÿk *enyim tyiejd*”; Sylvester: „es valami *ennekem* vaçon mind *tięd*”; Heltai: „es *mindenem tiyed*”; Félegyházi: „es mindenek az melliek *enimók, tieid*”; Károlyi: „és minden *marhám tijéd*”; Káldi: „és *mindenem tiéd*”; Komáromi: „és mindenek a’ mellyek *enyimek, tieid*”; Torkos: „és *valamim* vagon, a’ *tied*”.

A 31. vers „omnia mea” ~ „πάντα τὰ ἐμὰ” szerkezetében a birtokos névmások az atyával korreferálnak, és a birtok többségét is kifejezik. A magyar szövegekben viszont jóval változatosabb az utalás módja és a birtok számának a kifejezése. A korai szövegekben és néhány későbbiben is az eredetinek

megfelelő birtokos névmások vannak: MünchK.: *èneim*; JordK.: *enymók*; Pesti: *enyim*; Félegyházi: *enimók*; Komáromi: *enyimek*. Az eredeti formától némileg eltávolodnak azok a megoldások, ahol a birtokos névmás funkcióját átveszi egy főnevesült általános vagy határozatlan névmás birtokos személyjellel: Heltai és Káldi: *mindenem*; Torkos: *valamim*; s leginkább eltávolodtak azok, ahol egy betoldott névszóhoz tapadó birtokos személyjellel utalnak az atyára: ÉrsK.: „mynden *lozaagom*”; Károlyi: „minden *marhám*”. Sylvester átalakította e részletet, a birtokosra határozóragos személyes névmással utal: „valami *ennekem* vağon”. Az eredeti szövegekben megjelenő pluralis megőrzése főként a korai szövegekre jellemző: MünchK.: „mēd *až èneim*”; JordK.: *az enymók myndenek*; Félegyházinál és Komárominál mellékmondatos szerkezetben: *mindenek až melliek enimók*. Ez a szerkesztés van Pestinél is, feltételezhetően többes birtokra utaló névmással: *mýndenek kýk eným*. Feltételezhetően azért, mert az *ny* betűkombináció Pestinél többféle hangértékben szerepel: legtöbbször *ny* hangot jelöl (pl. *nyakara*, *kennyerrel*, *menyörzag*), de néhol *ni* hangkapcsolatot (pl. *hýwatny*, *kerný*), és végül itt-ott feltehető a *nyi* hangérték is (pl. *mený*, *eným*). Az *eným*-nél az *-i* többesjel voltát támasztják alá a mondatban közvetlenül előtte és utána álló többes számban levő névmások, melyek vele azonos dologra vonatkoznak: *mýndenek kýk eným týieyd* (vö. ezzel szemben Kertész: *minden a' mi enyim tíjéd*). A további szövegek a többes számot a *minden* elemmel adták vissza: *minden jószágom*, *mindenem* stb. A vizsgált korszak utáni tolmácsolatok ez utóbbi irányvonalat követik egészen napjainkig, egy kivétellel, de ez meg nyelvünkötől eléggé idegen forma: Szepesy: *mindeneim tiéd*.

A második birtokos névmás, a *σά* – *tua* átváltására valamennyien az E/2. birtokos névmást használják. Eltérések csupán az eredetiben megjelenő pluralis visszaadásában tapasztalhatók. Egyrészt abban, hogy a többes számot alakilag is kifejezik-e, vagy sem, másrészt, hogy a hiátustöltő mássalhangzót jelölik-e, vagy nem: *tieid/týieyd* (MünchK.; Félegyházi; Komáromi/Pesti) ~ *tyedek* (JordK.) ~ *tied* (Torkos); *tiyed* (Heltai); *tiéd* (ÉrsK.; Sylvester; Káldi); *tíjéd* (Károlyi). A pluralis jelölésének kétféle módja valósult meg: a birtoktöbbsesítő jellel, mely természetesebb és gyakoribb, illetve *-k* többesjellel. A hiátustöltő *j* kiejtést tükröző lejegyzése nem túl gyakori a szövegekben – mindössze három helyen írták így a szót. Érdekeség e téren viszont, hogy Károlyiéknál és az időben következő két Károlyi-kiadásban *j*-s alak van, de Tótfalusi, majd Pethe már a *tiéd*-et használja. Ez pedig akár a helyesírási norma kialakulásának, alkalmazásának a jele is lehet, hiszen e kiadások nemigen változtattak a Vizsolyi Biblia szövegezésén, hacsak valami nem indokolta ezt.

2.2. Az anaforikus névmások alakí vált(ak)ozása és állandósulása

A szövegek anaforikus névmásaira általában véve jellemző, hogy a vizsgált korszakban, de később is, többféle alakváltozatban bukkannak fel. Különösen igaz ez a személyes névmások ragos és névutós formáira.

Elsőként a tárgyragos alakokat tekintem át. A példázat 12. és 19. versében megjelenő accusativusban álló $\mu\epsilon$ és *me* névmások magyar megfelelői: *engemet* (MünchK.; ÉrsK.; Sylvester; Heltai; Károlyi; Komáromi; Torkos) ~ *engem* (Káldi), e két variáns váltakozik a JordK.-ben; Pestinél és Félegyházinál. A több versben felbukkanó accusativusi $\alpha\upsilon\tau\acute{o}\nu$ ~ *illum* ekvivalensei: *ötet* (majd minden korabeli szövegben) ~ *űtet* (JordK.; Sylvester). Bizonyos helyeken elvéve a velük szinonim *azt* jelenik meg (Károlyi és Medgyesi 15. vers, MünchK. 27. vers). Sylvesternél pedig egyszer a *tighedet*²⁹ is látható, bár a pretextusban nem accusativusban van a névmás ($\sigma\iota\iota$ ~*tibi*). Mindezekből kiderül, hogy a vizsgált korszakban az E/1.-ben a ragos forma a gyakoribb, néha azonban ragos és ragtalan alak egymással váltakozik akár egy szövegen belül is. Az E/3.-ben viszont az elemisméltléses forma kizárólagos, s legfeljebb hangalaki változatok vannak, de azok is csupán a vizsgált korszak elején. Összességében tehát a kései ómagyar korban jellemző tendenciák a középmagyar korban is fennmaradtak (vö. G. Varga 1992: 465–7), a tárgyragos és elemisméltléses alakokat továbbra is az emelkedett írásbeli nyelvhasználat eszközeinek tekinthetjük (ez főként a bibliafordításokra jellemző). Ez a tendencia – a szövegek tanúsága szerint – nagyjából a 19. sz. közepéig tartja magát, azt követően viszont csakis az *engem* és az *öt* alakok fordulnak elő.

A részeshatározó ragjával ellátott formák szintén gyakoriak a vizsgált textusokban. A 12. és a 29. versben a $\mu\iota\iota$ ~*mihi* megfelelőjeként jelennek meg a következő névmások: *énnékem/énnekem* ~ *nékem/nekem*; a nyomatékos alak váltakozik a nyomaték nélkülivel Károlyinál és Komárominál. Az E/2.-ben ezzel analóg tendenciát tapasztalunk: $\sigma\iota\iota$ ~*tibi*²⁹ → *teneked/tenéked* ~ *neked/néked*. Végül az E/3.-ben nagy tarkaságot láthatunk: *őneki* (MünchK.) ~ *űneki* (JordK.; Sylvester) ~ *neki/néki* (Pesti; Káldi; Torkos). Az *őneki* és *neki/néki* váltakozik az ÉrsK.-ben (2:5 arányban), Heltainál (3:3), Félegyházinál (1:6). Az *őneki* a *neki/néki*-vel és a *nékie*-vel variálódik Károlyinál (1:2:1), Komárominál (1:4:1). Néhány versben ismét találkozhatunk szinonim megoldásokkal: $\alpha\upsilon\tau\omicron\iota\varsigma$ ~*illis*¹² → *őnekik/űnekik/nekik* ~ *azoknak* (Sylvester) ~ *közöttök* (Károlyi; Torkos), *köztök* (Medgyesi); $\alpha\upsilon\tau\tilde{\omega}$ ~*illi*³¹ → *őnekik/űnekik/nekik* ~ *annac* (MünchK.).

Az előbbihez hasonló tendenciát figyelhetünk meg a társhatározó-ragos személyes névmás esetében: *envelem* (JordK.; ÉrsK.; Sylvester; Félegyházi; Károlyi; Komáromi; Torkos) ~ *velem* (MünchK.; Pesti; Heltai; Káldi).

Egyéb ragos és/vagy névutós névmások alakváltozataira, olykor nem azonos versen belül, szintén akad példa: *úhosszā*^{20,27} (Sylvester) ~ *hozzája*²⁰ (Heltai; Károlyi; Káldi; Komáromi); *én reám*¹² (Komáromi) ~ *reá*²² (Torkos); *ονον βελε*¹⁷ (MünchK.) ~ *ewnnen benne*¹⁷ (ÉrsK.) ~ *magában/ magába*¹⁷ (a többi munkában); MünchK.: *αζοc κοζζοl*¹² (azonosan Sylvester; Komáromi; Torkos) ~ Heltai: *kic kőzzúl*¹² ~ ÉrsK.: *ew kezzwlók*¹² ~ Káldi: *kőzzűlók*¹².

Az adatokból azt láthatjuk, hogy a nyomatékos alakok a vizsgált korszakban többségben vannak, akárcsak a kései ómagyar kor hasonló szövegeiben (vö. G. Varga 1992: 463–4), s dominanciájukat erősíti a következő néhány a forrásszövegtől függetlenül beiktatott névmás: MünchK.: *ονέki*²²; JordK.: *ennekem*³²; Sylvester: *ú magāhoz*¹³; Károlyi: *tenéked*³². De a 16. sz. végi és az azt követő munkákban egyre gyakoribb a két alak váltakozó, illetve a nyomaték nélküli forma kizárólagos használata. A további szövegek vizsgálata azt mutatta ki, hogy az utóbbi formák kizárólagossá váltak (leszámítva az *énnékem~nékem* váltakozást a Károlyi-kiadásokban, melyet ezek az alapszöveg mintájára vittek tovább).

3. A kötőszók

A szövegvilág egységei (eseményei, helyzetei) közti összefüggések, viszonylatok érzékeltetésében és jelölésében a kötőszóknak kétségtelenül meghatározó szerepük van, kifejezik tudniillik az egymást követő szövegmondatok közötti szemantikai-logikai viszonyokat. Nyelvünkben a kötőszóknak a vizsgált szerepben való megjelenése, illetve állományuknak kialakulása és bővülése nagyrészt éppen a fordításoknak köszönhető, s ebben elsősorban a latin mintáknak volt minden bizonnyal ösztönző hatásuk. Ehhez járult még, hogy a gondolkodás fokozatosan analitikus irányba tolódott el, ami kedvezett az összetett mondatok használatának és a kötőszók alkalmazásának (vö. Bárczi 1963: 175, 181). A szövegmondatok közötti relációk általában véve megfelelnek azoknak a tartalmi-logikai viszonyoknak, amiket a mellérendelésnél tapasztalhatunk. Ennek következménye vagy eredménye, hogy a szövegek mondatainak összekötésére nyelvünkben kezdettől fogva általában a mellérendelő kötőszókat használjuk (vö. Károly 1995: 765; Szikszainé 1999: 190). Ritkábban alárendelő kötőszók is betölthetik e funkciót. Sőt a szövegszerkesztés gyakorlata sajátos funkciót is kialakított, egyedi kötőszóhasználattal, ez a szerep a szövegtovábbítás (az eseményfolytatás, az előzmény-kiegészítés). A szövegmondatok közti viszonyok érzékeltetése köztudottan nem követeli meg minden esetben jelölésüket, sőt vannak tipikusan kötőszótlan relációk, mint pl.: a kapcsolatos, a következtető és a magyarázó. Ennek megfelelően a kötőszó-nélküliség ma is gyakori jelenség nyelvünkben, a

korai időkben pedig, amikor a szerep és az állomány még csak kialakulóban volt, még jellemzőbb lehetett.

Az általam elemzett példázat latin textusában a szövegmondatok közötti kötések megvizsgálva azonnal látható, hogy a kapcsolatos kötőszók dominálnak benne (*et*, *-que*). Ez egy ilyen történetmesélésnél, ahol az események rendben, egymást folyamatosan kiegészítve sorakoznak, természetes, de azért nem jelenti azt, hogy e kötőszók minden esetben kapcsolatos viszonyt fejeznek ki. Mellettük a latinban gyakori még az *autem* kötőszó, amely általában ellentétes viszonyt fejez ki, de itt az általa kapcsolódó gondolatok között az ellentét nagyon enyhe, s így az *autem* sokszor inkább a mondanivaló továbbfűzését szolgálja. Bizonyos fokú szembenállást azért valamennyi előfordulási helyén érzékelhetünk. Egyéb kötőszók alig fordulnak elő: mindössze két helyen van a latinban *at* ellentétes kötőszó, amelyet többnyire éles szembenállás esetén alkalmaznak. Ennek megfelelően mindkettő egy kiélezett vita során a beszédpартnerek váltásakor, az érvek ütköztetésekor bukkan fel: a 29. és a 31. versben. Ugyanezen vitában bukkan fel egy másik éles ellentétet jelölő kötőszó, a *sed*. Az idősebb fiú állítja vele szembe az atya kétféle bánásmódját. Végül a 28. versben következtető funkciójú kötőelemet is láthatunk: *ergo*. Ez az atya logikus reakcióját emeli ki válaszként az idősebb fiú viselkedésére.

A görög szövegben döntően kétféle kötőszó váltakozik: *καί*, *δέ*, és nagyjából azonos számban fordulnak elő. Mindkettőről általában véve elmondható, hogy funkcióban nagyon gazdagok, különösen az előbbiről, amely a legváltozatosabb viszonyok jelölőjeként bukkan fel az Újszövetség szövegében (vö. Szabó M. 1997: 105–6; Tarjányi 1988: 108–14). De az utóbbi is sokféle szerepet betölthet, igaz többnyire ellentétes relációk kifejezője. A két forrásszöveg kötőelemeit egymásra vetítve megállapíthatjuk (lásd a táblázatot a 32. sz. függelékben), a *καί*-nak legtöbbször az *et* az ekvivalense. A *δέ* megfeleltetése viszont gazdag, leggyakrabban *autem*-mel váltják át, de áll helyette *et*, *at*, *sed*, *-que*, sőt *ergo* is. E kötőszó tehát az ellenétes szerepen túl egyéb funkciókban is fellép. Több esetben valószínű, hogy a *δέ* ~ *et* megfelelés szövegtovábbító funkcióra utal.

Milyen megfelelések vannak a forrásnyelvi és a fordításokban található viszonyító elemek között? Ennek a kérdésnek a megválaszolására elvégzek két összevetést. Előbb áttekintem, mivel váltották fel fordítóink az idegen kötőelemeket (zárójelben az esetek száma):

- *et* → MünchK.: τ (és 7), *Es* (1); JordK.: *Es* (8); ÉrsK.: *Es* (8); Pesti: *Ees* (10), ∅ (1); Káldi: *Es* (8);
- *que* → MünchK.: τ (1), *Es* (1); JordK.: *Es* (1), ∅ (1); ÉrsK.: *Es* (2); Pesti: *Ees* (2); Káldi: *Es* (2);

- *autem* → MünchK.: *ke* (1); JordK.: *azert* (2), *azert* (1), \emptyset (1), *kedegh* (1); ÉrsK.: *Es* (2), *de maga* (3) \emptyset (1x); Pesti: *azert* (1), *de maga* (1), *kegyg* (4); Káldi: *pedig* (6);
- *at* → MünchK.: *Es* (2); JordK.: *kedegh* (1), \emptyset (1); ÉrsK.: *Es* (2); Pesti: *Ees* (1); Káldi: *pedig* (2);
- *sed* → MünchK.: *dè* (1); ÉrsK.: *De* (1); Káldi: *De* (1);
- *ergo* → MünchK.: *azert ke* (1); JordK.: *de* (1); Pesti: *azert* (1); Káldi: *azért* (1);
- *καὶ* → Sylvester: *Es* (5); Heltai: *Es* (3), *az okaért* (2), *annac okaért* (1), *kic* (1), *kedig* (1), \emptyset (1x), Félegyházi: *Es* (6); Károlyi: *Es* (6), *pedig* (1), *azért* (1); Medgyesi: *Es* (3), *pedig* (1); Komáromi: *Es* (7); Torkos: *Es* (7);
- *δὲ* (továbbfűző funkcióban, latin *et*, *-que*) → Sylvester: *Es* (4); Heltai: *kedig* (4); Félegyházi: *Es* (1), *pedig* (3); Károlyi: *annac okaért* (1), *pedig* (3); Medgyesi: *annac okaért* (1), *pedig* (1); Komáromi: *pedig* (3); Torkos: *pedig* (2), *de* (1);
- *δὲ* (ellentétes funkcióban, latin *autem*) → Sylvester: *kedigleñ* (5), *kedig* (1); Heltai: *kedig* (6); Félegyházi: *pedig* (6), Károlyi: *Es* (2), *pedig* (4); Komáromi: *pedig* (6); Torkos: *pedig* (5), *mind az által* (1); (latin *at*) → Sylvester: *Es* (2); Heltai: *kedig* (2); Félegyházi: *pedig* (2); Károlyi: *pedig* (2); Komáromi: *pedig* (2); Torkos: *pedig* (2); (latin *sed*) → Sylvester: *De*; Heltai: *de*; Félegyházi: *pedig*; Károlyi: *pedig*; Komáromi: *pedig*; Torkos: *pedig*;
- *δὲ* (következtető funkcióban, latin *ergo*) → Sylvester: *annac okairt*; Heltai: *annac okaért*; Félegyházi: *pedig*;
- *ὅτι* → Heltai:; Félegyházi:; Károlyi:; Komáromi:; Torkos: *Mert*.
- \emptyset → általában mindenki \emptyset , eltérések: JordK.: *ezert*¹⁸; Félegyházi; Károlyi: *és*; Komáromi: *Es*¹⁹

Ezután lássuk, az egyes magyar kötőszók mely idegen kötőelemek helyett állnak (zárójelben a lekötöttségük százaléka áll):

Es, τ → <i>et</i> (45%), <i>-que</i> (8%), <i>autem</i> (1,8%), <i>at</i> (4,5%), <i>καὶ</i> (33,9%), <i>δὲ</i> (7,3%), \emptyset (2,7%);	kedig, pedig stb. → <i>autem</i> (14,6%), <i>at</i> (3,6%), <i>καὶ</i> (3,6%), <i>δὲ</i> (78%),
De → <i>sed</i> (42%), <i>ergo</i> (16%), <i>δὲ</i> (42%); de maga → <i>autem</i> (100%)	azert ke → <i>ergo</i> (100%) azért → <i>autem</i> (50%), <i>ergo</i> (34%), <i>καὶ</i> (16%),
Az okaért → <i>καὶ</i> (100%); annac okaért → <i>δὲ</i> (80%), <i>καὶ</i> (20%),	mind az által → <i>δὲ</i> (100%);
Mert → <i>ὅτι</i> (100%);	∅ → \emptyset (83%), <i>et</i> (8,5%), <i>autem</i> (8,5%), kic → <i>καὶ</i> (100%)

Az adatok szerint az *et*, a *sed*, az *ergo* és a *-que* átváltása kezdettől fogva következetesen ugyanazzal a kötőszóval történt (utóbbinál a JordK.-et leszámítva). Az *autem* vonatkozásában a *kedegh* és alakváltozatai domináltak, ezt követi számban a *de maga*; mindkettő az eredetivel azonos szerepű kötőszó. Az *at* esetében a szintén ellentétes funkciójú *kedegh*, *pedig* kisebbségben van az *és*-sel szemben. Ennek oka lehet, hogy az *és* olykor ellentétes funkcióban is megjelenhet, illetve hogy a történet ezeken a pontokon megengedte a továbbfűző funkciójú kapcsolatos kötőszók alkalmazását. A latin–magyar összevetés egyrészt azt mutatja, hogy a latin kötőszók következetes megfeleltetése már első bibliafordításunkban megvolt, és ez nagyjából az egész korszakban így maradt. Az is kiderült, hogy az idő előrehaladtával a MünchK.-ben megmutatkozó gyakorlattól több vonatkozásban is elmozdulások történtek. Megjelentek új kötőszók: *de maga*, *azért*, változások álltak be a latin–magyar ekvivalencián belül (lásd az ÉrsK. és a JordK. *autem*, *at*, *ergo* fordításait). A JordK. eredetisége még abban is megmutatkozik, hogy a továbbfűző-szembeállító szerepben sajátos kötőszót használ: *autem* → *azert*. A görög kötőszók átváltása a funkciógazdagságuk miatt meglehetősen színes, igaz mind a *καί*, mind a *δέ* visszaadásában vannak domináns magyar elemek: előbbinél az *és*, utóbbinál a *pedig*. A kötőszók párhuzamos használata is felfedezhető néhány esetben. Főként az *és*, valamint a *pedig* ilyen alkalmazása gyakori, mégpedig többnyire a továbbfűző funkcióban, sokszor analogikusan a fent említett *et* ~ *δέ* megfeleléssel. Ezenkívül esetlegesen előfordul még más párhuzamos alkalmazás is. A 15. versben eseményfolytató szerepben *es* ~ \emptyset , *és* ~ *az okaért*, utóbbi ismétlődik a 18.-ban. A 28.-ban *de* és *azert* váltakozik, a 30.-ban *de* és *pedig*. A 17.-ben és a 20.-ban rendkívüli tarkaságot láthatunk: az *autem* helyén, amely az eredetiben szembeállító, esetleg szembeállító-továbbfűző funkciót lát el, a magyar munkákban sokféle kötőszó áll: *ke* ~ *azert* ~ *es* ~ *de maga*; illetve *ke*, *kegyg* ~ *azert* ~ *de maga*. Hasonlóan gazdag a *καί* megfeleltetése továbbvivő funkcióban a 24. versben: *annak okaért* ~ *es* ~ *azért*. Az egyes kötőszók funkciója többnyire megegyezik *A magyar nyelv történeti nyelvtana* által megállapított szerepekkel (vö. Papp 1995: 720–46; Károly 1995: 769–85). Az *és* és a *pedig* funkcióban gazdagok, hiszen a kapcsolatos, illetve a szembeállító viszony kifejezése mellett megjelennek szembeállító-továbbfűző és ellentétes-továbbfűző relációban is. Az *azért* a következtető viszony kifejezésén túl a JordK.-ben továbbfűző funkcióban jelentkezik még. A *de* ellentétes viszonyt jelöl a 30. versben, a JordK. ellentétes-továbbfűzőt a 28.-ban. A *de maga* az *autem* ekvivalenseként szembeállító és/vagy továbbvivő szerepet tölt be, ugyanígy viselkedik a *mind az által* Torkos munkájában. Az ÉrsK.-ben egy esetben még erősebben érezhető a *de maga* megszorító ellentétes viszonyra utaló szerepe is: „*De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya*”. Az *az okaért*, *annak okaért* itt szövegjavító funkciójú kötőszók, az

azert ke- következményes. A *mert* szerepe nagyon közel áll a magyarázó kötéshez. A *kic* vonatkozó névmási kötőszó egyedül Heltainál fordul elő a görög *καὶ* helyén, úgy teremt kapcsolatot a két mondat között, hogy visszautal az előző mondatban szereplő fiúkra. Implicit kötéssel elsősorban kapcsolatos és továbbfűző viszony megjelenítésénél találkozunk.

Most áttérek a példázat kötőszóinak időbeli analízisére, megvizsgálva, hogyan alakul az állományuk, milyen elemek lépnek be és lépnek ki belőle, mely elemek játszanak domináns szerepet stb. A kidomborodó tendenciák azonban óvatosan kezelendők, mivel az egyes fordítók nem azonos módon tagolták a szöveget, így egy-egy kötőszó hol megjelenik a kimutatásban, mivel szövegmondatokat kapcsol, hol meg nem, mivel aktuálisan tagmondatkapcsolóvá válik. A *kedig* és a *pedig* kötőszókat közös etimológiájuk okán összevontan kezelem, de mint látni is fogjuk, a kétféle alak használata kronológiailag eléggé élesen elkülönül.

Az egyes kötőszók számát, arányát fordításonként bemutató táblázat

Ford.	K ö t ő s z ó k										
	τ, és	kedig, pedig	de	de maga	azert ke-	azért	az okaért	annak okaért	Mind az által	mert	ø
M	12	6	1		1						1
J	9	2	1			4					3
É	14		1	3							2
P	13	4		1		2					2
S	12	6	1					1			1
H	2	13	1				2	2		1	2
F	9	13								1	1
K	9	12						1		1	1
Kd	10	7	1			1					1
Me	4	3						1			
Ko	9	13								1	1
T	7	10	1						1	1	1
Σ	110	89	7	4	1	7	2	5	1	5	16
Átlag	9,6	8,09	0,63	0,36	0,09	0,63	0,18	0,45	0,09	0,45	1,45
Előford. %	44	36	2,8	1,6	0,4	2,8	0,8	2	0,4	2	6,4
Kódex	59,3	13	5	5	1,6	6,7	0	0	0	0	10
1550 e. %	58,8	17,6	2,9	3,9	0,98	5,8	0	0,98	0	0	8,8
1550 u. %	28,1	53,5	1,4	0	0	0	2,8	4,2	0	4,2	5,6
1600 u. %	41	45	2,7	0	0	1,3	0	2,7	1,3	2,7	4,1

Megjegyzések a táblázathoz:

- **Átlag** = az adott kötőszó összes előfordulása osztva a fordítások számával (nem számítva ide Medgyesi töredékfordítását);
- **Előford. %** = valamennyi kötőelem összes előfordulási száma osztva az adott kötőszó összes előfordulásával;
- **kódex %** = az előbbi művelet a kódexekre alkalmazva;
- **1550 e. %** = az előbbi művelet az 1550 előtti időre alkalmazva;
- **1550 u. %** = az előbbi művelet az 1550 és 1600 közötti időre alkalmazva;
- **1600 u. %** = az előbbi művelet a 1600 utáni időre alkalmazva.

A táblázat adataiból sok mindent kiolvashatunk a kötőszók példázatbeli történetére vonatkozólag. Mindenekelőtt jól látható az első két oszlopban hozott kapcsolóelemek dominanciája mind az egyes munkákban, mind koronként, mind egészében véve. Ez alapján véve természetes, egy ilyen történet szövegmondatai között ugyanis éppen az általuk képviselt kapcsolatos és eseményfolytató reláció van túlsúlyban. Összevetve az adatokat a Történeti nyelvtan táblázataival (vö. Károly 1995: 778–81) azonban elég markáns eltéréseket láthatunk. Az *és* aránya a kódexekben a TNyt.-ban kimutatottnál jóval magasabb (nálam 59,3 %, ott 24,9 %), a *pedig*-nél viszont – ha kisebb mértékben is – fordított a helyzet (nálam 13 %, ott 16,7 %). A későbbi időkben fokozatos eltolódás következik be a *pedig* javára. Abból a bizonyos továbbfűző funkcióból a *pedig* egyre inkább kiszorítja az *és*-t (az 1500 u. arányt Heltai egyedisége zavarja meg). A vizsgált korszak végére a két kötőszó aránya majdnem kiegyenlítődik. A harmadik helyen az előbbiektől jóval lemaradva a \emptyset kötőszó áll. Az implicit kötés, mint már korábban volt róla szó, szintén természetes jelensége nyelvünknek. Az alapján, hogy vannak tipikusan kötőszó nélkülivé váló tartalmi-logikai viszonyok, több \emptyset kötőszós esetet vártam volna mind általában véve, mind egyenként. A TNyt. adatai is ezt jelezték előre, mikor a kódexekben található bibliai történeteknél a \emptyset kötőszók 21,9 %-os előfordulási arányát mutatták ki, s habár ebben a nem folytatásos szövegmondatok adatai is benne vannak, a különbség mindenképpen túl nagy. Sőt időben előre haladva az implicit kötés százalékos aránya a példázatszövegekben folyamatosan csökkent. Magyarázatot adni erre nehéz. Talán gondolhatunk arra, hogy a fordítók hűen kívánták tükrözni a forrásszövegben fellelhető relációkat, és megfeleltetni az ott található kötőelemeket (ezt igazolni látszik az a tény, hogy az implicit kötés az esetek többségében azonos forrásnyelvi kötést helyettesít a fordításokban). Az is elképzelhető, hogy meg akarták őrizni az elbeszélés természetes, az élőbeszédhez közeli stílusát, megtartva a sok *és*-t és *pedig*-et. A *de* kötőszó az előbbiekhöz hasonlóan majdnem mindig megtalálható a fordításokban, ugyanakkor aránya végig alacsony marad, ráadásul fokozatos csökkenést mutat a kódexek viszonylag magas előfordulási számához képest. A további kötőszók mindegyike használat tekintetében időszaki kötöttségeket mutat. A *de maga*, az

azert ke csak a korai munkákban fordul elő, helyüket vagy a *pedig* veszi át, vagy valamilyen addig nem szereplő kötőszó: *annak okaért, mind az által*. Az *azért* többségében szintén csak a korai munkákban szerepel, s ez is jobbra annak tudható be, hogy a JordK. fordítója és Pesti Gábor ezt a kötőszót nemcsak következtető, hanem továbbfűző funkcióban is használta. A későbbi fordításokból ezzel szemben vagy hiányzik, mert kiszorítja az *annak okaért*, vagy megvan ugyan, de nem szövegmondatokat, hanem tagmondatokat kapcsol. Az *annak okaért* egyébiránt az 1500-as évek közepétől jelentkezik, teljesen új jelenség, többnyire az *és*, ritkábban a *pedig*, vagy az *azért* helyett áll. Vele egy időben bukkan fel a *mert*, de ez a kötőszó csak szövegmondat-kapcsolóként új szövegekben, tagmondatkapcsolóként kezdettől fogva jelen van. A fordításokban teljesen egyedi használatú kötőszók is felbukkannak, melyeket mások egyáltalán nem használnak, Heltainál ilyen az *az okaért*, Torkosnál a *mind az által*.

Avégett, hogy képet kapjak a kötőszóállomány további alakulásáról, elvégeztem néhány elemzést a rendelkezésemre álló későbbi példázatfordítások szövegén.

Az egyes kötőszók számát, arányát a revíziókban, új fordításokban bemutató táblázat

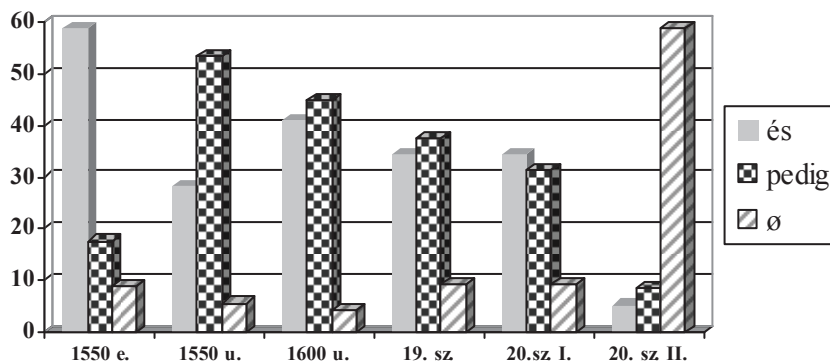
	és, s	pedig	is	de	tehát hát	ezért azért	azon- ban	annak okaért	az- (u)tán	erre	mire	mert	ø
1878	5	10	1		1		2	1					2
1908	7	8			1	1		1	2	1		1	1
Ke	7	6		4	1					1		1	1
R	1	4			1		1		1		1		12
Sz	6	8		2		1				1		1	3
Tá	11	6			1					1			1
1927	8	6			1					1			4
NV		1	1	2		1	3			3			12
Rk	2			1		1				5			21
Pr	2	3		1			2			1	1		11
Σ	49	52	2	10	6	4	8	2	3	14	2	3	68
%	22	23	0,8	4	2,5	1,6	3,5	0,8	1,3	6,2	0,8	1,3	30
19.sz. %	34,3	37,5	1,5	3,1	3,1	0	3,1	1,5	0	3,1	0	1,5	9,3
20.sz. I. %	34,3	31,2	0	6,2	4,6	1,5	0	1,5	3,1	4,6	0	3,1	9,3
20.sz. II. %	5,2	8,4	1	4,2	1	2,1	5,2	0	1	9,4	2,1	0	58,9
Új ford. %	7,8	5,8	0	3,9	0	1,9	3,9	0	0	11,7	1,9	0	62,7

Megjegyzések a táblázathoz:

- % = az adott kötőszó összes előfordulása osztva valamennyi kötőszó összes előfordulási számával;
- **19. sz. %** = az előbbi művelet a 19. századi munkákra alkalmazva;
- **20. sz. I. %** = az előbbi művelet a 20. századi első felében készült munkákra alkalmazva;
- **20. sz. II. %** = az előbbi művelet a 20. századi második felében készült munkákra alkalmazva;
- **Új ford. %** = az előbbi művelet az új fordításokra alkalmazva.

A táblázatban számba vett kötőszókat két csoportra oszthatjuk: az egyikbe kerülnek a tovább élők (*és, pedig, de, azért, mert, annakokaért, ø*), a másikba az újonnan felbukkanók (*is, tehát, hát, azonban, azután, erre, mire, ezért*). Az első csoport tagjai közül arányukat tekintve az első három helyen ugyanazok állnak, mint korábban. Elmozdulásokat viszont tapasztalhatunk. Az *és* és a *pedig* egymáshoz való aránya továbbra is nagyjából kiegyenlített marad, de pozíciójukból kezdetben fokozatosan, majd a 20. század második felétől radikálisan veszítenek. Ennek magyarázata elsősorban az lehet, hogy a kapcsolatos és a továbbfűző reláció, mint már többször említettem, tipikusan kötőszó nélkülivé válik. Ennek igazolását a táblázat maga kínálja, ha megfigyeljük az implicit kötések arányának növekedését. Ez az *és* és *pedig* tévesztésével teljesen párhuzamba állítható, hiszen kezdetben fokozatos, később ugrásszerű emelkedést mutat.

Az egész változási folyamatot szemléltetendő az alábbi ábrán vizuálisan is ábrázolom a példázatfordításokban domináló három kötőelem arányát és annak változását az időben.

Az első csoport többi kötőszava továbbra is csak nagyon alacsony arányban jelentkezik, közülük némelyek erősen visszaszorulnak vagy teljesen eltűnnek (*annakokaért*). Az újonnan megjelenők előfordulása szintén alacsony, de némely közülük aktívabban van jelen a szövegekben (*azonban, erre*).

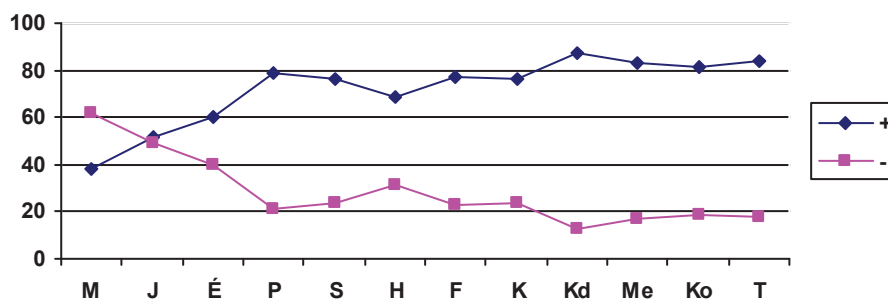
Az összevetések és a táblázatos kimutatások elvégzése után megállapítható, hogy a magyar fordítások a kötés terén általában véve megegyeznek a forrással. Bizonyos esetekben elszakadtak ugyan az eredeti megoldástól, más típusú kötetést használtak, átformálva ezzel némileg a szövegmondatok tartalmi-logikai viszonyait, de megmaradtak a példázat fő logikai vonalvezetése mellett. Az idegen–magyar kötőszó-megfeleltetések terén pedig a vizsgált korszakban elég nagyfokú stabilitást tapasztalhatunk, amely stabilitás természetesen nem abszolút, hanem változási folyamatokat is magában rejt. E mozgások nem csupán a kötőelemek állományát és egymáshoz való viszonyát érintették, hanem olykor a kötőszók alakját is. Ennek legmarkánsabb példája a *pedig* változása. Legkorábbi formája a MűnchK-beli *ke*, ami feltehetőleg *kedig*-et rövidített, s mely a vizsgált példázatban csakis ebben a formájában jelenik meg (vö. Juhász 1992: 806). A második kódexben már egy alaki variánssal találkozunk: *kedegh*, mely mögött egy *kedeg~kedég* hangzás lehet. Pestinél aztán egy újabb változat bukkan fel, a *kegyg* (olvasata valószínűleg *kegig*, de a *kegyig* sem zárható ki; vö. Pesti: *gythtwen*¹³). Egyszerre két alternánst láthatunk Sylvester szövegében – *kedigleñ* és *kedig* –, de a nyomtatékosított alak gyakoribb (a példázaton belüli arányuk 6:1). Heltainál viszont az utóbbi, a *kedig* az egyeduralkodó. Őt követően azonban változik a kép. A 16. század közepéig sokféle változatban élő és előforduló kötőszó ugyanis használati egységesülésen ment át: a *kedig*ből elhasonulással létrejött *pedig* minden munkában – napjainkig bezáróan – kizárólagossá vált.

4. A névelők

A névelők azáltal, hogy képesek kifejezni a határozottság – határozatlanság, ismertség – nem ismertség kontrasztját, megkülönböztetni a korreferens lexémák első és további előfordulásait, fontos kohéziós funkcióval bírnak. A határozatlan névelő referenciális utasításként a szövegben később megjelenő elemre, a határozott névelő pedig az előzetes közlésre utal (vö. Kocsány 1996: 158). Történeti szempontból nézve a kategóriát ismert, hogy a névelő az ómagyar kor folyamán alakult ki, és a kor vége felé használata fokozatosan terjedt, korábban viszont a névelőtlenség volt természetes. Születésében a külső és a belső nyelvi szükségszerűség – a határozottság kategóriájának kiterjedése, a határozottság és a határozatlanság elkülönítésének kommunikációs igénye –, valamint a latin minta hatása (a szövegben az ismert és az ismeretlen elkülönítésének gyakorlata) egyszerre érvényesült (vö. Gallassy 2003: 570–1).

Használatuk a szövegben nem véletlenszerű, hanem szabályozottságot mutat: első említések a még határozatlan fogalom többnyire határozatlan névelős, vagy névelő nélküli, újabb megjelenésekor pedig határozott névelős (vö. Szikszainé 1999: 141). Ugyanilyen törvényszerűségek érvényesülnek a névelő elmaradására vonatkozólag (lásd Kugler 2000: 285–6). A mi példázatunkban a névelőhasználatot részben befolyásolja még a görög forrásszöveg is, mivel e nyelvben szintén létezik a névelő kategóriája, valamint az, hogy nyelvünkben a határozottság és a határozatlanság jelölésének más eszközei is vannak. Ezek után lássuk a konkrét tényeket! A következő táblázat a névelős (+) és a névelőtlen (-) formák számát és arányát foglalja össze az egyes fordításokban, az ábra pedig láthatóvá teszi az időbeli mozgásokat:

	M	J	É	P	S	H	F	K	Kd	Me	Ko	T
+	19	29	33	44	46	38	43	42	48	15	44	46
-	33	27	22	12	14	17	13	13	7	3	10	9
+ %	38,4	51,7	60	78,5	76,6	69	76,7	76,3	87,2	83,3	81,4	83,6
- %	61,6	49,3	40	21,5	23,4	31	23,3	23,7	12,8	16,7	18,6	17,4

A táblázat adataiból és az ábráról leolvashatjuk, hogy a névelős formák száma az idő előrehaladtával fokozatosan növekedett. A kódexek korában a mozgás elég nagyléptékű volt, de a névelős alakok aránya így is csak a legutolsóban éri el a 60 %-ot. A humanistáknál és a 16. századi protestáns fordításokban már 75% fölötti, az 1600 után készült szövegekben pedig a 80% -ot is meghaladja. Nagyobb mértékű ugrást két ponton figyelhetünk meg: előbb az első két kódex mutatói között, később pedig az ÉrsK. és Pesti munkája között. Az első ponton a nagy változás oka a MünchK.-nek a többi fordítástól való tetemesebb időbeli távolsága lehet. A névelők kialakulása, a mutató névmástól való funkcionális elkülönülés, mint fent említettem, épp az ómagyar korban ment végbe. És bár a kódex e korszaknak a kései szakaszában keletkezett, születése idején a névelős formák alkalmazása még inkább csak

terjedőben lehetett, használatukat és annak szabályait a nyelvszokás még nem rögzítette, sőt sok esetben még nem is vált el egyértelműen bennük a mutató névmási és a névelői szerep (vö. Károly 1995: 804, 1987: 471). Ily módon a MünchK.-ben fellelhető példázatszöveg bizonyos fokig köztes helyet foglal el nyelvünk korábbi és későbbi állapota között. E köztes helyzete folytán a névelő nélküliség még uralkodik benne, de a névelős formák száma is jelentős, sőt vannak olyan helyek, ahol a névelőhasználat többé-kevésbé szabályozottnak tekinthető. A második ugráspont a 16. század eleji kéziratos munkák és az első nyomtatvány között van. Ezek majdnem azonos időben születtek, mégis eltérő szemlélet jellemzi őket. A kódexek nyelvi anyagát egyrészt a latin hagyományain kialakult és nevelkedett fordításnyelv gyakorlata alakítja. Másrészt érezhető rajta, hogy a névelőhasználat az ómagyar kor és a középmagyar kor fordulóján is még eléggé kiforratlan volt. Az első nyomtatott példázatszöveg szerzője, Pesti Gábor ezzel szemben kiművelt fordító és nyelvünk jó ismerője volt, akinek fordítását sokan méltatták már természetességéért. Ez nem jelenti azt, hogy ő a korábbi hagyományoktól teljesen függetleníteni tudta magát, csak azt, hogy a nyelvünkben végbement és az élő nyelvszokás által bevett változásokat jobban be tudta, be akarta építeni munkájába. Véleményem szerint részben ennek köszönhető, hogy a névelős formák nála jóval nagyobb számban jelennek meg, mint a nem sokkal korábban született kódexekben.

A példázatot mondatonként megvizsgálva, sorra kigyűjtve a névelős és névelő nélküli lexémákat, világosan kitént a kódexek emlegetett névelőtlensége – 14 olyan eset van, ahol csak a kódexekben nincs névelő –, de az is kiderült, hogy a vizsgált korszakban vannak abszolút vagy közel teljesen névelős alakok, és vannak abszolút vagy majdnem egészében névelő nélküliek. Mivel a névelővel ellátottság a diagram szerint folyamatosan nő, elsőként azok az esetek érdekelték, ahol a névelők mégis elmaradtak. Mindjárt a 13. versben találtam egy ilyet: „ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακράν” ~ „profectus est *in regionem longinquam*” → MünchK.: „èlèrèdet žarandoclani *měžžè valo ožžagba*”; JordK.: „wttra meene, *vendeegh orzagban*”; ÉrsK. és Komáromi: „el mene *mezze walo orzagban*”; Pesti és Sylvester: „el mene *mežze walo tartomanba*”; Félegyházi: „elmene *mefze leuó tartomaniban*”; Károlyi és Medgyesi: „*mefžze méne idegen tartománba*”; Káldi: „méne *távul-valo tarományba*”. Az itt megjelenő szó először fordul elő a szövegben, az adott szituációban és az adott jelzőkkel bővítve önmagában is határozatlan. Mindezek együtt eredményezik, hogy mindvégig névelő nélkül szerepelhet. A két új fordítás viszont már névelős formát hoz: Biblia 1996: „elment *egy távoli országba*”; Biblia 1990: „elköltözött *egy távoli vidékre*”. A második abszolút névelő nélküli eset 19. és 21. vers ismétlődő mondatában található: „κληθήναι υἱός σου” ~ „vocari *filius tuus*” → JordK.: „hywathny *the ffyadnak*” (ugyanígy a fordítások egyik részében);

Sylvester: „hog^o *te fiadnak* hiuattalfam” (ugyanígy a munkák másik csoportjában). A görög forrásban a lexéma névelő nélküli, sőt a mai fordításokban is („hogy *fiadnak* nevezzenek”). Véleményem szerint a határozott névelő elmaradása itt a szó jelentéstartalmával függ össze, mert az önmagában is határozott. Határozottá teszi az a körülmény, hogy a szöveg fő témájának típusára, egy csoport képviselőjére, a fiúság megtestesítőjére vonatkozik.

Két helyen a szövegben halmozáskor lép fel nagyobb arányú névelőtlenség, mégpedig többnyire a halmozott elemek másodikánál. Lk 15,22: „καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χειρὰ αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας” ~ „date anulum *in manum eius et calciamenta in pedes*”. A görögben mindkét kifejezés határozott névelős, a latinban pedig a szituáció és a birtokos névmás teszi őket határozottá. A magyar szövegek egy része mindkét halmozott kifejezést névelő nélkül tartalmazza: MünchK.: „aggatoc o nêki güröt o *kèzebè / τ* fazut o *labaiba*” (még a JordK. és Pesti), másik részük mindkettőt névelővel szerepelteti: ÉrsK.: „adyatok gywrwt *az ew wyaban* Es farwt *az ew labaaban*” (még Károlyi; Káldi és Torkos), harmadik részüknél csak az első névelős: Heltai: „adgyatoc gyűröt *az ô kezébe*, es farut *labaiba*” (még Sylvester; Félegyházi és Komáromi Csipkés). A névelők teljes hiánya az említett munkákban korai voltokkal hozható összefüggésbe, a második kifejezés névelőtlensége pedig talán a halmozás következménye. Erre enged következtetni az is, hogy a névelőn kívül a birtokos jelzői szerepű személyes névmás sem ismétlődik náluk. Támogatni látszik ezt még a 25. vers halmozásos esete: „ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν” ~ „audivit *symphoniam et chorum*” → JordK.: „halla *az nagy zenghefth* es *tanczolaftth*”; Félegyházi és Komáromi: „halla *az enekleſők*et es *tanczolaſoka*t”. A többi fordításban egyébként mindkét lexéma névelős, pl.: Károlyi: „hallá *az énekléft* és *az vigadozáft*”, kivétel az a két munka, ahol az ige alanyi ragozása határozatlanságra utal, ezért a névelők elmaradnak: ÉrsK.: „halla *wygasagot* Es *fyp zot*”; Sylvester: „*fipolāft* es *tānczolāft* halla”.

Több helyen kapcsolatot vélek felfedezni a névelőhasználat és a birtokos személyjelezés között. Vegyük sorra ezeket! Lk 15,13: „δισεκόρησεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ” ~ „dissipavit *substantiam suam*” → névelősek: JordK.: „el tekozlya mynd *az hű yozagat*” (még Sylvester; Félegyházi; Káldi; Komáromi Csipkés), névelőtlen: MünchK.: „eltékozlotta o *iauat*”; Torkos: „eltékozolta *jószágát*” (még az ÉrsK.; Pesti; Heltai). Lk 15,16: „cupiebat implere *ventrem suum*” → névelősek: Pesti: „keuannya wala meg tewlteny *az ew hafat*” (még Sylvester; Félegyházi; Károlyi; Káldi; Medgyesi; Komáromi Csipkés), névelő nélküli: MünchK.: „keuāna vala o *hafat* bêtöltèni”; Heltai: „kéuánya vala be tóltèni *hafat*” (még a JordK.; ÉrsK.; Torkos). Lk 15,20: „ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ” ~ „cecidit *supra collum eius*” → névelőtlenek: MünchK.: „éfec o *nakara*”; Pesti: „*njakara* effek” (még a JordK. és Heltai), névelősek:

Káldi: „*a' nyakára esék*” (a fennmaradó szövegekben). Lk 15,29: „οὐδέποτε ἐντολήν σου παρήλθον” ~ „nunquam *mandatum tuum* praeterii” → névelő nélküli: MünchK.: „*sonha te pazālolatodat* ènem mulattam” (még Károlyi; Káldi; Komáromi Csipkés munkái), névelős: JordK.: „*soha az te paranczolatodat* el nem mwlattâ” (és még a többi fordítás). Lk 15,29: „μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ” ~ „cum *amicis meis* epularer” → névelőtlen: MünchK.: „*hog èn bazatīmal* gènezkednèm” (még a JordK.; Pesti; Káldi), névelős: „*megh õttem wolna az een baratymmal*” (és a többi fordításban). A bemutatott anyagban nagy a bizonytalanság, az egyes fordításokon belül hol névelős, hol névelőtlen formát találunk. Ez szerintem részben annak a számlájára írható, hogy „a birtokos személyjel a határozottság morfémaszintű jelölője”, ezért a vele ellátott főnevek előtt ingadozó volt a névelőhasználat, és ma is az (vö. Kugler 2000: 285).

Névelőtlen főnevek gyakran bukkannak fel azokon a helyeken, ahol a főnév deiktikus szerepű mutató névmással bővül, mivel a névmás a maga rámutató jellegével egyébként is határozottá, ismertté teszi a személyt, a dolgot. Az alábbi példaanyagból láthatjuk, hogy a névelő nélküliség ebben a grammatikai szituációban elég nagyarányú, és nem csupán a kódexekre, illetőleg a korai szövegekre terjed ki. Lk 15,24: οὗτος ὁ υἱός μου ~ *hic filius meus* → névelőtlen formák: MünchK.: *èz èn fiam* (ugyanígy a másik két kódexben, valamint Pestinél, Sylvesternél és Károlyinál), névelős formák: Heltai (és a fennmaradó munkák is): *ez az èn fiam*. Lk 15,30: ὁ υἱός σου οὗτος ~ *filius tuus hic* → névelős alakok: Félegyházi (valamint Káldi, Komáromi Csipkés és Torkos): *ez az te fiad*; névelő nélküliek: MünchK.: *è te fiad* (hasonlóan a többi munka). Lk 15,32: ὁ ἀδελφός σου οὗτος ~ *frater tuus hic* → névelőtlen esetek: JordK. (ÉrsK., Sylvester): *ez the atyadffya*, a forrásszöveg alapján ugyancsak névelőtlen szerintem a MünchK.: *a te atadfia*, a többi munkában viszont névelős formák vannak, pl. Pesti: *ez, a te atyadffyá*; Káldi: *ez a' te õtséd*.

A névelőtlenség eseteivel szemben állnak mindig, vagy majdnem mindig névelős megoldások. Ezekből jóval több van, mint az előbbiekből. A döntően névelős alakok közül számomra a legérdekesebbnek azok tűntek, amelyek a kódexekben szintén megjelentek, ezért ezeket külön is elemzem. Mint ez várható volt, ilyenek pontosan ott jelentkeznek, ahol egy korábban megnevezett dolog, ismételtén felbukkan a szövegben, és szükséges a kettő közti azonosság jelzése. Az alábbiakban sorra bemutatom ezeket, a magyar anyagból azonban csak néhány jellemző példát idézek. Előrebocsátom viszont, hogy a kódexekben az *az*-nak mutató névmási, esetleg névelői-mutatónévmási funkciója is elképzelhető, főként, ha a szó a latinban szintén ilyen névmással van bővítve. Lk 15,12: ὁ νεώτερος αὐτῶν ~ *adulescentior ex illis* → MünchK.: *azoc kōzzol az ifiab*; Torkos: *azok közzül az ifjabbik*. Lk 15,14: κατὰ τὴν χώραν ~ *in regione illa* → JordK.: *az tartomanban*; Félegyházi: *az tartomani fserent*; Károlyi:

abban az tartományban. Lk 15,16: οἱ χοῖροι ~ porci → ÉrsK.: *az dŷznok*; Heltai: *à difznóc*; Károlyi: *az difznóc*. Lk 15,21: ὁ υἱὸς ~ filius → MünchK.: *a :fiu*; Káldi: *a' fia*. Lk 15,22: ὁ πατήρ ~ pater → JordK.: *az hw' attya*; Komáromi: *az attya*. Lk 15,25: „ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος” ~ „filius eius senior” → ÉrsK.: „*az ew nagyobyk fya*”; Torkos: „*Az ö öregjebb fia*”. Lk 15,27: Ὁ ἀδελφός σου ~ frater tuus → JordK.: *Az the atyadffya*; Heltai: *A te dífēd*, de névelőtlen a MünchK.-ben: *Te a'adfia*; ὁ πατήρ σου ~ pater tuus → ÉrsK.: *az te attyad*; Káldi: *az atyád*; a MünchK.-ben itt is névelőtlen: *te a'ad*. Lk 15,28: ὁ δὲ πατήρ ~ pater illius → JordK.: *az hw' attya*; Félegyházi: *Az ő attia*; de a MünchK.: *Ō a't'a*.

Több helyen a határozott névelő használatának hátterében a szituációból fakadó határozottság áll, a deixis révén az adott helyzetben korábbi említés nélkül is azonosítható a dolog. Lk 15,16: ἐκ τῶν κεραιῶν ~ *de siliquis* → MünchK.: *a' malatacbol*; Károlyi: *az mosléckal*; Komáromi: *a' korpákból*, itt a mondat felépítése alapján a kódexeknél a mutató névmási funkció is elképzelhető: MünchK.: „*a' malatacbol kikèt a' diznoc ézn^c vala*”. Lk 15,25: ἐν ἀγρῶ ~ *in agro* → MünchK.: *a' mēzon*; Pesti: *a' mezewn*; Károlyi: *az mezön*; „ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ” ~ „adpropinquaret domui” → MünchK.: „*a' hazhoz közèleitènè*”; Pesti: „*a' hazhoz kewzelgetne*”; Komáromi: „*közelgetett volna a' házhoz*”. Lk 15,30: μετὰ πορνῶν ~ *cum meretricibus* → JordK.: *az gonozokkal*; Heltai: *à fertelmes szóméllyeckel*; Káldi: *a' kurvákka*. Ugyancsak a határozott névelő kitételét követelte meg az a határozottság, amely az általános ismertségből származott, s amelynél a névelőnek ún. prezentáló funkciója volt (vö. Gallasy 2003: 570). Ennek példája szövegünkben a Lk 15,18.-ban és a 21.-ben található „ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν” ~ „peccavi in caelum” kifejezés, amelynek magyar fordításában a MünchK. és az ÉrsK. kivételével mindenütt névelős formát találunk, pl.: JordK.: „*veethkeztem az menyorzagh ellē*”; Félegyházi: „*vetkőztē az eghben*”; Torkos: „*vétkeztem az ég ellen*”. Mivel az *ég*, *mennyország* szavak referenciája közismert volt, már első előfordulásakor állhatott mellettük határozott névelő.

Nagyon érdekesen alakult a szövegben a *hizlalt borjú* kifejezés névelőzése a 23., a 27. és a 30. versekben: τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν ~ *vitulum saginatum*. A magyar megoldásokat három csoportra oszthatjuk: a) névelő nélküliek: MünchK.: *kouèz boziut*; JordK.: *kówer twl'kot*; b) névelősek: ÉrsK.: *az kóweer twlkoth*; Pesti: *az hýzlalt borjút*; Káldi: *a' hizlalt borjút* (a 30. versben még Sylvester és Torkos); c) a határozottságot egyéb eszközzel jelölik: Heltai: *amà hizlalt boriut*; Károlyi: *amaz hizlalt tulkot* (még Sylvester; Félegyházi; Komáromi Csipkés és Torkos). Az itt szereplő kifejezés már első előfordulásakor is egyértelműen határozott, mert egyetlen egyedre vonatkozik, amely a példázatban az adott szituációban minden jelenlevő számára pontosan ismert, és amelyre deiktikus utalás történik. A görögben ennek megfelelően

határozott névelőt találunk, és ennek jelölői a magyarban a határozott névelők (deiktikus, esetleg prezentáló funkcióban), valamint a mutató névmások. A két kódexre jellemző névelőtlenség koraiságukkal magyarázható. Az ÉrsK. névelőivel kapcsolatban pedig, éppen a deixis miatt, felmerülhet a gyanú, hogy ezek mutató névmások, vagy névelő–mutató névmások. Ehhez hasonló szituációval van dolgunk a 22. versben: *στολήν τὴν πρώτην ~ stolam primam*. A magyar fordítások most két típusba sorolhatók: a) névelősök: ÉrsK.: *az yelesb rwhat* (még a MünchK.; JordK.; Pesti; Káldi); b) mutató névmást alkalmazók: Komáromi: *amaz első ruhát* (és a fennmaradó munkák). Itt is a rámutató funkció jelentkezik, amely a kódexeknél megint felveti az *az* elem névmási voltát, vagy névelői–mutató névmási kettősségét.

A névelősség és a névelőtlenség legfontosabb eseteinek számbavétele után végül még egy jelenségről kell beszélnem, az első és a későbbi előfordulások megkülönböztetésének módjairól, ebben ugyanis a névelőknek nagy szerepük van. A TNyt. tanúsága szerint (Károly 1995: 808–9) az elkülönítés módozatai már a kódexek korában megvoltak, s már ekkor a névelőknek volt ebben döntő súlya. A tékozló fiú példázatának általam vizsgált szövegében szintén találunk e jelenségre néhány példát. A szöveg első mondatában lép be a történetbe az atya és a két fiú, és ennek megfelelően határozatlanok. A forrásszövegben az apa határozatlanságát az *Ἄνθρωπος ~ Homo* általános jelentésű szavakon túl a *τις ~ quidam* határozatlan névmás is kifejezi. A fordításokban kétféle eszköz megjelenését tapasztaltuk ebben a funkcióban: valamely határozatlan névmást: MünchK.: *eg neminèmo èmbezn^c*; ÉrsK.-ben: *nemynemő embernek*; Félegyházinál: *Nemel' embernek*; vagy az *egy* számnévből/határozatlan névmásból szófajváltással keletkezett határozatlan névelőt, pl.: Károlyi: *Egy embernek* (és a többi szöveg). A két nyelvi eszköz időbeni eloszlása jól tükrözi a határozatlanság kifejezésében végbement történeti fejlődésvonalat. Eszerint – bár a határozatlan névelő létezésével az ómagyar korban már biztosan számolhatunk – a határozatlanság kifejezésére ekkoriban még inkább a névmásokat használták. Ezen általános tendenciát jelen esetben a latin szöveg még inkább felerősíti. Nem véletlen tehát, hogy kódexeinkben határozatlan névmást találunk. Ezek közül a MünchK.-beli és a JordK.-beli külön is figyelmet érdemel, bennük ugyanis az *egy*-nek még a határozatlan névmási funkcióját vélem felfedezni, 'egy bizonyos, egynémely' jelentésben (vö. D. Máta 2003: 421, 639). Az elsónél egy összetett névmás nyomatékosító előtagja lehet az *egy*. E kódexben egyébként az *eg neminèmo valaki* kifejezés a szövegkezdet egy tipikus formulája lehetett, tudniillik számos bibliai történet kezdődik így benne. S ugyanezen példák teszik valószínűvé azt is, hogy a kódex fordítója az *eg neminèmo*-t kötötte le a latin *quidam, quaedam* stb. határozatlan névmások fordítására: „*Homo quidam erat dives*” → „*Vala eg neminèmo kazdag ember*” (75 rb), „*Et erat quidam mandicus*” → „*τ vala eg neminèmo koldos*” (75

rb), „*Vidua autem quaedam erat*” → „*Vala ke· eg neminèmo ɔzuèg*” (76 va), „*Homo quidam nobilis abiit...*” → „*Eg neminèmo nemes èmber mene...*” (77 vb). A JordK. esetében nem elképzelhetetlen, hogy már névelővel van dolgunk, de mivel a latin alapszöveg egyértelműen a névmási funkciót támogatja, talán inkább olyan névelőről beszélhetünk, amelyben még erősen érződik a névmási származás és jelentés. A későbbi munkák közül Félegyházinál látunk határozatlan névmást, ami két dologra utalhat: a görög szöveghez való szoros ragaszkodásra és/vagy a szövegkezdő határozatlanságot kifejező névmás~névelő variánsok középmagyar kori továbbélésére és vetélkedésére. Mindenesetre a határozatlan névelő hamar egyeduralkodóvá vált a szövegekben.

Az első versben megjelenő ember későbbi azonosításában a határozott névelőknek jut szerep. Az apa másodszori előfordulása ugyanebben a versben jelenik meg, a szöveg második mondatában. A magyar munkák többsége, a három kódexet leszámítva, az ismertséget, az első mondatban szereplő személlyel való azonosságot határozott névelővel fejezi ki, pl.: Pesti: *a3 attyanak*; Károlyi: *az attyanac*.

A fiúk grammatikai értelemben vett határozatlanságát az első mondatban minden munkában névelő nélküliség jelzi, az adott nyelvtani helyzetben ugyanis a magyarban nem állhat névelő, pl.: JordK.: *vala ket ffya*; Torkos: *két fia vala*. Másodszori előfordulásukkor minden szöveg szerzője/fordítója határozott névelővel látja el az őket jelölő lexémákat, pl.: Lk 15,12 – ÉrsK.: *az yfyabyk ew kezzwlők*; Medgyesi: *az ifjabbik*; Lk 15,25 – ÉrsK.: *az ew nagyobyk fya*; Káldi: *Az ő időfbik fia*.

A 13. versben jelenik meg elsőként az a hely, ahová a fiatalabb fiú elköltözött. Főntebb már tárgyaltam, hogy a fogalom határozatlanságára itt a szövegkörnyezet és a jelzők utalnak, ezért a fordítók nem jelölik ezt külön névelővel. A második és a további ismétlődéseknél viszont szabályosan határozott névelővel látják el, pl.: Lk 15,14 – Heltai: *à tartományban*; Lk 15,15 – Pesti: *a tartomanba*; Káldi: *a' tartománynak*. A 15. versben jelenik meg a színen e távoli ország egyik lakója, ezért határozatlan névelővel hozzák a szövegek, pl.: JordK.: *egy palogarhoz*; Károlyi: *egy lakofához*. A határozatlanságot más eszközzel jelölte a MünchK.: „*az ɔz3aǵ bèli polgaz eggichèz*” és Sylvester: „*polgāri kőzzől éggikhez*”. A szó a forrásokban és a fordítások többségében nem jelenik meg újra, de két fordításban megismétlődik, és pedig szabályosan, határozott névelővel: Lk 15,15 – Pesti: *a polgar*; Sylvester: *az polgār*. Hasonló a 26. versben megjelenő 'szolga' jelentésű szó fordítása. Itt a határozatlanságot a határozatlan névmási funkcióban levő *egy* fejezi ki: *éva τῶν παιδῶν ~ unum de servis* → MünchK.: *eggèt a' 3ol3ac kɔ33ɔl*; Károlyi: *éggyet az 3ó3l3ac kőzzül*. Másodszor a *szolga* egyedül Sylvesternél bukkan fel, és ő szabályosan ellátja határozott névelővel: *az 3olga*.

5. A szövegeken belüli időszerveződés

A szöveg időszervezetének alakulása és alakítása a szövegösszefüggés megvalósulásának és megvalósításának egyik fontos színtere. Ennek során a szerző szövegbeli jelzéseket alkalmaz a szövegvilág belső eseményei és helyzetei közti időviszonylatok érzékeltetésére, valamint az egyes cselekvések, állapotok idejének a diskurzus idejéhez képest való meghatározására. Az időszerveződés stratégiája nagyrészt feltárható és nyomon követhető, ha megvizsgáljuk eszközeinek a használatát. Ennek megfelelően az alábbiakban elemezni kívánom a példázat szövegének időszervezetét alakító és kialakító tényezőket: az igeidőket és -aspektusokat, az alárendelő összetett mondatok sajátos időviszonyait, a kötőszókat, az időhatározókat stb. (Az időszerveződés elveiről és eszközeiről vö. Kiefer 1992: 40–55; Beaugrande–Dressler 2000: 104–7).

A tékozló fiú parabolája az időszerveződés szemszögéből nézve lényegében egy a múltban megtörtént/megtörténhetett eseménysorozat elbeszélése. A szövegvilág külső és belső ideje ennek a ténynek megfelelően szövődik az egyes nyelvekben rendelkezésre álló eszközök segítségével.

5.1. Az igeidők szerepe az időszerveződésben

Az időviszonyok érzékeltetésében az igeidőknek kétségtelenül fontos szerepe van, a cselekvés idejét a diskurzus idejéhez viszonyítják, de a belső időszervezet létrehozásában is részt vesznek. Az általuk teremtett időviszonyok ábrázolását a latin szöveg szerzője és fordítója által alkalmazott többféle igeidő, -mód, akcióminőség feltárására és jellemzésére építem. Teszem ezt egyrészt abból a tényből kiindulva, hogy a fordítások jó része a latinra épül, a legkorábbiak mindenképp, másrészt pedig abból, hogy a latin nyelvből a fordítói-literátusi gyakorlat során a magyar írásbeliségbe átszűrődött eljárások hatása nem állt meg latin forrásszövegű munkáknál. A görög alapszövegű munkák megoldásait ez után és ehhez viszonyítva tárgyalom.

Az igeidők alapján a parabola időszervezetében több idősíkot tudunk elkülöníteni. A fő idősík, múltbeli eseménysorozatról lévén szó, a latinban az erre a célra szokásosan alkalmazott praesens perfectumban (befejezett jelen) vezetődik, pl.: *habuit*¹¹, *divisit*¹², *peccavi*¹⁸, *venit*²⁰, *dixit*²², *revixit*²⁴, *praeterivit*²⁹, *devoravit*³⁰ stb. Ez az igeidő ugyanis, amelyet funkciója miatt perfectum historicumnak is neveznek, olyan múltbeli cselekvéseket jelöl, melyeknek nincs vonatkozása a jelenre. A latin alapján készült magyar fordításokban ezt kétféle igealakkal váltották át: a) elbeszélő múlttal (mert ez a magyar igealak, akárcsak a praesens perfectum a jelennel kapcsolatban nem álló, múltban befejeződött cselekvés, történés kifejezésére szolgált, vö. Sárosi 2003: 152–4); MünchK.:

*valanac*¹¹, *m̄ḡ oʒta*¹², *ipou*²⁰, *mōda*²²; JordK.: *vala*¹¹, *el oztha*¹², *yewee*²⁰, *monda*²²; ÉrsK.: *wala*¹¹, *meg ozta*¹², *yōwe*²⁰, *monda*²²; Pesti: *wala*¹¹, *el mene*²⁰, *meg ozta*¹², *monda*²²; Káldi: *vala*¹¹, *el-ofztá*¹², *el-méne*²⁰, *monda*²²; b) *-t* jeles múlttal: MünchK.: *būnhottēm*¹⁸, *m̄ḡ èlèuènedet*²⁴, *èl nem mulattam*²⁹, *bènèlte*³⁰; JordK.: *veethkeztem*¹⁸ *megh eeedet*²⁴, *el nem mwlattá*²⁹, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *Wethkeztem*¹⁸, *megh nem zegtem*²⁹, *el kewltoŋte*³⁰; Pesti: *wetkeztem*¹⁸, *meg eledet*²⁴, *el nem mulattam*²⁹, *fel lakta*³⁰; Káldi: *vétkeztem*¹⁸, *meg-elevenedet*²⁴, *által hágtam*²⁹, *meg-eméztette*³⁰.

E két magyar forma eloszlása/váltakozása nem véletlenszerű. A *-t* jeles múlt idővel ugyanis szinte kizárólagosan az egyenes idézetekben, a közvetlen megnyilatkozásokban találkozunk, elbeszélő múlttal pedig a narrációkban. Erre a fordítói/literátusi gyakorlat során kikristályosodott és a magyar fordításokban általánosan elterjedt szabályosságra már például Bárczi (1963: 165) is rámutatott: „az élőbeszédet utánzó szövegben mindenütt befejezett múlt van, [...] az elbeszélő részben viszont mindenütt elbeszélő, történeti múlt.” Az említett szabályosság terén két munka mutat csupán ingadozásokat. A MünchK.-ben több helyen találunk az elbeszélő részekben *-t* jeles múltat: *èlèrèdet*¹³ (*profectus est*), *èltekozlotta*¹³ (*dissipavit*), *lōt*¹⁴ (*facta est*), *vōtto*²⁷ (*recepit*), egyenes beszédben pedig elbeszélő múltat: *ipou*²⁷ (*venit*), *olōmeg*²⁷ (*occidit*). Ez utóbbi jelenség még erőteljesebben mutatkozik meg az ÉrsK.-ben, ahol elbeszélő múlt egyenes beszédben hétszer fordul elő: *megh elewenōdek*^{24,32} (*revixit*), *megh lelettetek*^{24,32} (*inventus est*), *meg yewwe*²⁷ (*venit*), *megh őlee*²⁷ (*occidit*), *Weewe*²⁷ (*recepit*). A *-t* jeles múltnak ez a megszaporodása a MünchK.-ben esetleg az élő nyelv hatásának tulajdonítható (vö. Sárosi 2003: 367–8), az elbeszélő múlt tekintetében pedig ezen történeti múltnak a közelmúltat jelölő szerepére gyanakodhatunk, itt ugyanis ténylegesen a közelmúlt eseményeiről beszélnek a szereplők (vö. E. Abaffy 1983: 147–9).

A görögben ugyanezen igék többségükben aoristos historicusban vannak (*διείλεν*¹², *εἶπεν*^{21,22}), néhány pedig az ugyancsak e célra használatos praesens historicumban (*ἤκετ*²⁷), illetve egy-két folyamatosságot feltételező vagy mondást kifejező ige praeteritumban (*εἶχεν*¹¹, *ἐπυθάνετο*²⁶). A görögön alapuló fordításokban szinte teljes mértékben ugyanazokkal az igealakokkal találkozunk, mint fentebb, sőt ezek eloszlása és aránya is majdnem tökéletesen egyezik az előbbiekkal: a) elbeszélő múlt: Sylvester: *vala*¹¹, *mene*²⁰, *meg ofztā*¹², *monda*²²; Heltai: *vala*¹¹, *méne*²⁰, *meg ofzta*¹², *monda*²²; Károlyi: *vala*¹¹, *meg ofzta*¹², *el méne*²⁰, *monda*²²; Komáromi: *vala*¹¹, *el-méne*²⁰, *meg-ofztá*¹², *monda*²²; Torkos: *vala*¹¹, *elméne*²⁰, *elofztá*¹², *monda*²²; b) *t*-jeles múlt (a 18., 24., 29., 30. versek): Sylvester: *vitkeztem*, *meg eleuenedek* [!], *meg nem űzegtem*, *fel lakta*; Heltai: *Vétkőztem*, *meg eleuenedet*, *meg nem űzektem*, *fel lacta*; Félegyházi: *vetkőztem*, *meg eleuenedői*, *altal nē mentem*, *meg emeztette*; Károlyi: *vétkeztem*, *fel támadott*, *meg nem rontottam*, *költötte el*; Komáromi: *vétkeztem*, *meg-*

elevenedet, által nem hágtam, meg-eméftette; Torkos: vétkeztem, megelevenedett, által nem léptem, költötte-el. Ennek a feltűnő azonosságnak több magyarázata lehet, legfőképp szerintem az, hogy a literátusi–fordítói gyakorlat során kikristályosodott formák nemcsak az egyes latin igealakokhoz rendelődtek hozzá, hanem az egyes szövegtípusokhoz is, meghatározván az abban előfordulható igealakok körét és azok felhasználási módját. A tanulmányaik során a magyar deákok elsajátították ezeket, és ez akarva akaratlanul befolyásolta őket a megfelelő szövegtípusok magyarítása közben. Az igehasználat szabályosságai terén is vannak persze kivételek. Sylvester munkájában elbeszélő múlt van a 24., a 27. és a 32. versek igéin, ahol rendszerint *-t* jeles múlt áll. Ebben az ÉrsK.-szel mutat párhuzamosságot (lásd fent): *meg eleuenedék, és meg lelettetek, ióue meg, meg óle.* Sylvesternek a kódexekkel való hasonlóságát már többen kimutatták, elképzelhető, hogy itt is ezzel van dolgunk (azonos hely, azonos igék, és csak e két munkában), de természetesen ez a kódextól független fordítás is lehet. Párhuzamos kivételeket találunk még a következő versekben: Lk 15,27 (elbeszélő múlt *-t* jeles helyett) – Sylvester: *meg óle*; Heltai: *meg ólé*; Félegyházi: *meg vaga*; Komáromi: *meg-ölé*; Lk 15,28 (*ø+vala* elbeszélő múlt helyett) – Sylvester: *kiri vala*; Félegyházi: *keri vala*; Torkos: *kéri vala*. Sajátosan egyéni eltérések: Lk 15,13 (a *-t* jeles múlt a történeti múlt helyén) – Torkos: *eltékozolta*.

A fő idősíkkal párhuzamosan zajló múltbeli mellékeseményeket a latin külön igeidővel, praeteritum imperfectummal (folyamatos múlttal) jelöli. Ez az igeidő olyan cselekvésre vagy állapotra utal, amely a múltban nem zárult le. Alkalmazható a fő idősík eseményeinek, cselekvéseinek háttérében álló tartós lelkiállapotok, érzések, szükségletek kifejezésére, mint a jelen példázatban a: *cupiebat*¹⁶, *nolebat*²⁸, *oportebat*³². Használható a múltban huzamosan tartó vagy szokásos cselekvések megjelenítésére: *manducabant*¹⁶, *dabat*¹⁶, *erat*²⁵ (in agro). A praeteritum imperfectumnak a magyar fordítói gyakorlatban szintén megvolt a maga ekvivalense. Ez az esetek döntő többségében a befejezetlen és a folyamatos múlt kifejezésére használatos összetett *ø+vala* alak volt: MünchK.: *keuāna vala*¹⁶, *éžn^c vala*¹⁶, *aggauala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mēžon), *kel vala*³²; JordK.: *eeznek vala*¹⁶, *aggya vala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mezen), *nem akar vala*²⁸, *yllyk vala*³²; ÉrsK.: *kewanya wala*¹⁶, *eeznek wala*¹⁶, *adya wala*¹⁶, *wala*²⁵ (Az mežon), *nem akar wala*²⁸, *zykfeegh wala*³²; Pesti: *keuannya wala*¹⁶, *eeznek wala*¹⁶, *agya wala*¹⁶, *vala*²⁵ (a mežewn), *nem akar vala*²⁸, *kel wala*³²; Káldi: *kivánnya vala*¹⁶, *éžnek vala*¹⁶, *nem adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵ (a' mežon), *kell vala*³². A praeteritum imperfectum fordításában kikristályosodott gyakorlattól csupán egy ige esetében térnek el többen: *nolebat*²⁸. Elképzelhetőnek tartom, hogy itt az előző tagmondat igéjének, általában véve pedig a fő idősíkot képviselő igealakok hatásának tulajdonítható, hogy fordítóink figyelmen kívül hagyták a latin összetett mondaton belüli időváltást (praesens → praeteritum): *indignatus est* → *nolebat*;

MünchK.: *Méltatlankodéc* → *nem akara*; Káldi: *Bofzfzonkodék* → *nem akara*; holott a *nem akar vala* lenne a szabályos. A JordK. szerzője pedig a 16. versben a szabályos alak helyett jelen idejű formát használt: *cupiebat* → *kyvannya* (szabályosan *kyvannya vala* lenne). Ha ezt tudatosan tette, akkor talán az igealak tartós-folyamatos aspektusát használta fel, arra alapozva, hogy a kontextus a benne foglalt cselekvést egyértelműen a múltba helyezi. De az sem kizárt, hogy egyszerűen tévedésből, másolói vétségéből maradt el a *vala* az ige mellől. (A praeteritum imperfectum alkalmazási köréről és átváltásáról vö. E. Abaffy 1983: 124–32.)

A görög csoport szövegeiben e versek igéi az említett szabályosságnak megfelelő alakokban állnak, mivel a görög pretextusban is rendre praeteritum imperfectumok vannak: Sylvester: *kiuān vala*¹⁶, *īfznek vala*¹⁶, *aggá vala*¹⁶; *vala*²⁵, *be fem akar vala* (menni)²⁸, *kell vala*³²; Heltai: *kéuánya vala*¹⁶, *éfnék vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kel vala*³²; Félegyházi: *keuannia vala*¹⁶, *eznek vala*¹⁶, *ád vala*¹⁶; *vala*²⁵, *kel vala*³²; Károlyi: *keuánnya vala*¹⁶, *éfnec vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kell vala*³²; Medgyesi: *kivánja-vala*¹⁶, *efznek vala*¹⁶, *adja vala*¹⁶; Komáromi: *kivánnya vala*¹⁶, *efznek vala*¹⁶, *adgya vala*¹⁶, *vala*²⁵, *kell vala*³²; Torkos: *kivánja vala*¹⁶, *efznek vala*¹⁶. Kivételként e csoportban is a 28. vers igéje áll, amely *nem akar* formában jelenik meg (lásd Heltai, Félegyházi, Károlyi, Komáromi Csipkés, Torkos szövegét). Korábban nem látott eltéréseket láthatunk Torkosnál: *adá*¹⁶, *szükség*³². Az elsónél idősíkot vált a fordító a harmadik tagmondatban, visszatérve a fő idővonalra: „Es *kivánja vala* hasát meg tölteni a' bürökkel, mellyet *efznek vala* a' difznók; de fenki nem *adá* neki”. A 32. vers igeidejének átformálása viszont tartalmi módosulást is okoz, és elképzelhető, hogy ez is motiválta. Így ugyanis a megtérés feletti öröm és vigadozás nem a múlt szükséglete lesz, mint a többiekénél, hanem tartós, a jelenben is érvényes elvárás: „Mind az által *szükség* örülni és vigadni; mert ez a' te ötséd meg holt vala; de megelevenedett; elveszett vala, de megtaláltatott.”

A régies összetett igealak – a \emptyset +*vala* – a szövegekben még sokáig megmaradt, s csak a 19. századi munkákból tűnt el, felcserélődve a ma is használatos *-t* jeles múlttal: *kivánta*, *ettek*, *adott*. Az általános tendenciától azonban némely szövegek eltérnek: Tárkányi: *kiváná*, *falának*, *ada* (elbeszélő múlt); Biblia 1927: *adának* (elbeszélő múlt); Biblia 1908: *kivánja vala*, *ád* (\emptyset +*vala*, és elbeszélő múlt), amit szerintem az archaizálás, a régies nyelvezet megőrzésének szándéka okozott.

Ha már az igealakoknál tartunk, érdemes megnézni a *kiván* és az *ad* igék kijelentő módú határozott ragozásának *-ja* ragos formáit az írásbeli rögzítés szemszögéből. A *j*-vel kezdődő rag mindkét esetben mássalhangzóhoz kapcsolódott, s összeolvadásuk eredménye a vizsgált korszak kezdetétől fogva általában megfelelő palatális hang lett a kiejtésben (vö. E. Abaffy 1992a: 192), itt pedig az intervokalikus helyzetben egy-egy megnyúlt *nny* és *ggy*. A létrejött

hangok írásmódjában világosan elkülöníthető kétféle írásmód (nem feltétlenül tudatos) alkalmazása. A legkorábbi két kódexre a kiejtés tükrözése jellemző: MünchK.: *keuāna vala, aggauala*; JordK.: *kyvannya, aggya vala*. Ezen a nyomon halad még Pesti és Heltai, valamint a *kíván* ige írásában Félegyházi, Károlyi, Káldi és Komáromi Csipkés. A harmadik kódex ezzel szemben az *adja* esetében az etimológia elvét érvényesíti, és talán a *kívánja*-nál is: *kewanya wala, adya wala*, akárcsak Medgyesi: *kivanja vala, adja vala*, illetve Torkos: *kivánja vala*. A két írásmód sajátos keveredése mutatkozik meg viszont az *adgya vala* lejegyzésben (Heltai; Károlyi; Káldi és Komáromi Csipkés), hiszen egyrészt etimologikusan megőrzi a tövégi *d*-t, ugyanakkor az összeolvadás nyomán módosult formájában mutatja a módjelet (*dgy*). Minden bizonnyal csak írásban létezett ez a forma, ejtése *ggy* vagy *gy* lehetett (vö. A. Molnár 2000a: 13, 2000b: 28). Károlyi írásmódja – *kivánnya* és *adgya* – az első két kiadásban még megmaradt, de aztán már a szövelemző lejegyzés érvényesült, pl.: Tótfalusi, Pethe.: *kivánja vala, adja vala*.

A példázat fő idősíkjához képest a múltban történt eseményeket, állapotokat, praeteritum perfectummal fejezi ki a latin: „*mortuus erat et revixit, perierat et inventus est*”^{24,32}. A megfelelő alakban (praet. perf. és praes. perf.) levő igék társításával a szövegalkotó képes megvilágítani, hogy a fiú múltjában fennálló állapotok véglegesen lezáródtak, s helyükbe új állapotok léptek. A magyar munkákban e két idősíki megkülönböztetését a következőképpen oldották meg. Az ÉrsK. fordítója a fő idővonalba tartozó igéket elbeszélő múltba teszi (azok ui. a latinban praesens perfectumban vannak), a másik síki igéi pedig összetett múlt idejű *-t+vala* alakban állnak, mivel ennek volt a régmúltat, a múltbeli cselekvések közül a korábbi megjelenítő szerepe: „*megh holt wala* Es megh elewenődek *el wezót wala* Es megh lelettetek”^{24,32}. A többieknél a praesens perfectum fordításának a Bárczi által is vázolt szabálya jelentkezik, amikor is egyenes beszédben azt *-t* jeles múlttal feleltetik meg, a mellékidőt pedig régmúlttal juttatják kifejezésre: MünchK.: „*megh holt vala* es megh eeledet; *el vezet vala* es megh leeletet”^{24,32}; JordK.: „*megh holt vala* es megh eeledet; *el vezet vala* es megh leeletet”^{24,32}; Pesti: „*meg holt wala* es meg eledet, *el wezet wala* es meg talaltatot”^{24,32}; Káldi: „*meg-hólt vala* és meg-elevenedett; *el-vefzett vala* és meg-találtatot”^{24,32}. A görögön alapuló textusok ezen igéknél sem térnek el az előbbiektől, mindenütt a *-t+vala* formát találjuk náluk is, amely lényegében pontos megfelelője a forrásban található szerkezetnek (*νεκρὸς ἦν, ἦν ἀπολωλῶς*): Sylvester: „*meg holt vala* / es meg eleuenedek / *el vefzett vala* / es meg lelettetek”; Heltai: „*meghólt vala*, es meg eleuenedet, *Elvefzet vala*, es meg találtatot”; Félegyházi: „*meg holt vala*, es meg eleuenedót: es *el vefzót vala*, es meg találtatot”; Károlyi: „*meg hólt vala* és fel támadott, *el vefzett vala* és meg találtatot”; Komáromi: „*meg-hólt vala*, és meg-elevenedet; és *el-vefzett vala*, és meg-találtatot”; Torkos: „*meg hólt vala*; de megelevenedett; *elveszett*

vala, de megtaláltatott”. Torkosnál a 24. versben az *elvezett* mellől elmarad a *vala* segédige, ez lehet tévedés, vagy akár előremutató változási jelenség is.

A példázat néhány igéje jelen időben van. Egy ilyen történet-elbeszélés során a praesens használatának is megvannak a lehetőségei, de ezek jóval korlátozottabbak a múltéinál. Leginkább közvetlen megnyilatkozásokban, monológokban, dialógusokban fordulhat elő, mivel ezek a szövegvilág belső idejének aktuális jelenében folynak, és az aktuális jelen eseményeire vonatkoznak. A latinban praesens imperfectumot pontosan ilyen szövegrészletekben találunk: *contingit*¹², *abundant*¹⁷, *pereo*¹⁷, *servio*²⁹, *sum*^{19,21}, *es*³¹. A magyar munkákban ugyanígy: MünchK.: *illet*¹², *bouolködneç*¹⁷, *èluèzec*¹⁷, *vagoc*^{19,21}, *zolgoloc*²⁹, *vag*³¹; JordK.: *yllet*¹², *bewelködnek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *zolgoloc*²⁹, *vagy*³¹; ÉrsK.: *yllet*¹², *bewelkednek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *wağok*^{19,21}, *zolgoloc*²⁹, *wagy*³¹; Pesti: *beuelkednek*¹⁷, *wezek el*¹⁷, *wagjok*^{19,21}, *zolgoloc*²⁹, *wagy*³¹; Káldi: *illet*¹², *bévelködnek*¹⁷, *halok-meg*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *szolgoloc*²⁹, *vagy*³¹. Mivel a görögben ezek ugyancsak praesens imperfectumban vannak, jelen időt találunk a többi magyar szövegben is: Sylvester: *vağon búõñ keñerek*¹⁷, *halok meg*¹⁷, *vağok*^{19,21}, *szolğallak*²⁹, *vağ*³¹; Heltai: *bõuelködneç*¹⁷, *haloc meg*¹⁷; *vagyok*^{19,21}, *szolğoloc*²⁹, *vagy*³¹; Félegyházi: *beuõlködnek*¹⁷, *el vefzek*¹⁷, *vagiok*^{19,21}, *szolğoloc*²⁹, *vağ*³¹; Károlyi: *bõuelkedneç*¹⁷, *haloc meg*¹⁷, *szolğoloc*²⁹, *vagyoc*^{19,21}, *vagy*³¹; Medgyesi: *bõvõlködnek*¹⁷, *vefzek-el*¹⁷; Komáromi: *bõvelkednek*¹⁷, *vefzek-el*¹⁷; *vagyok*^{19,21}, *szolğoloc*²⁹, *vagy*³¹; Torkos: *bõvõlködnek*¹⁷, *vefzek el*¹⁷, *vagyok*^{19,21}, *szolğoloc*²⁹, *vagy*³¹.

A jelen idő használatának természetes terepei a felszólítások, s ezekből szövegünkben több is akad. A praesens imperfectum coniunctivusi alakjával találkozhatunk a 23. vers két igéjén: *manducemus*, *epulemur*. Magyar megfelelői szintén felszólító módban állnak, de a görög forrásúaknál, mivel a pretextusban az első szó participium, gyakran határozói igenév és ige párosa jelenik meg (a másik szó viszont – a görög coniunctivus hortativusnak megfelelően – náluk is felszólító módú): MünchK.: *egonc*, *geñezkeggonc*; JordK.: *egywnk* *gyywnk* [!], *lakozywnk*; ÉrsK.: *õgyõnk*, *lakozyonk*; Pesti: *egjewn*, *lakozywnk*; Sylvester: *lakiunk*, *vigaggunk*; Heltai: *õuén* [!] *vigadgyüç*; Félegyházi: *õruendõszõnk*; Károlyi: *lakozzunc*; Káldi: *együnk*, *lakjunk*; Komáromi: *evén* [!] *vigadgyunk*; Torkos: *evén*[!] *vigan legyünk*. A szövegben az imperativus is megjelenik (görögben, latinban egyaránt) néhány versben: a fiú felszólítja az atyát: *da*¹², *fac*¹⁹, az atya utasítja a szolgákat: *proferte*²², *induite*²², *date*²², *adducite*²³, *occidite*²³. A magyarban ugyanígy: MünchK.: *aggadm̄g*¹², *tég*¹⁹, *hoziatoc*²², *õltoztèffetècmèg*²², *aggatoc*²², *hoziatoc*²³, *õlletecm̄g*²³; JordK.: *ad ky*¹², *teegy*¹⁹, *hoziatok*²², *ewtezteffetek ffe*²², *aggyatok*²², *hoziatok*²³, *õllyetek megh*²³; ÉrsK.: *ad megh*¹², *teegy*¹⁹, *hoziatok*²², *õltezteffetek fõl*²², *adyatok*²², *hoziatok*²³, *õlyeetek megh*²³; Pesti: *atkj*¹², *tarch*¹⁹, *hozzatok kj*²², *ewltezteffetek fel*²², *aggyatok*²², *hozzatok elew*²³, *ewllyetek meg*²³; Káldi: *add-ki*¹²; *tégy*¹⁹, *hozzatok*

*elő*²², *öltöztesétek-fel*²², *adgyatok*²², *hozzátok-elő*^{e23}, *öllyétek-meg*²³; Sylvester: *add ki*¹², *tíg*¹⁹, *hozzátok ki*²², *öltöztesétek fel*²², *aggatok*²², *vigitek el*²³, *vāgiātok meg*²³; Heltai: *ad meg*¹², *ted*¹⁹, *Hozzátoc elő*^{e22}, *öltöztesétec fel*²², *adgyatoc*²², *elő hozuán[!]*²³, *öllyétec meg*²³; Félegyházi: *ad meg*¹², *tég*¹⁹, *Hofzátok ki*²², *öltöztesétek fel*²², *adgátok*²², *el hozuan[!]*²³, *vagiatok meg*²³; Károlyi: *Add ki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátoc elő*^{e22}, *öltöztesétec fel*²², *adgyátoc*²², *elő hozuán[!]*²³, *öllyétec meg*²³; Medgyesi: *add-ki*¹²; Komáromi: *add-ki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátok-ki*²², *öltöztesétek-fel*²², *adgyatok*²², *elő-hozván[!]*²³, *öllyétek meg*²³; Torkos: *addki*¹², *tégy*¹⁹, *hozzátok ki*²², *adjátok reá*²², *adjatok*²², *elő hozván[!]*²³, *vágjátok-le*²³.

A felszólító módú igealakok tárgyalása módot ad arra, hogy kitérjek egy-két helyesírási érdekességre. Bizonyos igék esetében az imperativus lejegyzése nem okozott semmiféle problémát, s kezdettől fogva egységes képet mutat, néhány esetben azonban variációkkal találkozunk. A *-z* végű igék felszólító módjában például kétféle írásmódot látunk. A kódexekben (másolatokban) kvázi etimologikus lejegyzést találunk, pl.: JordK.: *hozyatok*^{22,23}, *lakozywnk*²³. A nyomtatványokban a kiejtés-szerintiség a hasonulás jelölését jelenti, pl.: Pesti: *hozzátok* *elew*²³, *lako33wnk*²³; Károlyi: *hozzátoc* *elő*^{e22}, *lakozzunc*²³. Félegyházinál bizonytalan lehetne a következő szavak olvasata: *Hofzátok*²², *óruendőf3őnk*²³. Az ő példázatszövegének több szava azonban valószínűsíti az *sz* betű *z* hangértékét (*me3zeire*¹⁵, *ke3zebē*²², *kő3zelite*²⁵), a korabeli szövegekben látottak pedig e hang hosszú volta mellett szólnak.

A legtarkább a *-d* végű igék lejegyzési módja. Akárcsak a kijelentő mód határozott ragozásban a *j*-vel kezdődő todalékos szavak írásának gyakorlatában, itt is háromféle írás jutott érvényre: a) a kiejtés szerinti a korai szövegekben, pl.: MünchK.: *aggatoc*²², *geñezkeggonc*²³; JordK.: *aggyatok*²²; Pesti: *aggyatok* [!]²²; b) az etimologikus, pl.: ÉrsK.: *adyatok*²²; Torkos: *adjátok reá*²², *adjatok*²²; c) a másodlagos etimologizálás eredményeként létrejött *dgy*-s forma, pl.: Heltai: *adgyatoc*²², *vigadgyūc*²³; Károlyi: *adgyátoc*²²; Komáromi: *vigadgyunk*²³. Határozott ragozásban módjel nélküli alakok jelennek meg, mégpedig többféle formában; rövid *-d*-vel írják – JordK.: *ad ky*; ÉrsK.: *ad megh*; Heltai: *ad meg*; Félegyházi: *ad meg*; hosszú *-d*-t írnak a fennmaradó munkákban, pl.: Sylvester: *add ki*. A rövid mássalhangzós írásmód mögött a hosszúság jelölésének még ki nem alakult szabályát sejthetjük, esetleg mássalhangzó-rövidülést feltételezhetünk. Pesti lejegyzése mögött pedig a kiejtés követését sejthetjük: *atkj* (*dd + k = tk* zöngétlenedés és rövidülés). A vizsgált korszak végére felismerhető az egységesülés, kizárólagossá a szóelemző és hosszú mássalhangzós írás vált.

A jelen idejű igékhez visszatérve, egy szabálytalan jelen időt fedezhetünk fel a JordK.-ben, mivel múlt idejű igét fordít vele: *dissipavit*¹³ – *el tekozlya*. Ez ugyan elég szokatlan alakítása a szöveg belső idejének, hiszen múlt idők sorozatán belül, elbeszélő részben és az eredeti textus múlt ideje ellenében használt jelen időt a fordító, de azért nem lehetetlen (vö. elbeszélő jelen).

Viszont elképzelhető, hogy az ipszilon csupán másolási hibaként került a szóba, abból kiemelve ugyanis az eredetinek szabályosan megfelelő elbeszélő múltat kapnánk: *tekozla*. E mellett szólhat az a tény, hogy a szöveg 32 praesens perfectumát ez egyedüli eset kivételével a kódex fordítója mindig szabályosan váltotta át.

Az ilyen típusú szövegekben jövő idő is általában csak az egyenes idézetekben fordul elő. Ez itt sincs másképp, futurumot csak a 18. vers három igéjén fedezhetünk fel: *surgam, ibo, dicam*, ahol is a tékozló fiú magába szállva monológban épp azt fejt ki, mit szándékozik tenni a közeljövőben. A futurum imperfectummal a latin elsősorban a jövőben kezdődő cselekvéseket jelöli. Ezt a latin igeidőt magyarra régen is, ma is leginkább jelen idővel szokták fordítani: MünchK.: *felkèlec, èlmegegèc, mōdoc*; JordK.: *ffel kelók, el megyek, mondom*; ÉrsK.: *Fól kelek, el megyek, mondom*; Pesti: *fel kelek, el megýek, mondom*; Káldi: *Fel-kelek, megyek, mondom*. A görög forrást követő munkák egy részében ugyanilyen forma áll, hiszen az eredetiben szintén futurumban vannak az igék: Sylvester: *fel kelek, el megek, mondom*; Heltai: *felkelec, mégyec, mondom*; a későbbiekben viszont a másik görög változat hatására igenévvvel kombinálódnak az igék: Félegyházi: *felkeluen, el megiek, mondom*; Károlyi: *Fel keluén, el mégyec, mondom*; Komáromi: *felkelvén, el-mégyek, mondok*; Torkos: *felkelvén, elmégyek, mondom*.

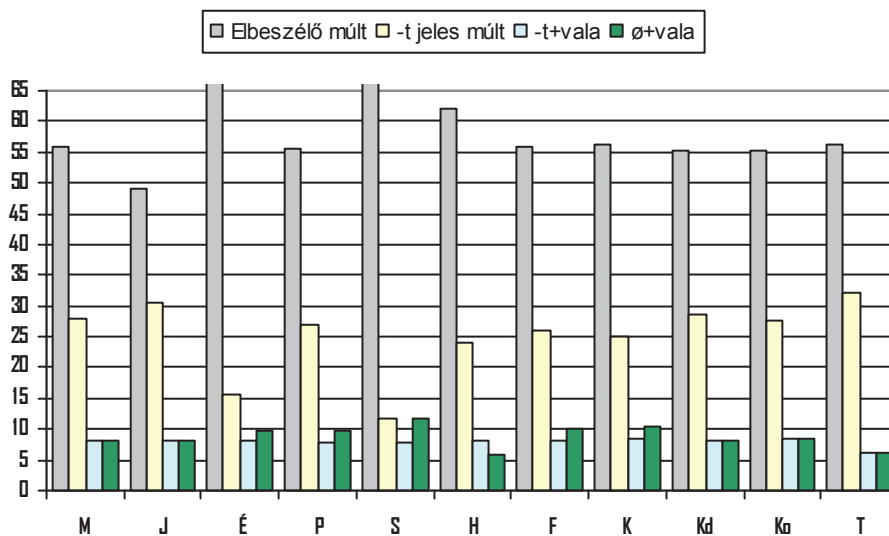
Az igeidőkkel kapcsolatban még két problémakört szeretnék érinteni: egyrészt átfogóan bemutatni a különféle múlt idők használatának arányait és annak változásait, másrészt a múlt idő kifejezőeszközeinek alaki sajátosságait, és ezek variabilitását, mozgását az időben. Az első feladat elvégzéséhez ismét a táblázatos és a grafikonos feldolgozást láttam a legcélszerűbbnek. A táblázat rubrikáiban megjelenik az egyes múlt idők előfordulási száma és az összes múlt időhöz viszonyított százalékos aránya az egyes fordításokban.

	elbeszélő múlt db – %	-t jeles múlt db – %	ø+vala db – %	-t+vala db – %
MünchK.	28 – 56	14 – 28	4 – 8	4 – 8
JordK.	26 – 49	15 – 30,5	4 – 8,1	4 – 8,1
ÉrsK.	34 – 66,5	8 – 15,5	5 – 9,8	4 – 8,2
Pesti	29 – 55,7	14 – 27	5 – 9,6	4 – 7,7
Sylvester	35 – 68,6	6 – 11,7	6 – 11,7	4 – 7,8
Heltai	31 – 62	12 – 24	3 – 6	4 – 8
Félegyházi	28 – 56	13 – 26	5 – 10	4 – 8
Károlyi	27 – 56,2	12 – 25	5 – 10,4	4 – 8,3
Káldi	27 – 55,1	14 – 28,5	4 – 8,1	4 – 8,1
Komáromi	26 – 55,3	13 – 27,6	4 – 8,5	4 – 8,5
Torkos	27 – 56,2	15 – 32,2	3 – 6,2	3 – 6,2
Szenci	27 – 56,2	12 – 25	5 – 10,4	4 – 8,3
Kertész	27 – 56,2	13 – 27	4 – 8,3	4 – 8,3
Tótfalusi	27 – 56,2	12 – 25	5 – 10,4	4 – 8,3

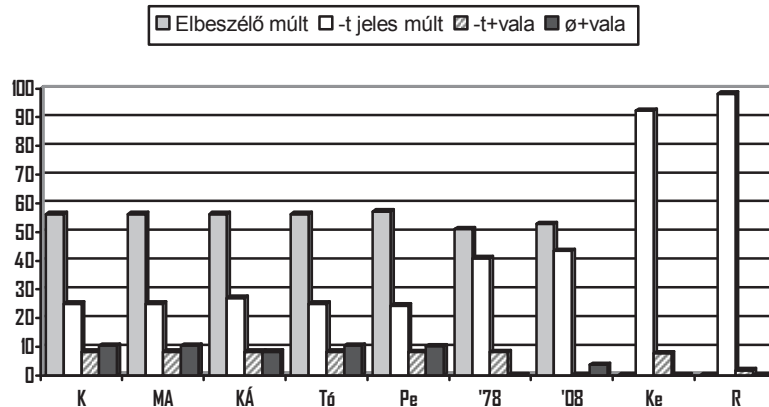
Pethe	28 – 57,1	12 – 24,4	5 – 10,2	4 – 8,2
Biblia 1878	25 – 51	20 – 40,8	0	4 – 8,2
Biblia 1908	28 – 52,8	23 – 43,4	2 – 3,7	0
Kecskeméthy	0	48 – 92,3	0	4 – 7,7*
Ravasz	0	55 – 98,2	0	1 – 1,8*
Szepesy	36 – 73,4	7 – 14,2	3 – 6,1	3 – 6,1
Tárkányi	27 – 52	21 – 40,3	0	4 – 7,7
Biblia 1927	23 – 46	23 – 46	0	4 – 8
Káldi NV.	0	54 – 100	0	0
Biblia 1996	0	55 – 96,4	0	2 – 3,6*
Biblia 1990	0	55 – 100	0	0

* -t+volt

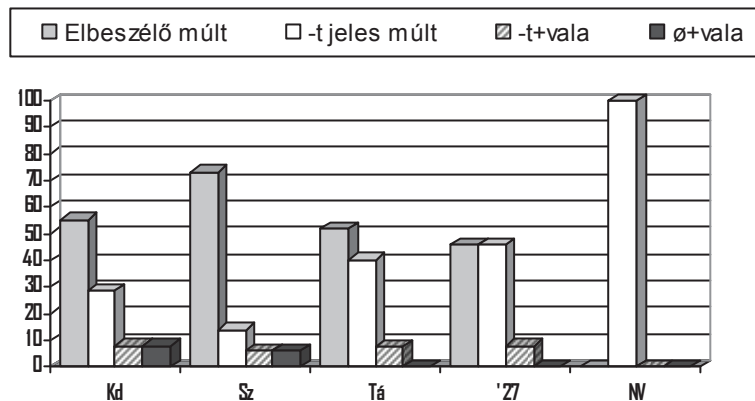
A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya a vizsgált korszak szövegeiben

A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya a Vizsolyi Biblia nyomvonalán

A múlt idők egymáshoz viszonyított aránya Káldi nyomvonalán

A számszerű adatok és az ábrákon kirajzolódó arányok segítségével több megállapítást is tehetünk. Az már első látásra feltűnik, hogy az egyes múlt idők terheltsége jelentős eltéréseket mutat mind kezdetben, mind a későbbiekben. Az általam vizsgált időszakban a legfrekvenciáltabb kétségtelenül az elbeszélő múlt, ennek kb. fele a *-t* jeles múlt aránya, a többi forma pedig ritkának mondható. Az szintén jól látható, hogy az egyes múltak alkalmazása nagyon kiegyenlített: az elbeszélő múlt előfordulási száma munkánként 26–29 között mozog, a *-t* jelesé 12–15, a *ø+vala* 3–5 között, *-t+vala* pedig általában 4-szer jelenik meg. Amennyiben ezeket egymáshoz viszonyítjuk, kiderül, hogy ez részben közelít ahhoz, amit E. Abaffy a Történeti grammatikában (1992b: 163) a kódexekre

vonatkozóan kimutatott (zárójelben): *-á/-é* 55,2% (56%); *-t(t)* 23,8% (28%), *ø+vala* 8,3% (13%), *-t+vala* 7,3% (3%). A mutatók még inkább azonosak lennének, ha a számításból kivennék a többitől nagyon elütő arányokkal bíró két munkát (ÉrsK., Sylvester). Az ÉrsK.-ben és Sylvesternél jóval magasabb az elbeszélő múlt aránya, és kisebb a *-t* jelesé, mint az első csoport átlaga. Ez főként annak tudható be, hogy náluk nem érvényesül olyan mértékben a két múltnak a tendenciózus megoszlása (vö. E. Abaffy 1992b: 154–5), amiről már korábban szóltam, s ami a többiekénél kimutatható. A *-t+vala* feltűnően nagy aránya – a történeti grammatikában kimutatotthoz képest – azzal magyarázható, hogy a vizsgált példázatban az átlagosnál gyakoribb az a fajta idegen múlt, melynek fordítására lekötődött. Ezeket a speciális körülményeket számításba véve tehát azt mondhatjuk, hogy az egyes múlt idők használatának a kódexek korára jellemző aránya többé-kevésbé később is megmaradt (természetesen ez ebben a formában elsősorban az ilyen jellegű fordításirodalomra lehet igaz).

A további szövegeket megvizsgálva azt láthatjuk, hogy a vizsgált korszakban megmutatkozó arányok nagyon sokáig alig változtak. Az elbeszélő múlt használatának aránya egészen a 20. sz. elejéig 50% fölött maradt, s nemcsak az újabb kiadásokban, melyek nemigen törekedtek nagyobb módosításokra, de a revíziókban is. Ezzel szemben viszont már a 19. századi revíziókban majdnem duplájára, 40% körülire nőtt a *-t* jeles múlt aránya, részben *ø+vala* rovására, mely ekkor tűnt el teljesen a szövegekből. A folyamat természetesen nem mentes az ingadozásoktól, hiszen például a *ø+vala* felbukkan még az 1908-as revízióban és Szepesyék szövegében is. Sőt nagy meglepetésemre az utóbbiban az elbeszélő múlt aránya a maga 70,6%-val minden addigit felülmúlt, ráadásul leginkább a *-t* jeles rovására. Míg tehát 19. századtól épphogy ennek a növekedése az általános, Szepesyék még a meglevők egy részét is elbeszélő múlttal cserélték fel Káldi szövegében.

Összességében az igeidők használatában a bibliafordítások meglehetősen konzervatívan viselkedtek, megőrizve sokáig olyan formákat, amelyeken a beszélt nyelv már túlhaladt. A múlt század azonban e téren is újat hozott. A Szentírás tolmácsolásában és a bibliarevízióban végbemenő szemléletváltásnak, a nyelvi modernizálás térhódításának eredményeképpen ugyanis a 20. század második harmadától, és főképpen a 70-es éveitől kezdve éles cezúrát húzhatunk a múlt idők példázatbeli megjelenésének történetében: az összes archaikus igealak eltűnik a szövegekből, valamennyi helyébe a ma megszokott *-t* jeles forma lép.

Külön érdekesség az, hogy a régebbi szövegekben bizonyos esetekben a mai kijelentő mód múlt idő helyén feltételes mód múlt időt találunk. A jelenség hátterében az állhat, hogy a korábbi szintetikus időviszonyítás (igeneves szerkezet) helyébe a történeti fejlődés következtében analitikus (időhatározói mellékmondat) lép több fordítónál a 13. és a 17. versben, s ezekben a latin

consecutio temporum (*cum* + infinitivus) szabályának megfelelően feltételes módba teszik az igealakot, amely szabály általánosan elterjedt volt a literátusi gyakorlatban. Az eredetiben ezeken a helyeken igenév van, s ennek megfelelően a korai szövegekben is: Vulgata: „*congregatis omnibus adolescentior filius peregre profectus est*”; Pesti: „iffyabýk mýndeneket *egybe gythtwen el mene meþze walo tartomanba*”, de ezt követően többen mellékmondatl fordítanak, és feltételes mód múlt időt használnak az említett szabály, gyakorlat miatt: Sylvester: „az iffiabbik fiu *mikoroñ* mindeneket ű magához *takarijtott volna / vidikbe mene* meþze valo tartomãnba”. Később, miután e szabály, gyakorlat ereje gyengült, a fordítók két lehetőség közül választhattak: vagy visszatértek az igeneves formához, ezzel egyben megőrizve valamicskét az ódon biblikus ízből (Kecskeméthy: „a fiatalbbik fiú *összeszedvén* mindenét, messze országba *költözött*”), vagy maradtak az analitikus megoldás mellett, de azt a mai nyelvszokáshoz igazították (Biblia 1990: „a fiatalbb fiú *összeszedett* mindent, *elköltözött* egy távoli vidékre”).

A használati szokások után tekintsünk át néhány különlegességet a múlt idők alaki jelölői közül. Az elbeszélő múlt jele a példázatban szinte kizárólag E/3. személyben jelentkezik, s szabályosnak tekinthetően a következő változatokban bukkan fel: *-á/-é* a határozott ragozáshoz kötődve, *-a/-e* pedig az általános ragozáshoz. Érdekességként itt az *-í* és az *-ő* és *-õ* jelet említhetem. Az előbbi az *-é*-nek bizonyos nyelvjárásokban megjelenő hangváltozata, csak egy példa van rá, és pedig Sylvester munkájából T/3.-ben: *kezdinek*²⁴. Az utóbbi pedig az előbbi elől képzett változatoknak labializálódott variánsa, amely palatális labiális magánhangzót tartalmazó tövekhez kapcsolódott. Nálunk csak a MünchK.-ben tűnik föl néhányszor, hol általános, hol határozott ragozásban: *eggefõlõ*¹⁵, *ipuo*²⁷, *olomeg*²⁷. Ugyancsak *-õ*-t látunk a *lesz* ige elbeszélő múltjában több fordításban, pl: Félegyházi: *lõn*¹⁴; Sylvesternél ennek zártabb variánsa bukkan fel: *lün*¹⁴, a JordK.-ben pedig egy *-é*-s variáns: *leen*¹⁴. A későbbi szövegekben már csupán egy furcsa formát találtam Szepesyék szövegében: „*halló* a pengõ hangzást, és lejtõjárást”²⁵. Ugyan az *-ó* jeles elbeszélő múlt része volt a rendszernek az ómagyar korban, de ilyen kései előfordulása ritkaság, valószínű azonban, hogy nyomtatási hibával állunk szemben. Nagyon érdekes még a *mond* ige viselkedése, amely a példázatban az idéző mondatokban jelenik meg, és szabályosan határozott ragozásban van, melynek E/3.-ben hosszú *-á* a jele. Ennek ellenére, bár szövegeinkben nem teljesen következetes a magánhangzók hosszúságának jelölése, mégis többkevesebb biztonsággal azt mondhatom, hogy rajtuk ez a jel a rövid *-a*. Ennek bizonyítéka az, hogy még azokban a szövegekben sem írják sehol (a 12., 17., 21., 22., 27., 29. és 31. versek) hosszúnak, ahol egyébként, ha nem is teljes következetességgel, de jelölik az elbeszélő múlt jelének hosszúságát: JordK.: *monda*, de *megh apolaa*²⁰, *halaa*²⁵; Sylvester: *monda*, de *meg ofõtã*¹², *meg lãtã*²⁰;

Károlyi: *monda*, de *meg látá*²⁰, *meg fzaná*²⁰; sőt azokban sem, ahol mindig jelölik: Káldi: *monda*, de *el-ofztá*¹², *meg-tsókolá*²⁰; Komáromi: *monda*, de *meg-fzáná*²⁰, *meg-tudakozá*²⁶. Ez a tendencia folytatódik a vizsgált korszak utáni szövegekben is. A *mondá* elsőként és egyedülként Tárkányinál jelenik meg.

A szövegben előforduló igékben a múlt idő *-t-*jének viselkedését vizsgálva kiderült, hogy alakjuk és kapcsolódásuk teljes mértékben követi a jel morfológiai fejlődésének menetét, amit már számos kutató leírt. A példák tanúsága szerint a jel a fejlődés folyamatának első stádiumán már nagyrészt túl lehetett a legkorábbi szövegek születése idején is (vö. E. Abaffy 1992b: 130), mert szó belsejében, magánhangzóközi helyzetben rövid alakot egyet sem találtam, csakis hosszú időjelet: MünchK.: *èlteközlotta*¹³, *vottó*²⁷; JordK.: *mwlattâ*²⁹, *megh emeztette*³⁰; ÉrsK.: *megh öttem*²⁹, *kewltötte*³⁰. A második lépcsőfokra – hosszú időjel szóvégi magánhangzó után – pedig fokozatosan lépett, amely változást épp folyamatában láthatjuk. A korai szövegekben kizárólagosan rövid a jel: MünchK.: *èlèrèdet*¹³, *megèlèuènedet*²⁴; később ingadozóan hol rövid, hol hosszú: Sylvesternél hosszú: *takaríjtott*¹³, *elvefzett*^{24, 32}; Heltainál rövid: *egybe gyűytet*¹³, *elköltet*¹⁴; Károlyinál egy rövid (*közelgetet*²⁵), nyolc hosszú (pl.: *el tékozlott*¹⁴, *fel támadott*^{24, 32}); Torkosnál egy rövid (*fzállot*¹⁷), tíz hosszú (pl.: *megelevenedett*, *elvefzett*^{24, 32}). A 16. század folyamán tehát egy hosszabb átmeneti periódust követően, amikor váltakozó volt, hogy rövid vagy hosszú, esetleg mindkét időjelet használták, fokozatosan terjedt az intervokalikus helyzetben geminálódott időjel analogikus szóvégi alkalmazása. A példázat szövegeinek tanúsága szerint az ingadozó használat egyre csökkenő tendenciát mutatva ugyan, még azt követően is sokáig fennmaradt (lásd Torkos szövegét). Az egész folyamat háttérben az állhat, hogy az ősmagyar korban, legalábbis kezdetben, valószínűleg nem voltak hosszú mássalhangzók, s ezek később – pl. intervokalikus helyzetben való nyúlás eredményeképpen – jöttek létre (vö. A. Molnár 2000: 29). Az múlt idő jele is rövid lehetett kezdetben minden pozícióban, majd magánhangzók közötti helyzetben megnyúlt, és innen terjedt el a szó végére. A rövid írásmódot fenntarthatta esetleg az a tény, hogy a latinban nem voltak szó végi pozícióban hosszú mássalhangzók, s fordítóink (vagy a másolók), akik a latin grammatikán nevelkedtek, ennek hatása alatt a magyar szövegekben is kerülhették ezeket (vö. A. Molnár 2003: 115).

5.2. Az összetett mondatok időviszonyai

Az igeidőkhöz kapcsolódik a latinban az idő szerveződésének egy általános szabálya, a **consecutio temporum**. Ez az összetett mondatokban érvényesülő szabály meghatározza a coniunctivusos mellékmondatok igei állítmányainak idejét, amely a főmondat verbumának idejétől és a tagmondatok időbeli

relációjától függ. A *consecutio temporum* a példázat latin textusának legtöbb ilyen mellékmondatában következetesen érvényesül.

A) „Et *postquam* omnia consummasset, *facta est* fames valida in regione illa”¹⁴. A főmondat igéje *perfectum historicum* (*facta est*), ennek megfelelően az időhatározói mellékmondat állítmánya *coniunctivus praeteritum perfectum* van (*consummasset*), ami kifejezi, hogy a mellékmondat cselekvése a főmondaténál előbb zajlott. A magyar fordításokban a *consecutio temporum* átváltásának is kialakult a maga gyakorlata, ami ez esetben azt jelenti, hogy ha a főmondat igéjének elbeszélő múltban kell állnia (a *perfectum historicum* miatt), akkor a mellékmondaténak, előidejű cselekvésről lévén szó, feltételes mód múlt időben (vö. pl. Haader 1995: 579). S amint látni fogjuk, ez így van valamennyi munkában (a rövidség kedvéért a továbbiakban a példamondatot egészében csak egy fordításból idézem, a többiből csupán az igéket közlöm): JordK.: „Es mykoron myndeneket *meg emeztet vona, leen* nagy ehfeegh az tartomanban”; ÉrsK.: *el tekozloth volna, lön*; Pesti: *meg emeztet volna, lewn*; Káldi: *megemészttet volna, lön*. A MünchK.-ben a *-t* jeles múlt feltehetőleg az élő nyelv hatása (lásd fentebb): *m̄g emészttetuolna, lot*. A görögre épülő fordításokban kivétel nélkül ugyanez a helyzet, noha a pretextusban a mellékmondatos szerkesztés helyett egy mondatmörítő struktúrát – *genitivus absolutus* – láthatunk: „*δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην*”. Ez a forma, mivel lényegében egy időhatározói mellékmondatot sűrít, a legegyszerűbben ugyanilyen funkciójú mellékmondat volt fordítható (vö. Szabó M. 1997: 104; Tarjányi 1988: 14): Sylvester: *el kőltött volna, lün*; Heltai: *elkőltet volna, lön*; Félegyházi: *elkőltöt volna, lön*; Károlyi: *el tékozlott volna, támada*; Medgyesi: *el-fogyatot volna, támada*; Komáromi: *el-kőltött volna, lön*; Torkos: *megemészttet volna, lön*. Az azonban már nem teljesen evidens, hogy a *participium*ot feltételes móddal kell fordítani. S hogy mégis mindenkinél ezt találjuk, nagy valószínűséggel a latinos grammatikai iskolázottság és a tradíció következménye, amely láthatóan egészen a 19. század közepéig éreztette hatását (a tekintélyes fordítások nyelvezete által még fel is erősítve), pl.: Pethe: „Minekutánna pedig mindeneket *el-tékozlott volna*”; Szepesy: „Minekutánna pedig mindeneket *megemészttet volna*”. Azt követően azonban eltűnik ez a nyelvtani sajátosság, a feltételes módot kijelentő váltja, pl.: Biblia 1878: „Mikor pedig mindenét *elkőltötte*”; Tárkányi: „És miután mindent *megemészttet*”.

B) A következő két összetett mondatban némileg módosul a képlet. A főmondat igéje itt is *perfectum historicum*, a mellékmondat igéje viszont a maga *coniunctivus praeteritum imperfectum*ával a mellékmondat és a főmondat cselekményének egyidejűségére utal. A magyar szövegekben a latin időviszonyítás hatása úgy jelentkezik, hogy a főmondat múlt idejét a mellékmondatban feltételes mód jelen idő követi a *coniunctivus praeteritum*

imperfectum magyar megfelelőjeként (vö. Haader 1995: 577). De a fordítások elemzésénél itt a kötőszóra is figyelni kell, mivel a *cum* + coniunctivus átültetése magyarra *mikor(on)* + feltételes móddal nagyon korán követendő szabállyá rögzült: „Cum autem adhuc *longe esset, vidit illum pater ipsius*”²⁰ → MünchK.: „*Mikor ke· meg mēžžè volna lata otèt o at’a*”; JordK.: „*Mykoron... tavoly vona, lathwan* [!] hwtet hw attya, yrgalmaflagra yndwla hw raytta”; ÉrsK.: *mykoron meeghlen tavoly wolna megh lata*; Pesti: *Mýkoron kegýg meeg tawol wolna, megh lata*; Káldi: *Mikor pedig még távúl vólna, meglátá*. „Et cum *veniret et adpropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum*”²⁵ → MünchK.: „*τ micor háza iono τ a· házhoz közèleitènè halla a· hangoflatot τ a· kazt*”; JordK.: *mykoron megh yewnee, kózelghethne, hallaa*; ÉrsK.: *Mykoron yóne, kózelgethne, halla*; Pesti: *mýkoron háza iewne, kewzelgetne, halla*; Káldi: *midŐn* [!] *meg-jŐne, kózelgetne, hallá*. Az első mondat esetében a görögben ismét egy független genitivus absolutusi szerkezettel állunk szemben, amit a fordítók a 14. vershez hasonlóan mellékmondatként ültettek át, mégpedig a latinos szabályoknak megfelelően (*mikor(on)* + feltételes móddal): „*ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ*” – Sylvester: *Mikor kedigleñ táuul volna meglátá*; Heltai: *Mikor kedig táuul vólna, látá*; Félegyházi: *mikor ő tauol volna, lata*; Károlyi: *Mikoron pedig meglátá vólna, meglátá*; Komáromi: *Mikor pedig még távól vólna, meglátá*; Torkos: *mikor pedig még távól vólna, meglátá*. A második mondatban a görög egy participium graphicumot szerepeltet az első latin ige helyén. Imperfectuma egyidejűségi viszonyt fejez ki a mondat állítmányával. A magyar szövegekben a határozói igenevek ennek nyomán jelennek meg, a legszorosabb átváltását pedig Félegyházinál láthatjuk: *elióuen kószelite, halla* (a görögből következő igenév után elbeszélő múlt). Két fordításban viszont újra felbukkannak a latinos formát utánzó feltételes módú igealakok, és pedig a szokásos kötőszóval párban: Sylvester: *mikoroñ meglátá, kózelgetett volna, halla*; Heltai: *mikor meglátá vólna, kózelgete, es hallá*. A görög és a latin grammatika együttes hatása sajátos megoldásokat is szült: Károlyi: *mikor háza ióuen kózelgetet vólna, hallá*; Komáromi: *és hogy jövén kózelgetett vólna, hallá*; Torkos: *mikor meglátá vólna, kózelgete, hallá*.

C) Ugyancsak egyidejűség van a következő célhatározói mellékmondat és főmondatának igéje között: „Et *misit illum in villam suam, ut pasceret porcos*”¹⁵. A magyar textusokban ezúttal is mindenütt a B pontban már vázolt gyakorlat jutott érvényre (vö. Haader 1995: 657): a főmondatban elbeszélő múlt áll, a mellékmondatban feltételes mód jelen idő. MünchK.: „*τ èzèžte otèt o faluiaba hog ozižne diznocat*”; JordK.: *kylde el, ewryzne*; ÉrsK.: *el kewldee, őryzny* [!]; Pesti: *kýlde, ewryžne*; Sylvester: *boczātā, őrizne*; Heltai: *kúlde, őrizne*; Félegyházi: *kúlde, legeltetmi* [!]; Károlyi: *el küldé, legeltetne*; Káldi: *kűldé, őrizné*; Medgyesi: *elküldé, őrizné*; Komáromi: *elküldé, legeltetné*;

Torkos: *elkülde, örinzé*. A görögben itt célhatározói szerepű infinitivus jelenik meg – „καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους” –, amit lehetett volna ugyanilyen formában átváltani (lásd Félegyházi), de a mellékmondatos fordítás szokásosabb szerkesztésnek látszik, s emögött ismét sejthető valamiféle tradíció, praxis befolyása. Ebből és a megelőző példákból számomra az tűnik ki, hogy a latin mondattani–időviszonyítási szabályok, akár a latinos fordítási gyakorlat, akár a szöveghagyomány okán jobban megkötötték a fordítókat, mint a görög mondattani szabályok.

D) „Et nunquam *dedisti* mihi hedum ut cum amicis meis *epularer*”²⁹. A latin mondat állítmányai ugyanazon alakokban vannak, mint a megelőzőben, a fordítások azonban megoszlanak aszerint, hogy a mellékmondat igéjét jelen vagy múlt időbe teszik. Feltételes mód jelen időt találunk a MünchK.-ben: „7 fonha *nē attal* ènnèkem *keike* ollo^t hog èn bazatīmal *gènezkednēm*”; Pestinél: *attal, lakoznam*. Sylvesternél: *adāl, lakoznām*; Heltainál: *adtāl, vigadnām*; Károlyinál: *adtāl, laknām*. Feltételes mód múlt idő van viszont a JordK.-ben: *attaal, megh eeltem vona*; az ÉrsK.-ben: *adtal, megh óttem wolna*; Félegyházinál: *attal, óruendőztem volna*; Káldinál: *adtāl, laktam vólna*; Komárominál: *adtāl, vigadtam vólna*; Torkosnál: *adtāl, vigadhattam vólna*. A kialakult gyakorlat alapján itt a jelen idejű feltételes mód lenne szabályosabb (vö. Galuska 1992: 316), de mivel maga az igealak praeteritumban van, és a múltra vonatkozó lehetőséget fejez ki, az egyes fordítók a feltételes mód múlt idejű formát joggal érezhették megfelelőnek. A feltételes mód egyébként a görög igealakból és a mondattani szabályokból is következik, hiszen abban is coniunctivus van: „καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ”.

Az összetett mondatok időviszonyainak elemzéséhez hozzátartozik az ilyen funkciót betöltő mondatkapcsoló **kötőszók** vizsgálata is. Az időhatározói alárendeléseknél találkozhatunk sajátosan időre vonatkozó kötőszókkal: *postquam*^{14, 30}, *cum*^{20, 25}. A latin mondatokban az előbbi előidejűséget fejez ki, az utóbbi pedig egyidejűséget. A magyar nyelvben az előidejűség egyik tipikus kötőszava a *miután* és annak szerkezetes *minek utánna* formája volt (a kettő közül az utóbbi a gyakoribb): MünchK.: *miutan*¹⁴, *mi utan*³⁰; JordK.: *mynek vtanna*³⁰; ÉrsK.: *mynek wtanna*³⁰; Pesti: *mýnek wtánna*^{14, 30}; Sylvester: *minek utānna*¹⁴, *mihelen*³⁰; Heltai: *Minec vtánna*¹⁴; Károlyi: *Minec vtánna*^{14, 30}; Káldi és Medgyesi: *minek-utánna*^{14, 30}. Az előidejűség másik gyakori kötőszava a *mikor(on)* szintén felbukkant: JordK. és ÉrsK.: *mykoron*¹⁴; Félegyházi: *Mikor*^{14, 30}; Komáromi: *mikor*^{14, 30}; Torkos: *mikor*¹⁴. Két munkában ugyanezen funkciót egy ellentétes kötőszó és a *hogy* időviszonyító értékű kötőszó párosa tölti be: Heltai: *De hogy*³⁰; Torkos: *Még pedig hogy*³⁰. Akik latinból fordítottak, láthatóan mindkét esetben a forrásszövegnek megfelelően ültették át a mondatokat és bennük a kötőszókat. Akik viszont a göröghöz nyúltak vissza,

mivel ott genitivus absolutus szerepel, a szerkezet tagmondatszintre emelésével és kötőszó beiktatásával átalakították a 14. verset. A másik versben viszont ők is a többiekhez hasonlóan ültették át a mondatot, hiszen a görögben is összetett mondat van ὅτε³⁰ kötőszóval kapcsolva.

A JordK.-ben ötször előforduló *ottan* elem szintén kapcsolatba hozható az időviszonyítással. Az ómagyar korban ez gyakorta funkcionált mint érintkező előidejűséget kifejező utalószó időhatározói összetett mondatokban. A kódexben egy kivételével idéző mondatok részeként jelenik meg: „Es *ottan* monda hwncky az hŵ ffya²¹”; „Mōda *ottan* az hŵ attya hŵ zolgaynak²²”; „Monda hwncky *ottan*²⁷”; „Az hŵ attya *ottan* monda hwncky³¹”; „*Ottan* azert azt megh bozzwlwan, nem akar vala be menny²⁸”. A Vulgátában ezek helyén ellentétes *autem* és *at* kötőszókat találunk. A magyar kötőelem azonban véleményem szerint inkább a megelőző mondatok cselekvése és jelen mondat cselekvése, történése közötti szoros időbeli viszonyt, a gyors rákövetkezést fejezi ki. Talán azokhoz az elemekhez hasonló relációt hordoz, amit az új protestáns fordításban látunk ugyanezekben a versekben: „A fiú *ekkor* így szólt hozzá²¹”; „*Mire* a szolga így felelt²⁷”; „*Ekkor* az megharagudott és nem akart bemenni²⁸”.

Az egyidejűség kötőszavai közül a leggyakoribb nyelvünkben a *mikor(on)* volt, nem véletlenül dominál tehát ez a vizsgált szövegekben: MünchK.: *Mikor*²⁰, *micor*²⁵; JordK.: *mykoron*^{20, 25}; ÉrsK.: *mykoron*^{20, 25}; Pesti: *mýkoron*^{20, 25}; Sylvester: *mikor*²⁰, *mikoron*²⁵; Heltai: *mikor*^{20, 25}; Félégyházi: *mikor*²⁰; Károlyi: *Mikoron*²⁰, *mikor*²⁵; Káldi: *mikor*²⁰; Komáromi és Torkos: *mikor*^{20, 25}. Ennek rövid és nyomatékos alakváltozata szövegeink tanúsága szerint a 16. században élt egymás mellett, és váltakozott fordításonként, de olykor egyazon munkán belül is. Ezt követően a *mikor* kizárólagossá vált. Káldinál a 25. versben a *midōn* is felbukkan, Félégyházi pedig ugyanebben a versben kapcsolatos *és-t* használ.

A szövegvilág belső eseményei, helyzetei közti időbeli összefüggések, viszonylatok érzékeltetésében egyéb kötőszóknak szintén lehet szerepük. A példázatban előforduló kötések döntő hányadukban kapcsolatosak, szövegtovábbítók, pl. *kai* ~ *et* kötőszóval. Ezek azon túl, hogy kifejezik a tagmondatok, szövegmondatok logikai kapcsolódását, időviszonyító szerepet is ellát(hat)nak jelezve a cselekvések időbeni egymásutánosságát. Erre álljon itt néhány példa: „Ταχὺ ἐξενέγκατε στολήν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ...” ~ „Cito proferte stolam primam *et* induite illum *et* date anulum in manum eius...”²² → JordK.: „hamar hozzatok előve az első rwhayat, *es* ewtezteffetek ffel hwtet, *es* aggyatok gyrwt hŵ wyaban...”; Károlyi: „hozzátoc elő amaz én fő öltöző ruhámat, *és* öltözteffetec fel ötet, *és* adgyátoc gyüröt az ő kezébe...”; Káldi: „Hamar hozzátoc-elő a’ leg-jobb ruhát, *és* öltöztefsetek-fel ötet, *és* adgyatok gyüröt a’ kezébe...” Máskor viszont a kötőszó egyidejűségre utalhat, pl.: „καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι ἐκ τῶν κερατίων... καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ” ~ „Et cupiebat

implere ventrem suum de siliquis ... *et nemo illi dabat*¹⁶ → JordK.: „*Es* kyvannya hŵ hafaath megh eleghytenye az zyrokbol, ... *es* fenky hŵneky nem aggya vala”; Károlyi: „*És* kívánnya vala a’ hasát bé-tölteni a’ malátával, ... *és* senki nem adgya vala néki”; Káldi: „*És* kívánnya vala a’ hafát bé-tölteni a’ malátával, ... *és* fenki nem adgya vala néki”.

5.3. Az igenevek időviszonyító szerepe

Az időhatározók ugyancsak nagymértékben járulnak hozzá a szöveg időszerkezetének alakulásához. Közülük a példázat szövegében különösen fontos szerepet kaptak az igenevek. A participium időviszonyító funkciója közismert, s a példázatban több helyen találkozunk is vele. Először a 13. versben szerepel egy ablativus absolutus részeként. Ebben a mondattömörítő sajátos szerkezetben a participium alakja megjeleníti a benne kifejezett cselekvés és a mondat állítmányában megvalósuló cselekvés időbeli viszonyát. Jelen esetben a participium passzív perfectuma előidejűségre utal („*congregatis* omnibus... *profectus est*”¹³). E versben a görögben is participiumot találunk, ennek megfelelően alkalmaztak a magyar fordítások jórészt határozói igenevet, ez az igenév ugyanis nagyon korán lekötődött az időhatározói viszonyt kifejező participium visszaadására (vö. D. Mátai 2003: 208, 634; Lengyel 2000: 238–40). Példaként a legjellemzőbb megoldásokat idézem, a többi az adott versnél a függelékben megtalálható. Nestle–Aland: „*συναγαγὼν πάντα... ἀπεδήμησεν*” ~ Vulgata: „*congregatis* omnibus... *peregre profectus est*”¹³ → a) az időviszonyt határozói igenévvel fejezik ki, pl: MünchK.: „mēdenékèt *egbè goituèn*... *èlèrèdet*”; Káldi: „egybe-gyűjtván mindeneket... *mefzŕze méne*”; b) két mellérendelő mondat egymásutániságával, pl.: JordK.: „*egybe gyeYTEE* mynd az hŵ reezeeth, *es* wtra meene”; Torkos: „mindeneket *őfzve takarita*... *elméne*”; c) időhatározói alárendelő mondattal, pl.: Sylvester: „*mikoroñ* mindeneket ű magāhoz *takarijtott volna* *vidikbe méne*”; Károlyi: „*mikor* mindeneket *egybe takart volna*... *mefzŕze méne*”. A Károlyi-féle Biblia újabb kiadói az alárendeléses formát kivétel nélkül megtartották, pl.: Kertész: „*mikor* mindeneket *őfzve-rakott volna*... *mefzŕze méne*”; Tótfalusi: „*mikor* mindeneket *egybetakart volna*... *mefzŕze méne*”. Ugyanezen Biblia revízióiban az igenévhez való visszatérést tapasztalhatjuk, a legutolsó kivételével, pl.: Biblia 1908: „*összeszedvén* mindenét, messze vidékre költözék”; de Ravasz: „*összeszedte* mindenét, messze tartományba költözött”. A Káldi-revíziók szintén ragaszkodnak alapszövegük és egyben a Vulgata megoldásához, pl.: Biblia 1927: „*összeszedvén* mindenét... *messze országba költözék*”; de Káldi NV.: „*összeszedte* mindenét, *elment*”. A két új fordításban a mellérendelő forma jelenik meg: Biblia 1996: „*összeszedte* mindenét, *és elment*”; Biblia 1990: „*összeszedett* mindent, *elköltözött*”. A latin–

görög igeneves formát tehát kb. a magyar munkák fele követte. A többiek viszont az igenevet igével váltják fel, és a szerkezetet tagmondatszintre emelik.

A participium passzív perfectumát láthatjuk még a 17. és a 28. versben, ahol ezek ugyancsak előidejűséget fejeznek ki: *reversus dixit*¹⁷; *egressus coepit*²⁸. S mivel a görögben itt szintén előidejűsége utaló participium aoristos van (*ἐλθών*¹⁷, *ἐξελθών*²⁸), joggal számíthatunk a magyar textusokban is igenévre. A 17. versben több helyen valóban ezt találjuk, pl.: MünchK.: „*ὄνον βέλε fozdoluan mōda*”; Káldi: „Magába *térvén* pedig, monda”. Ezúttal is megjelennek azonban a mellé- és alárendelő összetett mondatok, pl.: Pesti: „magaba *teere ees* monda”; Heltai: „*Midōn* kedig magába *tért vólna*, monda”; Károlyi: „*mikoron* magába *tért vólna*, monda”. A Vizsolyi Biblia újabb kiadásai itt sem hoznak újat, pl.: Pethe 1794: „*Mikoron* pedig magába *tért vólna*, monda”; az átdolgozások viszont egy kivétellel a görög–latin textus megoldását követik: Biblia 1878: „Akkor magába *szállván*, monda”; de Biblia 1908: „*Mikor* aztán magába *szállt*, monda”. A Káldi-átdolgozások közül csak a legújabbban van más forma, mint az alapszövegben, és ez egyben az új fordítások megoldásával azonos: Káldi NV.: „Ekkor magába *szállt*, és azt mondta”; Biblia 1996: „magába *szállt*: ...– mondta”; Biblia 1990: „magába *szállt és ezt mondta*”.

Hiányzik viszont az alárendelés a 28. versből, mert csak: a) határozói igenév van: MünchK.: „*ki iouen* kezdé kézni ötét”; Károlyi: „*ki ménuén*: kéré ötét”; Káldi: „*ki-jővén*, kezdé kérni ötét”; és b) mellérendelés: Sylvester: „*ki mine* az ű att'a / *es* kiri vala ütét”. Károlyiék megoldásán a két legújabb átdolgozás változtatott csak, a Káldi-é pedig az 1997-es átdolgozás, mindegyikben mellérendelést alkalmaztak, pl.: Ravasz: „*Atyja ment ki* hozzá és kérlelte”; Káldi NV.: „az apja *kijött*, és kérlelte”. Hasonló formát találunk az új fordításokban is: Biblia 1996.: „*kijött*, és kérlelte”; Biblia 1990: „*kijött*, és kérlelte”. Összességében a 17. versben kb. fele-fele arányban vannak az igeneves és a tagmondatos megoldások, a 28.-ban azonban a szintetikus forma dominál, és csak újabbban terjed az analitikus.

A fennmaradó esetekben a participium aktív imperfectuma tűnik fel: *surgens venit*²⁰, *adcurrrens cecidit*²⁰; *respondens dixit*²⁹. Ezekben a mondatokban az igenév szabályosan egyidejűsége utalna. Ez azonban véleményem szerint tisztán csak a 29. versben valósul meg, ha egyáltalán az igenév itt időviszonyjelölő funkciót tölt be (elképzeltető ugyanis egyfajta célhatározói, állapothatározói szerep is, vö. *feleletképpen*, *feleletként ezt mondta*). A 20.-ban az igenév és ige párosa viszont sokkal inkább cselekvések egymásutánosságát mint egyidejűségét jelöli. A görögben világosan előidejűsége utalnak az itt levő participium aoristosok: *ἀναστὰς*²⁰, *δραμὼν*²⁰. A 29.-ben pedig egy egyidejű cselekvést kifejező part. graphicum áll: *ἀποκριθεὶς εἶπεν*. A magyar szövegekben ezek helyén is többnyire határozói igenév van. A 20. versben az igenév kezdetben kizárólagos megoldás volt, pl.: JordK.: „*ffel kelwen*, yewee ...

es eleyben *fwthwan* nyakara effeek²⁰; Károlyi: „*Fel keluén* azért el méne ... hozzáia *futuán* eféc az ő nyakára²⁰; Káldi: „*fel-kelvén* el-méne ... hozzája *futván* a' nyakára esék²⁰. A Károlyi-reviziók és új kiadások, valamint a Káldi-átdolgozások megtartják alapszövegeik megoldását, aminek nagyrészt az lehet az oka, hogy az eredeti szövegekben is igenevek vannak. Csak a legkésőbbi munkában találunk más mondatformákat, illetve még az új fordításokban: Ravasz: „*Fölkerekedett és hazament... Odafutott, a nyakába borult*”; Káldi NV.: „*Föl is kerekedett, és elment... Eléje sietett, a nyakába borult*”; Biblia 1996.: „*útra kelt és visszatért ... Eléje sietett, a nyakába borult*”; Biblia 1990: „*útra kelve [!] el is ment ... elébe futott, nyakába borult*”. A 29. versben szintén az igenevek dominálnak, pl.: JordK.: „*felelwen monda*”; Károlyi: „*feleluén monda*”; Káldi: „*felevén, monda*”. A Vizsolyi Biblia nyomán született munkák ugyancsak igenevet hoznak, kivéve a legutóbbit: Ravasz: „*de ő így válaszolt atyjának*”. A Káldi-reviziók közül is csak az utolsó változtat elődje megoldásán: Káldi NV.: „*Ő azonban ezt monda apjának*”.

A példázatban több olyan hely van, ahol a görög szöveg és a Vulgata időszerveződése eltér egymástól. Jellemző esetek például a következők: *δαπανήσαντος* → *consummasset*¹⁴; *πορευθείς* → *abiit*¹⁵; *ἀναστὰς* → *surgam*¹⁸; *ἀπέχοντος* → *longe esset*²⁰; *ἐρχόμενος* → *veniret*²⁵; *προσκαλεσάμενος* → *vocavit*²⁶, ezeknél a görögben igenév, a latinban pedig ige áll. Érdekes lesz tehát megvizsgálni, milyen megoldást választottak ezekben a versekben fordítóink. Vajon megoszlanak-e aszerint, hogy ki melyik nyelvből fordított?

A 14. versben egy genitivus absolutus van a görögben, s ennek részeként az aoristos participium időviszonyító funkciót tölt be, előidejűséget mutat. E szerkezet a latinba átültetve megváltozott úgy, hogy az előidejűségre időhatározói mellékmondatral utaltak. Ehhez a participiumot igésítették (*δαπανήσαντος* → *consummasset*), és beiktattak egy időviszonyító kötőszót (*postquam*). Ennek nyomán a Vulgata alapján született munkákban időhatározói alárendelő tagmondatot találunk, pl.: MünchK.: „*miutan mēdenekēt m̄g emēztetuolna*”; Káldi: „*És minek-utánna mindeneket megeméztett volna*”. Látnunk kell azonban, hogy a többi magyar munka annak ellenére, hogy a görögben participium van, úgyszintén mellékmondatos megoldást alkalmazott, pl.: Sylvester: „*És minek utánna mindeneket gonofzul el kőltőtt*”; Károlyi: „*Minec utánna pedig mindeneket el tékozlott volna*”. Ennek oka többek között az lehet, hogy e speciális szerepű görög szerkezetet így tudták a legjobban magyarra átváltani, és persze számolhatunk a latin grammatika, a fordítói gyakorlat, illetve a korábbi fordítások hatásával is.

A 15. vers aoristos participiuma a görög szövegben megint előidejűségre utal, amit a latinban mellérendeléssel oldottak meg, igésítve az igenevet (*πορευθείς* → *abiit*) és mellérendelő kötőszót beiktatva (*et*). A magyar munkák

e kétféle lehetőség közül választottak, mégpedig nagyrészt alapszövegüknek megfelelően, pl.: Károlyi: „Es *elménuén* adá magát annac az tartománnac egy lakofához”; Káldi: „És *el-méne*, és annak a’ tartománynak egy polgárához adá magát”. Kivétel az ÉrsK. és Heltai, mivel előbbinél igenév, utóbbinál a mellérendelés van, míg forrásukban valószínűsíthetően épp fordított a helyzet.

Az előző versben látott képlet ismétlődik meg a 18.-ban: görögben aoristos participium, a latinban mellérendelés szerepel az előidejűség kifejezésére, a magyar munkák pedig e kettő között oszlanak meg, pl.: Károlyi: „*Fel keluén* el mégyec az én atyámhoz”; Káldi: „*Fel-kelek*, és az én atyámhoz megyek”. Viszont Sylvester és Heltai megoldása nem azonos a forrásukéval, hanem a latinban is látottal analóg.

A görög textus 20. versében megint egy genitivus absolutus részét képező participiumot láthatunk, mely imperfectumban van, azaz egyidejűségre utal. A latin fordító ezt is időhatározói alárendelő mondatá alakította át, s őt a korai magyarítások és Káldi ebben követték (Káldi: „*Mikor pedig még távúl vólna*”). A többi munkában pedig talán a 14. vers esetének elemzésekor már kifejtett okok miatt alkalmazták ugyanezt a megoldást, pl.: Károlyi: „*Mikoron* pedig még *táúól vólna*”. Ez a helyzet lényegében máig változatlan maradt, csupán annyi módosult, hogy a latinos coniunctivusi igealaknak megfelelő feltételes mód múlt időt kijelentő mód múltra cserélték, pl.: Biblia 1908: „*Mikor* pedig még *távol volt*”.

A 25. és a 26. versben a görög ismét participiummal él, ami az elsőben egyidejűséget, a másokban előidejűséget fejez ki. A latin szövegben e viszonyokat tagmondatok egymásutániságával érzékeltetik. A fordítások megoldásai itt is e két forma között váltakoznak: Károlyi: „mikor *háza ióuén* közelgetet vólna az házhoz”²⁵; „eggyet az fzőlgác közzül *elő fzőlituán*, meg tudakozéc”²⁶; Káldi: „midőn *meg-jőne*, és a’ házhoz közelgetne”²⁵; „*híva* egyget a’ fzőlgác-kőzzűl”²⁶. De Sylvesternél, Heltainál és Torkosnál nem a göröggel azonos, hanem a latinnal egyező analitikus szerkesztést láthatunk.

Összefoglalásul az igenevekkel kapcsolatos eredményeket táblázatokba foglaltam. Az első táblázatban azok a versek vannak feldolgozva, amelyekben mindkét forrásszöveg igenevet tartalmazott. A másodikban pedig azok, amelyekben a görög igenevet, a latin pedig összetett mondatot.

	Lk 15,13	Lk 15,17	Lk 15,20	Lk 15,20	Lk 15,28	Lk 15,29
Nestle–Aland	part. + acc. συναγαγών πάντα	part. ἐλθών	part. ἀναστὰς	part. δραμών	part. ἐξελεθών	part. ἀποκριθεὶς
Vulgata	abl. abs. congregatis omnibus	part. reversus	part. surgens	part. adcurrent	part. egressus	part. respondens

MünchK.	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
JordK.	mellérend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
ÉrsK.	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév	hat. igenév
Pesti	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat
Sylvester	mellérend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. mondat	hat. igenév
Heltai	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	mellérend. mondat
Félegyházi	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Károlyi	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Káldi	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Medgyesi	alárend. mondat	alárend. mondat	-----	-----	-----	-----
Komáromi	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
Torkos	mellérend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
a Károlyi- féle Biblia kiadásai	alárend. mondat	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév	hat. igenév
a Károlyi- revíziók	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 alárend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 2 mellérend. mond. 2	hat. ign. 3 --- 1
a Káldi- revíziók	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 mellérend. mond. 1	hat. ign. 3 --- 1
Biblia 1996	mellérend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	-----
Biblia 1990	mellérend. mondat	mellérend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat	mellérend. mondat	-----

E táblázat alapján máris levonhatunk bizonyos következtetéseket. Először is mivel mindkét forrásban a cselekvések közti időviszonyokat participiumok segítségével fejezték ki, a vizsgált munkákban ugyanezen funkcióban általában igeneveket találunk (az esetek 76 %-ában). A források egyöntetősége ellenére azonban a magyar fordítások nem feltétlenül ragaszkodtak az igeneves szerkezetekhez. A megfelelő időviszonyokat a szerzők többféle módon fejezték ki, ami azt mutatja, hogy több lehetőség közül választhattak. A kódexekben még

egyértelműen a szintetikus (igeneves) megoldás uralkodik (MüncK. 100%, JordK. és ÉrsK. 6-ból 5 esetben), de a XVI. század harmincas éveitől fogva érezhető az analitikus formák számának terjedése (Pesti és Heltai 50%, Sylvester, Károlyi és Torkos 33%). A nyelvtörténeti fejlődés iránya a későbbi munkák (revíziók, új fordítások) tanúsága szerint is az analitikus megoldások dominanciája felé mutat (a legújabb átdolgozásokban és az új fordításokban 100%). Az is kiderül a táblázatból, hogy Félegyházi, Káldi és Komáromi Csipkés munkája a felvázolt fejlődésvonalától eltér, náluk kizárólag szintetikus megoldásokat láthatunk. Az egyes versekben elég nagy különbségeket tapasztalhatunk a szintetikus és analitikus formák aránya terén: a 13.-ban ez 6:6, a 17.-ben 7:6, a 20.-ban 11:0 illetve 9:2, a 28.-ban 10:1 és végül a 29.-ben 9:2.

Az elmondottakból kiderül, hogy vizsgálódásunk kezdőpontjában az igeneves, szintetikus megoldás volt az elterjedtebb, ma viszont inkább az analitikus uralkodik. Ezt megerősíti Károly Sándor (1956a: 221–2) és Klaudy Kinga (1997: 75–6) is, előbbi a kódexek, utóbbi napjaink fordítói gyakorlatról szólva. Károly (uo. 220–1) a változás első jeleit már a JordK.-ben felismerni véli, de ebben a példázatban ez nem mutatkozik meg, bár kétségtelen, hogy a JordK.-nek a 13. versben, és az ÉrsK.-nek a 20.-ban alkalmazott eljárása a modern fordításokéval egyező. Jelentősebb változást Pestinél figyelhetünk meg először, ezt követően pedig Sylvesternél, Heltainál és Károlyiéknál stb. egyre inkább elszaporodnak az analitikus megoldások. Ez nagyjából egybeesik nyelvünk történeti fejlődésvonalával. Bárczi Géza szerint „a megelőzőleg túlnyomórészt szintetikus, tömörítő gondolkodásmód az analízis irányában módosul, s ennek megfelelően a mondatszerkesztésben is szaporodnak az analitikus megoldások” (1963: 180). A korai magyarítások igeneves alakjai tehát koruk szintetikus tendenciáját tükrözik, amelyet számos más tényező is erősít(het)ett. Ezzel ellentétben a nyelvtörténeti fejlődés, amelynek iránya a szintetikus formák visszaszorulása felé mutatott, más fordítóknál (Pesti, Sylvester, Heltai, Károlyi, Torkos) az analitikus formák számának szaporodását eredményezte. Látnunk kell azonban azt is, hogy Félegyházit, Káldit és Komáromi Csipkést a nyelvfejlődésnek ez az iránya esetünkben nem befolyásolta. Sőt Komáromi Csipkés a maga fordításában – amely egyes vélemények szerint egy Károlyi-revizió – Károlyiék újításait elvetette, és visszatért az igenevek használatához. Vajon mi állhat ennek hátterében? Esetünkben nyilván szintén több tényezővel számolhatunk: a fordítói hűséggel, az idegen grammatikai formák átültetésének kialakult gyakorlatával. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy bár az analitikus megoldások valóban elterjedtek abban a korban, de nem váltak kizárólagossá, és nem szorították ki teljesen az igeneveket. Az igenevek továbbra is használatban maradtak (Bárczi 1963: 286), és a fordítók alkalmazták is ezeket a latin igenevek átültetésére.

	Lk 15,14	Lk 15,15	Lk 15,18	Lk 15,20	Lk 15,25	Lk 15,26
Nestle–Aland	gen. abs. Δαπανή- σαντος	part. πορευθεῖς	part. ἀναστὰς	gen. abs. ἀπέχοντος	part. ἐρχόμενος	part. Προσκαλε- σάμενος
Vulgata	alárend. mondat <i>consum- masset</i>	mellérend. mondat <i>abiit</i>	mellérend. mondat <i>surgam</i>	alárend. Mondat <i>longe esset</i>	mellérend. mondat <i>veniret</i>	mellérend. mondat <i>vocavit</i>
MünchK.	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
JordK.	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
ÉrsK.	alárend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
Pesti	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
Sylvester	alárend. mondat	-----	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
Heltai	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	hat. igenév
Félegyházi	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév
Károlyi	alárend. mondat	mellérend. mondat	hat. igenév	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév
Káldi	alárend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat
Medgyesi	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	-----	-----	-----
Komáromi	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév
Torkos	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. mondat	hat. igenév	mellérend. mondat
a Károlyi- féle Biblia kiadásai	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév	alárend. mondat	hat. igenév	hat. igenév
a Károlyi- revíziók	alárend. mondat	hat. ig. 3 ---- 1	hat. ig. 3 mellérend. mond. 1	alárend. mond. 4	hat. ign. 2 hat. ragos főnév 2	hat. igenév 3 mellérend. mond. 1
a Káldi- revíziók	alárend. mondat	hat. ig. 3 mellérend. mond. 1	mellérend. mondat.	alárend. mond. 3 ---- 1	hat. ign. 3 hat. ragos főnév 1	hat. igenév 2 mellérend. mond. 2
Biblia 1996	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	-----	hat. ragos főnév	mellérend. mondat
Biblia 1990	alárend. mondat	mellérend. mondat	mellérend. mondat	alárend. mondat	hat. ragos főnév	mellérend. mondat

A források eltérő megoldásainak magyarításait rendszerező táblázat legfontosabb következtetései az alábbiakban foglalhatók össze. Az előbb említett hatások ezeknél is érvényesültek. A fordítások jól elkülönülnek egymástól a latin vagy a görög pretextusuk alapján, s ennek lehetőségét a nyelvünkben párhuzamosan élő szintetikus és analitikus formák megléte biztosította. Pesti, Sylvester és Heltai munkái korábbi viselkedésükkel szemben, most a kódexek megoldásaival nagyfokú egyezést mutatnak, holott elsődlegesen nem a Vulgatából fordítottak. A görögtől eltérő mellékmondatos megoldásaik: egyrészt lehetnek független transzformációk, melyek az élő nyelvhasználat gyakorlata alapján születtek, másrészt elképzelhető, hogy a Vulgatát, illetve Erasmus latin szövegét intenzívebben használták fordításuk során, mint gondolnánk, harmadrészt figyelembe vehették a korábbi fordítások megoldásait (Pesti és Sylvester kapcsolatát bizonyos kódexekkel többen is kimutatták már, vö. Károly 1956b: 260–8).

A revíziók viselkedéséről mindkét táblázat alapján azt mondhatjuk, hogy a Káldi-féle Biblia átdolgozásai egészen a legutóbbi időkig megőrizték kiinduló szövegük grammatikai formáit, vagyis az igeneveket döntően igenévvvel fordították. A Vizsolyi Biblia revideált változataiban is többségben vannak az igeneves megoldások, ami Károlyiékhoz képest a 13. és a 17. versben visszalépést jelent az analitikus formák alkalmazása terén. A legújabb, a 20. század második felében született szövegekben viszont az analitikus megoldások dominanciája szinte abszolút.

Végezetül még egy érdekesség az igenevek fordításával kapcsolatban. A 13. versben, ahol az igeneves szerkezetek mondatszintre emelése időhatározói mellékmondat által történt, az így kialakított mondat igéje szinte kivétel nélkül a *consecutio temporum* korábban vázolt szabályának megfelelő alakot kapott, mintha egy *coniunctivus perfectum*ban levő igét magyarítana. A latinos mondattani és időviszonyítási szabályok tehát ott is érvényre jutottak, ahol ezt a forrásszöveg nem indokolta, vagyis ezek a literátusi gyakorlatba erősen beivódtak. Ennek hatása egyébként nemcsak az igenevek átváltásakor érvényesült, hiszen ezt láthattuk fentebb a 25. vers egyik igéjének magyarításakor. A 30. vers fordításakor Károlyiék ugyanilyen változtatásokat végeztek. Míg a latinban a mellékmondat igéje itt *praesens perfectum*ban volt (*venit*³⁰), a görögben pedig *aoristos inductivus*ban (*ἦλθεν*³⁰), addig Károlyiék úgy fordítottak, mintha ez is *coniunctivus praeteritum perfectum*ban lenne: *meg iött vólna*³⁰. Ez a megoldás szintén a *consecutio temporum* szabályára emlékeztet, ahol a *perfecta actio* a mellékmondat cselekvésének előidejűségét emeli ki, csakhogy mindezt a forrásoktól függetlenül alakították így: „*Minec viánna* pedig ez te fiad *meg iött vólna*, ki minden te marhádat az paráznackal költötte el, *meg öletted* ő néki amaz hizlalt tulkot”.

5.4. Időt jelölő lexémák, szerkezetek

Ilyenekkel két helyen találkozhatunk a példázat szövegében: a *καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ~ non post multos dies*¹³ egy praepositiót és időkifejező főnevet tartalmazó szerkezet, a *τοσαῦτα ἔτη ~ tot annis*²⁹ pronomén és substantivum kapcsolódása. A fordítók igyekeztek hűen tükrözteni ezek értelmét a magyar nyelv megfelelő eszközeit felhasználva. Az elsónél a többség csupán annyi változtatást tett, hogy az előljarót névutóra cserélte: MünchK.: *nē foc napoc utan*; Pesti: *Ees nem fok napok wtan*; Sylvester: *nem fok napnak utāna*; Károlyi: *Nem fok napoc vtān*; Káldi: *nem fok napok-után*. Többen igenevet, igenévi névutót használtak: JordK.: *nem fok ydō be telwen*; ÉrsK.: *nem fok nap el mwlwan*; Heltai: *Nem fok nap múlua*; Félegyházi: *Es nē fok údō muluan*; Torkos: *Es nem sok napok múlván*. Ezek részben mutatják azt a folyamatot is, ahogy némely igenév névutóvá vált az időt jelölő lexémákkal való gyakori együttállása következményeként. A két kódexben az igekötő megléte még inkább az igenév időhatározói szerepére utal, önálló jelentéssel. A nyomtatványokban viszont – a *múlva, múlván* esetében – már inkább a névutói szerep dominál, mely az ómagyar korban alakult ki, s ekkorra már minden bizonnyal megerősödött. Az *ἡμέρας – dies* szavakat jobbra a legközelebbi magyar megfelelőjükkel fordították le: *nap/napok*, egy-két alkotó azonban a fogalom hiperonimáját építette be a szövegébe: *idő*.

A 29. versben az időre részben az *ἔτη ~ annis 'év'* jelentésű szóval utaltak, melyet minden munkában az *esztendő* lexémával adtak vissza. E patinás elemet a későbbi szövegek alkotói is megtartották, egyedüli kivételként az új katolikus fordítás használja a köznapibb *év* szót. A rendelkezésre álló két lexéma közti választást itt bizonyára a bibliai szöveg emelkedettsége szabályozta, mely a választékosabb szó alkalmazását írta elő. A *τοσαῦτα ἔτη ~ tot annis*²⁹ szerkezet visszaadásánál talán az ablativusi alakot hozó szövegek követik szorosabban az eredeti formát: JordK.: *menee eztendōthwl foghwa*; ÉrsK.: *mynne eztendōtwl fogwa*; Sylvester: *enīe eřtendōtūl fogua*; Károlyi: *enni eřtendōtōl fogua*; Komáromi: *ennyi eřtendōtōl fogva*; Torkos: *ennyi eřtendōtōl fogva*. A többi fordítás a szolgálat idejét eltérő szemszögből megközelítve ülteti át magyarra, különféle határozóragokat (tartam- illetve végpontjelölőt) kapcsolva a főnévhez: MünchK.: *ēnnē eřtēndōcbēn*; Pesti: *enný eřtendēyg*; Heltai: *ennyē eřtendeig*; Félegyházi: *enni eztendōkig*; Káldi: *ennyi eřtendeig*.

Mindkét eset érdekessége, hogy az eredeti szövegekben az időt jelölő lexémák a jelzőikkel való egyeztetés alapján szabályosan pluralisban állnak, de a magyarban a többes szám nem indokolt. A 13. versben a magyar munkák jó része mégis követi eredetijét a többes szám használatában: MünchK.; Pesti; Károlyi: *foc napoc* (ugyanígy még Káldi; Medgyesi; Komáromi Csipkés és Torkos). A nyelvünkben a szabályosabb alakot öten alkalmazzák: JordK.: *fok*

ydó (még Félegyházi); ÉrsK.: *fok nap* (még Sylvester és Heltai). Ez az egyeztetésbeli ingadozás a kódexek korában épp a fordításirodalomban volt gyakori jelenség (vö. S. Hámori 1995: 354–5), de az idegen mintára kialakult gyakorlat a későbbi időkben is fenntartotta a többes szám használatát, sőt a Károlyi-kiadások részben ennek hatására nem változtattak elődjük megoldásán. A revíziók viszont már igen, s hasonlóan a Káldi-átdolgozások közül csak a legkorábbi hagyta meg a pluralist, a többi egyes számot használt.

A második esetben a pluralis a magyar szövegekben nyelvünk szabályainak megfelelően singularisra változott, két kivétellel: az egyik épp a legkorábbi kódex, melyben ilyen szabálytalanságot már korábban is láttunk: *ennè èztèndocbèn*; a másik Félegyházi Tamás munkája, akinél már többször tapasztalhattuk az idegen formához való szoros ragaszkodást: *enni eztendőkig*.

A dolog-szám problematika részint talán abban gyökerezik, hogy az ilyen típusú egyeztetésnek milyen volt a korabeli megítélése. Feltételezhető például, hogy a MünchK. alkotója abban az időszakban, amikor általánosan érvényes szabály e kérdésben még nem létezett, a szent nyelv iránti tisztelet által befolyásolva engedett az idegen mintának. Sőt lehetséges, hogy épp a fordításirodalom hatására lett e jelenség értékelése ambivalens a középmagyar kor nyelvtanaiban. Míg ugyanis Sylvester a nyelvünk szabálya elleni vétségnek tekintette az ilyen esetben alkalmazott többes számot, addig Szenci Molnár a *Grammaticájában* mind az egyes, mind a többes számot elfogadhatónak tartotta (vö. Szathmári 1968: 97, 195). A kérdés a 17. század közepén még lezáratlan lehetett, erre utal, hogy az ekkor született munkákban hol egyes, hol többes számot látunk, bár egy ilyen aránylag kis korpusz alapján ez teljes biztonsággal nem ítéltető meg. Az viszont világosan látszik, hogy később fokozatosan egységesült a forma megítélése a singularis javára.

Előfordulnak a példázatban időhatározó-szók is: *οὐκέτι* ~ *iam*^{19, 21}, *ἔτι* ~ *adhuc*²⁰, *οὐδέποτε* ~ *nunquam*²⁹, *πάντοτε* ~ *semper*³¹. Az első a bekövetkezett állapot tartósságára, a második egy pillanatnyi állapotra utal, az utóbbiak pedig bizonyos cselekvések, állapotok állandóságát mutatják. A magyar munkákban ezeket a velük egyenértékű határozószók helyettesítik: MünchK.: *īma2* (2-szer), *meg*, *fonha* (2-szer), *mēdènha*; JordK.: *yamar*, *yamaran*, *meegh*, *foha* (2-szer), *myndenkoron*; ÉrsK.: *yymar*, *immar*, *meeghlen*, *foha* (2-szer), *myndenkoron*; Pesti: *immar* (2-szer), *meeg*, *foha* (2-szer), *mýndenkoron*; Sylvester: *Immārañ*, *ennek utānna*, *meg*, *foha* (2-szer), *mindenkoroñ*; Heltai: *touábba* (2-szer), *foha* (2-szer), *mindenkor*; Félegyházi: *tóbbe* (2-szer), *foha* (2-szer), *mindenkor*; Károlyi: *immár* (2-szer), *foha* (2-szer), *mindenkor*; Káldi: *már* (2-szer), *foha* (2-szer), *mindenkor*; Komáromi: *többé* (2-szer), *foha* (2-szer), *mindenkor*; Torkos: *ø* (2-szer), *még*, *soha* (2-szer), *mindenkor*. E példasoron belül felfedezhetünk bizonyos időbeli mozgásokat. A szóhasználat tekintetében például megfigyelhetjük, hogy az *οὐκέτι* ~ *iam*^{19, 21} fordításában a vizsgált korszak

kezdeten az *immár(an)* uralkodik, ezt követően azonban mellette megjelennek más elemek is: *továbbá, ennek utánna, többé, már*. A későbbi szövegekben Károlyiék és Káldi nyomán az *immár* és a *már* dominál, mellettük csak elvétve bukkan fel még a *többé*. Az egyes szavak alakja az idővel szintén módosul. A *immáran, mindenkoron* a korai szövegekben még előfordul, de később csak egyszerűbb *immár, mindenkor* alakjaikkal találkozunk. A *sonha* alak csupán a legkorábbi kódexben szerepel, tovább már kizárólagosan *soha* formában van jelen. A *mēdenha -ha* eleme teljesen átadja a helyét a *-kor* ragnak: *mindenkor*.

5.5. Az igekötők szerepe az időviszonyításban

Az idővel kapcsolatban szólnom kell még az igekötőkről, mivel fontos szerepet játszanak az igeaspektus kialakításában, ezáltal pedig az időviszonyításban is. Az ige szemlélet, igeaspektus meghatározza a mondatok belső időviszonyait, kijelöli a bennük megjelenő cselekvések, események időhatárait, közvetve tehát befolyásolja a szövegek belső időszerkezetének alakulását (vö. Baugrande–Dressler 2000: 104–6). A kétféle aspektus – az imperfectum és a perfectum – közül sokak véleménye szerint az időviszonyításban leginkább az utóbbinak van szerepe, mert ez képes az események időbeli előrehaladásának, sorrendiségének kifejezésére (vö. Wacha 1978: 21–3), ugyanis a perfectumban levő igéknek „megvan az a képességük, hogy önmagukban, minden időhatározó nélkül is jelezni tudják az események egymásutániságát” (Kiefer 1992: 48). A nem folyamatos és folyamatos igeaspektus különbségét ma jobbra valamely határ általi korlátozottság meglétében vagy hiányában látják a kutatók (vö. Lengyel 2000: 82). Szili Katalin példának okáért (2001: 265) ekként határozta meg a perfektivitást: „a perfektivitás, a határolókkal megadott »célok« elérése, a cselekvések, történések oly módon történő befejezése avagy megszünte, hogy azzal egyszersmind új minőségek, új állapotok jönnek létre”. Ugyanitt összefoglalva a korábbi véleményeket a perfektivitást összekapcsolta a befejezettség, a célhoz érés, az eredményesség fogalmával. A perfektív igeaspektust sokféle tényező hozza létre: hordozója lehet magának az igének a jelentése, kialakíthatja a szórend, külső határolóként jelentkezhet valamely vonzat (pl. tárgyi), de a perfektiváló funkció nyelvünkben mégis nagyrészt az igekötőkhöz kapcsolható.

A magyarban az igekötők befejezettséget jelölő szerepe nagyon hamar kialakult, éppen ezért nélkülözhetetlenné váltak az eredeti szövegek perfectumban levő igéinek átváltására és a mondatokon, illetőleg a történeten belüli időviszonyok pontosabb jelölésére, kiegészítve más időjelölő elemeket (kötőszókat, ige neveket stb.). Tekintsük most át az igekötős formákat abból a szempontból, hogy bennük az igekötők játszanak-e perfektiváló szerepet. Ehhez segítségül hívtam az erről szóló bőséges szakirodalmat, ahol az igekötők

funkcióit részletesen vizsgálták: J. Soltész Katalin (1959); Jean Perrot (1966); Kiefer Ferenc (1983: 146–69); D. Máta Mária (1992: 662–93); Szili Katalin (2001: 262–82).

Valamennyi előforduló igekötő közül a *meg* és *el* a leggyakoribb, az összes eset 92 százalékában vannak jelen. Közülük a leginkább alkalmazott a *meg*. A kutatók nagyrészt megegyeznek abban, hogy perfektiváló szerepe nagyon korán megjelent, s bár sokféle funkcióját szokták megkülönböztetni, e szerepek mellett az esetek többségében a perfektiválás is jelentkezik, amennyiben a befejezettség, a célhoz érés vagy az eredményre jutás érzete párosul velük, s főként, ha az ige múlt időben van, és tárgyi vonzattal is bír. A szakirodalomban található sokféle csoportosítást leegyszerűsítve a *meg* igekötős igéket az időviszonyok szempontjából számomra fontos perfektivitás erőssége, egyértelműsége alapján két kategóriába sorolom. Az elsőt azok az igék alkotják, amelyekben a *meg* funkciója az egyes árnyalatoktól eltekintve többé-kevésbé perfektív, vagy perfektív-rezultatív (amelyik ige több szövegben is szerepel, mai írásmóddal van átírva, amelyik csak egy munkában van meg, annál az írásmódot megtartottam, és a forrást is megjelöltem, a tárgyi vonatokat szintén közlöm): „*megosztá* marháját¹², „*megh őlelee* ewtet”²⁰ (ÉrsK.); „*megcsokolá* ötet”²⁰, „*megapolá* ötet”²⁰, „*megholt* vala”^{24, 32}, „*megelevenedék*”^{24, 32}, „*megéledet*”^{24, 32}, „*megtaláltatott*”^{24, 32}, „*megleletteté*”^{24,32}, „*meg szólita* egyet”²⁶ (Torkos); „*megkérde*”²⁶, „*megtudakozék*”²⁶, „*megjött*”^{27,30}, „*megölé* a tulkot”^{27, 30}, „*meg vaga* amaz hizlaltatot tulkot”^{27,30} (Félegyházi); „*megemésztette* a marháját”³⁰. Ide sorolom még az előbbi igék következő alakváltozatait: hátravetett igekötővel – „*jött meg*”²⁷, „*érkezett meg*”²⁷, „*tulkot öl meg*”^{27, 30}, „*kówer thwlkot vagatot megh*”²⁷ (JordK.); közbeékelődéssel – „*parancsolatodat meg nem szegtem*”²⁹, „*parantfolatodat meg nem rontottam*”²⁹ (Károlyi); feltételes mód jelen és múlt időben – „*megjönne*”²⁵, „*megjött volna*”²⁵, „*mindeneket megemésztett volna*”¹⁴, „*kyth een megh őttem volna*”²⁹ (ÉrsK.); „*ghedelyeth megh eltem vona*”²⁹ (JordK.). A második csoportba kerülnek azok az igealakok, amelyekben az igekötő funkciója egyéb mellett (pl. akcióminőség-képzés) perfektívnek is tekinthető, vagy nagyon közel áll ahhoz: „*megkeзде* szükölködni”¹⁴, „*meqlátá* ötet”²⁰, „*megszáná* ötet”²⁰, „*meg keferjyle*”²⁰ (Pesti); „*meg esék* az ű f3űe rayta”²⁰ (Sylvester); „*megharag(u)vék*”²⁸.

Az *el* funkciói közül a perfektiválás – ha nem is olyan markánsan, mint a *meg* esetében – azért arányaiban jelentős volt a vizsgált korban. J. Soltész szerint a távolodás és nem láthatóvá válás jelentésárnyalatot kifejező funkciójú *el*-nél alakult ki leginkább a perfektív funkció, mert ennél jelentkezik a célhoz érés, az eredményesség mozzanata (1959: 65), főként ha megfelelő határozóval, tárggyal párosul, és múlt idejű igékhez járul. Ilyenek a mi esetünkben is szép számmal akadnak: „*elosztá* marháját”¹², „*elméne*”^{13, 15}, „*èlèrèdet*”¹³ (MünchK.); „*elmegeyek*”¹⁸, „*eltékozlá* marháját”¹³, „*az ű marhāiat elkölte*”¹³, (Sylvester); „*az ew*

yozagath *el kewltötte*³⁰ (ÉrsK.); „*elküldé ötet*”¹⁵, *elveszek*¹⁷, *elveszett vala*^{24,32}. Ugyancsak ide sorolandók: *veszek el*¹⁷, „*marháját költötte el*”³⁰, „*mindeneket elfogyatott volna*”¹⁴ (Medgyesi); „*mindent elköltött volna*”¹⁴, „*parancsolatodat el nem mulattam*”²⁹.

Egyéb igekötők csupán elvétve jelentkeznek a szövegekben. Perfektív szerepet a következő esetekben véltem felfedezni: *felkelek*¹⁸, „*fellakta marháját*”³⁰; Károlyi: *feltámadott*²⁴; MünchK.: „*benyelte iauat*”³⁰; Torkos: „*levágatta ama tulkot*”²⁷, *kiméne*²⁸.

Több nyelvi elem esetében – főként a korai szövegekben – az igekötő funkciója még csak kialakulóban van, s nem választható szét teljesen a határozószói szereptől. Az igekötőként funkcionálás mellett szólhat az ige előtti pozíció és a perfektíválás, a határozószói mivoltot erősíti viszont az analitikus szerkesztés, a kétszótagos alak, a lativusrag megléte és az irányjelölés. Az idő előrehaladtával bennük az igekötői szerep megerősödhetett: JordK.: „*egybe gyűjté az hw reezeeth*”¹³; Károlyi: „*mindeneket egybe takart volna*”¹³; Heltai: „*egybe gyűjtet volna mindeneket*”¹³; Torkos: „*mindeneket öszve takaríta*”¹³; Sylvester: *hosszá álla*¹⁵; JordK.: „*előwe hywa egyet*”²⁶; Pesti: „*elew hywa egyet*”²⁶; Félegyházi: *által nem mentem*²⁹; Káldi és Komáromi: „*parancsolatodat által nem hágtam*”²⁹; Torkos: „*parancsolatodat által nem léptem*”²⁹.

Az igekötők használatának fokozatos terjedését jól mutatja, hogy a legkorábbi kódexből több esetben még hiányoznak, a későbbi munkákból viszont már nem, pl.: ἀπέχοντος ~ *vidit*²⁰ → MünchK.: *lata*; JordK.: *lathwan*; ÉrsK.: *megh lata*; Károlyi: *meg látá*; Káldi: *meg-látá*; *interrogavit*²⁶ → MünchK.: *kèzde*; JordK.: *megh kerdee*; ÉrsK.: *megh kerde*; Károlyi: *meg tudakozéc*; Káldi: *meg-kérdé*; ἤλθεν~*venit*³⁰ → MünchK.: *iot*; ÉrsK.: *meg yet*; Károlyi: *meg iött volna*; Káldi: *meg-jött*; ἐξενέγκατε~*proferte*²² → MünchK.: *hoziatoc*, a többiekénél pedig: *hozzátok-elö/ előwel ki*; φέρετε~*adducite*²³ → MünchK.: *hoziatoc*; JordK.: *hoziatok*, a többiekénél viszont: *hozzátok-elö/be ~ elő-hozván*.

Az igekötőket fordítóink a határozói igenevekben kifejezett időviszonyok erősítésére, árnyalására is felhasználták, főként akkor, amikor az igenévvel előidejűsége kívántak utalni: a 13. versben *egybegyűjtván*, a 15.-ben *elmenvén*, a 23.-ban *előhozván*, a 26.-ban *előszólitván*, *előhíván*, 28.-ban *kimenvén*, *kijövéen* stb.

6. A szövegeken belüli térszerveződés

A parabola térrelációit mint a kohézió fontos elemét módszertani szempontból az időviszonyoktól külön választva tárgyalom, jóllehet a szövegben természetesen egymással összefonódva szerveződnek. Az újabb magyar szövegtani munkák a szövegek topológiáját illetően nagyjából azonos

álláspontot képviselnek arra nézve, hogy az elemi térvonatkozásokat a magyar nyelv elemi nyelvi egységekkel ki tudja fejezni, s ez nyilván korábban sem volt másképpen. Annak megítélésében azonban, hogy melyek ezek az egységek, már némileg különböző véleményeket találunk. A korábbi grammatikák e téren nagyrészt a helyhatározókkal számoltak (Tompá 1961–62: 175–84), újabban viszont számos egyéb térjelölő eszköz létét vetették fel és igazolták a kutatók. A mondatbeli térviszonyokat taglalva Pete István (1991: 313) nyolcféle kifejezőeszköz-csoportot sorol fel, a szövegbeli térjelölésről szólva Tolcsvai Nagy Gábor hatfélét említi (1999: 154–65, 2001: 139–40). A két csoportosítás számos ponton fedi egymást egyaránt térjelölő eszközként jelölve meg: a) a ragos és névutós helyhatározókat, b) a helyhatározószókat, c) a térvonatkozással bíró lexikális elemeket: főneveket, mellékneveket, d) az irányjelölő igeötöket; Pete ezeken kívül ide számítja még a e) helyhatározói és bizonyos jelzői mellékmondatokat, Tolcsvai pedig kiemelt szerepet szán még f) a személyes névmásoknak és g) az igéknek, főképpen a mozgásigéknek (utóbbiakról lásd még Fillmore 1966: 219–27; Kiefer 1983: 182–84). Ezen térstruktúra-szervező eszközök közül az első három csoportra koncentrálok, mivel ezek a leggyakoribbak.

6.1. Térjelölő lexikális elemek

Az események háttérének, közegének térbeli jelölésében sok esetben a lexikális egységeknek van elsődleges szerepük. Ezeknek nem feltétlenül kell helyhatározóknak lenniük. Wacha Balázs egyik tanulmányban (1989: 246) kimutatta például, hogy az igei állítmány más mondatrészeket is helyjelölővé tehet: alanyt, tárgyat. Pete István pedig térbeli jelentésű jelzőkről is beszél (1991: 313). A 11. versben például az *embernek* jelzőn, és a *fia* alanyon kívül semmilyen más térvonatkozást nem találunk, viszont létezésüknek, még ha az elképzelt is, előfeltétele valamely térbeli elhelyezkedés, lakóhely. Ez a közelebbről meg nem határozott tér a történet nagy részének háttéré. A 17. versben megjelenő – Károlyi: „Az én atyámnac melly foc bęrefi bőuelkednec kenyereckel?” – mondatban a *bęrefek* terét, úgy tűnik, a birtokos jelző jelöli ki, ez pedig az atya háza, gazdasága. Természetesen mindezen térviszonyok felismeréséhez a szövegjelölés és az általános világismeret is hozzájárul.

Más esetekben a lexikális egységek helyhatározóként funkcionálva jelölik ki az események terét: Károlyi: *az tartománban*¹⁴, *az mezőn*²⁵ vagy a térben történő helyváltoztatások irányát: Károlyi: *tartománba*¹³, *egy polgárához*¹⁵, *az én atyámhoz*¹⁸, *az házhoz*²⁵. Ezeknél a tövek jelentése a maga térvonatkozásával nagyban hozzájárul a térviszonyok reprezentálásához, a tulajdonságaival, dimenzióival. A példázatban több ilyet fedezhetünk fel.

A távoli tartomány (i06)

	Vulgata	Káldi	Nestle–Aland	Komáromi
Ref. egység:	<i>in regionem longinquam</i> ¹³	<i>távul-valo tartományba</i> ¹³	<i>εἰς χώραν μακρὰν</i> ¹³	<i>mezŕze való tartományba</i> ¹³
VISSZATÉRÉS: anaforikus elemmel	<i>in regione illa</i> ¹⁴ <i>regionis illius</i> ¹⁵	<i>abban a' tartományban</i> ¹⁴ <i>annak a' tartománnak</i> ¹⁵	<i>τὴν χώραν ἐκείνην</i> ¹⁴ <i>τῆς χώρας ἐκείνης</i> ¹⁵	<i>abban a' tartományban</i> ¹⁴ <i>annak a' tartománynak</i> ¹⁵
SZÓMÁS: határozószó	<i>ibi</i> ¹³ <i>hic</i> ¹⁷	<i>ott</i> ¹³ <i>itt</i> ¹⁷	<i>ἐκεῖ</i> ¹³ <i>ὠδε</i> ¹⁷	<i>ott</i> ¹³ –

Mint ezt a táblázatban Komáromi munkája is mutatja, a vidékre visszautaló második helyhatározószót elhagyhatták a fordítók, erre ugyanis a szövegkörnyezetből egyértelműen következtethetünk: „λιμῶ ὠδε ἀπόλλυμαι” ~ „*hic* faeae pereō”¹⁷ → Heltai, Károlyi és Medgyesi: „ehel haloc meg”; Félegyházi, Komáromi és Torkos: „ehel vezek-el”. Maga a fogalom szó a forrásszövegekben három ízben is visszatér változatlanul: *χώρα* ~ *regio* (Lk 15, 13. 14. 15). A fordításokban a következő kép tárul elénk: MünchK.: *ország* (3-szor); JordK.: *ország, tartoman* (2-szer); ÉrsK.: *orzech* (3-szor); Pesti: *tartoman* (3-szor); Sylvester: *tartomán* (3-szor); Heltai: *föld, tartomány* (2-szer); Félegyházi: *tartomani* (3-szor); Károlyi: *tartomán* (3-szor); Káldi: *tartomány* (3-szor); Medgyesi: *tartomány* (3-szor); Komáromi: *tartomány* (3-szor); Torkos: *föld, tartomány* (2-szer). A változatosság szemszögéből nézve a szövegeket háromban fedezhetünk fel szinonima-variálódást: a JordK.-ben az *ország* és a *tartomány*, Heltainál és Torkosnál a *föld* és *tartomány* szavak váltakozását. A többieknél vagy csak az *ország*, vagy csak a *tartomány* szerepel. A Vizsolyi Biblia újabb kiadásai megtartják az eredeti megoldást, a revíziók azonban némileg színesítik a képet: Biblia 1878: *földre, tartomány* (2-szer); Biblia 1908: *vidék* (3-szor); Kecskeméthy: *ország* (3-szor); Ravasz: *tartomány* (3-szor). A Káldi-féle biblia átdolgozói közül a koraiak követik elődjük fordítását, a későbbiek viszont újítanak és variálnak: Szepesy: *tartomány* (3-szor); Tárkányi: *tartomány* (3-szor); Biblia 1927: *ország* (2-szer), *föld*; Káldi NV.: *ország, vidék, ottani*. A új fordítások nem hoznak új elemet: Biblia 1996: *ország* (2-szer), *ottani*; Biblia 1990: *vidék* (3-szor).

A vizsgált görög–latin szó magyarítása nagyon érdekesen alakult az idők folyamán. A kódexekben uralkodik az *ország*, ami feltehetőleg ekkor még a ’királyság, vkinek az uralma alatt álló terület’ jelentésben volt általános, de már ekkoriban megjelenik mellette a *tartomány*, ez azután teljesen kiszorítja elődjét. Ez a tendencia nem kis mértékben a tekintélyes fordításoknak köszönhetően

folytatódik egészen a 20. századig. Ekkor a revíziókban kezd tükröződni az adott jelentésmezőben az idők során végbement változás, amely a *tartomány* használatának rovására más elemek előretöréséhez vezet: a korábban már látott *föld*, a *vidék*, és az újjáéledő, jelentésében megújuló *ország*. Közülük utóbbi kettő ma általánosan elterjedtnek mondható a példázat fordításaiban.

A 15. versben megjelenő helyjelölő lexémák – *τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ*, *in villam suam* – fordítására háromféle szót használnak fordítóink, s közel kiegyenlített arányban. Mindhárom kódexben a *falu* szerepel, és hozzájuk csatlakozik még Pesti munkája. A Sylvesternél megjelenő *major* később Káldi szövegében bukkan még fel. A *mező* Heltai művében jelenik meg elsőként, ettől kezdve viszont uralkodik a textusokban. Az eredeti szavak magyarázatot adhatnak erre az eloszlásra. A görögben levő *ἀγρός* elsősorban földet, mezőt jelent, és ezt adták vissza pontosan, akik a *mező*-vel fordítottak. A latin *villa* pedig mindenekelőtt vidéki gazdaságot, majorságot, tágabb értelemben falut, telepet jelenthetett. Ennek nyomán haladtak a Vulgata tolmácsolói. Hogy Sylvesternél ugyancsak *major*-t találunk, az lehet Erasmus latin szövegének, esetleg a Vulgatának vagy akár latinon alapuló magyar kódexeknek a hatása. De maga a görög szó sem zárja ki ezt az értelmezést, az itt szereplő többes számú formának ugyanis metonimikusan kialakult a 'tanya, major, falu' jelentése. A szó fordításának további alakulása a következőképpen alakult: a Károlyi-féle Biblia újabb kiadásai megtartották a *mező* szót, ugyanígy a revíziók is, kivéve Kecskeméthy Istvánt, mert ő a másik ekvivalenst, a *föld*-et használja. Káldi megoldását csak Tárkányi követte, Szepesyék a *mező*-t részesítették előnyben, a két 20. századi munka a *tanya* szóval váltja fel Káldi *major*-ját, ami egyben a Vulgatának is megfelel. Az új katolikus fordítás ezt a megoldást megtartja, a protestáns viszont a saját nyomvonalán kikristályosodott *mező*-t felcseréli a *föld*-del.

A 16. versben – a Vulgata egyik variánsában felbukkanó *in domo* kifejezés nyomán – néhány szövegben megjelenik egy *hol?* kérdésre felelő helyhatározóragos főnév: MünchK.: *hazaban* (ÉrsK.; Káldi); JordK.: *hazanal* (Sylvester); de Pestinél: *hazaba*. Ez a görögben nincs meg, így az erre visszamenő munkákból hiányzik.

A 18. és a 21. ismétlődő versrészlet igei vonzataként megjelenő *οὐρανὸν* ~ *caelum* szavak a példázat kontextusában aktuálisan az Isten lakóhelyét jelölik. Ugyanennek jelölésére nyelvünkben régóta a *menny(ország)* és az *ég* szavak vannak lekötve, nem csoda hát, ha a mi szövegeinkben is ezek szerepelnek: *menny* (MünchK.; Sylvester; Heltai) ~ *mennyország* (JordK.; Pesti) ~ *ég* (a többi munka). Az is megfigyelhető azonban, hogy az adott versben a korai szövegekben kb. a 16. század közepéig a *menny(ország)* volt gyakoribb, azt követően viszont az *ég* lett kizárólagos egészen napjainkig. Ez az időbeli megoszlás természetesen nem jelenti azt, hogy az 'Isten lakóhelye' jelentésből

az *ég* kiszorította volna riválisát, hiszen ma is mindkettőt használhatjuk jelölésére. Inkább arról van szó, hogy a Biblia egyes szövegekörnyezeteiben a nyelvhasználó/fordító, melyiket tartotta helyénvalónak. Erre vonatkozólag egy kis kitekintést is végeztem a mai fordítások anyagában, és azt láttam, hogy bennük a két szó közül egyes versekben hol az egyik, hol a másik jelenik meg, de arra is volt néhány példa, hogy váltakoznak ugyanazon versen belül. Ez alapján úgy látom, hogy ma is mindkét szó egyaránt betöltheti az adott szerepet, s hogy éppen melyiket használják, az egyszer szabad választás eredménye, máskor meg a hagyomány következménye (attól függően, melyre kötődik egy-egy szöveg a hagyományhoz).

Az ἡμαρτον–*peccavi*^{18, 21} állítmány másik határozói vonzata eltérő módon van kódolva a görög és a latin szövegekben. A görögben egy személyes névmás és egy előljáró kapcsolatával (ἐνώπιόν σου), melynek legközelebbi magyar ekvivalense a *(te) előtted*. A latinban pedig prepozícióként használt adverbium és személyes névmás párosával (*coram te*). Az adverbiumi tartalomnak megfelelő fordítást egyedül az ÉrsK.-ben láthatunk: *te zynednek előtte*, a többiek inkább az előljárói minőséget vették figyelembe, és névmás+névutó kombinációjával adták vissza: MünchK.: *te èlòttèd* (ugyanígy a JordK.). Ez utóbbit alkalmazza a szintén latinból fordító Pesti is. A *te ellened* elsőként Sylvesternél jelenik meg, majd Károlynál, Káldinál és Torkosnál látjuk ismét. Az *ellen* névutó az eredeti kifejezésnek az átvitt jelentését elődjénél közvetlenebb módon adja vissza. Emellett mintegy rímelt az előbbi szerkezet névutójára: *ég ellen*. Talán ez az oka, hogy a két elem közül ez bizonyult időtállóknak, persze ehhez nyilván hozzájárult még Károlyi és Káldi munkájának tekintélye is.

A 25. vers első helyhatározójának átváltása jórészt egységesen a *mező* lexéma felhasználásával zajlott, amely egyébként az eredetiben levő szavak legközelebbi ekvivalense. Fonetikai felépítésére nézve többnyire a ma is használatos *mezőn* formában szerepel a példázatfordításokban, csupán a JordK.-ben találkozunk más variánssal: *mezen*. És bár a szónak valóban van egy *meze-tő*változata, elképzelhető, hogy itt kimaradt a *w* írásjel, vagyis a szerző eredetileg *mezewn*-t akart írni (vö. Pesti: *mezewn*²⁵). A *mező* a későbbi szövegekben is uralkodik, másféle lexémát összességében csak Torkosnál láthatunk: *fzántó földön*. A második helyhatározót, az οἰκία – *domui* szót, a magyar szövegekben rendszerint *ház* lexémával ültették át.

A lexikális egységekre visszautaló deiktikus határozószerkezet mutató névmások, a fogalmi jelentésű szavaktól referenciát nyerve, szintén részt vesznek az elhelyezésben és irányadásban: ἐκεῖ–*ibi*¹³, ὧδε–*hic*¹⁷, ἐκεῖνην–*illa*¹⁴, ἐκεῖνης–*illius*¹⁵. A primér ragos *ott* (a tartományban)¹³ és *itt* (a mezőn, ebben a tartományban)¹⁷ esetében a korai szövegekben az eredeti rövid rag jelenik meg: *ot*¹³ (MünchK.; JordK.; ÉrsK.; Pesti; Heltai), *it*¹⁷ (MünchK.; ÉrsK.; Pesti),

*eet*¹⁷ (JordK.). Ezek hangzóközi helyzetben geminálódhattak, pl.: JordK.: *ottan*²¹. Majd analogikusan megjelentek szóvégen is, pl.: Sylvester: *itt*¹⁷; Károlyi: *ott*¹³; Káldi: *ott*¹³, *itt*¹⁷. A kétféle forma egy ideig egymás mellett élhetett, de idővel a hosszú alak vált általánossá. Bár a szövegek hangjelölése e téren nem mindig mérvadó, hiszen a rövid írásmód mögött is lehetett hosszú ejtés, a fejlődési tendencia azért jól leolvasható, hiszen kezdetben szinte csak rövid, a vizsgált korszak vége felé pedig kizárólag hosszú alakok sorakoznak. Mellettük megjelennek még szekunder raggal ellátott névmások is: *abban* (a tartományban)¹⁴, *annak* (a tartománynak)¹⁵.

A helyviszonyt egy két helyen határozószók fejezik ki. A 20. vers helyjelölő adverbiumának (*μακρὰν*–*longe*) tartalmát két rokon értelmű szó által adják vissza: *messze* és *távol*, de az előbbi a korai időkben csupán a MünchK.-ben bukkan elő, és később is mindössze háromszor. A *távol* alakilag számos variánsban jelenik meg: *tavoly* (JordK.; ÉrsK.) ~ *tawol* (Pesti; Félegyházi; Torkos) ~ *távól* (Károlyi; Komáromi) ~ *tāuul* (Sylvester; Heltai) ~ *távúl* (Káldi). Ez a tarkaság a vizsgált korszakra jellemző, nincs kitüntetett alak, sem egységesülési tendencia. Ilyeneket még a javított kiadásokban sem találunk. A revíziókban viszont már a *távol* az egyedüli forma.

A *haza* elem megítélése többféle lehet a következő szerkezetekben: MünchK.: *haza igno*²⁵; a JordK.: *haza kőzelghethne*²⁵, *haza yewt*^{27, 30}; az ÉrsK.: *haza kőzelgethne*²⁵; Pesti: *haza iewne*²⁵ és Károlyi: *háza iőuén*. Főként a legkorábbi időkben elképzelhető, hogy ez a *ház* főnév *-a* ragos alakja, de az sem kizárt, hogy már a ragszilárdulással létrejött a *haza* helyhatározó-szóval van dolgunk, sőt az ige-igenév előtti pozíció az ebből kifejlődött igekötői mivoltot is felveti, vagy legalábbis (a különírás miatt) a kettős határozószói-igekötői szerepet. Az idő előrehaladtával az utóbbi két értelmezés valószínűsége nő. Ma az egybeírás okán már egyértelmű az igekötői szerep, amely a mozgás irányát, végpontját jelöli: Biblia 1908: *hazajövéen*; Kecskeméthy, Ravasz: *hazajövet*; Káldi NV.: *hazatérőben*; Biblia 1990: *hazajövet*.

6.2. A helyhatározóragok

A különböző helyviszonyok kifejezésére a fenti lexémák általában valamilyen grammatikai viszonyító elemmel párosultak, leggyakrabban egy-egy helyhatározóraggal. Ezek közül különösen érdekesen alakult a *-ba/-be* és a *-ban* *-ben* kapcsolata.

A *-ba,-be* és a *-ban,-ben* funkcióját tekintve az ómagyar korban már jórészt elkülönült, előbbi a *hol?* kérdésre, utóbbi a *hová?* kérdésre felelő helyviszonyra utalt. Ezek következetes használata azonban a kódexek korában még nem volt általános. Sőt inkább jellemző, hogy a szövegekben kisebb-nagyobb mértékben keveredett a raghasználat, de olyanok is voltak, melyek dominánsan vagy az

egyik, vagy a másik ragot alkalmazták (vö. Korompay 1992b: 388–9, 398–9). A funkciók megoszlásának további sorsát jellemezhetik azok az elvek, amelyek az ezt követő időszak grammatikáiban jelennek meg. Ezeket összefoglalva a következőt állapítottam meg: a nyelvtanok írói valamennyien – Sylvester, Szenci Molnár, Komáromi Csipkés, Misztótfalusi Kis – a két rag funkciójának elkülönítése mellett álltak ki, az azonban már más kérdés, hogy a gyakorlatban ezt mennyire érvényesítették (vö. Szathmári 1968: 131, 187, 296, 369, 374). Ezek után lássuk, mit tapasztalunk a példázat szövegeiben!

A MünchK.-ben a ragok illativusi és inessivusi funkciója teljesen elkülönült: „èlèrèdet žarandoclanì mèžžè valò *ozžagba*”¹³; „èzèžte otèt o *faluiaba*”¹⁵; „aggatoc o nèki güröt o *kèzèbè* / τ fàzut o *labaiba*”²²; „lòt nag èhfèg *ažožžagban*”¹⁴; „βουοlkòdnèc keièzèzèckèl èn a’am *hazaban*”¹⁷. Sylvester a saját elveihez hűen ugyancsak elkülönülten használja a két toldalékot: „mene meffže valò *tartomānba*”¹³; „az ũ *maiorāba* boczātā”¹⁵; „aggatok gürüt az ũ *kezibe* / es fàrut *lābaiba*”²²; „nag fžüksig lūn az *tartomānban*”¹⁴. A JordK.-ben kizárólagosan a *-ban* jelenik meg mindkét funkcióban, pl.: JordK.: „wttra meene, vendeegh *orzagban*”¹³; „kylde el hwtet hŵ *faluyaban*”¹⁵; „Ennen *magaban* terwen”¹⁷; „aggyatok gyrwt hŵ *wyaban*, es fàrwth hŵ *labayban*”²². Ugyanez elmondható az ÉrsK.-ről is, de ott egy esetben a *-ba* is megjelenik, mégpedig *hová?* kérdésre felelő helyviszony kifejezésére: „el kewldee ewtet az ew *falwyaba*”¹⁵. Pestinél az előbbiekkal ellentétes irány jut felszínre, minden funkcióban *-ba/-be* van: „el mene mezze walo *tartomanba*”¹³; „kylde ewtet az ew *falwyaba*”¹⁵; „lewn az *tartomanba* nagy ehfeg”¹⁴; „žerzewdek egŷ polgarhoz ot a *tartomanba*”¹⁵. A használati tarkaság olykor más lexémacsoportokba – az igekötők és a határozószók területére – is átkerül: *συναγαγών* – *congregatis*¹³ → JordK.: *egybe gyeytee* (még hasonlóan a legtöbb szövegben), de Medgyesi: „mindeneket *egyben rakot volna*”; *δραμὼν* – *adcurrrens*²⁰ → MünchK.: *èlèibè futuan* (még Pesti; Kertész), de JordK.: *eleyben fwthwan* (l. még ÉrsK.).

Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy a példázat korai szövegeiben a két rag használata azoknak a tendenciáknak a nyomán alakult, amiket a Történeti grammatikában Korompay Klára is feljegyzett, sőt ezek a tendenciák nem csak a kódexekre, hanem a velük nagyjából egy időben született nyomtatványokra is kiterjedtek. Az egyes típusok viselkedésének magyarázatát pedig szintén ugyanazokban a tényezőkben találhatjuk meg, mint a kései ómagyar korban. A két rag következetes elkülönülését elősegíthette (a formális nyelvhasználaton, a nyelvi tudatosságon kívül) még a latin és görög előjárószók eléggé elkülönült használata is: az *in* + accusativus, illetve *εἰς* + accusativus a 13., 15., 17., 22. versekben elsősorban *hová?* kérdésre felelő helyviszonyt fejez ki, az *in* + ablativus a 14. és a 17. versben pedig *hol?* kérdésre felelőt. Máskor viszont épp a forrásszöveg okozhatott ingadozó raghasználatot. A 13. versben az *in* + accusativus (*in regionem*) mellett bizonyos szövegvariánsokban *in* + ablativus

(*in regione*) jelentkezik, ami önmagában is oka lehet például annak, hogy egyes latinra visszamenő szövegekben hol az egyik (MünchK.: *oźǰǰba*), hol a másik (ÉrsK.: *orzagban*) jelenik meg. Hogy a két toldalék funkciója Pestinél a *-ba* ragban összpontosult, talán az alaki fejlődésük következtében kialakult ingadozó nyelvhasználatnak is betudható, melyet az is elősegített, hogy a kontextus minden esetben egyértelműsítette a helyviszony fajtáját. A beszélt nyelvben bizonyára jóval nagyobb arányú volt a *-ba* átnyúlása a *-ban* területére, mint ahogy ez az írott szövegek alapján tapasztalható, de hatása bizonyára az írott nyelvhasználatra is kiterjedt. Ezzel ellentétes irányt képviselnek azok a munkák, amelyekben a *-ban* lép át a *-ba* funkcionális sávjába. A két rag ingadozó használata itt esetleg egyfajta hiperkorrekciót jelezhet.

A további szöveget is megvizsgálva megállapíthatom, hogy a korai időkben tapasztalt használati tarkaság nagymértékben visszaszorult. Ugyan található még néhány helyen keveredő toldalékolást: Félegyházi: „elmene meŕze leuŕ *tartomaniban*”¹³; Medgyesi: „mene idegen *tartományban*”¹³; Félegyházi: „Œ *magaban* teruen”¹⁷; Medgyesi: „mikor *magában* űállot-volna”¹⁷; Komáromi: „*Magában* térvén”¹⁷; de ezekben a szövegekben is jobbra elkülönül a két rag funkciója, a többiben pedig teljesen következetesen elválik. Az utóbbiak száma a 16. század közepét követően mindinkább megnő. A korábban jellemző ingadozás, keveredés az írott nyelvben fokozatosan háttérbe szorul, mivel – amint ezt a nyelvtanok is tanúsítják –, kialakul és megszilárdul a két rag alkalmazásának szabálya.

Néha azonban vannak olyan erők, amelyek sokáig ellenállnak a nyelvhasználat kényszerítő hatásának. Érdekes tendenciát figyelhetünk meg példának okáért a 22. vers *in manum eius, in pedes* szavainak fordításában. A mai nyelvre jellemző *-ra/-re* toldalékok elég későn jelennek meg, elsőként Torkos Andrásnál 1734-ben: *kezére, lábaira*. A megelőző szövegekben kizárólagosan a *-ba/be (-ban/-ben)* belviszonyragokat találjuk. A maival azonos raghasználat azonban a nyelvben általában már korábban elterjedhetett, erre utal például Tótfalusinak az ingadozó toldalékolása: *kezébe, de lábaira*. Hogy a fordítók a belviszonyragokat itt ilyen sokáig megőrizték, arra két irányból is kaptak megerősítést, egyrészt az ősi raghasználat felől, amit a korai szövegek hagyományoztak tovább, másrészt a latin forrásszöveg grammatikai formája felől.

Az inessivusi *-ban* a 17. versben az adessivusi *-nál* raggal váltakozik ugyanazon a lexémán, maga a szituáció azonban inkább belső helyviszonyra utal: MünchK.: „menè bezèfec bŕuŕlkŕdnèc keŕèzèckèl èn aŕam *hazaban*” (még az ÉrsK. és Káldi), de a JordK.: az „en atyam *hazanal*”; Sylvester: „az en aŕāmnak *hāzānāl*”. A váltakozás később is jellemző marad: Szepesy: „atyámnak *hāzānāl*”; Tárkányi: „atyám *hāzaban*”.

A 20. versben az ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ – *cecidit* [~ *ruit*] *supra* [~*super*, ~*in*] *collum eius* szerkezet fordításában az idők folyamán majdnem egymással párhuzamosan változott az ige és annak helyhatározói vonzata. A vizsgált korszakban általában a *nyakára esék* formában fordították. De Torkos Andrásnál már felbukkan az *esék* alternatívája, a *borula* (hacsak ez nem Erasmus *ruit*-jának hatására született), de a főnéven még marad a régi rag: *nyakára*. Az 1878-as és az 1908-as Károlyi-revíziókban megjelenik az új ragvonzat: *nyakába*, de az igék még váltakoznak: *borúlt* ~ *esék*. Az ezt követő protestáns szövegekben pedig már a *nyakába borula/borult* fordul csak elő. A Káldi-revíziókban viszont kezdettől fogva ez utóbbi dominál. Ekkoriban tehát az *esék* volt a szókapcsolat megszokott eleme. A két ige szabad váltakozása, együttélése valamikor a középmagyar kor végén kezdődhetett, és vetélkedésük a 19. század második felére valószínűleg véget is ért a *borul* győzelmével. Ezzel párhuzamosan zajlott a vonzatok változása, előbb mindkét ige a *vmire* határozót vonzotta, aztán pedig a *vmibe*-t.

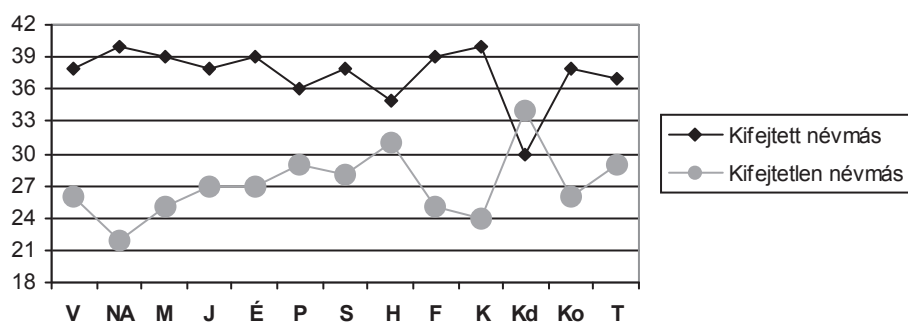
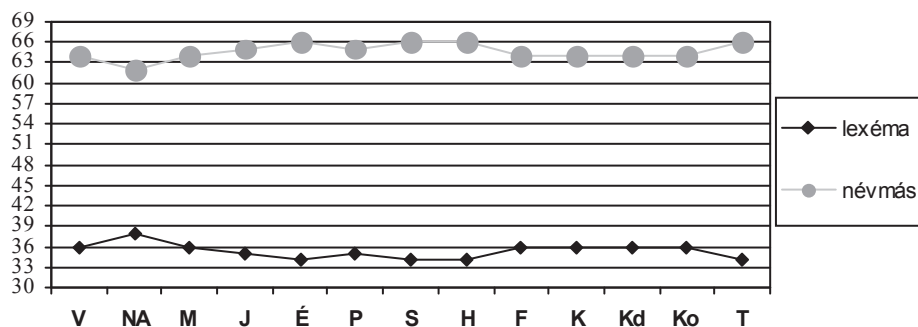
A fenti ragok mellett kisebb-nagyobb gyakorisággal az alábbiak jelennek meg meg: a) a *hol?* kérdésre felelő helyviszonyt kifejező superessivusi *-n* (valamennyi szövegben: „vala a *mezőn*”²⁵); b) a *hová?* kérdésre felelő helyviszonyt kifejezve a sublativusi *-re* (Heltai: „méne mef33e *földre*”¹³; Torkos: „meszse *földre* elméne”¹³; a nyomtatványok többségében: elküldé őtet az ő *mezejére*¹⁵); az allativusi *-hoz* (a legtöbb szövegben: „állá egy *polgárához*”¹⁵; mindegyik szövegben: „elmegyek az én *atyámhoz*”¹⁸, „jőve/méne az ő *attyához*”²⁰; a legtöbb textusban: „közelgetett a *házhoz*”²⁵). Félegyházinál a 14. versben a határozóragok helyett névutó jelzi a helyviszonyt: „az tartomani *f3erent*”¹⁴. A 20. századi szövegekben ugyanebben a versben aránylag nagy számban fordul elő a superessivus ragja, pl.: Biblia 1908: *azon a vidéken*; Biblia 1927: *azon a földön*. Ezekben az esetekben a raghasználatot döntően a szövegben megjelenő lexéma irányítja, pontosabban toldalékolásának szokása, disztribúciója.

Sajátosan alakult a 18. és a 21. versek helyviszonyait jelölő *εἰς* – *in* előljárószó átváltása, mely accusativusszal párosul, s általában kétféleképpen lehet lefordítani: ragos alakkal (*vmiben*), vagy névutós formában (*vmi ellen*). A magyar szövegekben pontosan e kétféle megoldás jelenik meg: MünchK.: *menbèn* (ÉrsK.; Félegyházi); JordK.: *menyorzagh ellen* (ugyanígy a többi fordításban és a későbbi munkák mindegyikében). A kétféle vonzat csak a vizsgált korszak kezdetén lehetett egyenrangú variánsa egymásnak. Az ekkor tapasztalható vonzátváltkozás valószínűleg egyben jele egy folyamatban levő vonzátváltozásnak, a 16. század első harmadától fogva ugyanis már a *vétkezik* *vmi ellen* lesz az uralkodó szerkezet. E változás feltehetőleg az adott szókapcsolatra terjedt ki (esetleg más kifejezésekre is), mivel a *vétkezik*-nek ma is van *-ban/-ben* ragos vonzata: *vétkeztem szóban, gondolatban* stb.

7. A stílus ökonómiája

Az alábbiakban a nyelvi takarékoság lehetőségeiről és módjairól kívánok szólni. Ez a jelenség jobbra azokat az eszközöket érinti, amelyekről eddig is szó volt. Gazdaságos stíluson tudniillik a tartalmas lexémák helyettesítését értem a velük korreferens üres szavakkal vagy testetlen elemekkel (vö. Károly 1995: 815). Az ökonómia mutatói: egyrészt a lexémák és az anaforikus névmási elemek, másrészt a kifejtett névmások és kifejtetlen esetek száma és szövegbeli arányuk. Mivel a különböző szövegek eltérő számú szövegmondatból állnak, a stílus ökonómiája a szövegmondatok számához viszonyított arány alapján nem vethető össze, és a benne végbement változások sem mutathatók ki. Így az összehasonlítás elvégzésére a következő módszert választottam: az egy szövegben számbavett összes elemet tekintem 100 %-nak, és ehhez viszonyítom az egyes elemcsoportokat. (Az elemcsoport százalékos aránya $\Sigma = x/y \cdot 100$, ahol x : az elemcsoport elemeinek száma az adott szövegben, y : az összes elem száma). A számítások eredményeit alább összefoglaló jelleggel táblázatba szedtem, majd a változásokat grafikon segítségével teszem követhetőbbé. A táblázat rubrikáiban levő két szám közül a felső a megnevezett elemcsoport előfordulási számát mutatja az adott fordításban, alatta az elemcsoport elemszámának az összelemszámhoz viszonyított százalékos aránya következik. Az anaforikus névmás kategóriájaként a kifejtett névmásokat és a kifejtetlen utalásokat egyesítettem.

	V	NA	M	J	É	P	S	H	F	K	Kd	Ko	T
Korreferens lexéma db. - %	66 36	65 38	65 36	67 35	65 34	67 35	66 34	63 34	64 36	64 36	64 36	65 36	62 34
Anaforikus névmás db. - %	117 64	107 62	118 64	127 65	124 66	126 65	126 66	120 66	114 64	115 64	114 64	118 64	118 66
Kifejtett névmás db. - %	70 38	69 40	72 39	74 38	73 39	69 36	73 38	64 35	69 39	75 40	54 30	69 38	67 37
Kifejtetlen névmás db. - %	47 26	38 22	46 25	53 27	51 27	57 29	53 28	56 31	45 25	43 24	60 34	49 26	51 29
Összelemszám	184	172	183	194	189	193	192	183	178	179	178	183	180

A táblázat adatai és a mozgások grafikus ábrázolása alapján az alábbi tendenciákat állapíthatjuk meg. Az összesített elemszám érdekessége, hogy a JordK.; az ÉrsK.; Pesti és Sylvester szövegében ez jóval magasabb a forrásszövegeknél. Ez a különbség a névmások számánál jelentkezik, vagyis a fordítások pótlólagos anaforikus utalásokkal erősítették a szövegösszefüggést. A kódexek esetében ennek egyik oka az lehet, hogy a szöveget felolvasásra is szánták, és így kívánták biztosítani a jobb követhetőséget, Pestit és Sylvestert pedig akár az erasmusi elv, a világosságra való törekvés is sarkallhatta erre. A lexémák és a névmások egy szövegen belüli aránya mindvégig közel azonos a forrásokban kimutatott arányokkal, és az idők folyamán csak elenyésző mértékben változik. Az eredeti szövegek e téren tehát nem nagy mozgásteret engedtek a fordítóknak. A kifejtett névmások és a kifejtetlen utalások aránya ezzel szemben csak néhány munkában közelít a forrásszövegekéhez, és itt az időben előrehaladva markánsabb mozgásokat is tapasztalhatunk. A kódexek

mutatói a forrásokéihoz hasonlóak, sőt nagyjából azonosak azzal az aránnyal, amit a TNyt.-ben ismertetett adatokon végzett számításokkal kaptam (Károly 1995: 816; MünchK.: 38% / 18%; JordK.: 44% / 22%). A későbbi munkákban viszont fokozatos eltolódást láthatunk a kifejtetlen utalások javára (lásd: Pesti, Heltai és Káldi szövegeit). Ez megfelel nyelvünk törvényeinek, hiszen a változatlan alany és a személyes névmási birtokos jelző az esetek nagy részében szabályosan törlődik. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a fordítások többségében a kifejtett névmások aránya a kifejtetlen utalásokénál jóval nagyobb, csak Káldinál kerülnek az utóbbiak némileg fölénybe. Végül a két forma egymáshoz való viszonya nagyfokú hasonlóságot mutat az explicit és implicit személyes névmási birtokos jelzők korábban már vázolt eloszlásával. Mindezek arra engednek következtetni, hogy a stílus ökonómiája terén a fordítások jobbra követték forrásszövegüket, attól csupán néhányan tértek el, és ők is elsősorban ott, ahol az élő nyelvszokás a névmások törlésére „kényszerítette” őket, másodsorban pedig ott, ahol valamilyen oknál fogva az összefüggést a szövegfelszínen névmások betoldásával még erősebbé kívánták tenni.

ÖSSZEGZÉS

A fordítások versenkénti összevetése és az egyes jelenségek tüzetes elemzése során történeti szempontból alapvetően a következő tendenciákat figyeltem meg: a) a vizsgált korszak elején tapasztalható nagyobb arányú változatosság, variabilitás után a korszak vége felé (a 18. sz. közepe táján) jelentkeznek az állandósulás jelei, esetleg az állandósulás nagyrészt meg is valósul; b) a változatosság kezdettől fogva mindmáig jellemző; c) a korai szövegekben megjelenő elemek, struktúrák jelentős része mindmáig megmaradt, legfeljebb kisebb fokú ingadozást tapasztalhatunk. E tendenciák a nyelv minden szintjén megjelennek, azaz fonetikai, morfológiai, lexikai, szintaktikai és textológiai jelenségekre egyaránt kiterjednek, de megmutatkoznak a helyesírás terén is.

Az már első közelítéskor kiderült, hogy az egyes fordítások sokban hasonlítanak egymásra (holott néha részben eltérő forrásból dolgoztak, és eltérő időben jöttek világra), számos vonatkozásban ugyanakkor különböznek (még ha egyazon forrás nyomán, és nagyjából azonos időben születtek is). Az azonosság és a különbözőség mögött okok sokasága áll, melyeket nagyrészt két tényező – a nyelv és a fordító – köré szoktak csoportosítani, vagy ahogy Albert Sándor (2003: 96) nevezi őket: a kompetencia szintű és a performancia szintű tényezők köré. Egyfelől tehát jelen van a nyelv, azaz a forrásnyelv mint kiindulópont és a célnyelv mint a lehetőségek (elemek, szerkesztési minták, szinonimák és változatok) tára; másfelől a fordító mint nyelvhasználó a maga összetett determináltságával, aki alkotó munkája közben a nyelv kínálta lehetőségek közül válogat. Összegzésemben a teljesség igénye nélkül megpróbálom számba venni és röviden feltárni mindazokat a hatóerőket, mozgatórugókat, amelyek a két fő tényező köré csoportosulva a példázatfordítások nyelvi anyagát alakították, mozgatták, állandósították, örökítették, s amelyek a jelenségvizsgálatok során tapasztalt folyamatok előidézői lehettek. Két hatóerőt – a fordítói elvet és a szóbeli–írásbeli hagyományt – a bevezető részben már tárgyaltam, ezért ezekre itt külön nem térek ki, de más hatásmechanizmusokkal kapcsolatban alább érintőlegesen még előkerülnek.

Az első tényező, amely a magyar szövegek nyelvi anyagát formálta, a forrásnyelv a rá jellemző tipológiai sajátosságokkal, szerkesztési és elem-, ill. formahasználati szokásokkal, valóságtagolással stb. Az már a bevezetőből kiderült, hogy a magyar szövegek nem egyetlen eredetire vezethetők vissza. A különböző nyelvek és a különböző forrásszöveg-változatok pedig a különféle jelenségek szintjén egyenesen vezet(het)tek eltérő fordításokhoz, a közös eredeti pedig azonosságokhoz. Ugyanakkor számos esetben azt tapasztaltuk, hogy eltérő forrású magyarítások azonos megoldásokat alkalmaztak, noha az egyes eredeti

elemek, struktúrák más-más magyarítást kívántak volna. Ennek oka részben az a hagyományozódás lehet, amiről a bevezetőben beszéltem.

Az egyes szövegek egymásra hatására ugyanis több esetben valósabb alapunk van a puszta gyanúnál. Sokszor maguk az alkotók utalnak arra, hogy felhasználtak korábbi fordításokat. Károlyi például ezt írja munkája Előliaro beszédeben: „Az kic ez előtt valami réftz fordítottac Bibliában, azokatis nem utáltuc meg, hanem meg tekintettűc”. Ő konkrétan Heltait és Méliuszt említi (vö. Ballagi 1864: 44), de újabban az Érdy- és a Jordánszky-kódex ismeretét is valószínűsítik (vö. Dienes 1990: 51–69). Heltaitól tudjuk, jól ismerte Sylvester fordítását, az Új Testamentuma ajánlásában ugyanis ezt írja róla: „Silvester János a' jámbor, jó és hasznos munkát tött, ki az előtt Sygedben az Uj Testamentumot ki nyomtatta. De mi fogyatkozás lött légyen abban, azt az istenfélő Kersztények megtudják itélni, egy más mellé tartván e két munkát, az ővét és a miénket”. Horváth János pedig kapcsolatot mutatott ki Komjáti, Pesti és Bencédi Székely munkái és Sylvester fordítása között (1957: 373).

A különböző szakmunkák még számos egyéb összefüggést feltártak. Szerecz Imre több kódex szövegét összehasonlítva rávilágított például arra, hogy a MünchK., az ÉrsK. és a JordK. egyezései nem lehetnek véletlenek (1916: 48). Károly Sándor a MünchK. és a JordK., valamint az utóbbinak Pesti és Sylvester munkájával való kapcsolatát látta igazolódni kutatásai során (1956b: 266–7). Balázs János Sylvesterről kijelenti, hogy „ismerte és használta a korábbi magyar munkákat is: MünchK., JordK., Pesti, Komjáthy stb.” (1958: 259). Káldiról úgy tartják, hogy a Bibliáját csak a Vulgata felhasználásával készítette. Ballagi (1863: 44, 66) véleménye szerint azonban „bár maga [ti. Káldi] sehol sem említi, de már annál fogva is, hogy az egész roppant munkát állítólag 15 hónap alatt végezte el, lehetetlen, hogy meglévő fordításokat ne használt legyen”. Kimutatni azonban csak egyet tudott, Heltai Bibliáját. A Vizsolyi Bibliának és Komáromi Csipkés munkájának kapcsolata egészen nyilvánvaló, hiszen utóbbi a maga szövegét egyenesen egy Károlyi-kiadásba írta bele úgy, hogy a nem tetsző szavakat kihúzta, vagy a szórendet megváltoztatta odahúzott vonalakkal és számokkal, s a maga javította szövegét a sorok közé írta be ott, ahol a változtatás ezt szükségessé tette. (Ezt a példányt a marosvásárhelyi Teleki Könyvtár őrzi.) Emiatt egyes vélemények szerint „csak fenntartással nevezhető önálló, az eredeti nyelvekből készült fordításnak, mert sokkal inkább az, aminek készült is: Károlyi fordításának az eredeti szöveg alapján készült átdolgozása, revideálása” (vö. Musnai 1940: 154). Végül Félegyházi és Komáromi Csipkés példázatfordításának esetleges kapcsolatát jómagam vettem fel egy korábbi írásomban (Demján 2003: 69–70). Mindezek ismeretében bizonyos megfogalmazások, elemek, formák visszaköszönése és öröklődése olykor-olykor nem csupán az azonos forrásszövegnek tudható be, vagy annak, hogy a szerzők a nyelv kínálta lehetőségek közül egymástól függetlenül választották ugyanazt,

hanem hogy a megelőző tolmácsolatok alkalmas megoldásait újból felhasználták.

Ha már a forrásnyelvnél, forrásszövegnél tartunk, mindenképpen számolnunk kell még egy másféle tradícióval, éspedig azzal az irodalmi-fordítási gyakorlattal, mely az idegen, elsősorban latin szövegek magyarításának százados gyakorlata során alakult ki, ivódott bele a literátusok nyelvezetébe, és hagyományozódott hosszú időn keresztül a deákság és az írástudók körében. A folyamat háttérben jórészt a latin nyelv iránti tisztelet állt. A latin kiemelkedő presztízse, főlénye a vulgáris nyelvekkel szemben számos forrásból fakadt, többek között épp a Biblia nyelveként való megjelenéséből. Ennek lecsapódása kezdetben nem lehetett más, mint a fordítás során a latin minta hűséges utánzása, végső eredményként pedig egy a különféle latin grammatikai formák átültetésére kialakított elem-, forma-, és sablonkészlet létrejötte (vö. Horváth 1931/1988: 261; 1976: 82; Károly 1956a: 222). Ebből fakad kódexeink nyelvének fordításnyelv jellege, melyről stílusukat analizálva Szabó Zoltán is beszél (1998: 45–6). Ezen megfeleléseket a fordítói praxis állandósította, konzerválta, előmozdította használatukat a latin szövegek átültetésében. A hagyomány hatása alatt ezeket a megoldásokat az ilyen szövegekhez tartozónak, hozzájuk illőnek vélhették, alkalmazásukat bizonyos mértékig normakövetelményként foghatták fel, olyannyira, hogy az idegen szövegtől függetlenül is mind sűrűbben kezdték alkalmazni őket. Mindennek nyomán az általam vizsgált szövegekben több esetben láthattuk, hogy a latin mintát követő magyar elem, alak, szerkezet stb. a szövegekben rendre megjelenik, egymástól több évszázad távolságban született fordításokban változatlanul szerepel. Sőt azt is megfigyelhettük, hogy ezek néha ott is felbukkannak, ahol ezt a latin szöveg nem indokolná, több esetben pedig felülírták a görög forrásban levő elemet, formát, struktúrát. Sőt a nagy tekintélyű fordítások szövegének bekerülése a köztudatba ezeknek egy részét még jóval a vizsgált korszak után is megőrizte, egyfajta régies-biblikus ízt kölcsönözve a kései munkáknak.

A humanizmus és a reformáció változást hozott a forráshoz való viszony terén. Nemcsak abban újult meg az (újszövetségi) fordítói praxis, hogy a görög szövegre helyeződött át a hangsúly, hanem abban is, hogy a formahű fordítás helyett a tartalomhűség került előtérbe. A fordulatot segítette a latin és a magyar nyelv egymáshoz mért presztízisének eltolódása. A fokozatos egyenjogúvá válás folyamatának első állomása talán éppen az volt, amikor tömegével jelentek meg a latin szövegek magyar fordításai. E magyar nyelvű írásbeliség strukturáltabbá tette a korabeli műveltséget, beékelődve a felsőbbrendű latin és az alsóbbrendű vulgáris nyelvű réteg közé. Emelkedett tartalma és a latin források háttére presztízist kölcsönzött neki. És bár a hazai nyelv e két rétege között hasonló különülés volt, mint a latin és a magyar között, a kölcsönhatások lehetősége köztük nagyobb volt, és amikor az írott irodalom az emelkedettebb tartalmakhoz

nyelvezetben, stílusban, formában a latin minta követése által idomulni akart, az elemeket ehhez többnyire saját magából – a beszélt nyelvből – merítette, termelte ki (a kölcsönhatásról vö. Horváth 1976: 82–83) A humanizmus és a reformáció ezt a kiegyenlítődést a határozottabb anyanyelvi tudat erősítésével vitte előbbre, párhuzamosan a fordítói gondolkodás gyökeres megújulásával, mely egyszerre változtatott a latinhoz és a forrásszöveghez fűződő viszonyon. E területen jól jellemzi a közgondolkodás változását egyik fordítónk, Medgyesi Pál fejtegetése a *Dialogus politico-ecclesiasticus* című munkája (Bártfa, 1650) előszavában: „mi az mi nyelvünket az Deák nyelvhez szoktuk mérni [...] Tsak ne sajnálnók a’ fészket, nem a’ Deák nyelvben, hanem magában fel-keresni, vinnénk minden ki-fejezéseket, ki-mondásokat, az kőzőnséges szokott Magyar szóllásokra, meg-tudakozván szorgalmatosan, mint szokták az jó Magyar emberek a’ fele dolgot ki-mondani: sokkal Magyarabbúl szólhatnánk és irhatnánk.” (idézi Horváth 1976: 162). A forrásnyelvhez való viszony megváltozása, az értelem szerinti fordítás elvének előtérbe kerülése és a magyar nyelv presztízsének emelkedése együttesen oldhatta a fordítói-literátusi gyakorlat kényszerét, és hozhatott létre a korábbiaktól eltérő, az élő nyelvhez közelebb álló megoldásokat a példázat magyarítása során.

A forrásszöveg megállapítása minden fordítás megítélésakor elengedhetetlen. Az általam vizsgált szövegeknél ez még a többé-kevésbé egyértelmű esetekben is csak közelítően lehetséges. Közismert ugyanis, hogy mind a latin, mind a görög eredeti több variánsban élt, sőt ma is többféle kritikai kiadás áll a fordítók rendelkezésére. Az egyes változatok között, mint ezt a vizsgált anyagban tapasztalhattuk is, kisebb-nagyobb eltérések vannak, melyek eltérő fordítást eredményezhettek. Ez a helyzet befolyásolhatja például az egyes kódexek és Káldi szövegének összevetését, melyeknek forrása egyaránt a Vulgata. Ráadásul nem is mindig kizárólag a Vulgatára vezethetők vissza, Balázs János és Hadrovics László például a Huszita Biblia esetében bizonyos német bibliafordítások felhasználásáról beszél (vö. Balázs 1987a: 113; Hadrovics 1994). Az is köztudott, hogy Pesti munkája Erasmus Újszövetségének a latin változatára megy vissza. A kutatók viszont nagyon valószínűnek tartják, hogy emellett a Vulgatát is figyelembe vette, és természetesen Erasmus görög szövegváltozatát szintén szem előtt tarthatta. Sylvester inkább a görög szövegváltozatot követte, ugyanakkor saját maga közli velünk, hogy a latint is forgatta: „Vy Testamentū magar nelwen mell’et az Görög, es Diak nelwből vyonnan fordytank”, a szakirodalom álláspontja szerint pedig más szövegeket is felhasználhatott: „Követte még a Vulgatát is, valamint Valla jegyzeteit” (Balázs 1958: 249–50). Az elemzés során magam azt tapasztaltam, hogy hol Erasmus görögjéhez állt közelebb, hol pedig mintha a latinjához idomult volna, vagy éppen a Vulgatát használta volna fel. Hasonló állapítható meg Heltaiék és Károlyiék szövegéről. Ők elsőrenden valamely görög szövegvariánsból

fordítottak, de a vulgatabeli textus mintája szintén jelentkezik náluk, és esetenként más latin vagy egyéb nyelvű munkáké is. Erről maguk is vallanak: „Úgy követtük [ti. Heltaiék] a Zsidó Bibliát, hogy előttünk volt a közdeák Biblia is, előttünk voltak több deák bibliák is”; „Követtünk [ti. Károlyiék] e fordításban sok jámbor tudósembereket, kik a zsidóból, [...] fordították a Bibliát [...] a vulgata editiót is és emellett sok magyarázó doktorokat.” (idézi Bottyán 1982: 44, 54). Az egyéb „deák bibliák” és „jámbor tudósemberek” mibenlétét nem tisztázzák maradéktalanul, de Heltaiék vonatkozásában Bézát szokták emlegetni, a Vizsolyi Bibliával kapcsolatban pedig Beza mellett a domonkosrendi Pagninus Santes latin fordítását, Franciscus Vatablus magyarázó jegyzeteit, Tremellius és Junius heidelbergi tanárok latin Bibliáját említik (Horváth 1957: 319, 373).

Félegyháziról, Komáromi Csipkésről és Torkosról bizonyosan csak azt mondhatjuk, hogy görögből fordítottak, de nagy valószínűséggel ismerték a Vulgátát, és talán egyéb akkortájt használatban levő kiadványokat.

A forrásszöveg kezelésével kapcsolatban korábban említettem, hogy a szakrális jelleg, párosulva a latin nyelv tekintélyével a szabadabb kezelést akadályoz(hat)ta, szorosabb tolmácsolást követelhetett meg, ami a fordításban egyben az állandóság előidézője lehetett. Ennek számos példája mutatható ki a magyar fordításirodalomban, pl.: a miatyánk, a credo, az üdvözlégység, a nyolc boldogság fordítása. A kérdés azonban ennél összetettebb. Horváth János (1931/1988: 83–7) és Tarnai Andor (1984: 229–39, 273–6) külön foglalkoztak a problémával, a 15–16. századi nyelvemlékeket elemezve kimutatták, hogy különbség van a rögzültebb, olykor formulaszerű szent szövegek, és a „tanítás szabadabb műfajainak” számító szövegek átültetése között, előbbire a szószerinti fordítás, utóbbira az „akkomodáció” jellemző. Mindketten felhívták ugyanakkor a figyelmet egy magyarosító jellegű folyamatra, amely a latinizmusok fokozatos visszaszorulását eredményezte. Tarnai ezt szoros összefüggésbe hozta a literátus réteggel és az idegen szövegek tolmácsolásában és fordításában alkalmazott, sajátos szakmai nyelvezetével, amit a szerző a „literátus réteg csoportnyelve”-ként emleget. E nyelv állandó kapcsolatban állt a csoporton kívüliek beszélt nyelvével, és az élő nyelv által folyamatosan csiszolódva közeledett hozzá, majd pedig bekerült az írott nyelvbe, és „modernizálta” azt. Lényegében mindkét kutató egyetért abban, hogy a „tanítás szabadabb műfajainak” – a prédikációknak, legendáknak, példákknak – az átültetésekor megvolt a lehetőség a forrásszövegek kötetlenebb kezelésére, s ez nem csupán lehetőség, de elvárás is volt. Tarnai ezt részben a bibliai szövegekre ugyancsak kiterjesztette. Így ír: „az átdolgozó azzal a szándékkal is vehette kezébe a tollat, hogy az írásban rögzített magyar szöveget javítsa, ami ... nem jelenthetett mást, mint közelebb hozni az írásos tradíciót a szóbeli igehirdetés ott és akkoriban dívó szokásához” (1984: 238). Véleményem szerint A tékozló fiú

példázata a népszerűségénél, ismertségénél, tanító és erkölcsjobbító jellegénél fogva igen közel áll a „szabad műfajokhoz”, a szóbeliségben is élt és terjedt, az ígéhirdetés során sokszor elhangzott. Ennek okán elképzelhető talán, hogy ha nem is nyílt (szabadon változtatható), de legalább is félig zárt vagy félig nyílt szöveggé kezelhették, ami szintén elősegíthette, hogy a világosság, az áttekinthetőség, a jobb érthetőség kedvéért az idő előrehaladtával az élő nyelvhez idomulva bizonyos változtatásokat végezzenek rajta a fordítás során.

Alapvető hatóerő a fordítások létrejöttében a célnyelv, amelynek elem-, forma- és szabálykészletét felhasználva a fordító létrehozza a célnyelvi szöveget. Míg a forrásszöveg nyelve változatlan marad, hiszen a létrehozott szöveg végérvényesen rögzítette a benne megjelenő elemkészletet, grammatikai formákat, struktúrákat, addig a célnyelv egyik legfontosabb tulajdonsága a dinamizmusa. Az általam áttekintett jó háromszáz év alatt a magyar nyelv szüntelen mozgásban volt. Dinamizmusa azonban nem csak a diakroniában mutatkozott meg, hanem a szinkroniában is. Szinonim variánsok a nyelv minden rétegében állandóan jelen voltak, és a nyelvhasználó számára választási lehetőséget kínáltak. Mindez az analizált fordítások vonatkozásában azt jelentette, hogy nyelvünk nemcsak nagyobb időtávlatokban segítette elő vagy kényszerítette ki eltérő megoldások létrejöttét, hanem a nagyjából azonos időben keletkezett szövegekben is változatosságot hozhatott. Mindennek számos tanújelét láthattuk. Ugyanakkor a nyelv másik alapvető tulajdonsága az állandósága. A változás köztudomásúlag nem egyszerre érinti a nyelv egészét, a különböző részrendszerei nem azonos sebességgel változnak, és nem is feltétlenül kell, hogy egy-egy elem, jelenség megváltozzék. Így a példázat sok része hosszú időn át változatlan maradhatott, vagy egyáltalán nem változott.

A változatosság, állandóság, változás, állandósulás folyamata sok vonatkozásban összefügg nyelvünk standardizálódásának problematikájával. A korai időszakokban több szinten tapasztalt tarkaság minden bizonnyal indokolható azzal is, hogy nyelvünknek még nem alakult ki a többi nyelvváltozat fölé emelkedő standard változata, és a különböző fordítók jobban engedtek a saját dialektusuk belső normájának. Ez akkor is igaz, ha írott szövegről lévén szó bizonyára szabályozottabb, a beszélt nyelvtől némileg eltávolodott nyelvhasználatról van szó. A szabályozottság és az élő nyelvtől való távolság az írásos formán túl a fordításjellegből is adódott, abból, hogy egy nagy presztízzsel bíró nyelv szakrális szövegének átültetései voltak. Az a literátusi gyakorlat, amiről fentebb szóltam, lehetett az első normakezdemény, amely a különböző szövegeket kezdte egységesre csiszolni: „a hazai latintanítás és latinból való fordítás, szójegyzékkészítés meg nyelvitanítás közben lassan-lassan kezdtek kifermálódni bizonyos szabványok, amelyek egyre következetesebb alkalmazása nagymértékben segítette irodalmi nyelvünk egységesülését” – vallja Balázs János (1987a: 379). A humanizmus és a reformáció anyanyelv-

orientáltsága, a nyomtatott könyvek sokaságának megjelenése, a deákság nagymértékű levelezése aztán fokozatosan alakította a nyelvi ízlést, főként az írott nyelv vonatkozásában. Normáról mai értelemben – főként kezdetben – természetesen nem beszélhetünk, hiszen ahogy Deme is rámutat: „az nem kötelező erejű, valószínűleg nem is elég nagy tekintélyű még; a hozzá való alkalmazkodás talán nem is valamilyen tudatos törekvés eredménye; a norma talán még nem is hat igazán, inkább csak ragad” (1959: 84–5). A példázatszövegek esetében ez a normaegységesülés leglátványosabban talán fonetikai szinten mutatkozik meg: az *i*-zés kerülésében, a szavak, toldalékok fonetikai variánsainak valamely változatban való kiegyenlítődésében, a *-val/-vel* rag *v*-jének hasonulásában stb. A Vizsolyi Biblia hatása ezen a téren általánosan ismert, esetünkben az újabb kiadások és a korai revíziók vonatkozásában egészen nyilvánvaló. A felvilágosodás és a reformkor idején lezajlott normaalkító törekvések hatása pedig világosan felismerhető a 19. és a 20. századi Bibliák szövegén.

A fordítók mint nyelvhasználók a maguk sokszoros meghatározottságával szintén alapvető tényezői voltak a példázatfordítások alakításának, alakulásának. A fentebb tárgyalt hatóerők működése is már ab ovo rajtuk keresztül nyilvánult meg, hisz legyen szó akár a fordítói elvekről, a forrásnyelvhez, forrásszöveghez való viszonyulásról, a szöveghagyományról, literátusi praxistról, szinkrón nyelvállapotról stb., ezek mind általuk kódolódtak bele az egyes textusokba. Az eddig felvonultatott fordítást befolyásoló erők köre azonban ennél jóval szélesebb, gondoljunk csak az eltérő fordítói képességekre, jártasságokra, anyanyelvi tudatra, nyelvérzékre, stílusérzékre, célközönségre, felekezeti hovatartozásra stb. Mindezek együtt erőteljesen determinál(hat)ták a létrejövő fordításokat, s különbségeik eltérően alakíthatták a szövegek nyelvi anyagát; bizonytal igaz, hogy „akik a bibliát írták, mind a maguk koruk nyelvén írtak a maguk kortársainak” (Mészöly 1922: 84).

Jól tetten érhető az egyes szövegekről alkotott elemzői véleményekben az eltérő fordítói képességeknek, készségeknek, meghatározottságoknak a szöveg-, nyelvezet-, stílusalakító és -változtató fontossága. „A Jordánszky-kódex [...] latinhoz való viszonya más, mint a Münchener-kódexé, pontosabban ragaszkodik a latinhoz ott, ahol az eltérést a könnyebben érthetőség, szemléletesség stb. nem indokolja, de nem tapad hozzá akkor, ha az előbbi szempontok megkívánják a változtatást, esetleg bővítést. A szinonimák használatában is leleményesebb.” (Károly 1956a: 268). Horváth János véleménye szerint Pesti Gábor „Újtestamentuma tömör, formás, sőt mondhatni választékos magyarságú. Latin szerkezetektől függetlenebb a középkori, sőt némely későbbi szentírásfordítókénál [...], takarékosan, az élőbeszéd természetes nyomatékával szől” (1957: 109). Sylvester munkájáról viszont ezt írja: „Hozzá [ti. Pestihez] képest Sylvester fesztelenebb, az élőbeszéd formáihoz közelebb álló, bátran

pongyola [...] Keveset bíz az olvasóra, igyekszik biztosítani, ha bonyolultan is, a szöveg érthetőségét. Mintha átlagosabb »íróolvasóra« gondolna, mint Pesti [...] Azt mondhatni, hogy az idegen mondattannak és szólásmódnak kevésbé enged, mint pl. Károlyi Gáspár. Elbeszélő részletei azonban latinosebbek, mert mellékmondataiban többnyire követi a latin igemódok példáját [...] Fejtegető szakaszainak stílusát a megértetés szándéka olykor körülményessé, szörszálhasogató jellegűvé teszi” (i. m. 153–4). Heltaiék – bár munkájuk elején az értelem szerinti fordítást deklarálták – időnként, mint ezt mi is tapasztalhattuk az elemzés során, szóról szóra fordítanak, nem riadva vissza az idegenszerűségektől (vö. Ballagi 1864: 62). Károlyiék szövegét pedig, noha ők is a magyaros és tartalomhű fordítás elvét vallják, bizonyos kettősség jellemzi: „A Vizsolyi Biblia szó szerinti fordításaiban az írott nyelv jelenik meg. A választott szinonima itt esetenként kevéssé szemléletes, a latin szerkesztésmód vagy a túlzottan tömör kifejezés miatt a mondat olykor nehézkes. A lapszéli jegyzetekben viszont a beszélt nyelvnek a mindennapi életet is feltáró szókincse, gördülékeny és világos mondatszerkesztése jelenik meg.” (Dienes 1990: 64).

Káldi fordítása nem „minden rendbéli ember”-nek szól. A katolikus egyház álláspontját követte, miszerint nem szükséges, hogy mindenki olvassa a Bibliát, elég ha az „igaz tanítók” ismerik, és ők ismertetik a közemberekkel. Fordítása így ezen kevesekhez szól. Nála szintén észrevehető bizonyos kettősség. Ballagi felhívja a figyelmet arra, hogy Káldi a Bibliája kéziratos változatában sokkal szabadabban fordított, több helyen „bátran” eltért a latintól, a nyomtatott változatban viszont ugyanezekben a helyeken a latin szövegéhez erőse(bb)en ragaszkodott. A megírás és a kinyomtatás között eltelt időszakban tehát úgymond „megnyirbálta a maga vadhajításait” (i. m. 63). Ugyanakkor azt is tapasztalhattuk, hogy sok vonatkozásban korának gyakorlatát meghaladóan friss a nyelvezete, a szóhasználata, vagyis a magyar nyelv szokás „vadhajításainak” több helyen sikerült áttörniük a szent nyelvhez való ragaszkodás védőfalát.

Komáromi Csipkés fordításáról az az általános vélemény, hogy stílusa és nyelvezete sajátos. „Fordítása az eredeti betűjéhez ragaszkodó, inkább anyag-, mint alakhű, jobban adja a szót, mint annak lelkét és sokszor a héber [és bizonyára a görög] esze és szavajárása szerint beszélgeti a magyar bibliát” – írja róla Bottyán János (1982: 72). És valóban, a göröghöz való szoros ragaszkodás nyomait lépten-nyomon felfedezhetjük nála, akár csak Félegyházi Tamásnál. Ez a viselkedésük nem teljesen meglepő, ha tisztában vagyunk azzal, hogy mindketten magasan képzett, az eredeti nyelveket kiválóan ismerő teológus fordítók voltak, akik munkájuk során tudós, teológiai alapon megalapozott tolmácsolásra törekedtek.

A fordító felekezeti hovatartozása nem csak azt határozta meg, hogy mely forrásszövegből – latinból vagy görögből – fordítottak, hanem azt is, hogy mely szöveg hagyomány nyomát követték, milyen tanításbeli, értelmezésbeli tradícióra

támaszkodtak. Az újabb kiadások és revíziók gyakorlata pedig arra enged következtetni, hogy a felekezeti is befolyásolta, mennyiben engedtek az egyes fordítók a modernizáló törekvéseknek. Ezek a tényezők egyazon felekezeten belül kiegyenlítődést, hagyományozódást, eltérő felekezetek között pedig elkülönülést eredményezhettek a magyarításban.

Az itt bemutatott hatóerők változó mértékben ösztönözhatték az egyes fordítókat az adott elem, forma, szerkezet kiválasztására. Az elméletben elkülönített tényezők a fordítás folyamatában jórészt összefonódtak, együttesen jelentkeztek, hatásaik egymást erősítették, vagy ellenkezőleg, gyengítették, szétválasztásuk nem is mindenkor lehetséges. Jelenlétük sem tekinthető általában véve konstansnak. Vannak olyanok, amelyek időtől függetlenek, mint a fordítói készségek, a szöveg-hagyományozódás. Más tényezők inkább korhoz kötöttek: például a formahű fordítás, a latin nyelv erős befolyása a korai időszakra jellemző, a tartalomhű tolmácsolás és az élő nyelv befolyásának erősödése pedig a későbbi időkre. Megint mások váltakozó jelleget mutatnak az időben – a forrásszövegek kiválasztása, s vele összefüggésben forrásnyelv; a felekezeti eloszlás –, vagy éppenséggel folyamatosan módosulnak: a célnyelv, a magyar elemkészlete, szabályrendszere, használati szokása. S olyan tényező ugyancsak akad, mely időben erősödő tendenciát mutat, ilyen például az egységesülő nyelvi norma.

Lezárásként már csak két észrevétellel egészítem ki az eddigieket. Egyrészt az elemzés során tett megállapítások elsősorban a vizsgált példázatfordítások nyelvi anyagára vonatkoznak, s ha alkalmanként jeleznek is valamiféle átfogóbb tendenciát, folyamatot – főként más kutatások eredményeivel összhangban –, általánosításuk csak kiterjedtebb vizsgálódások után lenne lehetséges. Másrészt a nyelvi anyag elemzése a fentiekkel korán sem tekinthető lezártnak, csak a szövegösszefüggés-vizsgálat terén is számos új jelenség volna kutatható, de a már analizált eszközök esetében szintén felmerülhetnek újabb szempontok.

IRODALOMJEGYZÉK⁹

1. Bibliák és egyéb források:

1. BaranyaiTF = Baranyai Pál. Az tékozló fiúról. 1545. *Régi Magyar Költők Tára. XVI. századbeli magyar költők művei. I. köt.* Közzétette: Szilády Áron. Budapest, 1880. 261–271.
2. Beythe András 1595. *Fives kőműv.* Németújvár. Új kiadás: Budapest, 2006.
3. Biblia 1878. = *Új Testamentom.* Fordította Károlyi Gáspár. Átdolgozta: Győry Vilmos–Menyhárt János–Filó Lajos. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Budapest.
4. Biblia 1908. = *Új Testamentom.* Ford. Károlyi Gáspár. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Budapest.
5. Biblia 1927. = *Újszövetségi Szentírás.* Ford. Káldi György. Átdolgozta a Szent István-Társulat Szentírás-bizottsága. Budapest.
6. Biblia 1990. = *Biblia.* Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest.
7. Biblia 1996. = *A Biblia, Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás.* Szent István Társulat. Budapest.
8. BökényiTF. = Bökényi János. A tékozló fiú. *Régi magyar drámai emlékek. XVIII. század.* 1/1. Protestáns iskoladrámák. Budapest, 1989. 418–35.
9. Comenius, Johannes Amos. Orbis sensualium pictus – A látható világ. Magyar Helikon. Budapest, 1959. 242.
10. ÉrsK. = *Érsekújvári Kódex.* [1529–1531.] Közzéteszi Volf György. Budapest, 1888. (Nytár. IX. 11–3).
11. Félegyházi = *AZ MI VRONC IESVS CHRISTVSNAC Vy Testamentoma...* Ford. Félegyházi Tamás. Debrecen, 1586.
12. Heltai = *A JESVS Christvsnak wy testamentoma...* [Ford. Heltai Gáspár és munkatársai.] Kolozsvár, 1562.

⁹ Itt és a későbbiekben a hosszás és/vagy régies avagy a hiányos címleírásokat olykor részben modernizáltam, kiegészítettem.

-
13. JordK. = *Jordánszky-kódex*. [1516–1519.] Hasonmás kiadás: Budapest, 1984. Kiadva még: Régi Magyar Nyelvmélekek V. 581–3.
 14. Káldi. = *Szent Biblia*. Ford. Káldi György. Bécs, 1626. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.
 15. Káldi NV. = *Ó- és Újszövetségi Szentírás*. A Káldi féle szentírásfordítás nyelvében megújítva, javítva a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat. Budapest, 1997.
 16. Károlyi = *Szent Biblia*. [Ford. Károlyi Gáspár és munkatársai]. Vizsoly, 1590. Hasonmás kiadások: Budapest, 1981 és 2008.
 17. Kecskeméthy = *Új Testamentom, azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége*. Magyar nyelvre fordította Károlyi Gáspár. A bevett hellén szöveggel egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Kiadja a Skót Nemzeti Biblia-Társulat, Budapest és S.G.M. London, 1931.
 18. Kertész = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Kiadta: Szenci Kertész Ábrahám. Várad, 1661. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.
 19. Komáromi = *Magyar Biblia*. Ford. Komáromi Csipkés György. Leyden, 1685/1718. Faksimile: Debrecen, 2000.
 20. KulcsK. = *Kulcsár-kódex*. 1539. Közzéteszi Haader Lea és Papp Zsuzsanna. Budapest, 1999.
 21. Medgyesi = Medgyesi Pál: *Ketseg torkabol kihatlo lelkek*. Sárospatak, 1658. 18–9.
 22. Merk, Augustinus 1933. *Novum Testamentum graece, apparatus critico instructum*. Pontifici Instituti Biblici. Rome. The tenth edition, 1984.
 23. MünchK. = *A Müncheneri Kódex*. 1466-ból. Szerk.: Nyíri Antal. Budapest, 1971. Kiadva még: Régi Magyar Nyelvmélekek 3.; Nytár. 1.
 24. Nestle–Aland = *Novum Testamentum Graece*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.). 27th ed. Deutsche Bibelgesellschaft. Stuttgart, 1993.
 25. Szenci = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Kiadva Szenci Molnár Albert által. Oppenheim, 1612.
 26. Pesti = *Nouum Testamentum...* Ford. Pesti Gábor. Bécs, 1536. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.
 27. Pethe = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Kinyomtattatott Pethe Ferenc által. Utrecht, 1794.

-
28. Ravasz = *Az Újszövetség*. Ford. Ravasz László. Ligonier, Pennsylvania, USA, 1971.
 29. Sylvester = *Vy Testamentū magar nelwen...* Ford. Sylvester János. Sárvár-Újsziget, 1541. Hasonmás kiadás: Budapest, 1960.
 30. SzentmártoniTF. = Szentmártoni Bodó János. Az tékozlo fiunak historiaia. 1628. *Régi magyar költők tára. XVII. Század 4. Az unitáriusok költészete*. Szerk.: Stoll Béla. Budapest, 1967. 400–21.
 31. Szepesy = *Szent Irás, vagyis az Új Szövetségnek Szent Könyvei magyarul Káldi György után*. [A latin és görög eredetik figyelembevételével átdolgozták] Szepesy Ignácz felügyelete alatt. Pozsony, 1834.
 32. Tárkányi = *Az Új Szövetség szent könyvei... Káldi György fordítása nyomán*. Átdolgozva Tárkányi B. József által. Eger, 1865.
 33. Torkos = *A' mi urunk Jésus Kristusnak Uj Testamentoma*. Ford. Torkos András. Wittenberg, 1736.
 34. Tótfalusi = *Szent Biblia*. Ford. Károlyi Gáspár. Kinyomtatta M. Tótfalusi Kis Miklós. Amszterdam, 1685. Faksimile: Budapest, 1989.
 35. TR = Textus Receptus. Base text is Stephens 1550, with variants of Scrivener 1894. (<http://unbound.biola.edu/>).
Stephens = Robert Estienne, *Novum Testamentum Graece*. 3rd ed. Lutetiae, 1550; Scrivener = *Novum Testamentum: textus Stephanici...* F. H. A. Scrivener. 1894. Editio Quarta, ab Eberhard Nestle Correcta. London, 1906.
 36. UBS 4 = *The Greek New Testament*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.) Fourth Revised Edition. United Bible Societies. Stuttgart. 1994.
 37. Vulgata. = *Biblia Sacra. Iuxta Vulgata versionem*. Rec. Robertus Weber. Stuttgart, 1975.
 38. WH = *The New Testament in the Original Greek*. B. F. Westcott and F. J. A. Hort (eds.). New York, 1881. (előhelye: www.biblegateway.com/passage/?search=Luke%2015%20;&version=68)
 39. Juhász Gyula: *A tékozló fiú* (vers).
www.lib.jgytf.u-szeged.hu/altalanos_informaciok/nevadonk/tekozlo.html.
 40. Görgey Gábor: *A tékozló fiú novellája*.
www.szepepi.hu/irodalom/vers/tvers/tv_209.html.

2. Szótárak, szójegyzékek, lexikonok:

1. Bartal Antal (szerk.) 1901. *A magyarországi latinság szótára*. Budapest. Új kiadás: Budapest, 1983.
2. BesztSzj. = *A besztercei szószedet*. 1395 k. Szerk. Finály Henrik. Budapest, 1892.
3. Cal.= *Calepius latin–magyar szótára 1585-ből*. Sajtó alá rendezte Melich János. Budapest, 1912.
4. Czeglédy Sándor–Hamar István–Kállay Kálmán 1931. *Bibliai lexikon*. Budapest.
5. CzF. = Czuczor Gergely–Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. Pest, 1862–1874. Új kiadás: Miskolc, Nyíregyháza, 1999.
6. ÉKsz. = *Magyar értelmező kéziszótár*. Második, átdolgozott kiadás. Pusztai Ferenc (főszerk.). Budapest, 2003.
7. Farkas Vilmos 1982. *Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben*. Budapest.
8. Finály Henrik 1884. *A latin nyelv szótára*. Budapest. Új kiadás: Budapest, 1991.
9. Gl. = Berrár Jolán–Károly Sándor (szerk.). *Régi magyar glosszárium*. Budapest, 1984.
10. GyöngySzt. = *Gyöngyösi szótártöredék*. 1560 k. Közrebocsátotta: Melich János. Budapest, 1898.
11. Györkösy Alajos 2001. *Latin–magyar szótár*. 4. átdolgozott kiadás. Budapest.
12. Haag, Herbert 1989. *Bibliai lexikon*. Budapest.
13. Incze Dániel–Herepi Gergely 1852. *Az Újtestamentum; a' szentírás fejtegető és gyakorlati magyarázata*. Kolozsvár.
14. Kereszty Zoltán 1998. „*Nézzétek a mező liliomait...*”. *Bibliai növények a hit és a tudomány fényében*. Budapest. 161–2.
15. Kiss Sándor 1990. *Újszövetségi görög–magyar szómagyarázat*. Budapest.
16. MA. = Szenci Molnár Albert. *Dictionarium Latinoungaricum*. Nürnberg, 1604. Hasonmás kiadás: Budapest, 1990.
17. NySz. = Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond: *Magyar Nyelvtörténeti Szótár I–III*. Budapest, 1890–1893.

-
18. Nyíri Antal (szerk.) 1993. *A Müncheneri Kódex magyar–latin szótára*. Budapest.
 19. *Pallas Lexikon*. XV. köt. Budapest, 1897.
 20. PestiNom = Pesti Gábor. *Nomenclatura sex linguarum...* Bécs, 1538. Hasonmás kiadás: Budapest, 1975.
 21. PPB. = Pápai Páriz Ferenc. *Dictionarium Latino-Hungaricum [...] locupelatum intentione ac labore Petri Bod. I–II*. Cibinii, 1767. Hasonmás kiadás: Budapest, 1995.
 22. SchlSzej. = *Schlägli Szójegyzék*. 1405 körül. Kiad. Szamota István. Budapest, 1894.
 23. SermDom. = Szilády Áron: *Sermones dominicales. Két XV. századból származó magyar glosszás latin codex I–II*. Budapest, 1910.
 24. Soltész Ferenc–Szinnyei Endre 1857. *Görög–magyar szótár*. Sárospatak. Hasonmás kiadás: Budapest, 1973.
 25. SzófSz. = Bárczi Géza 1941. *Magyar szófejtő szótár*. Budapest. Új kiadás: Budapest, 1991, 2002.
 26. TESz. = Benkő Loránd (főszerk.). *A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára*. 1–4. Budapest, 1967–1984.
 27. Varga Zsigmond J. 1992. *Görög–magyar szótár az Újszövetségi iratokhoz*. Budapest.
 28. Vass László é. n. *Terminológiai szótár*. www.jgytf.u-szeged.hu/~vass/abv0000.htm

3. Válogatott irodalom:

1. E. Abaffy Erzsébet 1983. Latin hatás a XV–XVI. századi magyar igeragozásban. In: Balázs János (szerk.): *Areális nyelvészeti tanulmányok*. Budapest. 113–69.
2. E. Abaffy Erzsébet 1989. Szókészleti és grammatikai szinonimák a XV–XVI. századi párhuzamos szövegeinkben. *Magyar Nyelv*, 20–58.
3. E. Abaffy Erzsébet 1992a. Az igei személyragozás. In: *TNytt. II/1*. 184–237.
4. E. Abaffy Erzsébet 1992b. Az igemód- és igeidőrendszer. In: *TNytt. II/1*. 120–83.

-
5. E. Abaffy Erzsébet 2003. Hangtörténet. In: *MNytört.* 106–28, 301–51, 596–609.
 6. Albert Sándor 2003. *Fordítás és filozófia.* Budapest.
 7. Ballagi Mór 1864. A magyar bibliafordítások körül. *Nyelvtudományi Közlemények*, 38–72, 161–89.
 8. Balázs János 1958. *Sylvester János és kora.* Budapest.
 9. Balázs János 1987a. *Hermész nyomában.* Budapest.
 10. Balázs János 1987b. Mikor kezdték a Bibliát nyelvünkre lefordítani? *Magyar Nyelv*, 403–10.
 11. Balogh Judit 2000. A névszóragozás. In: *MGr.* 183–208.
 12. Bárczi Géza 1963. *A magyar nyelv életrajza.* Budapest (és későbbi kiadások).
 13. Bárczi Géza 1975. A biblia új, teljes magyar fordítása. *Vigilia*, 752–4.
 14. Beaugrande, Robert de–Dressler, Wolfgang 2000. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe.* Budapest.
 15. Békési Andor 1943. *Felemás Biblia.* Budapest.
 16. Benkő Loránd 1998. *A történeti nyelvtudomány alapjai.* Budapest.
 17. Benyik György 2003. A tékozló fiú parabolája. *Vigilia*, 172–80.
 18. Bottyán János 1982. *A magyar biblia évszázadai.* Budapest.
 19. Bottyánfy Éva 1997. A *bocsát* ige szinonimikája korai bibliafordításainkban. *Magyar Nyelv*, 28–43.
 20. Bynon, Theodora 1997. *Történeti nyelvészet.* Budapest.
 21. Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája.* Budapest.
 22. Deme László 1959. A XVI. század végi nyelvi norma kérdéséhez. *Nyelvtudományi Értekezések*, 20. sz.
 23. Demján Adalbert 2003a. Félegyházi Tamás és Komáromi Csipkés György bibliafordításának kapcsolatáról. *Magyar Nyelv*, 69–70.
 24. Demján Adalbert 2003b. A latin és görög igenevek fordításáról régi bibliai szövegeinkben. *Magyar Nyelvjárások*, 83–92.
 25. Demján Adalbert 2005. Egy bibliai reália átváltásának a magyar fordításokban mutatkozó gyakorlatáról. *Acta Academiae Paedagogicae*

-
- Agriensis*. Nova Series. Tom. XXXII. Sectio Linguistica Hungarica, 159–68.
26. Dienes Erzsébet 1990. A Vizsolyi Biblia kéziratos fordítási előzményeiről. In: Barcza József (szerk.): *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára*. Budapest, 51–69.
 27. Dobi Edit 2002. *Kétlépcsős szövegmondat-reprezentáció szemiotikai textológiai keretben*. Debrecen.
 28. Fillmore, Charles 1966. Deictic Categories in the Semantics of *Come*. *Foundations of Language*. 219–27.
 29. Friedenthal, Rudolf 1973. *Luther élete és kora*. Budapest.
 30. Gallasy Magdolna 2003. Szövegtörténet. In: *MNYtört*. 561–76.
 31. Galuska Imre 1992. A Vizsolyi Biblia nyelve. *Magyar Nyelv*, 191–205, 314–26.
 32. Haader Lea 1995. Az alárendelő szerkezetek: A melléknévi, számnévi, határozói és határozószói szerkezetek. In: *TNyt*. II/2. 506–665.
 33. Haader Lea 2000. Az alárendelő összetett mondatok. In: *MGr*. 472–530.
 34. Haader Lea 2001. Mikrodiakronia és változásvozségát (az összetett mondatokban). *Magyar Nyelvőr*, 354–71.
 35. Haader Lea 2003. Az összetett mondat. In: *MNYtört*. 500–60; 677–94.
 36. Haader Lea 2006. A középmagyar kor. In: Kiefer Ferenc (főszerk.). *Magyar nyelv*. Budapest. 365–84.
 37. Hadrovics László 1994. A magyar Huszita Biblia német és cseh rokonsága. *Nyelvtudományi Értekezések*, 138. sz.
 38. Haliday, Michael 1964. The linguistic study of literary texts. In: Lunt (ed.): *Proceedings of the ninth international congress of linguistics*. Mouton, 302-7.
 39. Halliday M.–Hasan R. 1976. *Cohesion in Englis*. London.
 40. S. Hámori Antónia 1995. Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. In: *TNyt*. II/2. 329–425.
 41. Hegedűs Zoltán–Sutyinszki Enikő 1998. „Isten vala az Ige” *A János - evangélium magyar fordításának kérdései*. Szeged.
 42. Horváth János 1931. *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Budapest. Hasonmás kiadás: Budapest, 1988.

-
43. Horváth János 1957. *A reformáció jegyében*. Budapest.
 44. Horváth János 1976. *A magyar irodalom fejlődéstörténete*. Budapest.
 45. A. Jászó Anna 1992. Az igenevek. In: *TNYt. II/1.* 411–54.
 46. Jeremias, Joachim 1990. *Jézus példázatai*. Budapest.
 47. Juhász Dezső 1992. A kötőszók. In: *TNYt. II/1.* 772–814.
 48. Károly Sándor 1956a. Igenévrendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. *Nyelvtudományi Értekezések*, 10. sz.
 49. Károly Sándor 1956b. A Jordánszky-kódex viszonya más bibliafordításokhoz. *Nyelvtudományi Közlemények*, 260–8.
 50. Károly Sándor 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
 51. Károly Sándor 1987. A Szabács viadala szöveggrammatikai jellemzői. *Magyar Nyelv*, 469–73.
 52. Károly Sándor 1995. Szöveggrammatika. In: *TNYt. II/2.* 789–834.
 53. Kelber, Werner H. 1983. *The Oral and the Written Gospel: The Hermeneutics of Speaking and Writing in the Synoptic Tradition, Mark, Paul, and Q*. Philadelphia.
 54. Keszler Borbála 2004. *Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története*. Budapest.
 55. Kiefer Ferenc 1983. *Az előfeltevések elmélete*. Budapest.
 56. Kiefer Ferenc 1992. A szöveg időszerkezetéről. *Szemiotikai szövegtan*. 40–55.
 57. Klaudy Kinga 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest.
 58. Kniezsa István 1959. *A magyar helyesírás története*. Budapest.
 59. Kocsány Piroska 1996. Szövegnyelvészet és szövegtan. In: Szathmári István (szerk.): *Hol tart ma a stílisztika?* Budapest, 152–63.
 60. Kocsány Piroska 2005. A szövegtan leírása, filozófiája és gyakorlata. In: Petőfi S. János (szerk.): *Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához. Officina Textologica.* 9–53.
 61. Korompay Klára 1992a. A névszójelezés. In: *TNYt. II/1.* 321–54.
 62. Korompay Klára 1992b. A névszóragozás. In: *TNYt. II/1.* 355–410.
 63. Korompay Klára 2003. Helyesírás-történet. In: *MNYtört.* 281–300; 579–594.

-
64. Korompay Klára 2006. Az ómagyar kor. In: Kiefer Ferenc (főszerk.). *Magyar nyelv*. Budapest.
 65. Kozma Zsolt 2002. *Jézus Krisztus példázatai*. Budapest.
 66. Kugler Nóra 2000. A névelő. A mondatszók. Az alany. In: *MGr.* 282–8, 292–304, 405–13.
 67. Lengyel Klára 2000. Az ige. Az igenevek. In: *MGr.* 81–95; 223–45.
 68. Levý, Jiří 1957. *České teorie překladu*. Praha.
 69. B. Lőrinczy Éva 1978. Az új magyar protestáns bibliafordítás néhány nyelvi-stilisztikai problémája. *Magyar Nyelv*, 390–8.
 70. Martin, Luther. *Asztali beszélgetések*. Ford. Márton László. Budapest, 1983.
 71. Madas Edit 1998. Középkori bibliafordításainkról. *Iskolakultúra*, 1. 48–54.
 72. D. Mátai Mária 1992. Az igeekötők. In: *TNyt.* II/1. 662–95.
 73. D. Mátai Mária 2003. Szófajttörténet. In: *MNYtört.* 204–232, 393–429, 632–62.
 74. Mészöly Gedeon 1922. A biblia magyarra fordítása. *Magyar Nyelv*, 81–91.
 75. Mezey László 1955. *Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén*. Budapest.
 76. MGr. = Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest.
 77. MNYtört. = Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest.
 78. A. Molnár Ferenc 2000a. Két régi magyar ima az oltáriszentségről. A Laskai Sorok és párhuzamos szövege a Thewrewk-kódexben. *Nyelvtudományi Értekezések*, 148. sz.
 79. A. Molnár Ferenc 2000b. A felszólító mód jelének történetéhez. *Magyar Nyelvjárások*, 25–30.
 80. A. Molnár Ferenc 2003. Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): A magyar nyelv története. *Magyar Nyelvjárások*, 109–23 (ism.).
 81. A. Molnár Ferenc 2009. A Biblia és anyanyelvünk. *Sárospataki Füzetek*, 13/1, 57–64.

-
82. Musnai László 1940. Komáromi Csipkés György bibliafordítása. In: Vasady Béla (szerk.): *Károlyi emlékkönyv*. Budapest, 141–57.
83. Nagy Ferenc 1983. A szövegkohézióról. In: Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelv szövegtana köréből*. Budapest, 231–8.
84. M. Nagy Ilona 1981. A Jordánszky-kódex fordítástechnikai sajátosságairól. *Magyar Nyelv*, 41–8.
85. M. Nagy Ilona 2003. Latin bibliai szinonimavariációk magyar recepciója (*örül, vigad; örül, örvend*). In: A. Molnár Ferenc és M. Nagy Ilona (szerk.): *Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből*. Debrecen. 149–68.
86. Nemeskürty István (vál.) 1990. *Magyar bibliafordítások Hunyadi János korától Pázmány Péter századáig*. Budapest.
87. Nida, Eugen 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden.
88. Nida, Eugen–Taber, Charles E. 1964. *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden.
89. Ong, W. J. 1998. A szöveg mint interpretáció: Márk idején és azóta. In: Nyíri Kristóf–Szécsi Gábor (szerk.): *Szóbeliség és írásbeliség: A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig*. Budapest, web: nyitottegyetem.phil-inst.hu/filtort/ktar/szny/ong_mark.htm
90. Papp Zsuzsanna 1995. A mellérendelő mondatok. In: *TNyt. II/2*. 719–58.
91. Perrot, Jean 1966. Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések*, 52. sz.
92. Pete István 1991. A térbeli viszonyok szemantikai rendszere. *Magyar Nyelv*, 313–20.
93. Petőfi S. János 1994. A szöveg-összefüggőségre utaló nyelvi elemek vizsgálata. *Magyar Nyelv*, 21–9.
94. Petőfi S. János (főszerk). *Officina Textologica*. I.(1997), II. (1998).
95. Petőfi S. János 1998. Koreferenciális elemek és koreferenciarelációk. In: Petőfi S. János (szerk): *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk*. *Officina Textologica*, 2, 9–19.
96. Polgár Anikó 2003. *Catullus noster*. Pozsony.

-
97. Ritoók Zsigmond 2006. A magyar Homérosz-fordítások. XVIII–XIX. század. In: Hajdu Péter–Polgár Anikó (szerk.): *Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról*. Budapest, 20–90.
 98. Ruzsiczky Éva 1976. A nyelvi lektor munkájáról – A Biblia nyelvi lektorálása során szerzett tapasztalatok alapján. *Magyar Nyelvőr*, 7–24.
 99. Sárosi Zsófia 1992. A névszótövek. In: *TNyt. II/1*. 239–67.
 100. Sárosi Zsófia 2003. Morfématörténet. In: *MNYtört.* 129–72, 352–71, 610–17.
 101. Sebestyén Árpád 2002. *A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372u.)*. Debrecen.
 102. J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők*. Budapest.
 103. Szabó Mária 1997. *Bevezetés az Újszövetség görög nyelvébe*. Budapest.
 104. Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépirói stílus történetének fő irányai*. Budapest.
 105. Szathmári István 1966. Mit mutatnak Komáromi Csipkés Györgynek a Károli-biblián végzett helyesírási és nyelvi módosításai? *Néprajz és Nyelvtudomány*, 63–8.
 106. Szathmári István 1968. *Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk*. Budapest.
 107. Szent Jeromos. Levél Pammachiushoz... In: „*Nehéz az emberi léleknek nem szeretni*”. Ford. Adamik Tamás. Budapest, 1991. 87–100.
 108. Szerecz Imre 1916. *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*. Budapest.
 109. Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Budapest.
 110. Szili Katalin 2001. A perfektiválás mibenlétéről a magyar nyelvben a meg igekötő funkciói kapcsán. *Magyar Nyelv*, 262–82.
 111. Tarjányi Béla 1988. *Az Újszövetség görög nyelve*. Budapest.
 112. Tarnai Andor 1984. „*A magyar nyelvet írni kezdik*”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Budapest.
 113. TNyt. = Benkő Loránd (főszerk). *A magyar nyelv történet nyelvtana*. I. A korai ómagyar kor és előzményei. Budapest, 1991; II. A kései ómagyar kor 1–2. Budapest, 1992–1995.

-
114. Tolcsvai Nagy Gábor 1999. Térjelölés a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv*, 154–65.
 115. Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest.
 116. Tolcsvai Nagy Gábor 2003. A szöveg. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest, 243–56.
 117. Tompa József (szerk.) 1962. *A mai magyar nyelv rendszere II*. Budapest.
 118. Tóth Kálmán 1994. *Bibliafordítás. Bibliamagyarítás*. Budapest.
 119. G. Varga Györgyi 1992. A névmások. In: *TNyv. II/1*. 455–569.
 120. Versegly Ferenc 1822. *Értekezés a Szentírás magyar fordításáról*. Buda 1822. Új kiadás: Szurmay Ernő (szerk.). Szolnok, 1987.
 121. Wacha Balázs 1978. *Az igés szerkezeti aspektus kategóriája*. Budapest.
 122. Wacha Balázs 1989. Az aspektualitás a magyarban, különös tekintettel a folyamatosságra. In: Rácz Endre (szerk.): *Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből*. Budapest. 219–82.
 123. Waard, Jan de–Nida, Eugen A. 2002. *Egyik nyelvről a másikra*. Budapest.

FÜGGELÉK

A tékozló fiú példázatának szövegei szövegmondatokra (makrokompozíciós egységekre) bontva¹⁰

1. sz. *Novum Testamentum Graece*. Aland, Barbara–Aland, Kurt–Karavidopoulos, Johannes–Martini, Carlo M.–Metzger, Bruce M. (eds.). 27th ed. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993. (Lk 15,11–32):¹¹

¹¹[K01] Ἄνθρωπός τις εἶχεν δύο υἱούς. ¹²[K02] καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρὶ, [K03] Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. [K04] ὁ δὲ διεἴλεν αὐτοῖς τὸν βίον. ¹³[K05] καὶ μετ’ οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν πάντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως. ¹⁴[K06] δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι. ¹⁵[K07] καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους, ¹⁶καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι ἐκ τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ. ¹⁷[K08] εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη, [K09] Πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῷ ὥδε ἀπόλλυμαι. ¹⁸[K10] ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ, [K11] Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, ¹⁹οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου· ποιήσον με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου. ²⁰[K12] καὶ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. [K13] ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἐσπλαγχνίσθη καὶ δραμῶν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. ²¹[K14] εἶπεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτῷ, [K15] Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου. ²²[K16] εἶπεν δὲ ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, [K17] Ταχὺ ἐξενέγκατε στολὴν τὴν

¹⁰ A szövegek sorrendje: előbb az eredeti nyelvűek, majd a régi magyar szövegek időrendben, aztán a Károlyi-kiadások és -revíziók, majd a Káldi-revíziók, végül az új fordítások.

¹¹ A szövegtagolás a *The Greek New Testament* alapján készült (Fourth Revised Edition, edited by Barbara Aland, Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, and Bruce M. Metzger in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1993).

πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας, ²³καὶ φέρετε τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν, ²⁴ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, ἦν ἀπολωλώς καὶ εὐρέθη. **[K18]** καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι. ²⁵**[K19]** Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῶ καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν, ²⁶καὶ προσκαλεσάμενος ἕνα τῶν παιδῶν ἐπυνθάνετο τί ἂν εἴη ταῦτα. ²⁷**[K20]** ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι **[K21]** ὁ ἀδελφός σου ἦκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν. ²⁸**[K22]** ὠργίσθη δὲ καὶ οὐκ ἠθέλην εἰσελθεῖν, ὁ δὲ πατήρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν. ²⁹**[K23]** ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρὶ αὐτοῦ, **[K24]** Ἴδου τосαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρήλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ. ³⁰**[K24]** ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγὼν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἦλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον. ³¹**[K25]** ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ, **[K26]** Τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν· ³²εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ ἔζησεν, καὶ ἀπολωλώς καὶ εὐρέθη.

2. sz. *Biblia Sacra. Iuxta Vulgata versionem.* Rec. Robertus Weber. Stuttgart. 1975.

(Lk 15,11–32):¹²

¹¹**[K01]** Homo quidam habuit duos filios: ¹²et dixit adolescentior ex illis patri: **[K02]** Pater, da mihi portionem substantiae, quae me contingit. **[K03]** Et divisit illis substantiam. ¹³**[K04]** Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. ¹⁴**[K05]** Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse coepit egere. ¹⁵**[K06]** Et abiit, et adhesit uni civium regionis illius: et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. ¹⁶**[K07]** Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant: et nemo illi dabat. ¹⁷**[08]** In se autem reversus, dixit: **[K09]** Quanti mercennarii (in domo) patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor! ¹⁸**[K10]** Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei (illi): **[K11]** Pater, peccavi in caelum et coram te: ¹⁹ et iam non sum dignus vocari filius tuus:

¹² A szövegtagolás a Vulgata Clementina alapján készült (<http://unbound.biola.edu/>).

fac me sicut unum de mercennariis tuis. ²⁰[K12] Et surgens venit ad patrem suum. [K13] Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et adcurrrens cecidit supra collum eius, et osculatus est eum (illum). ²¹[K14] Dixitque ei filius: [K15] Pater, peccavi in caelum et coram te: iam non sum dignus vocari filius tuus. ²²[K16] Dixit autem pater ad servos suos: [K17] Cito proferte stolam primam, et induite illum, et date anulum in manum eius, et calceamenta in pedes (eius): ²³et adducite vitulum saginatum et, occidite, et manducemus, et epulemur: ²⁴quia hic filius meus mortuus erat, et revixit: perierat, et inventus est. [K18] Et coeperunt epulari. ²⁵[K19] Erat autem filius eius senior in agro: et cum veniret, et adpropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum: ²⁶et vocavit unum de servis, et interrogavit quid (quae) haec essent. ²⁷[K20] Isque dixit illi: [K21] Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. ²⁸[K22] Indignatus est autem, et nolebat introire. [K23] Pater ergo illius egressus, coepit rogare illum. ²⁹[K24] At ille respondens, dixit patri suo: [K25] Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum praeterii: et nunquam dedisti mihi hedum ut cum amicis meis epularer. ³⁰[K26] Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. ³¹[K27] At ipse dixit illi: [K28] Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt: ³²epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est.

3. sz. *A Müncheni Kódex 1466-ból.* Szerk. Nyíri Antal. Budapest, 1971. 299–300.

¹¹[K01] eg neminem embezn^c valanac ket fia / ¹²τ mōda aoc kōz̄z̄ol az ifiab atʼʼanac / [K02] atʼa aggad̄m̄g ennēkem a· iobol rēzēmēt melʼ engemēt illēt [K03] τ m̄ḡ oʒ̄ta onēki a vagot / ¹³[K04] τ nē fōc napoc utan mēdenēkēt egbē gōituēn / az ifiab fiu èlèrèdet žarandoclani mēz̄z̄è valo oʒ̄z̄agba / τ ot èltekozlotta o iauat èluen bèlèndefol ¹⁴[K05] τ miutan mēdenekēt m̄ḡ emēz̄tetuolna lot nag èhfeğ azoz̄z̄agban / Ef o kezde nauaʼgania ¹⁵[K06] τ èlmènè / τ az oʒ̄z̄ag bèli polgaz eggichèz eggefol / [K07] τ èzèz̄te otèt o faluiaba hog oʒ̄iz̄ne dižnocat / ¹⁶[K08] τ keuāna vala o hafat bètoltèni a· malatacbol kikèt a· dižnoc èžn^c vala / τ fēnki fēm aggaula o nēki / ¹⁷[K09] O ke· onon bèle fozdoluan mōda / [K10] menè bezèfec bōuol̄kōdnèc keièzèckèl èn atʼam hazaban En ke· ith èhhèl èluèz̄ec / ¹⁸[K11] felkèlec τ èlmegec èn atʼamhoz τ mōdoc o nēki / [K12] Atʼa bñnhottèm meñbèn τ te èlōttèd ¹⁹īmaz nē vagoc mèlto hiuattatnō tè fiadnac / tēg engemēt mikent a· tè bezèfed kōz̄z̄ol eggèt / ²⁰[K13] Ef fèl kèluē iouo o atʼʼahoz / [K14]

Mikor ke· meg mēzžè volna lata ɔtèt ɔ aʔa / τ izgalmaffággal mozdoltatec / τ èlèibè futuan èfec ɔ nákara megápoluan ɔtèt ²¹[K15] τ mōda ɔ nèki a fiu / [K16] Aʔa bñhòttēm meñbèn τ te èlòttèd ìmaz nē vagoc mèlto hiuattatnō tè fiadnac ²²[K17] Mōda ke· az aʔa ɔ žolgainac [K18] Hamar hoziatoc az èlɔ stolat / τ ɔltɔžtèffetècmeğ ɔtèt / τ aggatoc ɔ nèki gürɔt ɔ kèzebè / τ fazut ɔ labaiba ²³ τ hoziatoc kouèz boziut τ ɔʔʔetecm̄g / τ egɔnc τ geñezkeggɔnc ²⁴ mezt èz èn fiam megholt vala τ megèlèuènedet / èl uèzètuala τ meglèlèttèt / [K19] τ kèzden^c mēd geñezkednièc ²⁵[K20] Vala ke· az ɔ idèlb fia a· mèzɔn / τ micor haža iɔnɔ τ a· hažhoz kɔžèleitènè halla a· hangɔflatot τ a· kažt / ²⁶ τ hiua eggèt a· žolgaç kɔžɔɔl τ kèzde mik volnanac èzec / ²⁷[K21] Es ɔ mōda ɔnèki [K22] Te aʔadfia iɔuɔ haža τ te aʔad ɔlɔmeg kouèz boziut mezt ègèlfeğbèn vɔttɔ ažt ²⁸[K23] Mèltatlankodec kè· τ nem akara bēmēni / [K24] O aʔa azezt kè· ki iouen kezde kèzni ɔtèt / ²⁹[K25] Es èz felèluē mōda ɔ aʔanac [K26] Imè èz ènnè èžtèndɔcbèn žolgaloc tenèked / τ fonha te pazāLolatodat èlnem mulattam / τ fonha nē attal ènnèkem kelke ollot hog èn bazatīmal geñezkednēm / ³⁰[K27] dè mi utan è te fiad ki bènèlte ɔ iauat iɔt kouèz boziut ɔltèlmeg ɔnèki ³¹[K28] Es mōda annac [K29] Fiam te mēdènha velē vag / τ mēd az èneim tieid ³² Kel vala ke· geñezkednɔc τ ɔɔlnɔc / mezt a te aʔadfia megholtuala τ m̄g èlèuènedet èluèžet vala τ m̄glelèttèt

4. sz. *Jordánszky-kódex*. [1516–1519.] Hasonmás kiadás: Budapest, 1984, illetve Régi Magyar Nyelvmélekek V. 581–3.

¹¹[K01] Egy embernek vala ket ffya, ¹² es monda az yffyabbyk hű attyanak: [K02] Atyam, ad ky az yozagbol az en reezemet, ky enghemet yllet. [K03] Es el oztha hűnekyk az yozagot. ¹³[K04] Es nem fok ydó be telwen, az yffyabbyk ffya egybe gyeette mynd az hű reezeeth, es wttra meene, vendeegh orzagban, es oth el tekozlya mynd az hű yozagat gyenyerwfeğghel eelwen. ¹⁴[K05] Es mykoron myndeneket meg emeztet vona, leen nagy ehšfeegh az tartomanban, es hű es kezde ehezny. ¹⁵[K06] Es el meene, fogaa hűnen magat egy palogarhoz az tartomanban, es kylde el hűtet hű falwyaban hgy dyznot ewryzne. ¹⁶[K07] Es kyvannya hű hasaath megh eleghytenye az zyrokbol, kyt az dyznok eeznek vala, es fenky hűneky nem aggya vala. ¹⁷[K08] Ennen magaban terwen azert monda: [K09] Mene berefek bewelkódnek kynyerrel az en atyam hazanal, en kedegh eet ehel halok megh. ¹⁸[K10] ffel kelók azert es el megyek az en atyamhoz, es azth mondom hűneky: [K11] Atyam, vethkóztam az menyorzagh ellen, es te elótted; ¹⁹ ymar nem vagyok melto hywathny the ffyadnak, teegy enghem mykeppen egyeth te berefyd kezzel. ²⁰[K12] Es ffel kelwen, yewee hű attyahoz. [K13]

Mykoron azert meegh tavoly vona, lathwan hwtet hw attya, yrgalmaffagra yndwla hw raytta, es eleyben fwthwan nyakara effeek, es megh apolaa hwtet.²¹[K14] Es ottan monda hwneky az hw ffya: [K15] Attyam, veethkeztem az menyorzagh ellê, es the eletted; ymaran nem vagyok melto hywatathny te fyadnak.²²[K16] Mõda ottan az hw attya hw zolgaynak: [K17] Hamar hozyatok elõwe az elfe rwhayat, es ewtezteffetek ffeel hwtet, es aggyatok gyrwt hw wyaban, es farwth hw labayban,²³es hozyatok kõwer thwl"kot, es õllyetek megh, egywnk ygywnk es lakozywnk;²⁴ mert ez en ffyam megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leeletet; [K18] Es kezdeenek lakozny.²⁵[K19] Vala kedegh az hw nagyob ffya a´ mezen, es mykoron megh yewnee es haza kõzelghethne, halaa az nagy zenghefth es tanczolaft. ²⁶[K20] Es elõwe hywa egytet hw zolgay kezzel, es megh kerdee, my dologh vona az? ²⁷[K21] Monda hwneky ottan: [K22] Az the atyadffya haza yewt, es az the atyad kõwer thwlkot vagatot megh, hogy hwtet egheffeghben talaltha. ²⁸[K23] Ottan azert azt megh bozzlwan, nem akar vala be menny. [K24] De az hw attya ky menwen eleybe, kezdee kerny hwtet. ²⁹[K25] Az kedegh felewen monda hw attyanak: [K26] Yme menea eztendõthwl foghwa zolgalok te neked, es foha az te paranczolatodat el nem mwlattâ, azert foha nem attaal ennekem egy ghedelyeth, hogy en baratymmal megh eeltem vona; ³⁰ de mynek vtanna ez the ffyad, ky mynden yozagath az gonozokkal megh emeztette, haza yewt, kõwer twl"kot õlletel megh hwneky. ³¹[K27] Az hw attya ottan monda hwneky: [K28] Fyam, te myndenkoron envelem vagy, es az enymõk myndenek tyedek; ³² yllyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrwlnem, mert ez the atyadffya megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leelethet.

5. sz. *Érsekújvári Kódex* 1. [1529–1531.] Kiad. Volf György. Budapest, 1888.
(Nyelvemléktár. IX. 11–3.)

¹¹[K01] nemynemõ embernek wala keet fya ¹² Es az yfyabyk ew kezzwlõk monda attyanak [K02] atyam ad megh ennekem az marhaat ky engemet yllet [K03] Es meg ozta neky yozagat ¹³[K04] Es nem fok nap el mwlwan myndeneket egyembe gyuyttwen Az kyffbyk fya el mene mezze walo orzagban Es ot eel thekozla ew yozagat tefty faytalanfagban eelwen ¹⁴[K05] Es mykoron myndeneket el tekozloth wolna lõn nagy ehfeegh az orzagban Es ew kezde zykefkedny ¹⁵[K06] Es el menween alla egy polgarhoz az orzagba [K07] Es el kewldee ewtet az ew falwyaba dyzno [!] õryzny ¹⁶[K08] Es kewanya wala Be tõelteny ew hafat az malatakbol kyket az dyznok eeznek wala de maga fenky ew neky nem adya wala ¹⁷[K09] Es ewnnen benne teerwen teerwen [!] monda

[K10] Mynee beerefek bewelkednek kenyeerrel en attyamnak hazaban Es en yt eehel halok meg ¹⁸[K11] Fól kelek Es el megyek en attyamhoz Es mondom neky [K12] Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek elôtte ¹⁹yymar nem wağok melto te fyadnak hywattatny teegy engemeth mykeppen egyyeth az te berefyd kózzwl ²⁰[K13] Es fel kólwen yówe az ew attyahoz [K14] De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya Es megh kényerwlwen eleyben mene Es megh ólelee Es megh czokola ewtet ²¹[K15] Es monda neky az ew fya [K16] Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek elôtte Immar nem wagyok melto te fyadnak hywattathny De teegy engemet mykeppen egyyet az te beerefyd kezzul ²²[K17] Es monda az ew attya az ó zolgaynak [K18] Hamar hozyatok ky az yelesb rwhat es óltezteffetek fól ewteth Es adyatok gywrwt az ew wyaban Es farwt az ew labaaban ²³Es hozyatok be az kóweer twlkoth ólyeetek megh ógyónk Es wygan lakozyonk ²⁴merth ez en fyam meg holt wala Es meg elewenódeek el wezóth wala Es megh leletteteek [K19] Es kezdenek wygan lakozny ²⁵[K20] De maga wala az ew nagyobyk fya Az mezón Mykoron yóne Es haza kózelgethne halla wygafágot Es fyp zot ²⁶Es hywa egyyet ez zolgaak kózzwl es megh keerde hogy my dologh wolna ²⁷[K21] Es az monda neky az [K22] te attyadfya meg yewwe Es az te attyad megh ólee az Kówer twlgoth merth egeffeeghben Weewe ewtet ²⁸[K23] Meg Haragweek Es nem akar wala be menny [K24] azerth az ew attya ky menwen kezdee keerny ewtet ²⁹[K25] Es az felelwen monda az ew attyanak [K26] yme mynne eztendótwl fogwa zolgalok teneked Es foha az te paranczolatodat megh nem zegtem Es foha nem adtal enneekem keczke kedeleeth ees hogy kyth een megh óttem wolna az een baratymmál ³⁰[K27] De mynek wtanna ez te fyad mag yet ky az ew yozagath el kewltótte az paraznakkal Meg ewlteth neky az kóweer twlkoth ³¹[K28] Es az ew attya monda ew neky [K29] Fyam the myndenkoron en welem wagy Es mynden yozaagom tyeed ³²De maga zykfeegh wala lakoznom Es wygadnom, merth ez te attyadfya megh holt wala Es megh elewenódek el wezót wala Es megh leletteteek.

6. sz. *Nouum Testamentum*. Ford. Pesti Gábor. Bécs, 1536; Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.

¹¹[K01] Egy embernek keet fya wala, ¹²ees az iffýabýk monda az attyanak, [K02] Atyám, atký az een rezemet az marhabol, mely engem illet. [K03] Ees meg ozta nekýk a marhat. ¹³[K04] Ees nem fok napok wtan az iffýabýk myndeneket egybe gythtwn el mene mezze walo tartomanba, ees ot el tekozla mynden marhayat elwen myndenbewl kedwezerýnt. ¹⁴[K05] Ees mynek wtanna

mündeneket meg emeztet wolna, lewn az tartomanba nagy ehleg. [K06] Ees ew kezde zykelkedny. ¹⁵[K07] El mene ees zerzewdek egy polgarhoz ot a tartomanba. [K08] Ees a polgar kylde ewtet az ew falwyaba hogy dyznot ewryzne. ¹⁶[K09] Ees keuannya wala meg tewlteny az ew hafat a tewrkellyel mellyet a dyznok eznek wala. [K10] Ees fenky ne agya wala neky. ¹⁷[K11] De maga, magaba teere ees monda. [K12] Meny berefek wannak kyk az een attyam hazaba beuelkednek kennyerrel, ees een yt ehlegnek myatta wezek el, ¹⁸ fel kelek el megyek az een attyamhoz, ees azt mondom neky, [K13] attyam wetkeztem az menozag ellen ees te elewtted, ¹⁹ ees immar nem wagyok melto hog te fyadnak mondallam, tarch chak wgy engemet, mynt egyet a te berefd kezzyl. ²⁰[K14] Ees fel kelwen iewe az ew attyához. [K15] Mykoron kegyg meeg tawol wolna, meg lata ewtet az ew attya, ees meg keferyle, elejbe mene ees nyakara effek, fmechokola ewtet. ²¹[K16] Ees moda neky a fya. [K17] Attyam wetkeztem a menyozag ellen, ees te elewtted, Immar nem wagyok melto te fyadnak hywatny. ²²[K18] Monda kegyg az attya az ew zolgaýnak, [K19] hamar, hozzatok ky a legiobbyk rwhat ewlteztesetek fel ewtet, Ees agyatok gywret kezebe, ees farwt labayba, ²³ ees hozzatok elew az hylalt borýwt, ees ewllyetek meg ewtet, hogy egyewnk ees lakozywnk, ²⁴ mert ez een fyam meg holt wala ees meg eledet, el wezet wala ees meg talaltatot. [K20] Ees kezdenek lakozynt.

²⁵[K21] Vala kegyg a nagyobbyk fya a mezewn. [K22] Ees mykoron haza iewne ees a hazhoz kewzelgetne halla a wygalag tetement ees a tanczot, ²⁶ elew hywa egyet a zolgakba, meg kerde my dolog wolna az. ²⁷[K23] Ees az monda neky, [K24] az te attyadfya meg iewt, ees a te attyad meg ewlte ew neky az hylalt borýwt, mert egesslegbe talalta ewtet. ²⁸[K25] Az kegyg meg haraguan nem akar wala be meny. [K26] Azert az ew attya ky iewen kezde ewtet kerny, ²⁹ amaz kegyg felele monda az ew attyanak. [K27] Im enný eztendeyg zolgalok neked, ees az te parancholatodat foha el nem mulattam, meeg feem attal foha ennekem chak egy baran fayatys hogý baratymmal lakozyam, ³⁰ de myneikutanna ez te fyad ky fel lakta az te marhadat a kwruakal, meg iewt, meg ewltet neky az hylalt borýwt. ³¹[K28] Ees monda az attya neky. [K29] Fyam te myndenkoron welem wagy, ees mýndenek kyk enyim tyieyd. ³²[K30] Azert laknod ees wigadnod kel wala, Mert ez, a te attyadfya meg holt wala ees meg eledet, el wezet wala ees meg talaltatot.

7. sz. *Vy Testamentū magar űelwen*. Ford. Sylvester János. Sárvár-Újsziget, 1541.

Hasonmás kiadás: Budapest, 1960.

¹¹[K28] Egġ embernek két fia vala / ¹² ęs az iffiabbbik azok kőzzől monda az ű
att'ának. [K02] At'am add ki ennekem az marhābol az riřt az mell' ennekem iut.
[K03] ęs meg ofřtā azoknak az ű illet' / [K04] ¹³ęs nem fok napnak utāna az
iffiabbbik fiu mikoroņ mindeneket ű magāhoz takarijtott volna vidikbe mene
mell'ze valo tartomānba / ęs ott az ű marhāiat gonofřul elkőltę / mirtikletlen ęs
faņtalan illetet vifelviņ. ¹⁴[K05] ęs minek utāna mindeneket gonofřul el kőltőt
volna / naġ řũksig lūn az tartomānban / ęs az fiu naġ řũkřigben kezde řlni /
¹⁵[K06] ęs az tartomānnak polġāri kőzzől ęġgikhez hozzā ālla / ęs az polġār az ű
maiorāba boczātā űtet hoġ diřnot őrizne / ¹⁶[K07] ęs nem kiuān vala egebet
hanem csak hoġ az malātāual tőlthetņe be az ű hafat / mell'et az diřnok řřnek
vala / de meg azt fem agġa vala fenki űneki. ¹⁷[K08] Magāba tēruīņ kedigleņ /
monda. [K09] Mell' fok birefeknek vaġon būōņ keņerek / az en at'amnak hāzānāl
/ en kedigleņ ehsiguel halok meg itt. ¹⁸[K10] Fel kelek ęs el megek az en
at'amhoz ęs ezt mondom űneki. [K11] At'am vitkeztem az men'nek ellene / ęs te
ellened, ¹⁹ Immāraņ milto nem vaġok hoġ te fiadnak hiuattāřam / tiġ enghemet
mint ęġget az te bireřid kőzzől. ²⁰[K12] ęs fel keluīņ az ű att'ához mine. [K13]
Mikor kedigleņ meg tāuul volna meg lātā űtet az ű att'a / ęs meg eřę az ű řũe
raņta / ęs ű hozzā fotamuāņ az ű nākāra eřę / ęs megczokolā űtet. ²¹[K14] ęs
monda űneki az fiu. [K15] At'am vitkeztem az men'nek ellene / ęs te ellened / ęs
ennek utāna milto nem vaġok erre hoġ te fiadnak hiuattāřam. ²²[K16] Monda
kedigleņ az att'a az ű řolġainak / hozzātok ki amaz řũ ruhāt / ęs őltőzteřřitek fel
űtet / ęs agġatok ġūrūt az ű kezibe / ęs řarut lābaiba / ²³ęs vigitek el amaz meg
hizlalt boriut / ęs vāġiātok meg / ęs lakiunk iol / ęs vigagġunk / ²⁴mert ez en fiam
meg holt vala / ęs meg eleuenedę / elveřzett vala / ęs meg lelettetęk. [K17] ęs
vigaņ kezdinek lakozni. ²⁵[K18] Az mezōņ vala kedigleņ az ű naġubb ideiű fia /
ęs mikoroņ meg iűnne / ęs az hāzhoz kőzelghetett volna / řipolāřt ęs tānczolāřt
halla / ²⁶ęs ű hozzā řolijta ęġget az ű řolġāinak kőzzőle / ęs meg kērdę mi
dolġok volnānak azok. ²⁷[K19] ęs az řolġa monda űneki. [K20] Az te űced
iőue meg / ęs az te at'ād meg őle amaz meg hizlalt boriut / hoġ miuel eġhiřřigben
iűtt volna haza űhozzā. ²⁸[K21] Az kedig meg haragueġ / ęs be fem akar vala
menni. [K22] Annakokairt ki mine az ű att'a / ęs kīri vala űtet. ²⁹[K23] ęs az fiu
feleluīņ monda / az att'ának. [K24] Im enņe eřřtendőtűl fogua řolġāllak tigetet /
ęs az te paranczolatidot řoha meg nem řbegtem / ęs ennekem csak ęġg keczke
ollot fem adāl řoha / hoġ az en barātimal vigaņ lakoznām. ³⁰[K25] De mihelen
meg iűtt ez te fiad / ki az te iletedet fel laktā az parāznākual / meg őlted űneki az
meg hizlalt boriut. ³¹[K26] ęs az monda az fiānak. [K27] Fiam te mindenkoroņ
ęġġűt vaġ en velem / ęs valami ennekem vaġon mind tięd. ³²[K28] Kell vala

kedigleñ ez / hoğ vigann lalnānk / ęs őrundenink / mert ez te at'ādfia meg holt
vala / ęs meg eleuenedęk / el veřzett vala / ęs meg lelettetek.

8. sz. *A JESVS Christvsnak wy testamentoma...* [Ford. Heltai Gáspár és
munkatársai.] Kolozsvár, 1562.

¹¹[K01] Egy ember nec vala kęt fia. ¹²[K02] Kic kőzzűl az iffiabbi monda az
Atyānac: [K03] Atyām, Ad meg ennekęm a`marhai ręřt, melly engemet illet?
[K04] Az kedig meg ofřta marháiāt.

¹³[K05] Nem fok nap műlua kedig āmaz iffiabic fiu egybe gyűytet vólna
mindeneket, vandorlani męne meřřze földre: Es ot eltękozla marháiāt
tobzódāřsal. ¹⁴[K06] Minec vtānna kedig mindeneket elkőltet vólna, nagy
drāgafřřg lőn abban a` tartományban, Es ő kezde meg fogyatkozni.

¹⁵[K07] El męne azokaęrt, es ada magāt egy ā tartománybeli lako emberhőz,
es kűlde őtet az ő mezőiere, hogy őrizne a` diřnőkat. ¹⁶[K08] Es kęuānya vala
be tőlteni a hafāt a` tőrkölyőckel, mellyeket ā diřnőc ęřnec vala, Es fenki nem
adgya vala ő neki.

¹⁷[K09] Midőn kedig magāba tęrt vólna, monda: [K10] Mennye bęrefi az én
Atyāmnc bōuelkődnec kennyęrrel, es én ehel haloc meg? ¹⁸[K11] Felkelec es
męgyec az én Atyāmhoz, es eřt mondom neki: [K12] Atyām, Vętkőřtem ā
menny ellen, es te előtted, ¹⁹ Sem vagyoc męlto, hogy touābba te fiadnac
hiuattāřsam: [K13] Ted ařt, hogy legyec mint egy ā te bęrefid kőzzűl. ²⁰[K14]
Felkeluēn azokaęrt iōue az ő atyāhoz.

[K15] Mikor kedig męg tāuul vólna, lāta őtet az ő Atya, es kőnyőřle rayta,
Es hozzáia fūtuān nyakāra eřec, es meg apola őtet. ²¹[K16] Monda kedig ā fia ő
neki: [K17] Atyām , vętkőřtem ā menny ellen, es te előtted, fem vagyoc męlto,
hogy touābba te fiadnac hiuattāřsam.

²²[K18] Monda kedig az ő Attya řzolgainac: [K19] Hozzātoc elő amā ielesbic
ruhāt, es őlteřteřřsętec fel őtet, Es adgyatoc gyűřt az ő kezębe, es řarut labaiba.

²³[K20] Es elő hozuān amā meg hizlalt boriut őllyętec meg, es őuēn vigadgyűc.

²⁴[K21] Mert ez az én fiam meg holt vala, es meg eleuenedet, Elueřřet vala, es
meg talāttatot. [K22] Kezdęnec annac okaęrt vigadni.

²⁵[K23] Vala kedig az ő vđősb fia ā mezőn. [K24] Ez mikor meg iőt vólna, ā
hāzhoz kőzelgete, es hallā ā zőngęřt. es ā vigadāřt. ²⁶[K25] Es řzolituān egyet ā
řzolgāc kőzzűl, meg tudakozęc rayta, hogy mi dolog vólna? ²⁷[K26] Az kedig
monda neki: [K27] A te őtfęd iőt meg, es meg őle az Atyād amā hizlalt boriut,
Azęrt hogy őtet egefřřgben fogatta vólna haza.

²⁸[K28] Meg haraguéc kedig az, es nem akara be menni. [K29] Kimenuén annac okaért az ő Attya, kéré őtet. ²⁹[K30] Ő kedig felel az Attyánac, es monda: [K31] Imé, ennye eřtendeig řzolgáloc teneked, es řoha à te paranczolatodat meg nem řbektem, es řoha ennekem egy gődőllyet řem adtál, hogy az én barátimmal vigadnám. ³⁰[K32] De hogy im è te fiad, ki à te marhadat à fertelmes řzóméllyeckel fel lacta, meg iőt, meg őlted ő neki amà hizlalt boriut.

³¹[K33] Ő kedig monda neki: [K34] Fiam, Te mindenkor velem vagy, es mindenem tiyed: ³²[K35] Kel vala kedig őrueneded, es vigadnod, miért hogy ez à te őtfęd meghólt vala, es meg eleuenedet, Elveřzet vala, es meg találatot.

9. sz. AZ MI VRONC IESVS CHRISTVSNAC Vy Testamentoma...

Ford. Félegyházi Tamás. Debrecen, 1586.

¹¹[K01] Nemel' embernek valakêt fia. ¹²[K02] Es monda az ifiabbik az attianak, [K03] Attiam àd meg az engem illetet refřt az iofřagbol. [K04] Es ket fele ozta ő nekiek az marhat.

¹³[K05] Es nē řok űdō muluan őzue takarituan mindeneket az ifiabbik fia elmene meřze leuō tartomaniban: es ot el tekozla az ő marhaiat eluen maga tartoztatlanul

¹⁴[K06] Mikor pedig ő elkōltót volna mindeneket, lōn kemeni ehřeg az tartomani řzerent: es ő kezde řzūkōlkōdni.

¹⁵[K07] Es elmenuen ragazkodek egy polgarhoz annak az tartomannak: es kűlde őtet az őnnōn meřzeire legeltetni az diznokat.

¹⁶[K08] Es keuannia vala betōlteni az ő hafat az korpakbol mellieket eznek vala az diznok: es řenki nem àd vala neki.

¹⁷[K09] Ő magaban teruen pedig monda, [K10] Meni berōfi az en attiamnak beűōlkōdnek kenierekkel: en pedig ehřeg miat el veřzek.

¹⁸[K11] Felkeluen el megiek az en attiamhoz: es mondom neki, [K12] Attiam vetkōztem az eghben es te elōtted.

¹⁹[K13] Es tōbbe nem vagiok melto hiuattatnom te fiadnak: teğ engemet mint eggiet az te berōfid kōřzōl.

²⁰[K14] Es felkeluen mene az őnnōn attiahoz. [K15] Mēg pedig mikor ő tauol volna, lata az ő attia: es kōniōrűleteffegre indittatek: es futuan efek az niakara es meg cziokola őtet.

²¹[K16] Monda pedig neki az fia, [K17] Attiam vetkōztē az eghben es te elōtted, es tōbbe nem vagiok melto hiuattatni te fiadnak.

²²[K18] Monda pedig az ő attia az ő řzolgainak, [K19] Hofřatok ki az ruhat amaz elřōt, es őltōztesfetek fel őtet, es adğatok ġűrōt az ő keřzebē, es řarut labaibā

²³[K20] Es el hozuan amaz meg hizlaltatot tulkot vagiatok meg: es ōruendōfzōnk.

²⁴[K21] Mert ez az en fiam meg holt vala, es meg eleuenōdōt: es el vefzōt vala, es meg talaltatot. [K22] Es kezdenek ōruendōzni.

²⁵[K23] Vala pedig az ō fia amaz ōregbik az mezōn: es az eliōuen kōfzelite az hazhoz, halla az eneklefōket es tanczolafokat.

²⁶[K24] Es elō hiuan eggiet az giermekek kōfzōl, meg tudakofzek miczoda volna ez.

²⁷[K25] Az pedig monda neki, Hoǒ az te attiadfia meg iūt: es meg vaga az te attiad amaz hizlaltatot tulkot, hoǒ egeflegben ōtet hafza fogatta.

²⁸[K26] Meg haraguek pedig es nem akara be menni. [K27] Az ō attia pedig ki iōuen keru vala ōtet.

²⁹[K28] Az pedig feleluen monda az attianak, [K29] Ime, enni eztendōkig fzolgalok teneked, es foħa az te parancziolatodon által nē mentem es ennekem foħa nē attal gōdōliet, hoǒ az en baratimmal ōruendōztem volna.

³⁰[K30] Mikor pedig ez az te fiad az ki meg emezettette az te iofzagodat az paraznakkal, meg iōt, meg vagtad neki amaz kōuer tulkot.

³¹[K31] Az pedig moda neki, [K32] Fiam, te mindenkor en velem vag, es mindenek az melliek enimōk, tieid.

³²[K33] ōruendōznōd pedig es vigadnod kel vala, hoǒ ez az te attiadfia meg holt vala, es meg eleuenedōt: es el vefzōt vala, es meg talaltatot.

10. sz. *Szent Biblia*. [Ford. Károlyi Gáspár és munkatársai.] Vizsoly, 1590.
Hasonmás kiadások: Budapest, 1981 és 2008.

¹¹[K01] Egy embernek vala ket fia. ¹²[K02] Es monda az iffiabbic az atyānac: [K03] Add ki énnékem az ōrōklēgbōl az én rēfzemet. [K04] Annac okaért az, meg ofzta kōzōttōc az ōrōklēget.

¹³[K05] Nem fok napoc vtān pedig, mikor mindeneket egybe takart vōlna az ō iffiabbic fia, mezfze mēne idegen tartomānba, es ott el tēkozlā minden marhāiāt, miuel hogy nagy tēkozlāfāl élne.

¹⁴[K06] Minec vtānna pedig mindeneket el tēkozlott vōlna, tāmada nagy éhfšég abban az tartomānban, es ō meg kezdē fogyātkozni.

¹⁵[K07] Es elmēnuēn adā magát annac az tartomānnac egy lakofāhoz, ki el küldē azt az ō mezeire hogy legeltetne az difznōkat.

¹⁶[K08] Es keuānnya vala meg tōlteni az ō gyomrāt az mosléckal mellyet éfšnec vala az difznōc, de aztis fenki nem adgya vala.

¹⁷[K09] Es mikoron magába tērt vólna, monda: [K10] Az én atyámnac melly foc bērefi bōuelkednec kenyereckel? [K11] En pedig ehuel haloc meg.

¹⁸[K12] Fel keluén el mégyec az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: [K13] Atyám, vézkeztem az eg ellen, és te ellened.

¹⁹[K14] Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattassam, tégy engemet óllyanná mint az te bērefidnec égyyic.

²⁰[K15] Fel keluén azért el méne az ő atyához: [K16] Mikoron pedig meg táuól vólna, meg látá őtet az ő atya, és meg fzaná őtet, és hozzáia futuán efēc az ő nyakára, és meg czókolgata őtet.

²¹[K17] Monda pedig néki az ő fia: [K18] Atyám, vétkeztem az egh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattassam.

²²[K19] Es monda az ő atya az fzolgáknac: [K20] hozzátoc elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltözteffétec fel őtet, és adgyátoc gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba.

²³[K21] Es elő hozuán amaz meg hizlalt túlkot öllyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.

²⁴[K22] Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vezett vala, és meg talaltatott: kezdénc azért vigan lakni.

²⁵[K23] Vala pedig az ő nagyobic fia az mezön, ki mikor háza iöuén közelgetet vólna az házhoz, hallá az énekléft és az vigationzást.

²⁶[K24] Es égyyec az fzolgác közzül elő fzolituán, meg tudakozéc rayta mi dolog vólna az.

²⁷[K25] Az pedig monda: [K26] Az te őtféd iött meg, és meg őlete az te atyád amaz hizlalt túlkot, miuel hogy egeffégben iött meg.

²⁸[K27] Meg haragodéc pedig az, és nem akara bę menni: [K28] Az ő atya annac okaért ki ménuén: kéré őtet.

²⁹[K29] Amaz pedig feleluén monda az atyánac: [K30] Imé enni eřtendőtöl fogua fzolgáloc te néked, és foha parantfolatodat meg nem rontottam, megis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan laknám.

³⁰[K31] Minec vtánna pedig ez te fiad meg iött vólna, ki minden te marhádat az paráznackal költötte el, meg őletted ő néki amaz hizlalt túlkot.

³¹[K32] Ő kedig monda néki, [K33] fiam te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tijéd.

³²[K34] Vig keduel kell vala pedig te néked lenned, és őruendezned kell vala, hogy az te atyádfia meg hólt vala, és fel támadott, el vezett vala, és meg talaltatott

11. sz. *Szent Biblia*. Ford. Káldi György. Bécs, 1626.
Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.

¹¹[K01] Egy embernek két fia vala: ¹²[K02] és monda az ifiabbbik közzűlök az attyának: [K03] Atyám, ádd-ki nékem az öröklég részét, melly engem illet. [K04] És el-oztá nékik az örökléget. ¹³[K05] És nem fok napok-után, egybe-gyűjtven mindeneket, az ifiabbbik fia mezfzve méne távúl-valo tartományba, és ott el-tékozlá az ő öröklégét buja étellel. ¹⁴[K06] És minek-utánna mindeneket megemészttet vólna, nagy éhfég lőn abban a' tartományban, és ő szűkölködni kezdé. ¹⁵[K07] És el-méne, és annak a' tartománnak egy polgárához adá magát. [K08] És az ő majorjába küldé őtet, hogy a' dífznókat őrizné. ¹⁶[K09] És kívánnya vala a' hafát bé-tőltetni a' malátával, mellyet a' dífznók éfznek vala; és fenki nem adgya vala néki. ¹⁷[K10] Magába térvén pedig, monda: [K11] Menyi bérefek az atyám házában bévelkődnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg! ¹⁸[K12] Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom néki: [K13] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: ¹⁹[K14] már nē vagyok méltó hogy te fiadnak hívattáflam: tégy engem mint egytet a' te bérefid-közzűl. ²⁰ [K15] És fel-kelvén el-méne az attyához. [K16] Mikor pedig még távúl vólna, meg-látá őtet az ő attya, és irgalmalságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára esék, és meg-chókolá őtet. ²¹[K17] És monda néki a' fia: [K18] Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattáflam. ²²[K19] Monda pedig az attya a' szolgainak: [K20] Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztesétek-fel őtet, és adgyatok gyűrőt a' kezébe, és farut a' lábaiba: ²³[K21] és hozzátok-elő a' hizlalt borjút, és öllyétek-meg, és egyűnk, és vígan lakjunk: ²⁴[K22] mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott. [K23] És vígan kezdének lakni. ²⁵[K24] Az ő időfbik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz közelgetne, hallá az énekléft, és a' tanczot: ²⁶[K25] és híva egytet a' szolgák-közzűl, és meg-kérdé mi dolog vólna az. ²⁷[K26] És az monda néki: [K27] Az őtféd jött meg, és az atyád a' hizlalt borjút őlte-meg, hogy egéfségefen meg-jött. ²⁸[K28] Bofzfzonkodék pedig, és nem akara bé-menni. [K29] Az attya azért ki-jővén, kezdé kérni őtet. ²⁹[K30] Ama' pedig felevén, monda az attyának: [K31] Ímé ennyi efsztendeig szolgállok néked, és soha parancholatodat által nem hágtam, és soha nem adtál nékem egy gödölyét hogy barátimmal vígan laktam vólna: ³⁰[K32] de minek-utánna ez a' te fiad, ki az ő öröklégét a' kurvák-kal meg-emészttette, meg jött, a' hizlalt borjút őlted-meg néki. ³¹[K33] Ő pedig monda néki: [K34] Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem tiéd; ³² vígan lakni pedig, és őrvendezni kell vala, mert ez a' te őtféd meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott.

12. sz. *Magyar Biblia*. Ford. Komáromi Csipkés György. Leyden, 1685/1718.
Faksimile: Debrecen, 2000.

¹¹[K01] egy embernek vala két fia. ¹²[K02] És monda azok közzül az ifjabbik az attyának: [K03] Atyám add-ki nékem a' jófzágból az én reám eső réfzt, és meg-ofztá nékiek az életet.¹³[K04] És nem fok napok után egybe-takarítván mindeneket az ifjabbik fiú, el-méne mezfze való tartományba, és ott el-tékozlá az ő jófzágát, tékozolva élvén.¹⁴[K05] Mikor pedig ő el-költött vólna mindeneket, lön erős ehség abban a' tartományban, és ő megkezde fogyatkozni.¹⁵[K06] És el-menvén ragafzkodék annak a' tarománynak egy polgárához, és elküldé ötet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difznókat.¹⁶[K07] És kívánnya vala meg-tölteni az ő hasát a' korpákból, mellyeket efznek vala a' difznók, és fenki nem adgya vala néki.¹⁷[K08] Magában térvén pedig, monda: [K09] Mennyi bérefi bővelkednek az én atyámnak kenyerekkel? [K10] Én pedig éhel vefzek-el.¹⁸[K11] Fel-kelvén el-mégyek az én atyámhoz, és mondok nékie: [K12] Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted. ¹⁹[K13] És többé nem vagyok méltó hogy te fiadnak hivattasam, tégy engemet ollyanná, mint edgyike a' te bérefidnek. ²⁰[K14] És fel-kelvén el-méne az ő attyához: [K15] Mikor pedig még távól vólna, meg-látá ötet az ő attya, és meg-lzáná ötet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és meg-tsókolá ötet. ²¹[K16] Monda pedig néki a' fiú: [K17] Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted, és többé nem vagyok méltó, hogy te fiadnak hivattasam. ²²[K18] Monda pedig az attya az ő fzolgainak: [K19] Hozzátok-ki amaz első ruhát, és öltöztetsétek-fel ötet, és adgyatok gyüröt az ő kezébe, és farut lábaiba. ²³[K20] És elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot, öllyétek-meg, és evén vigadgyunk. ²⁴[K21] Mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; és el-vefzett vala, és meg-találtatott. [K22] És kezdenek vigadni. ²⁵[K23] Vala pedig az ő vénebbik fia a' mezön, és hogy jöven közelgetett vólna a' házhoz, hallá az énekléseket és tánczolásokat. ²⁶[K24] És hozzá híván edgyet a' gyermekek közzül meg-tudakozá mi vólna ez? ²⁷[K25] Az pedig monda néki: [K26] A' te ötséd jött-meg, és meg-ölé a' te atyád amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egétségben fogta ötet. ²⁸[K27] Meg-haraguvék pedig, és nem akara bé-menni: [K28] az ő attya azért kimenvén, kéré ötet. ²⁹[K29] Ama' pedig felevén monda az attyának: [K30] Ime ennyi elfzendőtől fogva fzolgálok tenéked, és fo-ha parantsolatodat által nem hágtam, és énnékem fo-ha nem adtál egy ketske-fiat-is, hogy az én barátimmal vigadtam vólna. ³⁰[K31] Mikor pedig ez a' te fiad, ki meg-eméftette a' te életedet a' paráznákkal, meg-jött, meg-öletted ő néki amaz hizlalt tulkot. ³¹[K32] Ő pedig monda néki: [K33] Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenek a' mellyek enyimek, tied. ³²[K34] Vigadnod és örülnöd kell vala pedig, mert ez a' te atyádfia meg-hólt vala, és meg-elevenedet; és el-vefzett vala, és meg-találtatott.

13. sz. *A' mi urunk Jésus Kristusnak Uj Testamentoma.* Ford. Torkos András.
Wittenberg, 1736.

¹¹[K01] egy embernek két fia vala. ¹²[K02] Es azok közzül az ifjabbik, monda az ő atyának: [K03]atyám addki nékem az engemet illető részt a' jószágból; és elofztá közöttök a' jófzágot.

¹³[K04] Es nem sok napok múltván, mindeneket öfzve takarita a' kifsebbik fiú, meszsze földre elméne; és ott eltékozolta jószágát, élvén tékozláfsal.

¹⁴[K05] Mikor pedig mindeneket meg eméftettvólna, nagy éhség lön abban a' tartományban; és ő szükölködni kezdé.

¹⁵[K06] Es elmenvén, azon tartományban lakozó egy gazdához adá magát, ki is elküldé ötet az ő mezejere, hogy a' dífznókat örzené.

¹⁶[K07] Es kívánja vala hasát meg tölneni a' bürökkel, mellyet efznek vala a' dífznók; de fenki nem adá neki.

¹⁷[K08] Mikor pedig magába fzállot vólna; monda: [K09] melly sok bérefi vagynak az én atyámnak, a'kik bővölködnek kenyérből; én pedig éhség miatt vefzek el.

¹⁸[K10] Felkelvén elmégyek az én atyámhoz; és azt mondom néki: [K11] atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened

¹⁹[K12] Es nem vagyok mélto, hogy fiadnak hivattaísam, tégy engemet mint egyet a' te béreseid közzül.

²⁰[K13] Es felkelvén az ő atyához méne; mikor pedig még távól vólna, meglátá ötet az ő atya, és könyörületefségre indúla, és megfutamodván az ő nyakára borula, és megsókolá ötet.

²¹[K14] De monda néki a' Fiú: [K15] atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyok mélto, hogy fiadnak hivattaísam

²²[K16] Monda pedig az atya, az ő szolgálainak: [K17] hozzátok ki ama legszebb öltözetet, és adjátok reá, gyűrüt is adjatok az ő kezére, és sarut az ő lábaira.

²³[K18] Es elő hozván ama' hizlalt tulkot, vágjátok-le, es evén, vigan legyünk.

²⁴[K19] Mert ez az én fiam meghólt vala, és megelevnedett; elveszett, de megtaláltatott; és vigadni kezdének

²⁵[K20] Az ő öregjebb fia pedig a' fzántóföldön vala, ki mikor megjövén a' házhoz közelgetne, hallá a' mulikát és a' tántzot.

²⁶[K21] Es meg fzólita egyet a' szólgák közzül, s' tudakozódik vala, mi vólna az?

²⁷[K22] A' pedig monda néki: [K23] a' te ötséd megjött, és a' te atyád levágatta ama' hizlalt tulkot, mivel hogy egéítségben érkezett meg.

²⁸[K24] Megharaguvék pedig azon, és nem akara bémenni; de az ő atya kijövén, kéri vala ötet.

²⁹ [K25] Az pedig felelvén monda az ő atyának: [K26] imé, ennyi eíztendötöl fogva fzólgálok tenéked, és a' te parantsolatodat soha által nem léptem,

mindazonáltal soha csak egy gödölyét sem adott nekem, hogy az én barátimmal vigadhattam volna.

³⁰[K27] Még pedig hogy ez a' te fiad, ki a' te javaidat a' paráznákkal költötte-el, megjött, a' hizlalt tulkot vágattad le neki.

³¹[K28] Az pedig monda néki: [K29] fiam te mindenkor én velem vagy; és valamim vagyon, a' tied

³²[K30] Mind az által szükség örülni és vigadni; mert ez a' te ötséd meg holt vala; de megelevenedett; elveszett vala, de megtaláltatott.

14. sz. Medgyesi Pál: *Ketseg torkabol kihatlo lelkek*. Sárospatak, 1658.

¹¹[K01] Egy embernek vala két fia. ¹²[K02] Es monda az ifjabbik az atyának: add-ki énnékem a' jókból az én részemet. Annakokáért a' megofztá köztök a' jokat.

¹³[K03] Nem fok napok után pedig mikor mindeneket egyben rakot volna az az ifjabbic fiu, mefzsze mene idegen tartományban, es ott el-tékozlá minden jauait, mivel nagy tékozlással él vala.

¹⁴[K04] Minek-utánna pedig mindeneket el-fogyatot volna, támada nagy éhség abban a' tarományban, és meg kezdé fogyatkozni.

¹⁵[K05] Es el-menvén adá magát, annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé azt az ő mezejére, hogy őrizné a' dífnokat.

¹⁶[K06] Es kívánja-vala megtölteni az ő gyomrát a' dífnók eledelével, melyet azok efznek vala; de azt-is fenki nem adja vala.

¹⁷[K07] Es mikor magában szállot-volna, monda, menyi bérefi bővölködnek az én atyámnak kenyérrel? [K08] En pedig im éhel halok, vefzek-el.

15. sz. *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár.

Kiadva Szenci Molnár Albert által. Oppenheim, 1612.

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbic az atyának? Add ki énnékem az örökségből az én részemet. Annakokáért az megofztá köztök az örökséget.

13. Nem fok napoc után pedig, mikor mindeneket egybetakart volna az ő ifjabbic fia, mefzsze mene idegen tartománba, és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne.

-
14. Minekutánna pedig mindeneket eltekozlott vólna, támada nagy éhség abban az tartománban, és ő megkezde fogyátkozni.
15. Es elmenvén adá magát annac az tartománnac egy lakosához, ki elküldé azt az ő mezeire hogy legeltetné az difsnókat.
16. Es kívánnya vala megtölteni az ő gyomrát az mosléckal mellyet éfnec vala az difsnóc, de aztis fenki nem adgya vala.
17. Es mikoron magába tért volna, monda: Az én atyámnac melly fok bérefi bővelkednec kenyereckel? En pedig éhvel haloc meg.
18. Felkelvén elmégyec az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.
19. Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattaffam, tégy engemet öllyanná mint az te bérefidnec eggyic.
20. Felkelvén azért elméne az ő atyához: mikoron pedig még távól vólna, meglátá őtet az ő atya, és megfáná őtet, és hozzája futván eséc az ő nyakara, és megczókolgatá őtet.
21. Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattaffam.
22. És monda az ő atya az fólgnáknac: hozzátoc elő az én fő öltőző ruhámat, és öltőztesétec fel őtet, és adgyatoc gyűrőt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba.
23. Es előhozván amaz meghizlalt túlkot öllyétec meg, és lákozzunc nagy vigasággal.
24. Mert ez én fiam meghólt vala, és feltamadott, elveszett vala, és megtalaltatott: kezdénc azért vigan lakni.
25. Vala pedig az ő nagyobbic fia az mezőn, ki mikor haza jővén közelgetett volna a házhoz, hallá az éneklést és az vigationt.
26. Es eggyet a fólgnác közzül előfólitván, megtudakozéc rayta mi dolog vólna az.
27. Az pedig monda: Az te őczéd jött meg, és megőleté az te atyád amaz hizlalt túlkot, mivelhogy egétségben jött meg.
28. Megharagodéc pedig az, és nem akara bémenni: Az ő atya annakokaért kimenvén; kéré őtet.
29. Amaz pedig felevén monda az atyánac: Imé ennyi efszendőtől fogva fólgnáloc te néked, és foha paranczolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.
30. Minekutánna pedig ez te fiad megjött vólna, ki minden te marhádat az paráznáckal költötte el, megöltetted ő néki amaz hizlalt túlkot:
31. Oe pedig monda néki, fiam te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tijéd:
32. Vig kedvel kell vala pedig te néked lenned, és őrvendezned kell vala, hogy az te atyádfia meghólt vala, és megelevenedett, elveszett vala, és megtalaltatott.

16. sz. *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár. Kiadta: Szenci Kertész Ábrahám.
Várad, 1661. Hasonmás kiadás: Budapest, 2002.

11. Egy embernek valának két fiai: 12. És monda az ifjabbic az atyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből a' részt. Annakokáért az meg-öfztá közöttök az örökséget.
13. Nem foc napoc után pedig, mikor mindeneket öfzve-rakott volna az ő ifjabbic fia, mefzfe méne idegen tartományba, és ott el-tékozlá minden marháját, bővön költvén.
14. Minekutánna pedig mindeneket eltékozlott volna, támada nagy éhség abban a' tartományban: és ő meg-kezde fogyatkozni.
15. El-menvén azért adá magát annac a' tartománynak egy lakosához, ki el-küldé őtet az ő mezeire hogy legeltetné a' difznókat.
16. És kívánnya vala meg-tölteni az ő gyomrát a' mosléckal mellyet efnec vala a' difznóc, de azt is fenki nem adgya vala.
17. Es mikoron magába szállott volna, monda: Az én atyámnac mennyi bérefi bővölködnec kenyereckel, én pedig éhvel halok-meg?
18. Fel-kelvén el-mégyec az én atyámhoz, és ezt mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te-ellened:
19. Nem-is vagyoc már méltó, hogy te fiadnac hivattaffam: tégy engemet ollyanná mint a' te bérefidnec egygyic.
20. Fel-kelvén azért el-méne az ő atyához. Mikoron pedig még távol volna, meg-látá őtet az ő atya, és meg-fzáná őtet: és eleibe futván eféc az ő nyakára, és megcsokolá őtet.
21. Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te-ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattaffam.
22. Es monda az ő atya az fzolgáknac: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltöztetsétek-fel őtet, és adgyatoc gyűrőt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba:
23. Es elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot öllyétek-meg: és egyűnc s' vigadgyunc:
24. Mert ez az én fiam meg-holt vala, és fel-tamadott; el-vefzett vala, és megtaláltatott. Kezdénc azért vigan lakni.
25. Vala pedig az ő öregbic fia a' mezőn: ki mikor haza jővén közelgetett volna a' házhoz, hallá az énekléft és vigadozáft:
26. És egygyet a fzolgác közzül előfzolítván, meg-tudakozá mi dolog volna az.
27. Az pedig monda: A' te őcséd jött-meg, és meg-öleté a' te atyád ama' hizlalt tulkot, mivel-hogy egétségben jött-meg.
28. Meg-haragvéc pedig az, és nem akara bé-menni. Az ő atya annak okáért ki-menvén kéré őtet

29. Az pedig felelvén monda az attyánac: Imé ennyi elztendőtől fogva szolgálóc tenéked, és fo ha parancsolatod ellen nem jártam, még-is nem adtál nékem csac egy ketske fiat-is, hogy az én barátimmal vigadnéc.

30. De mikor ez a' te fiad meg-jött, ki minden te marhádat a' paráznákkal kőltőtte-el, meg-őletted őneki ama' hizlalt tulkot.

31. Ő pedig monda neki; Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden a' mi enyim tije: 32. Vigadnod kell vala pedig néked és őrűlnőd, hogy a' te atyádfia mikor meg-holt volna, meg-elevenedett: és mikor el-vezett volna, megtaláltatott.

17. sz. Szent Biblia. Ford. Károli Gáspár. Kinyomtatta M. Tótfalusi Kis Miklós. Amszterdam, 1685. Faksimile: Budapest, 1989.

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből az én rézfemet. Annakokáért az meg olftá közöttök az örökséget.

13. Nem fok napok után pedig, mikor mindeneket egybetakart vólna az ifjabbik fia, mezfzve méne idegen tartományba; és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne

14. Minekutánna pedig mindeneket eltékozlott vólna, támada nagy éhség abban a' tartományban, és ő megkezde fogyatkozni

15. Es elmenvén adá magát annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difznókat

16. Es kívánja vala megtölteni az ő gyomrát a' moslékkal, mellyet éfznek vala a' difznók, de aztis fenki nem adja vala néki.

17. Mikoron pedig magába tért vólna, monda: Az é[!] atyámnak melly fok bérefi bővelkednek kenyerekkel, én pedig éhvel halok-meg?

18. Felkelvén elmégyek az én atyámhoz, és ezt mondom nékie: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened.

19. Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivataffam; tégy engemet ollyanná mint a' te bérefid közül egy

20. Felkelvén azért elméne az ő attyához. Mikoron pedig még távól vólna, meglátá őtet az ő attya, és megfzáná őtet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és megsókolgatá őtet

21. Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivataffam.

-
22. Es monda az ő atya az ő szolgáinak: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltöztetféték-fel ötet, és adjatok gyűrőt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.
23. Es előhozván ama' meghizlaltt tulkot öljétek-meg, és lakozzunk vigan.
24. Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott. Kezdének azért vigan lakni.
25. Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezőn: ki mikor haza jövéen közelgetett volna a' házhoz, hallá az énekléft és a' vigadozáft.
26. Es egyet a szolgák közül előszólítván, megtudakozá mi dolog volna az.
27. Az pedig monda néki: A te ötséd jött-meg; és megöleté a' te atyád ama' hizlaltt tulkot, mivelhogy egéllébe jött-meg.
28. Megharaguvék pedig az, és nem akara bémenni. Az ő atya annak okáért kimenvén, kéré ötet.
29. Amaz pedig felelvén monda az atyának: Imé, ennyi éftendőtől fogva szolgálok tenéked, es soha parantsolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem tsak egy ketske fiatis, hogy az én barátimmal vigan laknám.
30. Minekutánna pedig e' te fiad megjött volna, ki minden te marhádat a' paráznákkal költötte-el, megöletted öneki ama' hizlaltt tulkot
31. Ö pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, es minden marhám tiéd.
32. Víg kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala, hogy e' te atyádfia meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott.

18. sz. *Szent Biblia.* Ford. Károli Gáspár. Kinyomtatott Pethe Ferenc által.
Utrecht, 1794.

11. Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az atyának: Atyám, add-ki énnékem az öröklégből az én részemet. Annakokáért az meg-öftá közöttök az örökléget.
13. Nem fok napok' után' pedig, mikor mindeneket egybe-takart volna az ő ifjabbik fia; mellze méne idegen tartományba; és ott el-tékozlá *minden* marháját: mivelhogy nagy tékozlással élne.
14. Minekutánna pedig mindeneket el-tékozlott volna; támada nagy éhfég abban a' tartományban, és ő meg kezde fogyatkozni.
15. Es el-menvén, adá magát annak a' tartománynak egy lakofához, ki el-küldé ötet az ő mezeire, hogy legeltetné a' difznókat.
16. Es kívánja vala meg-tölteni az ő gyomrát a' moflékkal, mellyet éfznek vala a' difznók; de azt is fenki nem adja vala néki!

-
17. Mikoron pedig magába tért vólna, monda: Az én atyámnak melly fok bérefi bővölködnek kenyerekkel! én pedig éhkel halok-meg.
18. Fel-kelvén el-mégyek az én atyámhoz, és *azt* mondom néki': Atyám, vétkeztem az ég' ellen', és te ellened!
19. Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam: tégy engemet ollyanná, mint a' te bérefid közzül egy.
20. Fel-kelvén azért el-méne az ő atyához. Mikoron pedig még távol vólna; meg-látá őtet az ő atya, és meg-fzáná őtet, és hozzája futván efék az ő nyakára, és meg-tsókolgatá őtet.
21. Monda pedig néki' az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég' ellen, és te ellened! és nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam.
22. Es monda az ő atya az ő fzoigáinak: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltöztéffétek-fel őtet, és adjatok gyűrűt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.
23. Es elő -hozván ama' meg-hízalt tulkot, öljétek-meg, és lakozzunk vígan.
24. Mert ez én fiam meg-hólt vala, és feltámadott; el-vefzett vala, és meg-találtatott. Kezdének azért vígan lakni.
25. Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezón: ki, mikor haza jövéen, közelgetett vólna a' házhoz; hallá az énekléft és a' vígadozáft.
26. Es egyet a' fzoigák közzül elő-fzólítván, meg-tudakozá mi dolog vólna az?
27. Az pedig monda néki': A' te ötféd jött-meg; és meg-öleté a' te atyád ama' hízlalt tulkot: mivelhogy egéffében jött-meg.
28. Meg-haraguvék pedig *az*, és nem akara bé-menni. Az ő atya annakokéárt ki-menvén, kéré őtet.
29. Ama' pedig felevén monda az atyának: Imé ennyi efsztendőtől fogva fzoigálok tenéked, és soha parantfolatodat meg nem rontottam; még-is nem adtál nekem tfak egy ketske-fiat is, hogy az én barátimmal vígan laknám.
30. Minekutánna pedig e' te fiad meg-jött vólna, ki minden te marhádat a' paráznákkal költötte-el; meg-öletted ő néki' ama' hízlalt tulkot.
31. Ő pedig monda néki': Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tiéd.
32. Víg kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala: hogy e' te atyádfia meg-hólt vala, és meg-elevenedett; elvefzett vala, és meg-találtatott.

19. sz. *Új Testamentom*. Ford. Károli Gáspár. Átdolgozta: Győry Vilmos–
Menyhárt János–Filó Lajos. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat.
Budapest, 1878.

11. Egy embernek vala két fia; 12. és monda az ifjabbik az atyjának: Atyám! add ki nékem az örökségből az én részemet! És az megosztá közöttök az örökséget.
13. Nem sok nap multával azonban, az ifjabbik fiú összeszedvén mindenét, messze földre távozék, és ott eltékozla vagyonát, élvén tobzódva.
14. Mikor pedig mindenét elköltötte, iszonyú éhség támadt abban a tartományban, és ő szűkölködni kezdte.
15. És elmenvén, hozzásegődék ama tartománynak egyik polgárához; ez meg elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.
16. És óhajtott volna megtölteni gyomrát azzal a maghüvelylyel, melyet a disznók ettek; de senki sem adott neki.
17. Akkor magába szállván, monda: Az én atyámnak hány bérese van kenyérnek bőviben; én pedig itt éhen halok!
18. Fölkelvén, elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen, és te előtted,
19. és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam; tégy engemet olyanná, mint a te béreseid közül egy!
20. Fölkelvén tehát, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még jó távol vala, meglátá őt az atyja, megszaná, és odafutván nyakába borúlt és megcsókolgató.
21. A fia pedig monda néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te előtted, és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam!
22. Az atyja azonban monda az ő szolgálóinak: Hozzátok ki a legdíszesebb ruhát, és öltöztessétek fel őt, és adjatok gyűrűt a kezére, és sarut az ő lábaira;
23. és hozzátok azt a hízott tulkot, és vágjátok le, és vígadozzunk lakozással;
24. mert ez az én fiam megholt vala és fölelevenedett; elveszett vala és megtaláltatott. És elkezdének vígadozni.
25. Az öregebbik fia pedig a mezőn volt. Ki is a mint megjöve, a házhoz közeledett, halla zeneszót és tánczot.
26. És egyet a szolgálók közül előszólítván tudakozódék, hogy mi légyen az?
27. Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és levágotá a te atyád ama hízott tulkot, hogy őt épen nyerte vissza.
28. Megharaguvék pedig *az*, és nem akara bémenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.
29. Az pedig felelvén monda az ő atyjának: Ímé annyi esztendőől fogva szolgálók néked, és soha parancsolatodat meg nem szegtem, mégsem adtál nékem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátaimmal vígadhattam volna.
30. Mikor pedig ez a fiad megjött, a ki a te vagyonodat paráznákkal emésztette el, levágattad neki ama hízott tulkot.

31. Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tied!

32. Végig kellene pedig és örülni, mivel hogy a te testvéred, a ki megholt vala, föllevenedett, s elveszett vala és megtaláltatott.

20. sz. Új Testamentom. Ford. Károli Gáspár. Kiadja A Brit és Külföldi Biblia-Társulat. Budapest, 1908.

11. Egy embernek vala két fia;12. És monda az ifjabbik az ő atyjának: Atyám, add ki a vagyomból rám eső részt! És az megosztá köztök a vagyont.

13. Nem sok nap mulva aztán a kisebbik fiú összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék; és ott eltékozolá vagyonát, mivelhogy dobzódva élt.

14. Minekutána pedig mindent elköltött, támada nagy éhség azon a vidéken, és ő kezde szükségét látni.

15. Akkor elmenvén, hozzá szegődék annak a vidéknek egyik polgárához; és az elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.

16. És kívánja vala megtölteni az ő gyomrát azzal a moslékkal, amit a disznók ettek; és senki sem ad vala néki.

17. Mikor aztán magába szállt, monda: Az én atyámnak mily sok bérese bővölködik kenyérben, én pedig éhen halok meg!

18. Fölkelvén elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom néki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.

19. És nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam; tégy engem olyanná, mint a te béreseid közül egy!

20. És felkelvén, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még távol volt, meglátá őt az ő atyja, és megeseék rajta a szíve, és oda futván, a nyakába esék, és megcsókolgatá őt.

21. És monda néki a fia: **Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hivattassam!**

22. Az atyja pedig monda az ő szolgálóinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok fel rá; és húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábaira!

23. És előhozván a hizott tulkot, vágjátok le, és együnk és vigadjunk.

24. **Mert ez az én fiam meghalt, és feltámadott; elveszett, és megtaláltatott.** Kezdének azért vigadni.

25. Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn vala: és mikor *hazajö*vén, közelgetett a házhoz, hallá a zenét és tánczot.

26. És előszólván egyet a szolgálók közül, megtudakozá, mi dolog az?

-
27. Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és atyád levágatá a hízott tulkot, mivelhogy egészségben nyerte őt vissza.
28. Erre ő megharaguvék, és nem akara bemenni. Az ő atyja annakokáért kimenvén, kérlelé őt.
29. Ő pedig felelvén, monda atyjának: Ímé ennyi esztendőől fogva szolgálók néked, és soha parancsolatodat át nem hágtam: és nékem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy az én barátaimmal vígadjak.
30. Mikor pedig ez a te fiad megjött, a ki paráznákkal emésztette föl a te vagyonodat, levágattad néki a hízott tulkot.
31. Az pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tiéd!
32. Vígadnod és örülnöd kellene hát, hogy ez a te testvéred meghalt, és feltámadott: és elveszett, és megtaláltatott.

21. sz. Új Testamentom, azaz a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége.

Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A bevett hellén szöveggel egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Kiadja a Skót Nemzeti Biblia-Társulat, Budapest és S.G.M. London, 1931.

11. Egy embernek volt két fia; 12. és az ifjabbika azt mondta atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyonból rám eső részt. És megosztotta köztük a vagyont.
13. És nem sok nap múlva a fiatalabbik fiú összeszedvén mindenét, messze országba költözött, és ott eltékozolta vagyonát dobzódó étellel.
14. Miután pedig mindent elköltött, nagy éhség támadt abban az országban, és ő kezdett szűkséget látni.
15. És elmenvén hozzásegődött annak az országnak egyik polgárához; és az elküldte őt földjére sertéseket legeltetni.
16. És azokkal a becőkkel kívánta hasát megtölteni, melyeket a sertések ettek; és senki sem adott neki.
17. Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!
18. Felkelvén elmegyek az én atyámhoz és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened;
19. és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem; tégy engem olyanná, mint béreseid közül egy!
20. És felkelvén elment atyjához. De még mikor ő távol volt, meglátta őt atyja, és megesezt a szíve, és odafutva nyakába borult és összevissza csókolta őt.

-
21. De a fiú azt mondta neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened; és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.
 22. Az atya pedig azt mondta szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok rá, és húzzatok gyűrűt a kezére és sarukat a lábaira;
 23. És hozzátok a hízlalt borjút, vágjátok le, és együnk és vigadjunk!
 24. Mert ez az én fiam halott volt és feltámadott; és elveszett volt és megtaláltatott. És elkezdtek vigadni.
 25. Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn volt; és amint hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta a zenét és táncot.
 26. És szólítván az egyik szolgát, tudakolta, mi az.
 27. Az pedig azt mondta neki: Öcséd megjött; és atyád levágatta a hízlalt borjút, hogy egészségben nyerte őt vissza.
 28. Erre megharagudott, és nem akart bemenni; tehát az atyja jött ki, és kérlelte őt.
 29. De ő felelvén, azt mondta atyjának: Íme, ennyi esztendeje szolgállok neked és soha parancsodat át nem hágtam, és nekem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy barátaimmal vigadjak.
 30. Mikor pedig ez a fiad, aki paráznákkal ette meg vagyonedat, megjött, levágattad neki a hízlalt borjút.
 31. Ő pedig azt mondta neki: Gyermekelem, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tied.
 32. De kellett vigadni és örvendezni, mert ez a te testvéred halott volt és feltámadott, és elveszett volt és megtaláltatott.

22. sz. Az Újszövetség. Ford. Ravasz László. Ligonier,
Pennsylvania, USA, 1971.

11. Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik eztmondotta az atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyonedat és a részem. Az megosztotta köztük a vagyont.
13. Nem sok idő múlva aztán a kisebbik fiú összeszedte mindenét, messze tartományba költözött, és feslett életet élve eltékozolta vagyonedat.
14. Mire mindenét elköltötte, nagy éhség támadt abban a tartományban, és kezdett ínséget látni.
15. Akkor elszegődött annak a tartománynak egyik polgárához, aki kiküldte őt a mezejére, disznókat legeltetni.
16. Szívesen megtöltötte volna gyomrát avval a moslékkal, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.

-
17. Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!
18. Felkelek, elmegyek az én atyámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened,
19. és nem vagyok immár méltó, hogy fiad legyek. Fogadj be engem béreseid közé.
20. Fölkerekedett és hazament az atyjához. Mikor még távol volt, meglátta őt az atyja, megesett rajta a szíve. Odafutott, a nyakába borult és összecsókolta.
21. Így szólt neki a fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok immár méltó, hogy fiadnak nevezzen.
22. Az atya azonban azt mondta szolgáinak: Gyorsan hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt az ujjára, és sarut a lábára!
23. Vezessétek elő a hizlalt tulkot, vágjátok le, és együnk és vigadjunk,
24. mert ez az én fiam meghalt, de feltámadott, elveszett, de újra megkerült! És elkezdtek vigadni.
25. A nagyobbik fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közelgett a házhoz, meghallotta a zenét és a táncot.
26. Előszólított egy szolgát, és megtudakolta, mi az?
27. Az pedig így felelt neki: Öcséd jött meg, és atyád levágatta a hizlalt tulkot, mivel egészségben nyerte őt vissza.
28. Ekkor az megharagudott, és nem akart bemenni. Atyja ment ki hozzá és kérlelte;
29. de ő így válaszolt atyjának: Íme annyi esztendeje szolgállok neked; parancsodat soha meg nem szegtem, és te egyetlen kecskegödölyét sem adtál, hogy barátaimmal vigadjak.
30. Mikor pedig ez a te fiad megjött, aki parázna nővel emésztette föl vagyonodat, levágattad neki a hizlalt tulkot.
31. Az pedig így felelt neki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tiéd;
32. vigadoznod és örvendezned kellene hát, hogy ez a te testvéred halott volt, és életre kelt, elveszett, de újra megkerült.

23. sz. *Szent Irás, vagyis az Új Szövetségnek Szent Könyvei.* Ford. Káldi György. Átdolgozták: Szepesy Ignácz felügyelete alatt. Pozsony, 1834.

11. Egygy embernek két fiai valának. 12. És monda az ifiabbi közülök atyjának: Atyám! adjad ki nekem az engem illető részörökséget; és megosztá közöttök az örökséget.

-
13. De nem sok napok múlva ifiabbik fia mindeneket egygybegyűjtven idegen meszsze tartományba elútaza; ahol buja életet üzven örökségét elpazarlá.
14. Minekutánna pedig mindeneket megemésztet vólna, nagy éhség lön abban a tartományban, és ő is szűkölködni kezdé.
15. És elmenvén annak a tartománynak egygyik lakósához adá magát; ki őtet mezejére kiküldé disznókat őrizni.
16. És kívánja vala hasát megtölteni azon hüvelyes gyümölsből, mellyet a disznók esznek vala, de nem engedteték néki.
17. Magába szállván pedig monda: hány béresek bővelkednek kenyérben atyámnak házánál, én pedig majd éhel halok meg.
18. Útnak indulok, elmegyek atyámhoz, és ezt mondom néki: atyám vétkeztem az ég ellen és te ellened;
19. Már többé nem vagyok méltó fiadnak hivattatni; tsak béreseid közé fogadj bé engem.
20. Felkelvén azért elméne atyához; mikor pedig még távol vólna, meglátá őtet atya, s irgalmasságra indittatván elejébe futa, nyakába borúla, és megsókolá őtet.
21. És monda néki fia: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, már többé nem vagyok méltó, hogy fiadnak hivattassam.
22. De atya szólítá szolgálait: hozzátok elő a legdiszesebb köntöst, és abba öltöztessétek fel őtet, és adjatok gyűrűt kezére, és sarút lábaira.
23. Vezessétek ki a hizlaltt borjút, és öljétek meg; együnk és vigan múlassunk.
24. Mert imé az én fiam meghalt vala, és megelevenedék; elveszet vala, és megtaláltaték. És kezdének vigan lakozni.
25. Az ő üdösbik fia pedig a mezőn vala; ki visszajöven midőn a házhoz közelgetne, halló a pengő hangzást, és lejtőjárást.
26. És szólita egygyet a szolgálak közzül, és kérdé: mi dolog vólna ez?
27. A pedig monda néki: ötséd jöt meg, és atyád a hizlaltt borjút megöleté, mivelhogy jó egészségben nyeré őtet vissza.
28. Erre megboszsankodék, és nem akara bémenni; kijöven tehát atya hivogató őtet.
29. Az pedig felelvén monda atyának: imé ennyi esztendeig szolgállok néked, és parantsolatodat soha által nem hágtam, még is soha nem adtál nékem egygy gödölyét is: hogy jó barátimmal vigan vendégeskedhettem vólna.
30. Midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét kurvákkal megemészté, előjöt; a hizlaltt borjút öletted meg néki.
31. Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéid.
32. Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni most kell vala; mivel ez a te ötséd, ki meghalt vala, megelevenedék; és már elveszve lévén megtaláltaték.

24. sz. *Az Új Szövetség szent könyvei... Káldi György fordítása nyomán.*
Átdolgozva Tárkányi B. József által. Eger, 1865.

11. Egy embernek két fia vala. 12. És mondá az ifjabb közölük atyjának: Atyám! add ki nekem az örökségrészt, mely engem illet. És elosztá nekik az örökséget.
13. És nem sok nap múlva, összeszedvén mindent ifjabbik fia, messze tartományba méne, és ott eltékozlá örökségét buja étellel.
14. És miután mindent megemésztett, nagy éhség lőn azon tartományban, és szűkölködni kezdé.
15. És elmenvén, azon tartománynak egy polgárához szegődött, ki majorjába küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.
16. És kíváná gyomrát megtölteni a moslékkal, melyet a sertések falának, de senki sem ada neki.
17. Magába térvén pedig, mondá: Hány béres bővelkedik atyám házában kenyérrrel, én pedig itt éhen halok!
18. Fölkelek, és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened;
19. már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem, csak béreseid közé fogadj be engem.
20. És fölkelvén, elméne atyjához. Mikor pedig még messze volt, meglátá őt atyja, irgalmasságra indúla, és hozzája futván, nyakába borúla, és megcsókolá őt.
21. És monda neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.
22. Atyja pedig mondá szolgálainak: Hamar hozzátok elé a legjobb ruhát, és öltöztessétek fel őt; adjatok gyűrűt kezeire, és sarut lábaira;
23. és hozzátok elé a hizlalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;
24. mert ez az én fiam meghalt vala, és föléledt; elveszett vala, és megtaláltatott. És elkezdtek vigadozni.
25. Az ő idősbik fia pedig a mezőn vala, és midőn visszatért, a házhoz közeledvén, hallá az éneklést és vigadozást.
26. És szólítván egyet a szolgák közül, kérdezé, mi dolog ez?
27. És az mondá neki: Öcséd jött meg, és atyád a hizlalt borjút ölette le, hogy visszatért egészségben.
28. Erre megboszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kijövéen, kezdé kérni őt.
29. Amaz pedig felelvén mondá atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha sem hágtam át parancsodat, de soha sem adtál nekem egy gödölyét, hogy barátimmal vígan elkölthettem volna;
30. midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét ellatorokodta, megjött, a hizlalt borjút ölted le neki.

-
31. Ő pedig mondá neki: Fiam! te mindenkor velem vagy, és mindnem a tied;
32. de most vigadni és örvendezni illett, mert ez a te öcséd meghalt vala, és fölélédt; elveszett vala, és megtaláltatott.

25. sz. Újszövetségi Szentírás. Ford. Káldi György. Átdolgozta a Szent István-Társulat Szentírás-bizottsága. Budapest, 1927.

11. Egy embernek volt két fia. 12. És mondá az ifjabbik atyjának: Atyám! add ki nekem az örökség részét, mely rám esik. És elosztá köztük vagyonát.
13. Kevés idő múlva összeszedvén mindenét az ifjabbik fiú, messze országba költözék, és ott eltékozlá vagyonát léha étellel.
14. Miután mindent elpazarolt, nagy éhség lőn azon a földön, és ő szűkölködni kezdé.
15. És menvén, beszélgetett azon ország egy polgárához, ki tanyájára küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.
16. És szerette volna megtölteni gyomrát a sertések eledelével, de abból sem adának neki.
17. Akkor magába szállván, mondá: Hány béres duskál atyám házában kenyérben, én pedig itt éhen veszek.
18. Fölkelek és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened;
19. már nem vagyok méltó fiadnak hivatni, csak béreseid közé fogadj be engem.
20. És fölkerelkedvén, atyjához méne. Mikor még messze volt, meglátá őt atyja, megesett rajta a szíve, és hozzá futván, nyakába borula és összecsókolá őt.
21. És mondá neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívassam.
22. Atyja pedig mondá szolgálóinak: Hamar vegyétek elő a legdrágább köntöst és adjátok rá, húzzatok gyűrűt kezére és sarut lábaira;
23. és hozzátok elő a hízlalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;
24. mert ez az én fiam megholt vala és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.
25. Az ő idősebb fia pedig a mezőn volt, és midőn megjött, közeledvén a házhoz, hallá a muzsikát és táncot.
26. És előszólítván egyet a szolgálók közül, tudakozódék, mi van itten.
27. Az pedig mondá neki: Megjött az öcséd, és atyád leölette a hízlalt borjút, mivel hogy egészségben kapta őt vissza.
28. Erre amaz megbosszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kimenvén, elkezdé őt kérlelni.

-
29. Amaz pedig felelvén, mondá atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha át nem hágtam parancsodat, és sohasem adtál nekem egy gögölyét sem, hogy barátaimmal lakmározzam.
30. Midőn pedig ez a fiad, ki elmulatta vagyonedat parázna személyekkel, megérkezett, leölted neki a hízlalt borjút.
31. Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéid.
32. De illet vigadni és örvendezni, mert ez a te öcséd meghalt vala, és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.

26. sz. Ó- és Újszövetségi Szentírás. A Káldi féle szentírásfordítás nyelvében megújítva, javítva a Neovulgáta alapján. Szent Jeromos Bibliatársulat. Budapest, 1997.

11. Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb azt mondta apjának: „Apám! Add ki nekem az örökség rám eső részét!” Erre szétszította köztük vagyonedat.
13. Nem sokkal ezután a fiatalabb fiú összeszedte mindenét, elment egy távoli országba, és ott léha étellel eltékozolta vagyonedat.
14. Miután mindent elpazarolt, nagy éhínség támadt azon a vidéken, és nélkülözni kezdett.
15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához, aki kiküldte a tanyájára, hogy őrizze a disznókat.
16. Szeretett volna jóllakni a disznók eledelével, de abból sem adtak neki.
17. Ekkor magába szállt, és azt mondta: „Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én meg itt éhen halok.
18. Fölkelek, elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened!
19. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz, csak béresid közé fogadj be engem!”
20. Föl is kerekedett, és elment apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.
21. A fiú így szólt hozzá: „Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened; már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.”
22. Az apa azonban ezt mondta szolgálóinak: „Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá, húzzátok gyűrűt az ujjára és sarut a lábára!
23. Azután hozzátok elő a hízlalt borjút, vágjátok le, együnk és vigadjunk,
24. mert ez a fiam meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.” Aztán elkezdtek vigadozni.

-
25. Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazatérőben a házhoz közeledett, meghallotta a zeneszót és táncot.
26. Odahívott egyet a szolgák közül, és megkérdezte, hogy mi történt.
27. Az így válaszolt neki: „Megjött az öcséd, és apád levágta a hízlalt borjút, mivel egészségben kapta őt vissza.”
28. Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött, és kérlelte.
29. Ő azonban ezt mondta apjának: „Lásd, hány esztendeje szolgállok neked, soha meg nem szegtem parancsodat, mégsem adtál nekem soha egy kecskét sem, hogy mulathassak barátaimmal.
30. De mikor megjött ez a te fiad, aki a vagyonodat parázna nőkre költötte, levágattad neki a hízlalt borjút.”
31. Ő azonban ezt mondta neki: „Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem tiéd.
32. De vigadozni és örvendezni kellett, mert ez az öcséd meghalt, és föltámadt, elveszett, és megaláztatott.”

27. sz. Biblia. Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat. Budapest, 1996.

11. Egy embernek volt két fia.
12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétoztotta köztük vagyonát.
13. Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozolta vagyonát.
14. Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.
15. Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.
16. Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.
17. Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben - mondta -, én meg éhen halok itt.
18. Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.
19. Arra, hogy fiadnak nevezd, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.
20. Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesejt rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

-
21. Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.
 22. Az apa odaszólt a szolgálknak: Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.
 23. Vezessétek elő a hizlalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk,
 24. hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.
 25. Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.
 26. Szólt az egyik szolgálknak és megkérdezte, mi történt.
 27. Megjött az öcséd, és apád levágta a hizlalt borjút, hogy egészségben előkerült - felelte.
 28. Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.
 29. De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.
 30. Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki.
 31. Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied.
 32. S illet vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.

28. sz. Biblia. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1990.

- 11/ Egy embernek volt két fia.
- 12/ A fiatalabb ezt mondta az apjának: Atyám, add ki nekem a vagyon reám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont.
- 13/ Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozolta a vagyonát, mert kicsapongó életet folytatott.
- 14/ Miután elköltötte mindenét, nagy éhség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett.
- 15/ Ekkor elment, és elszegődött annak a vidéknek egyik polgárához, aki kiküldte őt a földjeire disznókat legeltetni.
- 16/ Ő pedig szívesen jól lakott volna akár azzal az eleséggel is, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.
- 17/ Ekkor magába szállt és ezt mondta: Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok!

-
- 18/ Útra kelek, és elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened.
- 19/ Nem vagyok többé méltó, hogy fiadnak nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béresid közül egy.
- 20/ És útra kelve el is ment az apjához. Még távol volt, amikor az apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.
- 21/ A fiú ekkor így szólt hozzá: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy te fiadnak nevezzenek.
- 22/ Az apa viszont ezt mondta szolgálainak: Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrűt a kezére, és sarut a lábára!
- 23/ Azután hozzátok ki a hízott borjút, és vágjátok le! Együnk és vigadjunk,
- 24/ mert ez az én fiam maghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. És vigadozni kezdtek.
- 25/ Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot.
- 26/ Előhívott egy szolgát és megtudakolta tőle, hogy mi történik itt.
- 27/ Mire a szolga így felelt: A testvéred jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, mivel egészségben visszakapta őt.
- 28/ Ekkor az megharagudott és nem akart bemenni. De az apja kijött, és kérlelte.
- 29/ Ő azonban ezt mondta az apjának: Látod, hány esztendeje szolgálok neked, soha nem szegtem meg parancsodat, és te soha nem adtál nekem még egy kecskegidát sem, hogy mulathassak barátaimmal.
- 30/ Amikor pedig megjött ez a te fiad, aki parázna nőekkel tékozolta el a te vagyondodat, levágattad neki a hízott borjút.
- 31/ Ő azonban ezt mondta neki: Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tied.
- 32/ Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.

29. sz. A névmási birtokos jelzöt tartalmazó birtokos szerkezetek statisztikai áttekintő táblázata:

vers	V	NA	M	J	É	P	S	H	F	Kr	Kd	Me	Ko	T	+	-	
13.	substantiam suam	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	7	5	
15.	in villam suam	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12	0	
16.	ventrem suum		+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-	9	3	
17.	patris mei	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	11	1	
18.	patrem meum	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
19.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	-	10	1	
19.	mercennarii tuis	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
20.	patrem suum	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-		+	+	10	1	
20.	pater ipsius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
20.	collum eius	+	+	-		-	+	-	-	+	-		+	+	5	5	
21.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	-	10	1	
22.	servos suos	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-		+	+	8	3	
22.	manum eius	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-		+	+	9	2	
22.	pedes [eius]	-	+	+	+	-	-	-	-	+	-		-	+	5	6	
24.	filius meus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
25.	filius eius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	10	1	
27.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-		+	+	10	1	
27.	pater tuus	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-		+	+	9	2	
28.	pater illius	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-		+	+	10	1	
29.	patri suo	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-		-	+	6	5	
29.	mandatum tuum	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-		-	+	8	3	
29.	amicis meis	+	+	+	+	-	+	+	+	+	-		+	+	9	2	
30.	filius tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
30.	substantiam suam	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+		+	+	10	1	
32.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	11	0	
Σ	+	25	24	25	23	24	20	23	18	23	21	12	3	22	21	235	
	-	0	1	0	2	0	5	2	7	2	4	13	1	3	4		43
%	+	100	96	100	92	100	80	92	72	92	84	48	75	88	84	84	
	-	0	4	0	8	0	20	8	28	8	16	52	25	12	16		16

30. sz. A névmási birtokos jelzőt tartalmazó birtokos szerkezeteket a revíziókban:

vers	V	Kr	MA	Tó	Pe	1878	1908	Ke	R	+	-	Kd	Sz	Tá	1927	NV	+	-
13.	substantiam suam	-	+	+	+	-	-	-	-	3	4	+	-	-	-	-	0	4
15.	in villam suam	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	+	-	-	-	-	0	4
16.	Ventrem suum	+	+	+	+	-	+	-	-	4	3	-	-	-	-	-	0	4
17.	patris mei	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	-	-	-	-	-	0	4
18.	patrem meum	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	-	-	-	-	0	4
19.	filius tuus	+	+	+	+	-	+	-	-	4	3	+	-	-	-	-	0	4
19.	mercennarii tuis	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	+	-	-	-	-	0	4
20.	patrem suum	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	-	-	-	-	-	0	4
20.	Pater ipse	+	+	+	+	-	+	-	-	4	3	+	-	-	-	-	0	4
20.	collum eius	+	+	+	+	-	-	-	-	3	4	-	-	-	-	-	0	4
21.	Filius	+	+	+	+	-	-	-	-	3	4	-	-	-	-	-	0	4
21.	filius tuus	+	+	+	+	-	+	-	-	4	3	+	-	-	-	-	0	4
22.	servos suos	-	-	+	+	+	+	-	-	4	3	-	-	-	-	-	0	4
22.	manum eius	+	+	+	+	-	-	-	-	3	4	-	-	-	-	-	0	4
22.	pedes [eius]	+	+	+	+	+	-	-	-	4	3	-	-	-	-	-	0	4
24.	filius meus	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	+	+	+	-	3	1
25.	filius eius	+	+	+	+	-	+	+	-	5	2	+	+	+	+	-	3	1
27.	frater tuus	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	-	-	-	-	-	0	4
27.	pater tuus	+	+	+	+	+	-	-	-	4	3	-	-	-	-	-	0	4
28.	pater illius	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	-	-	-	-	-	0	4
29.	patri suo	-	-	-	-	+	-	-	-	1	6	-	-	-	-	-	0	4
29.	mandatum tuum	-	-	-	-	-	-	-	-	0	7	-	-	-	-	-	0	4
29.	amicis meis	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	-	-	-	-	-	0	4
30.	filius tuus	+	+	+	+	-	+	-	+	5	2	+	+	+	-	+	3	1
30.	substantiam suam	+	+	+	+	+	+	-	-	5	2	+	-	-	-	-	0	4
32.	Frater tuus	+	+	+	+	+	+	+	+	7	0	+	+	+	+	-	3	1
Σ	+	22	23	24	24	15	18	5	5			12	4	4	3	1		
	-	4	3	2	2	10	8	21	21			14	22	22	23	25		
%	+	85	88	92	92	60	69	19	19			46	15	15	12	4		
	-	15	12	8	8	40	31	81	81			54	85	85	88	96		

**31. sz. A névmási birtokos jelzót tartalmazó birtokos szerkezetek
az új fordításokban:**

vers	NA	kat.	prot	+	-	Vers	NA	kat.	prot.	+	-
13.	οὐσίαν αὐτοῦ	-	-	0	2	25.	υἱός αὐτοῦ	-	-	0	2
15.	ἀγροῦς αὐτοῦ	-	-	0	2	27.	ἀδελφός σου	-	-	0	2
17.	πατρός μου	-	+	1	1	27.	Πατήρ σου	-	-	0	2
18.	πατέρα μου	-	-	0	2	28.	πατήρ αὐτοῦ	-	-	0	2
19.	υἱός σου	-	-	0	2	29.	πατήρ αὐτοῦ	-	-	0	2
19.	μισθίων σου	-	-	0	2	29.	ἐντολήν σου	-	-	0	2
20.	πατέρα ἑαυτοῦ	-	-	0	2	29.	Φίλων μου	-	-	0	2
20.	πατήρ αὐτοῦ	-	-	0	2	30.	υἱός σου	-	-	0	2
20.	τράχηλον αὐτοῦ	-	-	0	2	30.	σου τὸν βίον	-	-	0	2
21.	υἱός	-	-	0	2	32.	ἀδελφός σου	-	+	1	1
21.	υἱός σου	-	-	0	2		Σ	+	0	3	
22.	δούλους αὐτοῦ	-	-	0	2			-	24	21	
22.	χεῖρα αὐτοῦ	-	-	0	2		%	+	0	12,5	
24.	υἱός μου	-	+	1	1			-	100	87,5	

32. sz. A szövegmondatokat összekapcsoló kötőszavak áttekintése:

vers	12.	12.	13.	14.	14.	14.	15.	15.	16.	16.	17.	17.	18.	19.	20.	20.
V	et	et	et	et	et	et	et	et	et	et	autem	autem	∅	∅	autem	et
NA	δὲ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	δὲ	δὲ	∅	∅	δὲ	καὶ
M	ἃ		ἃ				ἃ	ἃ					∅		ke·	Es
J	Es		Es				Es				azert		azert		azert	Es
É	Es		Es				Es	Es			Es		∅		de maga	Es
P	Ees		Ees				Ees	Ees			de maga			∅	kegyg	Ees
S	Es	es	es				es				kedig leñ		∅		Kedig- leñ	Es
H	kedig	Kic	kedig				az okaért				kedig		∅		kedig	az okaért
F	Es	Es	Es				Es				pedig		∅	És	pedig	Es
Kr	annac okaért	Es	pedig				Es				Es	pedig	∅	Es	pedig	Es
Kd	Es		Es				Es				pedig		∅		pedig	Es
Me	annac okaért	Es	pedig				Es				Es	pedig				
Ko		És	És				És				És	pedig	∅	És	pedig	És
T		Es	Es				Es				pedig		∅		pedig	Es

vers	21.	22.	23.	24.	24.	25.	25.	26.	27.	28.	28.	29.	30.	31.	32.
V	-que	autem	et	quia	et	et	et	et	-que	ergo	autem	at	sed	at	autem
NA	δὲ	δὲ	καὶ	ὅτι	καὶ	καὶ	καὶ	καὶ	δὲ	δὲ	δὲ	δὲ	δὲ	δὲ	δὲ
M	τ	ke·			τ	ke·			Es	aʒert ke·	ke·	Es	dè	Es	ke·
J	Es	ø			Es	kedeg		Es	ø	de	azert	kedegh		ø	
É	Es	Es			Es	de maga			Es		ø	Es	De	Es	De maga
P	Ees	kegyg			Ees	kegyg			Ees	aʒert	kegyg			Ees	aʒert
S	Es	kediglā				Kedig len̄			Es	annak okairt	kedig	es	De	Es	Kedig- len̄
H	kedig	kedig	Es	Mert	annac okaert	kedig	ø	Es	kedig	annac okaert	kedig	kedig	De	kedig	kedig
F	pedig	pedig		Mert	Es	pedig		Es	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig
Kr	pedig	Es	Es	Mert	Es	pedig		Es	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig	pedig
Kd	Es	pedig			Es	pedig			Es	azért	pedig	pedig	De	pedig	
Ko		pedig	Es	Mert	Es	pedig		Es	pedig		pedig	pedig	pedig	pedig	pedig
T	pedig	pedig	Es	Mert	Es	pedig		Es	pedig		pedig	pedig	pedig	pedig	mind azáltal

33. sz. A példázat szövege versenkénti bontásban a forrásszövegekből és magyar fordításokból

A versenkénti közlés során a szövegvariánsok eltérő jelenségeinek beépítésére a görög és latin forrásszövegben a következő jelöléseket alkalmaztam: „[+in domo]” – az alapszövegből hiányzó, de valamely szövegváltozatban megjelenő szavak, kifejezések; „[~quos]” – az alapszövegben levő szavak, kifejezések változatai; ha az alapszöveg szava valamely más kiadásból hiányzik utána [-] jel áll; az „ER” Erasmus szövegére, a „TR” a textus receptusra utal.

Lukács 15,11-12

Nestle–Aland: ἄνθρωπος τις εἶχεν δύο υἱούς. ¹²καὶ εἶπεν ὁ νεώτερος αὐτῶν τῷ πατρί· πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας. ὁ δὲ [~ ER, ~TR και] διεἴλεν αὐτοῖς τὸν βίον.

Vulgata: homo quidam habuit duos filios ¹² et dixit adulescentior ex illis [~ ER illorum] patri pater da mihi portionem substantiae quae me contingit [~ER ad me redit] et divisit illis substantiam

MünchK.: eg neminemo embezn^c valanac ket fiai / (12) τ μόδα azoc κοζζοι az ifiab atʿānac/ atʿa aggadm̄g ennekem a iobol rēzēmēt melʿ engemēt illēt τ m̄g oʒta onēki a vagot/

JordK.: Egy embernek vala ket ffya, es monda az yffyabbyk hŵ attyanak: Atyam, ad ky az yozagbol az en reezemet, ky enghemet yllet. Es el oztha hŵnekyk az yozagot.

ÉrsK.: nemynemō embernek wala keet fya Es az yfyabyk ew kezzwlók monda attyanak atyam ad megh ennekem az marhaat ky engemet yllet Es meg ozta neky yozagat

Pesti: Egy embernek keet fya wala, ees az iffyabyk monda az attyanak, Attyam, atky az een rezetem az marhabol, mely engem illet. Ees meg ozta nekyk a marhat.

Sylvester: Egğ embernek kêt fia vala / es az iffiabbik azok kōzzōl monda az ũ attʿānak·Atʿām add ki ennekem az marhābol az rifst az mell ennekem iut. Es meg ofstā azoknak az ũ illetī /

Heltai: Egy embernek vala két fia. Kic kōzzūl az iffiabic monda az Atyānac: Atyám, Ad meg ennekem à marhai réfst, melly engemet illet? Az kedig meg ofstā marháíát.

Félegyházi: Nemel' embernek valakét fia. 12. Es monda az ifiabbik az attianak, Attiam ad meg az engem illetet refst az iofzagbol. Es ket fele ozta ő nekiek az marhat.

Károlyi: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az iffiabbic az attyának: Add ki énnékem az öröklégből az én részemet. Annac okaért az, meg ofzta közöttőc az örökléget.

Káldi: Egy embernek két fia vala: ¹²és monda az ifiabbik közzűlők az attyának: Atyám, ádd-ki nékem az öröklég részét, melly engem illet. És el-ofztá nékik az örökléget.

Medgyesi: Egy embernek vala ket fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: add-ki énnékem a' jókból az én részemet. Annakokáért a' megofztá köztők a' jokat.

Komáromi: egy embernek vala két fia. 12. És monda azok közzül az ifjabbik az attyának: Atyám add-ki nékem a' jószágból az én reám eső részét, és meg-ofztá nékiek az életet.

Torkos: Egy embernek két fia vala. 12. Es azok közzül az ifjabbik, monda az ő attyának, atyám addki nékem az engemet illető részt a' jószágból, és elofztá közöttők a' józágot.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az iffiabbic az attyának: Add ki énnékem az öröklégből az én részemet. Annac okaért az, meg ofzta közöttőc az örökléget.

Szenci: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbic az attyának? Add ki énnékem az örökségből az én részemet. Annakokaért az megofztá közöttőc az örökséget.

Kertész: Egy embernek valának két fiai: 12. És monda az ifjabbic az attyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből a' részt. Annakokáért az meg-ofztá közöttőc az örökséget.

Tótfalusi: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az örökségből az én részemet. Annakokáért az meg ofztá közöttők az örökséget.

Pethe: Egy embernek vala két fia. 12. Es monda az ifjabbik az attyának: Atyám, add-ki énnékem az öröklégből az én részemet. Annakokáért az meg-ofztá közöttők az örökléget.

Biblia 1878: Egy embernek vala két fia; 12. és monda az ifjabbik az atyjának: Atyám! add ki nékem az örökségből az én részemet! És az megosztá közöttők az örökséget.

Biblia 1908: Egy embernek vala két fia; 12. És monda az ifjabbik az ő atyjának: Atyám, add ki a vagyomból rám eső részt! És az megosztá köztők a vagyont.

Kecskeméthy: Egy embernek volt két fia; 12. és az ifjabbika azt mondta atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyomból rám eső részt. És megosztotta köztük a vagyont.

Ravasz: Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik ezt mondta az atyjának: Atyám, add ki nekem a vagyon reám eső részét. Az megosztotta köztük a vagyont.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Egy embernek két fia vala: ¹²és monda az ifiabbik közzűlők az atyjának: Atyám, ádd-ki nékem az öröklég részét, melly engem illet. És el-olftá nékik az örökléget.

Szepesy: Egygy embernek két fiai valának. 12. És monda az ifiabbik közzűlők atyjának: Atyám! adjad ki nékem az engem illető részörökséget; és megosztá közöttök az örökséget.

Tárkányi: Egy embernek két fia vala. 12. És mondá az ifjabb közölük atyjának: Atyám! add ki nekem az örökségrészét, mely engem illet. És elosztá nekik az örökséget.

Biblia 1927: Egy embernek volt két fia. 12. És mondá az ifjabbik atyjának: Atyám! add ki nekem az örökség részét, mely rám esik. És elosztá köztük vagyonát.

Káldi NV.: Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb azt mondta apjának: Apám! Add ki nekem az örökség rám eső részét! Erre szétosztotta köztük vagyonát.

Új fordítások:

Biblia 1990: Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabb ezt mondta az apjának: Atyám, add ki nekem a vagyon rám eső részét. Erre megosztotta köztük a vagyont.

Biblia 1996: Egy embernek volt két fia. 12. A fiatalabbik egyszer így szólt apjához: Apám, add ki nekem az örökség rám eső részét. Erre szétosztotta köztük vagyonát.

Lukács 15,13

Nestle–Aland: καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συναγαγὼν πάντα ὁ νεώτερος υἱὸς ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν καὶ ἐκεῖ διεσκόρπισεν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ζῶν ἀσώτως.

Vulgata: et non post multos dies congregatis omnibus [~ ER Ac post dies non multos quum omnia contraxisset] adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose

Müncsk.: τ nē loc napoc utan mēdenékèt egbè goituèn / az ifiab fiu èlèrèdet žarandoclani mèžžè valo ožžàgba / τ ot èltekòzlotta o iauat èluen bèlèndefol

Jordk.: Es nem fok ydó be telwen, az yffyabbyk ffya egybe gyeetee mynd az hw reezeeth, es wtra meene, vendeegh orzagban, es oth el tekozlya mynd az hw yozagat gyenyerwfegghel eelwen.

ÉrsK.: Es nem fok nap el mwlwan myndeneket egyembe gyuyttwen Az kyllēbyk fya el mene mezze walo orzagban Es ot eel thekozla ew yozagat tefty faytalanlagban eelwen

Pesti: Ees nem fok napok wtan az iffýabýk mýndeneket egybe gythtwn el mene mezze walo tartomanba, ees ot el tekozla mýnden marhayat elwen mýndenbewl kedwezerýnt.

Sylvester: es nem fok napnak utāna az iffiabbik fiu mikoroñ mindeneket ű magāhoz takarijtott volna/ vidikbe mene meffze valo tartomānba/ es ott az ű marhāiat gonofzul elkōlte/ mirtikletlen es fañtalan illetet vifeluiñ.

Heltai: Nem fok nap múlua kedig mikor āmaz iffiabic fiu egybe gyűytet volna mindeneket, vandorlani méne mefzfe földre: Es ot eltékozla marhāiat tobzódáfsal.

Félegyhāzi: Es nē fok űdō muluan űzue takaritan mindeneket az ifiabbik fia elmene mefze leuō tartomaniban: es ot el tekozla az ű marhaiat eluen maga tartoztatlanul.

Károlyi: Nem foc napoc vtān pedig, mikor mindeneket egybe takart volna az ű iffiabbic fia, mefzfe méne idegen tartomānba, és ott el tékozla minden marhāiat, miuel hogy nagy tékozláffal élne.

Kāldi: Es nem fok napok-utān, egybe-gyűjtvén mindeneket, az ifiabbik fia mefzfe méne távul-valo tartományba, és ott el-tékozla az ű örōkfégét buja étlettel.

Medgyesi: Nem fok napok utān pedig mikor mindeneket egyben rakot volna az az ifjabbic fiu, mefzsze mene idegen tartományban, es ott el-tékozla minden jauait, mivel nagy tékozláffal él vala.

Komāromi: Es nem fok napok utān egybe-takaritván mindeneket az ifjabbik fiú, el-méne mefzfe való tartományba, és ott el-tékozla az ű jófzágát, tékozolva élvén.

Torkos: Es nem sok napok múlván, mindeneket űfzve takarita a' kifsebbik fiú, meszsze földre elméne; és ott eltékozolta jófzágát, élvén tékozláfsal.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Nem foc napoc vtān pedig, mikor mindeneket egybe takart volna az ű iffiabbic fia, mefzfe méne idegen tartomānba, és ott el tékozla minden marhāiat, miuel hogy nagy tékozláffal élne.

Szenci: Nem foc napoc utān pedig, mikor mindeneket egybetakart volna az ű ifjabbic fia, mefzfe méne idegen tartomānba, és ott eltékozla minden marhāját, mivelhogy nagy tékozláffal élne.

Kertész: Nem foc napoc utān pedig, mikor mindeneket űfzve-rakott volna az ű ifjabbic fia, mefzfe méne idegen tartományba, és ott el-tékozla minden marhāját, bővōn kōltvén.

Tótfalusi: Nem fok napok után pedig, mikor mindeneiket egybetakart volna az ifjabbik fia, mezfzfe méne idegen tartományba; és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne

Pethe: Nem fok napok' után' pedig, mikor mindeneiket egybe-takart volna az ő ifjabbik fia; mezfze méne idegen tartományba; és ott el-tékozlá *minden* marháját: mivelhogy nagy tékozlással élne.

Biblia 1878: Nem sok nap multával azonban, az ifjabbik fiú összeszedvén mindenét, messze földre távozték, és ott eltékozlá vagyonát, élvén tobzódva.

Biblia 1908: Nem sok nap mulva aztán a kisebbik fiú összeszedvén mindenét, messze vidékre költözék; és ott eltékozlá vagyonát, mivelhogy dobtódva élt.

Kecskeméthy: És nem sok nap múlva a fiatalabbik fiú összeszedvén mindenét, messze országba költözött, és ott eltékozlta vagyonát dobtódó étellel.

Ravasz: Nem sok idő múlva aztán a kisebbik fiú összeszedte mindenét, messze tartományba költözött, és feslett életet élve eltékozlta vagyonát.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És nem fok napok-után, egybe-gyűjtvén mindeneiket, az ifiabbik fia mezfzfe méne távul-valo tartományba, és ott el-tékozlá az ő örökségét buja étellel.

Szepesy: De nem sok napok múlva ifiabbik fia mindeneiket egygybegyűjtvén idegen meszse tartományba elútaza; ahol buja életet üzven örökségét elpazarlá.

Tárkányi: És nem sok nap múlva, összeszedvén mindent ifjabbik fia, messze tartományba méne, és ott eltékozlá örökségét buja étellel.

Biblia 1927: Kevés idő mulva összeszedvén mindenét az ifjabbik fiú, messze országba költözék, és ott eltékozlá vagyonát léha étellel.

Káldi NV.: Nem sokkal ezután a fiatalabb fiú összeszedte mindenét, elment egy távoli országba, és ott léha étellel eltékozlta vagyonát.

Új fordítások:

Biblia 1990: Néhány nap múlva a fiatalabb fiú összeszedett mindent, elköltözött egy távoli vidékre, és ott eltékozlta a vagyonát, mert kicsapongó életet folytatott.

Biblia 1996: Nem sokkal ezután a fiatalabbik összeszedte mindenét és elment egy távoli országba. Ott léha életet élve eltékozlta vagyonát.

Lukács 15,14

Nestle–Aland: δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα ἐγένετο λιμὸς ἰσχυρὰ [~ER ἰσχυρός] κατὰ τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ αὐτὸς ἤρξατο ὑστερεῖσθαι.

Vulgata: et postquam omnia consummasset [~ER consumsisset] facta est fames valida in regione illa et ipse coepit egere

MünchK.: τ miutan mēdenekèt m̄g emēztetuolna l̄ot nag ēhfēḡ a3023agban / Es
o kezdē nauaʹgania

JordK.: Es mykoron myndeneket meg emeztet vona, leen nagy ehfēegh az
tartomanban, es h̄w̄ es kezdē ehezny.

ÉrsK.: Es mykoron myndeneket el tekozloth wolna l̄on nagy ehfēegh az
orzagban Es ew kezdē zykefkedny

Pesti: Ees m̄ynek wtanna m̄yndeneket meg emeztet wolna, lewn az tartomanba
naḡ ehfeg. Ees ew kezdē zykelkedny.

Sylvester: Ēs minek vt̄anna mindeneket gonofzul el k̄olt̄ott volna / naḡ f̄z̄üksig
l̄un az tartom̄anban / es az fiu naḡ f̄z̄üksigben kezdē ūlni/

Heltai: Minec vt̄anna kedig mindeneket elk̄oltet v̄olna, nagy dr̄agaf̄saḡ l̄on
abban a tartom̄anyban, Es ō kezdē meg fogyatkozni.

Félegyházi: Mikor pedig ō elk̄olt̄ott volna mindeneket, l̄on kemeni ehfēg az
tartomani f̄zerent: es ō kezdē f̄z̄ük̄olk̄odni.

Károlyi: Minec vt̄anna pedig mindeneket el tēkozlott v̄olna, t̄amada nagy ēhf̄sēg
abban az tartom̄anban, es ō meg kezdē fogyatkozni.

Kaldi: És minek-ut̄anna mindeneket megemēf̄ztett v̄olna, nagy ēhf̄ḡ l̄on abban
a tartom̄anyban, es ō f̄z̄ük̄olk̄odni kezdē.

Medgyesi: Minek-ut̄anna pedig mindeneket el-fogyatot v̄olna, t̄amada nagy
ēhf̄sēḡ abban a tartom̄anyban, es ō meg kezdē fogyatkozni.

Komáromi: Mikor pedig ō el-k̄olt̄ott v̄olna mindeneket, l̄on er̄os ēhf̄sēḡ abban a
tartom̄anyban, es ō megkezde fogyatkozni.

Torkos: Mikor pedig mindeneket meg emēf̄ztettv̄olna, nagy ēhf̄sēḡ l̄on abban a
tartom̄anyban; es ō sz̄ük̄olk̄odni kezdē.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Minec vt̄anna pedig mindeneket el tēkozlott v̄olna, t̄amada nagy ēhf̄sēg
abban az tartom̄anban, es ō meg kezdē fogyatkozni.

Szenci: Minekut̄anna pedig mindeneket eltekozlott v̄olna, t̄amada nagy ēhf̄sēg
abban az tartom̄anban, es ō megkezde fogyatkozni.

Kertész: Minekut̄anna pedig mindeneket eltēkozlott v̄olna, t̄amada nagy ēhf̄sēg
abban a tartom̄anyban: es ō meg-kezde fogyatkozni.

Tótfalusi: Minekut̄anna pedig mindeneket eltēkozlott v̄olna, t̄amada nagy ēhf̄sēg
abban a tartom̄anyban, es ō megkezde fogyatkozni

Pethe: Minekut̄anna pedig mindeneket el-tēkozlott v̄olna; t̄amada nagy ēhf̄ḡ
abban a tartom̄anyban, es ō meg kezdē fogyatkozni.

Biblia 1878: Mikor pedig mindenét elk̄olt̄otte, iszonyú ēhf̄sēḡ t̄amadt abban
a tartom̄anyban, es ō sz̄ük̄olk̄odni kezdē.

Biblia 1908: Minekut̄ana pedig mindent elk̄olt̄ott, t̄amada nagy ēhf̄sēḡ azon
a vidéken, es ō kezdē sz̄üksēget lát̄ni.

Kecskeméthy: Miután pedig mindent elköltött, nagy éhség támadt abban az országban, és ő kezdett szűkséget látni.

Ravasz: Mire mindenét elköltötte, nagy éhség támadt abban a tartományban, és kezdett inséget látni.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És minek-utánna mindeneket megeméftett volna, nagy éhfég lőn abban a' tartományban, és ő fűkölködni kezdé.

Szepesy: Minekutánna pedig mindeneket megemésztet volna, nagy éhség lőn abban a tartományban, és ő is szűkölködni kezdé.

Tárkányi: És miután mindent megemésztett, nagy éhség lőn azon tartományban, és szűkölködni kezdé.

Biblia 1927: Miután mindent elpazarolt, nagy éhség lőn azon a földön, és ő szűkölködni kezdé.

Káldi NV.: Miután mindent elpazarolt, nagy éhínség támadt azon a vidéken, és nélkülözni kezdett.

Új fordítások:

Biblia 1990: Miután elköltötte mindenét, nagy éhínség támadt azon a vidéken, úgyhogy nélkülözni kezdett.

Biblia 1996: Amikor már mindenét elpazarolta, az országban nagy éhínség támadt, s nélkülözni kezdett.

Lukács 15,15

Nestle–Aland: καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἐνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης, καὶ ἔπεμψεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ βόσκειν χοίρους,

Vulgata: et abiit et adhesit uni civium regionis illius et [~ER atque is] misit illum in villam suam ut pasceret porcos

MünchK.: τ ἐlmènè / τ az o2zag bèli polgaz eggichèz eggelòlo / τ èzèzte otèt o faluiaba hog o2izne diznocat /

JordK.: Es el meene, fogaa hwnen magat egy palogarhoz az tartomanban, es kylde el hwtet hw falwyaban hogy dyznot ewryzne.

ÉrsK.: Es el menween alla egy polgarhoz az orzagba Es el kewldee ewtet az ew falwyaba dyzno őryzny

Pesti: El mene ees zerzewdek egy polgarhoz ot a tartomanba. Ees a polgar kylde ewtet az ew falwyaba hog dyznot ewryzne.

Sylvester: es el mene/ es az tartomānnak polgāri kōzzōl eggikhez hozzā ālla / es az polgār az ū maiorāba boczātā ūtet hog difnot őrizne

Heltai: El méne azokaért, es ada magát egy à tartománybeli lako emberhöz, es külde őtet az ő mezőiére, hogy őrizne à difnókat.

Félegyházi: Es elmenuen ragazkodik egy polgárhoz annak az tartománynak: es küldé őtet az ő mezeire legeltetni az disznókat.

Károlyi: Es elmenüén adá magát annak az tartománynak egy lakosához, ki el küldé azt az ő mezeire hogy legeltetni az disznókat.

Káldi: És el-méne, és annak a' tartománynak egy polgárhoz adá magát. És az ő majorjába küldé őtet, hogy a' disznókat őrizné.

Medgyesi: Es el-menvén adá magát, annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé azt az ő mezejére, hogy őrizné a' disznókat.

Komáromi: És el-menvén ragazkodik annak a' tartománynak egy polgárhoz, és elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetni a' disznókat.

Torkos: Es elmenvén, azon tartománynak lakozó egy gazdához adá magát, ki is elküldé őtet az ő mezejére, hogy a' disznókat őrizné.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es elmenüén adá magát annak az tartománynak egy lakosához, ki el küldé azt az ő mezeire hogy legeltetni az disznókat.

Szenci: Es elmenvén adá magát annak az tartománynak egy lakosához, ki elküldé azt az ő mezeire hogy legeltetni az disznókat.

Kertész: El-menvén azért adá magát annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire hogy legeltetni a' disznókat.

Tótfalusi: Es elmenvén adá magát annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetni a' disznókat

Pethe: Es el-menvén, adá magát annak a' tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetni a' disznókat.

Biblia 1878: És elmenvén, hozzászegődék ama tartománynak egyik polgárhoz; ez meg elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.

Biblia 1908: Akkor elmenvén, hozzá szegődék annak a vidéknek egyik polgárhoz; és az elküldé őt az ő mezeire disznókat legeltetni.

Kecskeméthy: És elmenvén hozzászegődött annak az országnak egyik polgárhoz; és az elküldte őt földjére sertéseket legeltetni.

Ravasz: Akkor elszegődött annak a tartománynak egyik polgárhoz, aki kiküldte őt a mezejére, disznókat legeltetni.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És el-méne, és annak a' tartománynak egy polgárhoz adá magát. És az ő majorjába küldé őtet, hogy a' disznókat őrizné.

Szepesy: És elmenvén annak a tartománynak egygyik lakosához adá magát; ki őtet mezejére kiküldé disznókat őrizni.

Tárkányi: És elmenvén, azon tartománynak egy polgárhoz szegődött, ki majorjába küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.

Biblia 1927: És elmenvén, beszegődött azon ország egy polgárhoz, ki tanyájára küldé őt, hogy őrizze a sertéseket.

Káldi NV.: Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához, aki kiküldte a tanyájára, hogy őrizze a disznókat.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ekkor elment, és elszegődött annak a vidéknek egyik polgárához, aki kiküldte őt a földjeire disznókat legeltetni.

Biblia 1996: Erre elment és elszegődött egy ottani gazdához. Az kiküldte a tanyájára a sertéseket őrizni.

Lukács 15,16

Nestle–Aland: καὶ ἐπεθύμει χορτασθῆναι [~ER, ~TR γεμισαι, +ER, +TR την κοιλίαν αὐτοῦ] ἐκ [~ER ~TR ἀπο] τῶν κερατίων ὧν ἤσθιον οἱ χοῖροι, καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Vulgata: et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quas [~quos; ~ER quibus] porci manducabant [~ER vescebantur] et nemo [~ER neque quisquam] illi dabat

MünchK.: τ keuāña vala ρ hafat bêtöltèni a· malatacbol kikèt a· diznoc éžn^c vala / τ fènki fem aggaula ρ nèki /

JordK.: Es kyvannya hw hafaath megh elegheytenye az zyrokbol, kyt az dyznook eeznek vala, es fenky hwneky nem aggya vala.

ÉrsK.: Es kewanya wala Be tólteny ew hafat az malatakbol kyket az dyznok eeznek wala de maga fenky ew neky nem adya wala

Pesti: Ees keuannya wala meg tewlteny az ew hafat a tewrkellyel mellyet a dyznok eeznek wala. Ees fenky ne agya wala neky.

Sylvester: es nem kiuān vala egebet hanem csak hog az malātāual tólthetne be az ū hafat / mellet az difznok ífznok vala / de meg azt fem agga vala fenki ūneki.

Heltai: Es kéuánya vala be tölteni hafát à tórkölyöckel, mellyeket à difznók éfznok vala, Es fenki nem adgya vala ō neki.

Félegyházi: Es keuannia vala betölteni az ō hafat az korpakbol mellieket eeznek vala az diznok: es fenki nem ad vala neki.

Károlyi: Es kéuánnya vala meg tölteni az ō gyomrát az mosléckal mellyet éfznok vala az difznók, de aztis fenki nem adgya vala.

Káldi: És kívánnya vala a' hafat bé-tölteni a' malátával, mellyet a' difznók éfznok vala; és fenki nem adgya vala néki.

Medgyesi: Es kívánja-vala megtölteni az ō gyomrát a' difznók eledelével, melyet azok éfznok vala; de azt-is fenki nem adja vala.

Komáromi: És kívánnya vala meg-tölteni az ō hasát a' korpákból, mellyeket éfznok vala a' difznók, és fenki nem adgya vala néki.

Torkos: Es kívánja vala hasát megtölteni a' bürökkel, mellyet éfznok vala a' difznók; de fenki nem adá neki.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es kéuánnya vala meg tölteni az ő gyomrát az mosléckal mellyet éfz nec vala az difznóc, de aztis fenki nem adgya vala.

Szenci: Es kévánnya vala megtölteni az ő gyomrát az mosléckal mellyet éfz nec vala az difznóc, de aztis fenki nem adgya vala.

Kertész: És kévánnya vala meg-tölteni az ő gyomrát a' mofléckal mellyet efz nec vala a' difznóc, de azt is fenki nem adgya vala.

Tótfalusi: Es kívánja vala megtölteni az ő gyomrát a' mosléckal, mellyet éfznek vala a' difznók, de aztis fenki nem adja vala néki.

Pethe: Es kívánja vala meg-tölteni az ő gyomrát a' mofléckal, mellyet efznek vala a' difznók; de azt is fenki nem adja vala néki!

Biblia 1878: És óhajtotta volna megtölteni gyomrát azzal a maghüvelylyel, melyet a disznók ettek; de senki sem adott neki.

Biblia 1908: És kívánja vala megtölteni az ő gyomrát azzal a mosléckal, amit a disznók ettek; és senki sem ad vala néki.

Kecskeméthy: És azokkal a becőkkel kívánta hasát megtölteni, melyeket a sertések ettek; és senki sem adott neki.

Ravasz: Szívesen megtöltötte volna gyomrát avval a mosléckal, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És kévánnya vala a' hafát bé-tölteni a' malátával, mellyet a' difznók éfznek vala; és fenki nem adgya vala néki.

Szepesy: És kívánja vala hasát megtölteni azon hüvelyes gyümölsből, mellyet a disznók esznek vala, de nem engedteték néki.

Tárkányi: És kíváná gyomrát megtölteni a mosléckal, melyet a sertések falának, de senki sem ada neki.

Biblia 1927: És szerette volna megtölteni gyomrát a sertések eledelével, de abból sem adának neki.

Káldi NV.: Szeretett volna jóllakni a disznók eledelével, de abból sem adtak neki.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ő pedig szívesen jóllakott volna akár azzal az eleséggel is, amit a disznók ettek, de senki sem adott neki.

Biblia 1996: Örült volna, ha éhségét azzal az eledellel csillapíthatta volna, amit a sertések ettek, de még abból sem adtak neki.

Lukács 15,17

Nestle–Aland: εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθὼν ἔφη [~ER, ~TR εἶπεν]· πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρὸς μου περισσεύονται ἄρτων, ἐγὼ δὲ λιμῶ ὧδε[-ER; -TR] ἀπόλλυμαι.

Vulgata: in se autem reversus dixit quanti [~ER quam multi] mercennarii [+in domo] patris mei abundant panibus ego autem hic [~ER ego vero] fame pereo

MünchK.: Ὁ κε· ὄνην βέλε φοzdολουαν μῶδα / menè bezèfèc βουρλοκρδνèc κεηèzèckèl èn aʼam hazaban En ke· ith èhhèl èluèzèc /

JordK.: Ennen magaban terwen azert monda: Mene berefek bewelkódnek kynyerrel az en atyam hazanal, en kedegh eet ehel halok megh.

ÉrsK.: Es ewnnen benne teerwen teerwen [!] monda Mynee beerefek bewelkednek kenyeerrel en atyámnak hazaban Es en yt eehel halok meg

Pesti: De maga, magaba teere ees monda. Meny berefek wannak, kýk az een attyam hazaba beuelkednek kennyerrel, ees een yt ehfègnek mýatta wezek el,

Sylvester: Magába têruin kedigleñ / monda. Mell fok birefeknek vaçon búõñ keñerek / az en aʼamnak hãzãnãl / en kedigleñ ehsiguel halok meg itt.

Heltai: Midõn kedig magába tørt volna, monda: Mennye bérefi az én Atyámnac bõuelkódnecc kennyérrel, es én ehel haloc meg?

Félegyházi: Ó magaban teruen pedig monda, Meni berõfi az en attiamnac beuõlkódnecc kenierekkel: en pedig ehfèg miat el vefzek.

Károlyi: Es mikoron magába tørt volna, monda: Az én atyámnac melly foc bèrefi bõuelkednecc kenyereckel? En pedig ehuel haloc meg.

Káldi: Magába térvén pedig, monda: Menyi bérefek az atyám házában bévelkódnecc kenyereckel, én pedig itt ehel halok-meg!

Medgyesi: Es mikor magában fzállot-volna, monda, menyi bérefi bõvõlkódnecc az én atyámnac kenyérrel? En pedig im ehel halok, vefzek-el.

Komáromi: Magában térvén pedig, monda: Mennyi bérefi bövelkednecc az én atyámnac kenyereckel? Én pedig ehel vefzek-el.

Torkos: Mikor pedig magába fzállot volna; monda: melly sok béresi vagynak az én atyámnac, aʼkik bövõlkódnecc kenyérbõl; én pedig éhség miatt vefzek el.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es mikoron magába tørt volna, monda: Az én atyámnac melly foc bèrefi bõuelkednecc kenyereckel? En pedig ehuel haloc meg.

Szenci: Es mikoron magába tért volna, monda: Az én atyámnac melly fok bérefi bövelkednecc kenyereckel? En pedig ehuel haloc meg.

Kertész: Es mikoron magába fzállott volna, monda: Az én atyámnac mennyi bérefi bövõlkódnecc kenyereckel, én pedig ehuel halok-meg?

Tótfalusi: Mikoron pedig magába tért volna, monda: Az é[!] atyámnac melly fok bérefi bövelkednecc kenyereckel, én pedig ehuel halok-meg?

Pethe: Mikoron pedig magába tért volna, monda: Az én atyámnak melly fok bérefi bővölködnek kenyerekkel! én pedig éhbel halok-meg.

Biblia 1878: Akkor magába szállván, monda: Az én atyámnak hány bérese van kenyérnek bőviben; én pedig itt éhen halok!

Biblia 1908: Mikor aztán magába szállt, monda: Az én atyámnak mily sok bérese bővölködik kenyérben, én pedig éhen halok meg!

Kecskeméthy: Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!

Ravasz: Magába szállván tehát, azt mondta: Az én atyámnak mily sok bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen veszek!

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Magába térvén pedig, monda: Menyi bérefek az atyám házában bévelkődnek kenyerekkel, én pedig itt éhel halok-meg!

Szepesy: Magába szállván pedig monda: hány bérese bővelkednek kenyérben atyámnak házában, én pedig majd éhel halok meg.

Tárkányi: Magába térvén pedig, mondá: Hány béres bővelkedik atyám házában kenyérrel, én pedig itt éhen halok!

Biblia 1927: Akkor magába szállván, mondá: Hány béres duskál atyám házában kenyérben, én pedig itt éhen veszek.

Káldi NV.: Ekkor magába szállt, és azt mondta: Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én meg itt éhen halok.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ekkor magába szállt és ezt mondta: Az én apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt éhen halok!

Biblia 1996: Ekkor magába szállt: Apám házában a sok napszámos bővelkedik kenyérben - mondta -, én meg éhen halok itt.

Lukács 15,18

Nestle–Aland: ἀναστὰς πορεύσομαι πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ ἐρῶ αὐτῷ· πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου,

Vulgata: surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi [~ei, ER-nál is] pater peccavi in caelum et coram te

MünchK.: felkéléc τ ἔlmegegèc èn aʼamhoz τ mōdoc ο nèki / Aʼa bñnhottèm meñbèn τ te èlöttèd

JordK.: ffeel kelók azert es el megyek az en atyamhoz, es azth mondom hwnegy: Atyam, vethkőztem az menyorzagh ellen, es te elötted;

ÉrsK.: Fől kelek Es el megyek en attyamhoz Es mondom neky Atyam Wethkeztem eeghben Es te zynednek előtte

Pesti: fel kelek el megyek az én atyámhoz, és azt mondom neki, atyám vétkeztem az én ellenem és te ellened,

Sylvester: Fel kelek és el megyek az én atyámhoz és ezt mondom neked. Atyám vétkeztem az én ellenem / és te ellened.

Heltai: Felkelek és megyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened,

Félegyházi: Felkeltem el megyek az én atyámhoz: és mondom neked, Atyám vétkeztem az én ellenem és te ellened.

Károlyi: Felkeltem el megyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened.

Káldi: Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened:

Komáromi: Fel-kelek el-megyek az én atyámhoz, és mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened.

Torkos: Felkeltem elmegyek az én atyámhoz; és azt mondom neked: atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Felkeltem el megyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened.

Szenci: Felkeltem elmegyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened.

Kertész: Fel-kelek el-megyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened:

Tótfalusi: Felkeltem elmegyek az én atyámhoz, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened.

Pethe: Fel-kelek el-megyek az én atyámhoz, és *azt* mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened!

Biblia 1878: Felkeltem, elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom neked: Atyám! vétkeztem az én ellenem, és te ellened,

Biblia 1908: Felkeltem elmegyek az én atyámhoz, és *ezt* mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened.

Kecskeméthy: Felkeltem elmegyek az én atyámhoz és azt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened;

Ravasz: Felkelek, elmegyek az én atyámhoz, és azt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem és te ellened,

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Fel-kelek, és az én atyámhoz megyek, és ezt mondom neked: Atyám, vétkeztem az én ellenem, és te ellened:

Szepesy: Útnak indulok, elmegyek atyámhoz, és ezt mondom neked: atyám vétkeztem az én ellenem és te ellened;

Tárkányi: Fölkelek, és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és teellened;

Biblia 1927: Fölkelek és atyámhoz megyek, és mondom neki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened;

Káldi NV.: Fölkelek, elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Apám! Vétkeztem az ég ellen és teellened!

Új fordítások:

Biblia 1990: Útra kelek, elmegyek apámhoz, és azt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és teellened.

Biblia 1996: Útra kelek, hazamegyek apámhoz és megvallom: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened.

Lukács 15,19

Nestle–Aland: [+ER, +TR και] οὐκέτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου.

Vulgata: et [-ER] iam non sum dignus vocari filius tuus fac me sicut unum de mercennariis tuis

MünchK.: ĩmaz nē vagic mēlto hiuattatnō tē fiadnac / tēg ēngemet mikent a: tē bezēfed kōzzōl eggēt /

JordK.: ymar nem vagyok melto hywathny the ffyadnak, teegy enghem mykeppen egyeth te berefyd kezzel.

ÉrsK.: ymmar nem wağok melto te fyadnak hywattatny teegy engemeth mykeppen egyeth az te berefyd kōzzwl

Pesti: ees immar nem wağok melto hogý te fyadnak mondaffam, tarch chak wgý engemet, mýnt egyet a te berefyd kezzył.

Sylvester: Immārañ milto nem vağok hoğ te fiadnak hiuattaffam / tiğ enghemet mint ēgget az te birefid kōzzōl.

Heltai: Sem vagyoc mēlto, hogy touábba te fiadnac hiuattafsam: Ted afzt, hogy legyec mint egy à te bérefid kōzzūl.

Félegyházi: Es tōbbe nem vagic melto hiuattatnom te fiadnak: tēg engemet mint eggiet az te berōfid kōzfōl.

Károlyi: Es nem vagyoc immār méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaffam, tégy engemet ollyanná mint az te bērefidnec eğgyic.

Káldi: már nē vagyok méltó hogy te fiadnak hívattaffam: tégy engem mint egyet a' te bérefid-kōzzūl.

Komáromi: És tōbbé nem vagyok mélto hogy te fiadnak hivattafsam, tégy engemet ollyanná, mint edgyike a' te bérefidnek.

Torkos: Es nem vagyok méltó, hogy fiadnak hivattafsam, tégy engemet mint egyet a' te béresid kōzzūl.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaffam, tégy engemet ollyanná mint az te bérefidnec égygic.

Szenci: Es nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hivattaffam, tégy engemet ollyanná mint az te bérefidnec egygic.

Kertész: Nem-is vagyoc már méltó, hogy te fiadnac hivattaffam: tégy engemet ollyanná mint a' te bérefidnec egygic.

Tótfalusi: Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnac hivataffam; tégy engemet ollyanná mint a' te bérefid közül egy

Pethe: Es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattassam: tégy engemet ollyanná, mint a' te bérefid között egy.

Biblia 1878: és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnac hívattassam; tégy engemet olyanná, mint a te béreseid között egy!

Biblia 1908: És nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnac hívattassam; tégy engem olyanná, mint a te béreseid között egy!

Kecskeméthy: és már nem vagyok méltó, hogy fiadnac neveztessem; tégy engem olyanná, mint béreseid között egy!

Ravasz: és nem vagyok immár méltó, hogy fiad legyek. Fogadj be engem béreseid közé.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: már nē vagyok méltó hogy te fiadnac hívattaffam: tégy engem mint egyget a' te bérefid-közzül.

Szepesy: Már többé nem vagyok méltó fiadnac hivattatni; tsak béreseid közé fogadj bé engem.

Tárkányi: már nem vagyok méltó, hogy fiadnac neveztessem, csak béreseid közé fogadj be engem.

Biblia 1927: már nem vagyok méltó fiadnac hivatni, csak béreseid közé fogadj be engem.

Káldi NV.: Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnac nevez, csak béreseid közé fogadj be engem!"

Új fordítások:

Biblia 1990: Nem vagyok többé méltó arra, hogy fiadnac nevezzenek, tégy engem olyanná, mint béreseid között egy.

Biblia 1996: Arra, hogy fiadnac nevez, már nem vagyok méltó, csak béreseid közé fogadj be.

Lukács 15,20

Nestle–Aland: καὶ ἀναστὰς ἦλθεν πρὸς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ. Ἔτι δὲ αὐτοῦ μακρὰν ἀπέχοντος εἶδεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ἐσπλαγχνίσθη καὶ δραμῶν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ κατεφίλησεν αὐτόν.

Vulgata: et surgens venit ad patrem suum cum autem adhuc longe esset [~ER abesset] vidit illum pater ipsius et misericordia motus est et adcurrentes cecidit [~ER ruit] supra [~super, ~ER in] collum eius et osculatus est illum [~eum, az ER-ben is]

MünchK.: Es fël kèluē iouo o aʿʿahoz / Mikor ke· meg mēzžè volna lata otèt o aʿʿa / τ ιzgalmaffáǵgal mozdoltatec / τ èlèibè futuan èfec o ñakara meǵapoluan otèt

JordK.: Es ffe! kelwen, yewee hŵ attyahoz. Mykoron azert meegh tavoly vona, lathwan hŵtet hŵ attya, yrgalmaffagra yndwla hŵ raytta, es eleyben fwthwan nyakara effeek, es megh apolaa hŵtet.

ÉrsK.: Es fel kólwen yówe az ew attyahoz De maga mykoron meeghlen tawoly wolna megh lata ewtet az eu atya Es megh kenyerrwlwen eleyben mene Es megh ólelee Es megh czokola ewtet

Pesti: Ees fel kelwen iewe az ew attyahoz. Mýkoron kegýg meeg tawol wolna, meg lata ewtet az ew attya, ees meg keferýle, eleýbe mene ees nyakara effek, smeg chokola ewtet.

Sylvester: Eš fel keluiñ az ũ att'āhoz mīne. Mikor kedigleñ meğ tāuul volna meğ lātā ũtet az ũ att'a / eš meğ esék az ũ fšúe ranja / eš ũ hazzā fotamuāñ az ũ ñakāra efék / eš meğczokolā ũtet.

Heltai: Felkeluén azokaért ióue az ó Attyához. Mikor kedig még táuul vólna, látá ótet az ó Atya, es kónyórule rayta, Es hozzáia futuán nyakára eféc, es meğ apola ótet.

Félegyházi: Es felkeluen mene az ónnón attiahoz. Mēg pedig mikor ó tauol volna, lata ótet az ó attia: es kóniőrűleteffegre indittatek: es futuan efek az niakara es meğ czokolata ótet.

Károlyi: Fel keluén azért el méne az ő attyához: Mikoron pedig meğ táuól vólna, meğ látá ótet az ő attya, és meğ fzaná ótet, és hozzáia futuán eféc az ő nyakára, és meğ czokolgata ótet.

Káldi: És fel-kelvén el-méne az attyához. Mikor pedig még távúl vólna, meğ-látá őtet az ő attya, és irgalmaságra indíttaték, és hozzája futván a' nyakára efék, és meğ-chókolá őtet.

Komáromi: És fel-kelvén el-méne az ő attyához: Mikor pedig még távól vólna, meğ-látá őtet az ő attya, és meğ-fzaná őtet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és meğ-tsókolá őtet.

Torkos: Es felkelvén az ő atyjához méne; mikor pedig még távol vólna, meglátá őtet az ő atya, és könyörületességre indúla, és megfutamodván az ő nyakára borúla, és megcsókolá őtet.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Fel keluén azért el méne az ő atyjához: Mikoron pedig még távol vólna, meg látá őtet az ő atya, és meg fzaná őtet, és hozzáia futuán eféc az ő nyakára, és meg czókolgata őtet.

Szenci: Felkelvén azért elméne az ő atyjához: mikoron pedig még távol vólna, meglátá őtet az ő atya, és megfzáná őtet, és hozzája futván eséc az ő nyakára, és megczókolgatá őtet.

Kertész: Fel-kelvén azért el-méne az ő atyjához. Mikoron pedig még távol volna, meg-látá őtet az ő atya, és meg-fzáná őtet: és eleibe futván eféc az ő nyakára, és megcsókolá őtet.

Tótfalusi: Felkelvén azért elméne az ő atyjához. Mikoron pedig még távol vólna, meglátá őtet az ő atya, és megfzáná őtet, és hozzája futván esék az ő nyakára, és megcsókolgatá őtet

Pethe: Fel-kelvén azért el-méne az ő atyjához. Mikoron pedig még távol vólna; meg-látá őtet az ő atya, és meg-fzáná őtet, és hozzája futván efék az ő nyakára, és meg-tsókolgatá őtet.

Biblia 1878: Fölkelvén tehát, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még jó távol vala, meglátá őt az atya, megszáná, és odafutván nyakába borúlt és megcsókolgatá.

Biblia 1908: És felkelvén, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még távol volt, meglátá őt az ő atya, és megesék rajta a szíve, és oda futván, a nyakába esék, és megcsókolgatá őt.

Keckeméthy: És felkelvén elment atyjához. De még mikor ő távol volt, meglátta őt atya, és megesett a szíve, és odafutva nyakába borult és összevissza csókolta őt.

Ravasz: Fölkerekedett és hazament az atyjához. Mikor még távol volt, meglátta őt az atya, megesett rajta a szíve. Odafutott, a nyakába borult és összecsókolta.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És fel-kelvén el-méne az atyjához. Mikor pedig még távol vólna, meglátá őtet az ő atya, és irgalmasságra indítaték, és hozzája futván a' nyakára efék, és meg-chókolá őtet.

Szepesy: Felkelvén azért elméne atyjához; mikor pedig még távol vólna, meglátá őtet atya, s irgalmasságra indítatván elejébe futá, nyakába borúla, és megcsókolá őtet.

Tárkányi: És fölkelvén, elméne atyjához. Mikor pedig még messze volt, meglátá őt atya, irgalmasságra indúla, és hozzája futván, nyakába borúla, és megcsókolá őt.

Biblia 1927: És fölkerekedvén, atyjához méne. Mikor még messze volt, meglátá őt atyja, megesett rajta a szíve, és hozzá futván, nyakába borula és összecsókolá őt.

Káldi NV.: Föl is kerekedett, és elment apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

Új fordítások:

Biblia 1990: És útra kelve el is ment az apjához. Még távol volt, amikor apja meglátta őt, megszánta, elébe futott, nyakába borult, és megcsókolta őt.

Biblia 1996: Csakugyan útra kelt és visszatért apjához. Apja már messziről meglátta és megesett rajta a szíve. Eléje sietett, a nyakába borult és megcsókolta.

Lukács 15,21

Nestle–Aland: εἶπεν δὲ ὁ υἱὸς αὐτῶν· πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, [+ER,+TR και] οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱὸς σου [ποιησον με ως ενα των μισθων σου]¹³.

Vulgata: dixitque ei filius pater peccavi in caelum et coram te iam non [-ER neque posthac] sum dignus vocari filius tuus

MünchK.: τ mōda ρ nèki a· fiu / Aṭ'a bñnhottēm menbèn τ te èlōttèd ìmaz nē vagoc mèlto hiuattatnō tè fiadnac

JordK.: Es ottan monda hŵneky az hŵ ffya: Attyam, veethkeztem az menyorzagh ellê, es the eletted; ymaran nem vagyok melto hywatathny te fyadnak.

ÉrsK.: Es moda neky az ew fya Atyam wethkeztem eegben Es te zynednek elôte Immar nem vagyok melto te fyadnak hywattathny De teegy engemet mykeppen egyet az te beerefyd kezzul

Pesti: Ees mōda nekŷ a fŷa. Attŷam wetkeztem a menyörzag ellen, ees te elewtted, Immar nem wagŷok melto te fŷadnak hŷwatnŷ.

Sylvester: Eŷ monda ŷneki az fiu. Aṭ'am vitkeztem az menŷnek ellene / eŷ te ellened /eŷ ennek vtānna milto nem vaŷok erre hoŷ te fiadnak hiuattafŷam.

Heltai: Monda kedig à fia ò neki: Atyám, vétkőŷtem à menny ellen, es te elōtted, fem vagyoc mèlto, hogy touábba te fiadnac hiuattafŷam.

Félegyházi: Monda pedig neki az fia, Attiam vetkőztē az eghben es te elōtted, es tōbbe nem vagiok melto hiuattatni te fiadnak.

Károlyi: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az egh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattafŷam.

¹³ A Westcott–Hort-féle kiadás szögletes zárójelben hozza ezt a tagmondatot, azaz bizonyos szövegvariánsokban megvan, másokban nincs

Káldi: És monda néki a' fia: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattaffam.

Komáromi: Monda pedig néki a' fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te előtted, és többé nem vagyok méltó, hogy te fiadnak hívattassam.

Torkos: De monda néki a' Fiú: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívattassam

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az egh ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hiuattaffam.

Szenci: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen, és te ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattaffam.

Kertész: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te-ellened, és nem vagyoc immár méltó arra, hogy te fiadnac hívattaffam.

Tótfalusi: Monda pedig néki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, es nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattaffam.

Pethe: Monda pedig néki' az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég' ellen, és te ellened! és nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattaffam.

Biblia 1878: A fia pedig monda néki: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te előtted, és nem vagyok immár méltó arra, hogy fiadnak hívattassam!

Biblia 1908: És monda néki a fia: **Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és nem vagyok immár méltó, hogy a te fiadnak hívattassam!**

Kecskeméthy: De a fiú azt mondta neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened; és már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.

Ravasz: Így szólt neki a fiú: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok immár méltó, hogy fiadnak nevezz.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És monda néki a' fia: Atyám, vétkeztem az ég-ellen, és te-ellened: már nem vagyok méltó hogy te fiadnak hívattaffam.

Szepesy: És monda néki fia: atyám vétkeztem az ég ellen, és te ellened, már többé nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívattassam.

Tárkányi: És monda neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak neveztessem.

Biblia 1927: És mondá neki fia: Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó, hogy fiadnak hívassam.

Káldi NV.: A fiú így szólt hozzá: Apám! Vétkeztem az ég ellen és te ellened; már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezz.

Új fordítások:

Biblia 1990: A fiú ekkor így szólt hozzá: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek.

Biblia 1996: Erre a fiú megszólalt: Apám, vétkeztem az ég ellen és teellened. Már nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak nevezzenek.

Lukács 15,22

Nestle–Aland: εἶπεν δὲ ὁ πατήρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ· ταχὺ[-TR, -ER] ἐξενέγκατε [+ER, +TR την] στολήν τὴν πρώτην καὶ ἐνδύσατε αὐτόν, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας,

Vulgata: dixit autem pater ad servos suos cito [-ER] proferte stolam primam et induite illum et date anulum in manum [~in manu, ~in manus] eius et calciamenta in pedes [-in pedibus, +eius]

MünchK.: Mōda ke· az a'ta o' zolgainac Hamar hoziatoc az elo' stolat / τ οltozteffetecme'g otet / τ aggatoc o' neki gurōt o' kezebē / τ farut o' labaiba

JordK.: Mōda ottan az h'w attya h'w zolgaynak: Hamar hozyatok elōwe az elfe rwhayat, es ewtezteffetek f'fel h'wtet, es aggyatok gyr'wt h'w wyyaban, es farwth h'w labayban,

ÉrsK.: Es monda az ew attya az ō zolgaynak Hamar hozyatok ky az yelesb rwhat Es ōltezteffetek f'ōl ewteth Es adyatok gywrwt az ew wyaban Es farwt az ew labaaban

Pesti: Monda keg'yg az attya az ew zolgaynak, hamar, hozzatok ky a legiobb'yk rwhat ewltezteffetek fel ewtet, Ees agyatok gy'wret kezebe, ees farwt laba'ya,

Sylvester: Monda kedigle'n az att'a az ũ' f'zolgainak / hozz'atok ki amaz f'f' ruh'at / es ōltōzteffetek fel ōtet / es aggatok g'g'ur'ot az ũ' kezibe / es farut l'abaiba /

Heltai: Monda kedig az ō' Attya f'zolgainac: Hozz'atoc elō' am' ielesbic ruh'at, es ōltef'z'ōf's'etec fel ōtet, Es adgyatoc gy'ur'ot az ō' kezēbe, es farut labaiba.

Félegyházi: Monda pedig az ō' attia az ō' f'zolgainak, Hofzatok ki az ruhat amaz elf'ot, es ōltōzteffetek fel ōtet, es adgatok g'g'ur'ot az ō' kezēbē, es farut labaib'ā

Károlyi: Es monda az ō' attya az f'zolg'áknac: hozz'atoc elō' amaz én f'ō ōltōzō ruh'amat, es ōltōzteff'etec fel ōtet, es adgy'atoc gy'ur'ot az ō' kezēbe, es farut az ō' l'abaiba.

Káldi: Monda pedig az attya a' f'zolgainak: Hamar hozz'atok-el'ō' a' leg-jobb ruh'at, es ōltōztef's'etec-fel ōtet, es adgyatoc gy'ur'ot a' kezēbe, es farut a' l'abaiba:

Komáromi: Monda pedig az attya az ō' f'zolgainak: Hozz'atok-ki amaz el's'ō ruh'at, es ōltōztef's'etec-fel ōtet, es adgyatoc gy'ur'ot az ō' kezēbe, es farut l'abaiba.

Torkos: Monda pedig az atya, az ō' szolg'áinak: hozz'atok ki ama legszebb ōltōzetet, es adj'atok re'á, gy'ur'ut is adj'atok az ō' kezére, es sarut az ō' lábaira.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es monda az ő atya az szolgáknac: hozzátoc elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltözteffétec fel ötet, és adgyatoc gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba.

Szenci: És monda az ő atya az szolgáknac: hozzátoc elő az én fő öltöző ruhámat, és öltöztefsétec fel ötet, és adgyatoc gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba.

Kertész: Es monda az ő atya az szolgáknac: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltöztefsétek-fel ötet, és adgyatoc gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaiba:

Tótfalusi: Es monda az ő atya az ő szolgáinak: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltözteffétek-fel ötet, és adjatok gyűröt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.

Pethe: Es monda az ő atya az ő szolgáinak: Hozzátok-elő amaz én fő öltöző ruhámat, és öltözteffétek-fel ötet, és adjatok gyűrüt az ő kezébe, és farut az ő lábaira.

Biblia 1878: Az atyja azonban monda az ő szolgáinak: Hozzátok ki a legdiszesebb ruhát, és öltöztessétek fel őt, és adjatok gyűrüt a kezére, és sarut az ő lábaira;

Biblia 1908: Az atyja pedig monda az ő szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok fel rá; és húzzatok gyűrüt a kezére, és sarut a lábaira!

Kecskeméthy: Az atya pedig azt mondta szolgáinak: Hozzátok ki a legszebb ruhát és adjátok rá, és húzzatok gyűrüt a kezére és sarukat a lábaira;

Ravasz: Az atya azonban azt mondta szolgáinak: Gyorsan hozzátok ki a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrüt az ujjára, és sarut a lábára!

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Monda pedig az atya a' szolgáinak: Hamar hozzátok-elő a' leg-jobb ruhát, és öltöztefsétek-fel ötet, és adgyatoc gyűröt a' kezébe, és farut a' lábaiba:

Szepesy: De atya szólítá szolgáit: hozzátok elő a legdiszesebb köntöst, és abba öltöztessétek fel őtet, és adjatok gyűrüt kezére, és sarút lábaira.

Tárkányi: Atyja pedig mondá szolgáinak: Hamar hozzátok elé a legjobb ruhát, és öltöztessétek fel őt; adjatok gyűrüt kezeire, és sarut lábaira;

Biblia 1927: Atyja pedig mondá szolgáinak: Hamar vegyétek elő a legdrágább köntöst és adjátok rá, húzzatok gyűrüt kezére és sarut lábaira;

Káldi NV.: Az apa azonban ezt mondta szolgáinak: „Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá, húzzatok gyűrüt az ujjára és sarut a lábára!

Új fordítások:

Biblia 1990: Az apa viszont ezt mondta szolgáinak: Hozzátok ki hamar a legszebb ruhát, és adjátok reá, húzzatok gyűrüt a kezére, és sarut a lábára!

Biblia 1996: Az apa odaszólt a szolgálaknak: Hozzátok hamar a legdrágább ruhát és adjátok rá. Az ujjára húzzatok gyűrűt, és a lábára sarut.

Lukács 15,23

Nestle–Aland: καὶ φέρετε [~ER, ~TR ενεγκαντες] τὸν μῶσχον τὸν σιτευτόν, θύσατε, καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν,

Vulgata: et adducite vitulum [+ER illum] saginatum et occidite et manducemus et epulemur [~ER atque mactate sumptisque epulis laetemur]

MünchK.: τ hoziatok krouèz boziut τ ὀλλ'etecm̄g / τ egonc τ gehezkeggonc

JordK.: es hozyatok kówer thwl"kot, es ὀllyetek megh, egywnk ygywnk es lakozywnk;

ÉrsK.: Es hozyatok be az kóweer twlkoth ὀlyetek megh ὀgyōnk Es wygan lakozyonk

Pesti: ees hozzatok elew az hýzlalt borýwt, ees ewllýetek meg ewtet, hogý egýewnk ees lakozywnk,

Sylvester: es vigitek el amaz meg hizlalt boriut / es vāgiātók meg / es lakiunk iol / es vigaggunk /

Heltai: Es elő hozuán amà meg hizlalt boriut ὀllyétec meg, es ōuén vigadgyūc.

Félegyházi: Es el hozuan amaz meg hizlaltatot tulkot vagiatok meg: es ōruendōfōōnk.

Károlyi: Es elő hozuán amaz meg hizlalt túlkot ὀllyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.

Káldi: és hozzátok-elő a' hizlalt borjúut, és ὀllyétek-meg, és egyūnk, és vígan lakjunk:

Komáromi: És elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot, ὀllyétek-meg, és evén vigadgyunk.

Torkos: Es előhozván ama' hizlalt tulkot, vágjátok-le, es evén, vígan legyūnk.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es elő hozuán amaz meg hizlalt túlkot ὀllyétec meg, és lakozzunc nagy vigafággal.

Szenci: Es előhozván amaz meghizlalt túlkot ὀllyétec meg, és lákozunc nagy vigasággal.

Kertész: Es elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot ὀllyétek-meg: és egyūnc s' vigadgyunc:

Tótfalusi: Es előhozván ama' meghizlalt tulkot ὀljétek-meg, és lakozzunk vígan.

Pethe: Es elő-hozván ama' meg-hizlalt tulkot, ὀljétek-meg, és lakozzunk vígan.

Biblia 1878: és hozzátok azt a hízott tulkot, és vágjátok le, és vígadozzunk lakozással;

Biblia 1908: És előhozván a hízott tulkot, vágjátok le, és együnk és vigadjunk.
Kecskeméthy: És hozzátok a hízalt borjút, vágjátok le, és együnk és vigadjunk!
Ravasz: Vezessétek elő a hízalt tulkot, vágjátok le, és együnk és vigadjunk,

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: és hozzátok-elő a' hízalt borjút, és öljétek-meg, és együnk, és vigan lakjunk:

Szepesy: Vezessétek ki a hízalt borjút, és öljétek meg; együnk és vigan múlassunk.

Tárkányi: és hozzátok elé a hízalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;

Biblia 1927: és hozzátok elő a hízalt borjút, öljétek le, együnk és vigadjunk;

Káldi NV.: Azután hozzátok elő a hízalt borjút, vágjátok le, együnk és vigadjunk,

Új fordítások:

Biblia 1990: Azután hozzátok a hízott borjút, és vágjátok le! Együnk, és vigadjunk,

Biblia 1996: Vezessétek elő a hízalt borjút, és vágjátok le. Együnk és vigadjunk,

Lukács 15,24

Nestle–Aland: ὅτι οὗτος ὁ υἱός μου νεκρὸς ἦν καὶ ἀνέζησεν, [+ER,+TR και] ἦν ἀπολωλώς καὶ εὐρέθη. καὶ ἠρξάντο εὐφραίνεσθαι.

Vulgata: quia hic filius meus mortuus erat et revixit perierat et inventus est et coeperunt epulari [~ER laetari]

MünchK.: mezt ez en fiam megholt vala τ megèlèuenedet / èl uèzètuala τ meglèlètètet / τ kèzden^o mēd genèzkednièc

JordK.: mert ez en ffyam megh holt vala, es megh eeledet; el vezet vala, es megh leeletet; Es kezdenek lakozny.

ÉrsK.: merth ez en fyam meg holt wala Es meg elewenódeek el wezóth wala Es megh leletteteek Es kezdenek wygan lakozny

Pesti: mert ez een fyam meg holt wala ees meg eledet, el wezet wala ees meg talaltatot. Ees kezdenek lakozny.

Sylvester: mert ez en fiam meg holt vala / es meg eleuenedek / elveszett vala / es meg lelettetek. Es vigan kezdinek lakozni.

Heltai: Mert ez az én fiam meg hólt vala, es meg eleuenedet, Eluefzet vala, es meg találtatot. Kezdénecc annac okaért vigadni.

Félegyházi: Mert ez az en fiam meg holt vala, es meg eleuenódót: es el vefzót vala, es meg talaltatot. Es kezdenek őruendőzni.

Károlyi: Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vefzett vala, és meg talaltatot: kezdénecc azért vigan lakni.

Káldi: mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott. És vígan kezdének lakni.

Komáromi: Mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; és el-vezett vala, és meg-találtatott. És kezdének vigadni.

Torkos: Mert ez az én fiam meghólt vala, és megelevnedett; elvezett, de megtaláltatott; és vigadni kezdének.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Mert ez én fiam meg hólt vala, és fel támadott, el vezett vala, és meg talaltatott: kezdénc azért vígan lakni.

Szenci: Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elvezett vala, és megtaláltatott: kezdénc azért vígan lakni.

Kertész: Mert ez az én fiam meg-holt vala, és fel-támadott; el-vezett vala, és meg-találtatott. Kezdénc azért vígan lakni.

Tótfalusi: Mert ez én fiam meghólt vala, és feltámadott, elvezett vala, és megtaláltatott. Kezdének azért vígan lakni.

Pethe: Mert ez én fiam meg-hólt vala, és feltámadott; el-vezett vala, és megtaláltatott. Kezdének azért vígan lakni.

Biblia 1878: mert ez az én fiam megholt vala és fölelevenedett; elveszett vala és megtaláltatott. És elkezdének vígadozni.

Biblia 1908: **Mert ez az én fiam meghalt, és feltámadott; elveszett, és megtaláltatott.** Kezdének azért vígadni.

Kecskeméthy: Mert ez az én fiam halott volt és feltámadott; és elveszett volt és megtaláltatott. És elkezdtek vígadni.

Ravasz: mert ez az én fiam meghalt, de feltámadott, elveszett, de újra megkerült! És elkezdtek vígadni.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: mert ez az én fiam meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott. És vígan kezdének lakni.

Szepesy: Mert imé az én fiam meghalt vala, és megelevenedék; elveszet vala, és megtaláltaték. És kezdének vígan lakozni.

Tárkányi: mert ez az én fiam meghalt vala, és föléledt; elveszett vala, és megtaláltatott. És elkezdtek vígadozni.

Biblia 1927: mert ez az én fiam megholt vala és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott. És elkezdének vígadozni.

Káldi NV.: mert ez a fiam meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.” Aztán elkezdtek vígadozni.

Új fordítások:

Biblia 1990: mert ez az én fiam meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott. És vígadozni kezdtek.

Biblia 1996: hisz fiam halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült. Erre vigadozni kezdtek.

Lukács 15,25

Nestle–Aland: Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος ἐν ἀγρῷ· καὶ ὡς ἐρχόμενος ἤγγισεν τῇ οἰκίᾳ, ἤκουσεν συμφωνίας καὶ χορῶν,

Vulgata: erat autem filius eius senior in agro et cum veniret et adpropinquaret [~ER appropinquasset] domui audivit symphoniam et chorum [~ER concentum & chorus]

MünchK.: Vala ke· az o idèlb fia a· mèzõn / τ micor haza iono τ a· hazhoz kòzèleitènè halla a· hangoflatot τ a· kazt /

JordK.: Vala kedegh az h́w nagyob ffya a' mezen, es mykoron megh yewnee es haza kòzèlghethne, hallaa az nagy zenghefth es tanczolaft.

ÉrsK.: De maga wala az ew nagyobyk fya Az mezõn Mykoron yõne Es haza kòzèlgethne halla wygafagot Es fyp zot

Pesti: Vala kegýg a nagyobbýk fya a mezewn. Ees mykoron haza iewne ees a hazhoz kewzelgetne halla a wygafag tetement ees a tanczot,

Sylvester: Az mezõn vala kedigleñ az ũ nağubb ideiu fia / es mikoroñ meg iũnne / es az hãzhoz kòzèlghett volna / fipolãft es tãnczolãft halla /

Heltai: Vala kedig az õ vđõsb fia à mezõn. Ez mikor meg iõt vólna, à házhoz kòzèlgete, es hallá à zõngéft, es à vigadáft.

Félegyházi: Vala pedig az õ fia amaz õregbik az mezõn: es az eliõuen kòzèlgete az hazhoz, halla az eneklefoket es tanczolafokat.

Károlyi: Vala pedig az õ nagyobic fia az mezõn, ki mikor háza iõuen kòzèlgetet vólna az házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Káldi: Az õ idõlbik fia pedig a' mezõn vala; és midõn meg-jõne, és a' házhoz kòzèlgetne, hallá az énekléft, és a' tanczot:

Komáromi: Vala pedig az õ vénebbik fia a' mezõn, és hogy jövén kòzèlgetett vólna a' házhoz, hallá az énekléseket és tãnczolásokat.

Torkos: Az õ öregjebb fia pedig a' fzántõfõldõn vala, ki mikor megjövén a' házhoz kòzèlgetne, hallá a' mulikát és a' tántzot.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Vala pedig az õ nagyobic fia az mezõn, ki mikor háza iõuen kòzèlgetet vólna az házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Szenci: Vala pedig az õ nagyobbic fia az mezõn, ki mikor haza jövén kòzèlgetett volna a házhoz, hallá az énekléft és az vigadozáft.

Kertész: Vala pedig az õ õregbic fia a' mezõn: ki mikor haza jövén kòzèlgetett volna a' házhoz, hallá az énekléft és vigadozáft:

Tótfalusi: Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezőn: ki mikor haza jövéen közelgetett volna a' házhoz, hallá az énekléft és a' vígadozáft.

Pethe: Vala pedig az ő nagyobbik fia a' mezőn: ki, mikor haza jövéen, közelgetett volna a' házhoz; hallá az énekléft és a' vígadozáft.

Biblia 1878: Az öregebbik fia pedig a mezőn volt. Ki is a mint megjöve, a házhoz közeledett, halla zeneszót és táncot.

Biblia 1908: Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn vala: és mikor hazajövéen, közelgetett a házhoz, hallá a zenét és táncot.

Kecskeméthy: Az ő nagyobbik fia pedig a mezőn volt; és amint hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta a zenét és táncot.

Ravasz: A nagyobbik fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közelgett a házhoz, meghallotta a zenét és a táncot.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Az ő időbik fia pedig a' mezőn vala; és midőn meg-jőne, és a' házhoz közelgetne, hallá az énekléft, és a' tancot:

Szepesy: Az ő üdösbik fia pedig a mezőn vala; ki visszajövéen midőn a házhoz közelgetne, halló a pengő hangzást, és lejtőjárást.

Tárkányi: Az ő időbik fia pedig a mezőn vala, és midőn visszatért, a házhoz közeledvén, hallá az éneklést és vígadozást.

Biblia 1927: Az ő idősebb fia pedig a mezőn volt, és midőn megjött, közeledvén a házhoz, hallá a muzsikát és táncot.

Káldi NV.: Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazatérőben a házhoz közeledett, meghallotta a zeneszót és táncot.

Új fordítások:

Biblia 1990: Az idősebb fiú pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, hallotta a zenét és a táncot.

Biblia 1996: Az idősebbik fiú kint volt a mezőn. Amikor hazatérőben közeledett a házhoz, meghallotta a zeneszót és a táncot.

Lukács 15,26

Nestle–Aland: καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα τῶν παιδῶν [+ER αὐτὸν] ἐπυνθάνετο τί ἂν εἶη [~ER, ~TR τι εἶη] ταῦτα.

Vulgata: et vocavit unum de servis [+ER suis] et interrogavit quae [~quid] haec essent [~ER quid essent illa]

Müncsk.: τ hiua eggèt a' zolgac kōzzol τ kèzde mik volnanac èzec /

JordK.: Es elöwe hywa eggyet h'w' zolgay kezzel, es megh kerdee, my dologh vona az?

ÉrsK.: Es hywa eggyet az zolgaak kōzzwl es megh keerde hogy my dologh volna

Pesti: elew hýwa egyet a zolgakba, meg kerde mý dolog volna az.

Sylvester: es ű hozzā fšolijta egéet az ű fšolgāinak kōzzōle / es meg kērdē mi dolgok volnānak azok.

Heltai: Es fšolituān egyet ā fšolgác kōzzűl, meg tudakozēc rayta, hogy mi dolog vólna?

Félegyhāzi: Es elō hiuan eggiet az giermekek kōfšōl, meg tudakofšek miczoda volna ez.

Károlyi: Es eggyet az fšolgác kōzzűl elō fšolituān, meg tudakozēc rayta mi dolog vólna az.

Kāldi: es hīva eggyet a' fšolgák-kōzzűl, es meg-kērdē mi dolog vólna az.

Komāromi: És hozzā hívān edgyet a' gyermekek kōzzűl meg-tudakozā mi vólna ez?

Torkos: Es meg szólita egyet a' szolgák kōzzűl, s' tudakozódik vala, mi vólna az?

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Es eggyet az fšolgác kōzzűl elō fšolituān, meg tudakozēc rayta mi dolog vólna az.

Szenci: Es eggyet a fšolgác kōzzűl előfšolítván, megtudakozēc rayta mi dolog vólna az.

Kertész: És eggyet a fšolgác kōzzűl előfšolítván, meg-tudakozā mi dolog volna az.

Tótfalusi: Es egyet a fšolgák közűl előfšolítván, megtudakozā mi dolog vólna az.

Pethe: Es egyet a' fšolgák kōzzűl elő-fšollítván, meg-tudakozā mi dolog vólna az?

Biblia 1878: És egyet a szolgák közűl előszólítván tudakozódék, hogy mi légyen az?

Biblia 1908: És előszólítván egyet a szolgák közűl, megtudakozā, mi dolog az?

Kecskeméthy: És szólítván az egyik szolgát, tudakolta, mi az.

Ravasz: Előszólított egy szolgát, és megtudakolta, mi az?

Kāldi szövege és ennek revíziói:

Kāldi: es hīva eggyet a' fšolgák-kōzzűl, es meg-kērdē mi dolog vólna az.

Szepesy: És szólita eggyet a szolgák kōzzűl, es kērdē: mi dolog vólna ez?

Tárkányi: És szólítván egyet a szolgák közűl, kērdēzē, mi dolog ez?

Biblia 1927: És előszólítván egyet a szolgák közűl, tudakozódék, mi van itten.

Kāldi NV.: Odahívott egyet a szolgák közűl, es megkērdēzte, hogy mi történt.

Új fordítások:

Biblia 1990: Előhívott egy szolgát, és megtudakolta tőle, hogy mi történik itt.

Biblia 1996: Szólt az egyik szolgának és megkērdēzte, mi történt.

Lukács 15,27

Nestle–Aland: ὁ δὲ εἶπεν αὐτῷ ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἦκει, καὶ ἔθυσεν ὁ πατήρ σου τὸν μόνον τὸν σιτευτόν, ὅτι ὑγιαίνοντα αὐτὸν ἀπέλαβεν.

Vulgata: isque [-ER at is] dixit illi frater tuus venit et occidit pater tuus [-ER] vitulum saginatum quia salvum illum recepit [-ER quod incolumem illum receperit]

MünchK.: Es ɔ mōda ɔnèki Te aʼadfia iouo haza τ te aʼad ɔlɔmeg kouèz boziut mezt ègèfegbèn vɔttɔ aʒt

JordK.: Monda hʷneky ottan: Az the atyadffya haza yewt, es az the atyad kówer thwłkot vagatot megh, hogy hʷtet eghèfeghben talaltha.

ÉrsK.: Es az monda neky az te atyadfyā meg yewwe Es az te attyad megh ôlee az Kówer twlgoth merth eghèfeghben Weewe ewtet

Pesti: Ees aʒ monda neký, aʒ te attyadfyā meg iewt, ees a te attýad meg ewlte ew neký aʒ hýzlalt borýwt, mert egèfegbe talalta ewtet.

Sylvester: Eʒ az ʒolga monda űneki· Az te űced ióue meg / eʒ az te aʼad meg ôle amaz meg hizlalt boriut / hoğ miuel eghilíigben iútt volna haza űhózzā.

Heltai: Az kedig monda neki: A te ôtféd iótt meg, es meg ôlé az Atyád amà hizlalt boriut, Azért hogy ôtet egèfegben fogatta vólna haza.

Félegyházi: Az pedig monda neki, Hoğ az te attiadfia meg iútt: es meg vaga az te attiad amaz hizlaltatot tulkot, hoğ egèfegben ôtet hafza fogatta.

Károlyi: Az pedig monda: Az te ôtféd iótt meg, és meg ôlete az te atyád amaz hizlalt tulkot, miuel hogy egèfegben iótt meg.

Káldi: És az monda néki: Az ôtféd jótt meg, és az atyád aʼ hizlalt borjútt ôlte-meg, hogy egèfegben meg-jótt.

Komáromi: Az pedig monda néki: Aʼ te ôtséd jótt-meg, és meg-ôlé aʼ te atyád amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egèfegben fogta ôtet.

Torkos: Aʼ pedig monda néki: aʼ te ôtséd megjótt, és aʼ te atyád levágatta amaʼ hizlalt tulkot, mivel hogy egèfegben érkezett meg.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Az pedig monda: Az te ôtféd iótt meg, és meg ôlete az te atyád amaz hizlalt tulkot, miuel hogy egèfegben iótt meg.

Szenci: Az pedig monda: Az te ôczéd jótt meg, és megôleté az te atyád amaz hizlalt tulkot, mivelhogy egèfegben jótt meg.

Kertész: Az pedig monda: Aʼ te ôcséd jótt-meg, és meg-ôleté aʼ te atyád amaʼ hizlalt tulkot, mivel-hogy egèfegben jótt-meg.

Tótfalusi: Az pedig monda néki: A te ôtséd jótt-meg; és megôleté aʼ te atyád amaʼ hizlalt tulkot, mivelhogy egèfegbe jótt-meg.

Pethe: Az pedig monda néki: Aʼ te ôtféd jótt-meg; és meg-ôleté aʼ te atyád amaʼ hizlalt tulkot: mivelhogy egèfegben jótt-meg.

Biblia 1878: Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és levágatá a te atyád ama hízott tulkot, hogy őt épen nyerte vissza.

Biblia 1908: Az pedig monda néki: A te öcséd jött meg; és atyád levágatá a hízott tulkot, mivelhogy egészségben nyerte őt vissza.

Kecskeméthy: Az pedig azt mondta neki: Öcséd megjött; és atyád levágatta a hízlalt borjút, hogy egészségben nyerte őt vissza.

Ravasz: Az pedig így felelt neki: Öcséd jött meg, és atyád levágatta a hízlalt tulkot, mivel egészségben nyerte őt vissza.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: És az monda néki: Az őtféd jött meg, és az atyád a' hízlalt borjút őlte-meg, hogy egélségfen meg-jött.

Szepesy: A pedig monda néki: ötséd jöt meg, és atyád a hízlalt borjút megöleté, mivelhogy jó egészségben nyeré őtet vissza.

Tárkányi: És az monda néki: Öcséd jött meg, és atyád a hízlalt borjút ölette le, hogy visszatért egészségben.

Biblia 1927: Az pedig monda néki: Megjött az öcséd, és atyád leölette a hízlalt borjút, mivel hogy egészségben kapta őt vissza.

Káldi NV.: Az így válaszolt neki: Megjött az öcséd, és apád levágta a hízlalt borjút, mivel egészségben kapta őt vissza.

Új fordítások:

Biblia 1990: Mire a szolgálta így felelt: A testvéred jött meg, és apád levágatta a hízott borjút, mivel egészségben visszakapta őt.

Biblia 1996: Megjött az öcséd, és apád levágta a hízlalt borjút, hogy egészségben előkerült - felelte.

Lukács 15,28

Nestle–Aland: ὠργίσθη δὲ καὶ οὐκ ἤθελεν εἰσελθεῖν, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἐξελθὼν παρεκάλει αὐτόν.

Vulgata: indignatus est autem et nolebat [~ER nec volebat] introire pater ergo illius egressus coepit rogare illum [~ER rogabat illum]

MünchK.: Méltatlankodec kè· 7 nem akara bëmēni / O at'ra azezt kè· ki iouen kezde kézni otèt /

JordK.: Ottan azert azt megh bozzwlwan, nem akar vala be menny. De az hw' attya ky menwen eleybe, kezdee kerny hw'tet.

ÉrsK.: Meg Haragweek Es nem akar wala bee menny azerth az ew attya ky menwen kezdee keerny ewtet

Pesti: Az kegÿg meg haraguan nem akar wala be mēny. Azert az ew attya ky iewen kezde ewtet kernÿ,

Sylvester: Az kedig meg haraguęk / ęs be fem akar vala menni. Annakokairt ki mine az ű att'a / ęs kĳri vala űtet.

Heltai: Meg haraguęc kedig az, es nem akara be menni. Kimenuęn annac okaęrt az ű Attya, kęre űtet.

Fęlegyhązi: Meg haraguęk pedig es nem akara be menni. Az ű attia pedig ki iűuen kerĳ vala űtet.

Kąrolyi: Meg haragodęc pedig az, ęs nem akara bę menni: Az ű attya annac okaęrt ki męnuęn: kęre űtet.

Kąldi: Bofzfonkodęk pedig, ęs nem akara bę-menni. Az attya azęrt ki-jűvęn, kezdę kęrni űtet.

Komąromi: Meg-haraguvęk pedig, ęs nem akara bę-menni: az ű attya azęrt kimenvęn, kęre űtet.

Torkos: Megharaguvęk pedig azon, ęs nem akara bęmenni; de az ű attya kijűvęn, kęri vala űtet.

A Vizsolyi Biblia szűvege ęs ennek javĳtott kiadąsai, revĳziűi:

Kąrolyi: Meg haragodęc pedig az, ęs nem akara bę menni: Az ű attya annac okaęrt ki męnuęn: kęre űtet.

Szenci: Megharagodęc pedig az, ęs nem akara bęmenni: Az ű attya annakokaęrt kimenvęn; kęre űtet.

Kertęsz: Meg-haragvęc pedig az, ęs nem akara bę-menni. Az ű attya annak okaęrt ki-menvęn kęre űtet

Tűtfalusi: Megharaguvęk pedig az, ęs nem akara bęmenni. Az ű attya annak okaęrt kimenvęn, kęre űtet.

Pethe: Meg-haraguvęk pedig az, ęs nem akara bę-menni. Az ű attya annakokęart ki-menvęn, kęre űtet.

Biblia 1878: Megharaguvęk pedig az, ęs nem akara bęmenni. Az ű atyja annakokęart kimenvęn, kęrlele űt.

Biblia 1908: Erre ű megharaguvęk, ęs nem akara bęmenni. Az ű atyja annakokęart kimenvęn, kęrlele űt.

Kecskemęthy: Erre megharagudott, ęs nem akart bęmenni; tehát az atyja jűtt ki, ęs kęrlelte űt.

Ravasz: Ekkor az megharagudott, ęs nem akart bęmenni. Atyja ment ki hozzą ęs kęrlelte;

Kąldi szűvege ęs ennek revĳziűi:

Kąldi: Bofzfonkodęk pedig, ęs nem akara bę-menni. Az attya azęrt ki-jűvęn, kezdę kęrni űtet.

Szepesy: Erre megboszszankodęk, ęs nem akara bęmenni; kijűvęn tehát attya hivogatą űtet.

Tąrkąnyi: Erre megboszszankodęk, ęs nem akart bęmenni. Atyja tehát kijűvęn, kezdę kęrni űt.

Biblia 1927: Erre amaz megbosszankodék, és nem akart bemenni. Atyja tehát kimenvén, elkezdé őt kérlelni.

Káldi NV.: Erre az megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött, és kérlelte.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ekkor az megharagudott, és nem akart bemenni. De az apja kijött, és kérlelte.

Biblia 1996: Erre ő megharagudott, és nem akart bemenni. Ezért az apja kijött és kérlelte.

Lukács 15,29

Nestle–Aland: ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν τῷ πατρὶ αὐτοῦ·[-ER, -TR] ἰδοὺ τοσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι καὶ οὐδέποτε ἐντολήν σου παρῆλθον, καὶ ἐμοὶ οὐδέποτε ἔδωκας ἔριφον ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ·

Vulgata: at ille respondens dixit patri suo [-ER] ecce tot annis servio tibi et nunquam mandatum tuum praeterii [-ER nec unquam praeceptum tuum transgressus sum] et nunquam [-ER nec unquam] dedisti mihi hedum ut cum amicis meis epularer [-ER laetarer]

MünchK.: Es èz felèluē mōda ο atʿānac Imè èz ènnè èztèndocbèn zolgaloc tenèked / τ fonha te pazāolatodat èlnem mulattam / τ fonha nē attal ènnèkem keLke ollot hog èn bazatīmal gènezkednèm /

JordK.: Az kedegh felewen monda hwʿ attyanak: Yme menee eztendóthwʿl foghwa zolgalok te neked, es foha az te paranczolatodat el nem mwłattâ, azert foha nem attaal ennekem egy ghedelyeth, hogy en baratymmal megh eeltem vona;

ÉrsK.: Es az felelwen monda az ew attyanak yme mynne eztendótwl fogwa zolgalok teneked Es foha az te paranczolatodat megh nem zegtem Es foha nem adtal ennekem keczke kedeleeth ees hogy kyth een megh óttem wolna az een baratymmal

Pesti: amaz kegýg felele monda az ew attyanak. Im enný eztendeýg zolgalok neked, ees az te parancholatodat foha el nem mulattam, meeg feem attal foha ennekem chak egý baran faýtýs hogý baratymmal lakožnam,

Sylvester: Eş az fiu feleluiñ monda / az attānak. Im enñe eştendótuł fogua fzolgállak tighedet / eş az te paranczolatidot foha meg nem fzegtem / eş ennekem czak egğ keczke ollot fem adāl foha / hoğ az en barātimal vigañ lakožnām.

Heltai: Ó kedig felele az Attyānac, es monda: Imé, ennye eştendeig fzolgáloc tenèked, es foha à te paranczolatodat meg nem fzektem, es foha ennekem egy góđollyet fem adtál, hogy az én barátimmal vigadnám.

Félegyházi: Az pedig felelven monda az ő atyának, Ime, enni eztendőig szolgálok teneked, és fo ha az te paranczolatodon által nē mentem es ennekem fo ha nē attal gödöliet, ho g az en barátimmal őruendőztem volna.

Károlyi: Amaz pedig feleluén monda az atyának: Imé enni e fztendőtol fogva szolgálóc te néked, és fo ha parantfolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.

Káldi: Ama' pedig felevén, monda az atyának: Imé ennyi e fztendeig szolgálóc néked, és fo ha parancholatodat által nem hágtam, és fo ha nem adtál nékem egy gödölyét hogy barátimmal vigan laktam volna:

Komáromi: Ama' pedig felevén monda az atyának: Ime ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc teneked, és fo ha parantsolatodat által nem hágtam, és énnékem fo ha nem adtál egy ketske-fiat-is, hogy az én barátimmal viga dtam volna.

Torkos: Az pedig felevén monda az ő atyának: imé, ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc teneked, és a' te parantsolatodat so ha által nem léptem, mindazonáltal so ha tsak egy gödölyét sem adtál nékem, hogy az én barátimmal viga dhattam volna.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Amaz pedig feleluén monda az atyának: Imé enni e fztendőtol fogva szolgálóc te néked, és fo ha parantfolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.

Szenci: Amaz pedig felevén monda az atyának: Imé ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc te néked, és fo ha paranczolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem czac egy keczke fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.

Kertész: Az pedig felevén monda az atyának: Imé ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc teneked, és fo ha parancsolatod ellen nem jártam, még-is nem adtál nékem csac egy ketske fiat-is, hogy az én barátimmal viga dnéc.

Tótfalusi: Amaz pedig felevén monda az atyának: Imé, ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc teneked, es fo ha parantsolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem tsak egy ketske fiatis, hogy az én barátimmal vigan lagnám.

Pethe: Ama' pedig felevén monda az atyának: Imé ennyi e fztendőtol fogva szolgálóc teneked, és fo ha parantfolatodat meg nem rontottam; még-is nem adtál nékem tfak egy ketske-fiat is, hogy az én barátimmal vigan lagnám.

Biblia 1878: Az pedig felevén monda az ő atyjának: Imé annyí esztendőtol fogva szolgálóc néked, és so ha parancsolatodat meg nem szegtem, mégsem adtál nékem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátaimmal viga dhattam volna.

Biblia 1908: Ő pedig felevén, monda atyjának: Imé ennyi esztendőtol fogva szolgálóc néked, és so ha parancsolatodat át nem hágtam: és nékem so ha nem adtál egy kecskefiat, hogy az én barátaimmal viga djak.

Kecskeméthy: De ő felevén, azt mondta atyjának: Íme, ennyi esztendeje szolgállok neked és soha parancsodat át nem hágtam, és nekem soha nem adtál egy kecskefiat, hogy barátaimmal vigadjak.

Ravasz: de ő így válaszolt atyjának: Íme annyi esztendeje szolgállok neked; parancsodat soha meg nem szegtem, és te egyetlen kecskegödölyét sem adtál, hogy barátaimmal vigadjak.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Ama' pedig felevén, monda az atyjának: Ímé ennyi esztendeig szolgállok néked, és soha parancsodat által nem hágtam, és soha nem adtál nekem egy gödölyét hogy barátimmal vígan laktam volna:

Szepesy: Az pedig felevén monda atyjának: imé ennyi esztendeig szolgállok néked, és parancsodat soha által nem hágtam, még is soha nem adtál nekem egy gödölyét is: hogy jó barátimmal vígan vendégeskedhettem volna.

Tárkányi: Amaz pedig felevén monda atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha sem hágtam át parancsodat, de soha sem adtál nekem egy gödölyét, hogy barátimmal vígan elkölthettem volna;

Biblia 1927: Amaz pedig felevén, monda atyjának: Ime annyi esztendő óta szolgállok neked, és soha át nem hágtam parancsodat, és sohasem adtál nekem egy gödölyét sem, hogy barátaimmal lakmározzam.

Káldi NV.: Ő azonban ezt mondta apjának: „Lásd, hány esztendeje szolgállok neked, soha meg nem szegtem parancsodat, mégsem adtál nekem soha egy kecskét sem, hogy mulathassak barátaimmal.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ő azonban ezt mondta az apjának: Látod, hány esztendeje szolgállok neked, soha nem szegtem meg parancsodat, és te sohasem adtál nekem még egy kecskegidát sem, hogy mulathassak barátaimmal.

Biblia 1996: De ő szemére vetette apjának: Látod, én annyi éve szolgállok neked és egyszer sem szegtem meg parancsodat. És nekem még egy gödölyét sem adtál soha, hogy egyet mulathassak a barátaimmal.

Lukács 15,30

Nestle–Aland: ὅτε δὲ ὁ υἱὸς σου οὗτος ὁ καταφαγὼν σου τὸν βίον μετὰ πορνῶν ἤλθεν, ἔθυσας αὐτῷ τὸν σιτευτὸν μόσχον [~ER, ~TR τον μοσχον τον σιτευτον].

Vulgata: sed postquam filius tuus hic qui devoravit substantiam suam cum meretricibus venit occidisti illi vitulum [~ER illum] saginatum

MünchK.: δὲ mi utan è te fiad ki bèñelte ο iauat ιῶτ κρουὲz boziut οltèlmeḡ onèki

JordK.: de mynek vtanna ez the ffyad, ky mynden yozagath az gonozokkal megh emeztette, haza yewt, kówer twl"kot ólettel megh hwneky.

ÉrsK.: De mynekwanna ez te fyad meg yet ky az ew yozagath el kewltötte az paraznakkal Meg ewlteth neky az kóweer twlkoth

Pesti: de mynek utanna ez te fyad ky fel lakta az te marhadat a kwruakal, meg iewt, meg ewltet neký az hýzlalt borýwt.

Sylvester: De mihelen meg iútt ez te fiad / ki az te iletetet fel lakta az parāznākual / meg ólted űneki az meg hizlalt boriut.

Heltai: De hogy im è te fiad, ki à te marhadat à fertelmes f3óméllyeckel fel lacta, meg iót, meg ólted ő neki amà hizlalt boriut.

Félegyházi: Mikor pedig ez az te fiad az ki meg emeztette az te iofzagodat az paraznakkal, meg iót, meg vagtad neki amaz kóuer tulkot.

Károlyi: Minec vtanna pedig ez te fiad meg iött vólna, ki minden te marhádat az parāznackal költötte el, meg öletted ő néki amaz hizlalt tulkot.

Káldi: de minek-utanna ez a' te fiad, ki az ő öröklégét a' kurvákcal meg-eméztette, meg jött, a' hizlalt borjút ólted-meg néki.

Komáromi: Mikor pedig ez a' te fiad, ki meg-eméztette a' te életedet a' parāznákkal, meg-jött, meg-öletted ő néki amaz hizlalt tulkot.

Torkos: Még pedig hogy ez a' te fiad, ki a' te javaidat a' parāznákkal költötte-el, megjött, a' hizlalt tulkot vágattad le neki.

A Vizsolyi Biblia szövege és ennek javított kiadásai, revíziói:

Károlyi: Minec vtanna pedig ez te fiad meg iött vólna, ki minden te marhádat az parāznackal költötte el, meg öletted ő néki amaz hizlalt tulkot.

Szenci: Minekutánna pedig ez te fiad megjött vólna, ki minden te marhádat az parāznákkal költötte el, megöltetted ő néki amaz hizlalt tulkot:

Kertész: De mikor ez a' te fiad meg-jött, ki minden te marhádat a' parāznákkal költötte-el, meg-öletted őneki ama' hizlalt tulkot.

Tótfalusi: Minekutánna pedig e' te fiad megjött vólna, ki minden te marhádat a' parāznákkal költötte-el, megöletted őneki ama' hizlalt tulkot

Pethe: Minekutánna pedig e' te fiad meg-jött vólna, ki minden te marhádat a' parāznákkal költötte-el; meg-öletted ő néki' ama' hizlalt tulkot.

Biblia 1878: Mikor pedig ez a fiad megjött, a ki a te vagyonodat parāznákkal eméztette el, levágattad neki ama hizott tulkot.

Biblia 1908: Mikor pedig ez a te fiad megjött, a ki parāznákkal eméztette föl a te vagyonodat, levágattad néki a hizott tulkot.

Kecskeméthy: Mikor pedig ez a fiad, aki parāznákkal ette meg vagyonodat, megjött, levágattad neki a hizlalt borjút.

Ravasz: Mikor pedig ez a te fiad megjött, aki parázna nőkkal eméztette föl vagyonodat, levágattad neki a hizlalt tulkot.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: de minek-utánna ez a' te fiad, ki az ő öröklégét a' kurvákkal megemélesztette, meg jött, a' hizlalt borjút őlted-meg neki.

Szepesy: Midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét kurvákkal megemészté, előjöt; a hizlalt borjút öletted meg neki.

Tárkányi: midőn pedig ez a te fiad, ki örökségét ellatorkodta, megjött, a hizlalt borjút ölted le neki.

Biblia 1927: Midőn pedig ez a fiad, ki elmulatta vagyodat parázna személyekkel, megérkezett, leölted neki a hizlalt borjút.

Káldi NV.: De mikor megjött ez a te fiad, aki a vagyodat parázna nőkre költötte, levágattad neki a hizlalt borjút.

Új fordítások:

Biblia 1990: Amikor pedig megjött ez a fiad, aki parázna nőkkel tékozolta el vagyodat, levágattad neki a hizott borjút.

Biblia 1996: Most meg, hogy ez a fiad megjött, aki vagyodat rossz nőkre pazarolta, hizlalt borjút vágattál le neki. -

Lukács 15,31–32

Nestle–Aland: ὁ δὲ εἶπεν αὐτῶ· τέκνον, σὺ πάντοτε μετ' ἐμοῦ εἶ, καὶ πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν· (32) εὐφρανθῆναι δὲ καὶ χαρῆναι ἔδει, ὅτι ὁ ἀδελφός σου οὗτος νεκρὸς ἦν καὶ ἔζησεν, καὶ ἀπολωλὼς [+ER, +TR ην] καὶ εὐρέθη.

Vulgata: at ipse [~ER ille] dixit illi [~ER ei] fili tu semper mecum es et omnia mea tua sunt (32) epulari [~ER laetari] autem et gaudere oportebat quia frater tuus hic mortuus erat et revixit perierat [+ER -que] et inventus est

MünchK.: Es mōda annac Fiam te mēdēnha vėlē vag / τ mēd az èneim tieid (32) Kel vala ke· geñèzkeđnōc τ oρoλnōc / mezt a te a'adfia megholtuala τ mēg èlèuenedet èluèzēt vala τ mēglelèttètēt

JordK.: Az hű atya ottan monda hűneky: Fyam, te myndenkoron envelem vagy, es az enymók myndenek tyedek; (32) yllyk vala kedeg ennekem lakoznom es ewrwlmem, mert ez the atyadffya megh holt vala, es megh eledet; el vezet vala, es megh leelethet.

ÉrsK.: Es az ew atya monda ew neky Fyam the myndenkoron en welem wagy Es mynden Iozagom tyeed (32) De maga zykeegh wala lakoznom Es wygadnom, merth ez te atyadfyá megh holt wala Es megh elewenódek el wezót wala Es megh leletteteek.

Pesti: Ees monda az attya neký. Fyam te myndenkoron welem wagy, ees myndenek kyk enyim tyieyd. (32) Azert laknod ees wigadnod kel wala, Mert ez, a te attyadfyá meg holt wala ees meg eledet, el wezet wala ees meg talaltatot.

Sylvester: És az monda az fiának. Fiam te mindenkoroñ eggűt vađ en velem / ęs valami ennekem vađon mind tięd. (32) Kell vala kedigleñ ez / hođ vigann laknānk /ęs ōruendenink / mert ez te atādfia meg holt vala / ęs meg eleuenedęk / el vefzett vala / ęs meg lelettetek.

Heltai: Ō kedig monda neki: Fiam, Te mindenkoro velem vagy, es mindenem tiyed: (32) Kel vala kedig ōrueneded, es vigadnod, mięrt hogy ez ā te ōtfęd megholt vala, es meg eleuenedet, Eluefzet vala, es meg talaltatot.

Fęlegyhāzi: Az pedig mōda neki, Fiam, te mindenkoro en velem vađ, es mindenek āz melliek enimōk, tieid. (32) Ōruendōznōd pedig es vigadnod kel vala, hođ ez az te attiadfia meg holt vala, es meg eleuenedōt: es el vefzōt vala, es meg talaltatot.

Kārolyi: Ō pedig monda neki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tiјęd. (32) Vig keduel kell vala pedig te nęked lenned, ęs ōruendezned kell vala, hogy az te atyādfia meg holt vala, ęs megeleuenedet, el vefzett vala, ęs meg talaltatot.

Kāldi: Ō pedig monda neki: Fiam, te mindenkoro velem vagy, ęs mindenem tięd; (32) vigan lakni pedig, ęs ōrvendezni kell vala, mert ez a' te ōtfęd meg-holt vala, ęs meg-eleuenedett; el-vefzett vala, ęs meg-talaltatot.

Komāromi: Ō pedig monda neki: Fiam, te mindenkoro ęn velem vagy, ęs mindenek a'mellyek enyimek, tieid. (32) Vigadnod ęs ōrűlnōd kell vala pedig, mert ez a' te atyādfia meg-holt vala, ęs meg-eleuenedet; ęs el-vefzett vala, ęs meg-talaltatot.

Torkos: Az pedig monda neki: fiam te mindenkoro ęn velem vagy; ęs valamim vagon, a' tięd. (32) Mind az āltal szűksęg ōrűlni ęs vigadni; mert ez a' te ōtsęd meg holt vala; de megeleuenedett; elveszett vala, de megtalaltatot.

A Vizsolyi Biblia szövege ęs ennek javított kiadásai, revíziói:

Kārolyi: Ō pedig monda neki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tiјęd. (32) Vig keduel kell vala pedig te nęked lenned, ęs ōruendezned kell vala, hogy az te atyādfia meg holt vala, ęs megeleuenedet, el vefzett vala, ęs meg talaltatot.

Szenci: Oe pedig monda neki, fiam te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden marhām tiјęd: (32) Vig kedvel kell vala pedig te nęked lenned, ęs ōrvendezned kell vala, hogy az te atyādfia megholt vala, ęs megeleuenedett, elveszett vala, ęs megtalaltatot.

Kertész: Ō pedig monda neki; Fiam, te mindenkoro ęn velem vagy, ęs minden a' mi enyim tiјęd: (32) Vigadnod kell vala pedig nęked ęs ōrűlnōd, hogy a' te atyādfia mikor meg-holt volna, meg-eleuenedett,: ęs mikor el-vefzett volna, meg-talaltatot.

Tótfalusi: Ō pedig monda neki: Fiam, te mindenkoro ęn velem vagy, es minden marhām tięd. (32) Vig kedvel kell vala pedig tenęked lenned, ęs ōrvendezned

kell vala, hogy e' te atyádfia meghólt vala, és feltámadott, elveszett vala, és megtaláltatott.

Pethe: Ő pedig monda néki': Fiam, te mindenkor én velem vagy, és minden marhám tiéd. (32) Vig kedvel kell vala pedig tenéked lenned, és örvendezned kell vala: hogy e' te atyádfia meg-hólt vala, és meg-elevenedett; elveszett vala, és meg-találtatott.

Biblia 1878: Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tied! (32) Vigadni kellene pedig és örülni, mivel hogy a te testvéred, a ki megholt vala, fölevenedett, s elveszett vala és megtaláltatott.

Biblia 1908: Az pedig monda néki: Fiam, te mindenkor én velem vagy, és mindenem a tiéd! (32) Vigadnod és örülnöd kellene hát, hogy ez a te testvéred meghalt, és feltámadott: és elveszett, és megtaláltatott.

Kecskeméthy: Ő pedig azt mondta neki: Gyermekem, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tied. (32) De kellett vigadni és örvendezni, mert ez a te testvéred halott volt és feltámadott, és elveszett volt és megtaláltatott.

Ravasz: Az pedig így felelt neki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem a tiéd; (32) vigadoznod és örvendezned kellene hát, hogy ez a te testvéred halott volt, és életre kelt, elveszett, de újra megkerült.

Káldi szövege és ennek revíziói:

Káldi: Ő pedig monda néki: Fiam, te mindenkor velem vagy, és mindenem tiéd; (32) vígan lakni pedig, és örvendezni kell vala, mert ez a' te őtféd meg-hólt vala, és meg-elevenedett; el-vezett vala, és meg-találtatott.

Szepesy: Ő pedig monda néki: fiam, te mindenkor velem vagy, és mindeneim tiéd. (32) Vigan vendégeskedni pedig és örvendezni most kell vala; mivel ez a te ötséd, ki meghalt vala, megelevenedik; és már elveszve lévén megtaláltaték.

Tárkányi: Ő pedig mondá neki: Fiam! Te mindenkor velem vagy, és mindnem a tied; (32) de most vigadni és örvendezni illet, mert ez a te öcséd meghalt vala, és föléledt; elveszett vala, és megtaláltatott.

Biblia 1927: Ő pedig mondá neki: Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem a tied; (32) De illet vigadni és örvendezni, mert ez a te öcséd meghalt vala, és föltámadt, elveszett vala és megtaláltatott.

Káldi NV.: Ő azonban ezt mondta neki: Fiam! Te mindig velem vagy, és mindenem tiéd. (32) De vigadozni és örvendezni kellett, mert ez az öcséd meghalt, és föltámadt, elveszett, és megtaláltatott.

Új fordítások:

Biblia 1990: Ő azonban ezt mondta neki: Fiam, te mindig velem vagy, és mindenem a tied. (32) Vigadnod és örülnöd kellene, hogy ez a te testvéred meghalt és feltámadott, elveszett és megtaláltatott.

Biblia 1996: Az mondta neki: Fiam, te mindig itt vagy velem, és mindenem a tied. (32) S illett vigadnunk és örülnünk, mert ez az öcséd halott volt és életre kelt, elveszett és megkerült.